ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

COMMENTARIA

IN EPISTOLAS OMNES D. PAULI

TOMUS SECUNDUS

COMPLECTENS EXPOSITIONEM, IN EPISTOLAM **AD CORINTHIOS I.**

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVI.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EXPOSITIONEM

D. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS I.

PROLOGUS.

NON ABSCONDAM A VOBIS SACRAMENTA DEI, SED AB INITIO NATIVITATIS INVESTIGABO, ET PONAM IN LUCEM SCIENTIAM ILLIUS, ET NON PRAETERIBO VERITATEM: *Sap. 6. 24.*

Sacramenti nomen dupliciter accipi consuevit: nam quandoque sacramentum dicitur quodcumque secretum, et praecipue de rebus sacris; quandoque sacramentum dicitur sacrae rei signum, ita quod et eius imaginem gerat, et causa existat; secundum quod nos dicimus septem sacramenta Ecclesiae, scilicet Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Poenitentia, Extrema unctio, Ordo, et Matrimonium. In qua quidem significatione sacramenti etiam prima significatio continetur. Nam in his Ecclesiae sacramentis divina virtus secretius operatur salutem, ut Augustinus dicit. Haec igitur sacramenta Dei praelatus, seu doctor Ecclesiae fidelibus Christi non debet abscondere, sed manifestare, propter tria. Primo quidem quia hoc pertinet ad honorem Dei, secundum illud *Tob. 12. 7. Sacramentum Regis abscondere bonum est; opera autem Dei revelare, et confiteri, honorificum est.* Secundo quia hoc pertinet ad salutem hominum, qui per horum ignorantiam in desperationem labi possent, sicut de quibusdam dicitur *Sap. 2. 22.* quod *nescierunt sacramenta Dei, nec speraverunt mercedem iustitiae:* quia per sacramenta homines purificantur, ut sint praeparati ad recipiendum mercedem iustitiae. Tertio quia hoc pertinet ad debitum officium praelati, vel doctoris, secundum illud *Ephes. 3. 8. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec ..... illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo.* Sic ergo praedicta verba demonstrant nobis materiam huius Epistolae, in qua Apostolus agit de sacramentis Ecclesiae. Cum enim in Epistola ad Romanos gratiam Dei commendasset, quae in sacramentis Ecclesiae operatur; hic, scilicet in prima Epistola ad Corinthios, de ipsis Ecclesiae sacramentis agit; in secunda vero de ministris Sacramentorum. Videamus ergo primo textum.

EXPOSITIO EPISTOLAE

AD CORINTHIOS I.

CAPITIS PRIMI

LECTIO PRIMA

PAULUS vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiae Dei quae est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum, et nostro. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quae data est vobis in Christo Iesu: quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis; ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domini nostri Iesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine in die adventus Domini nostri Iesu Christi. Fidelis Deus: per quem vocati estis in societatem Filii eius Domini nostri Iesu Christi.

Dividitur ergo haec Epistola in partes duas. In prima parte ponit epistolarem salutationem; in secunda prosequitur suam intentionem, ibi, *Gratias ago Deo meo.* Circa primum tria facit. Primo ponit personas salutantes; secundo personas salutatas, ibi, *Ecclesiae Dei quae est Corinthi;* tertio bona salutifera optat, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum duo facit. Primo ponit personam principalem, quam describit ex nomine, dicens, *Paulus;* de quo quidem nomine satis dictum est in Epistola ad Romanos; hic autem sufficiat dicere, quod hoc nomen praemittit in signum humilitatis: nam Paulus idem est, quod modicus; quod ad humilitatem pertinet: *1. Reg. 15. 17. Cum esses parvulus in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es: Matth. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Consequenter describit eam a dignitate: et primo ponit modum adipiscendae dignitatis, cum dicit, *Vocatus*, secundum illud *Hebr. 5. 4. Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.* Secundo ponit ipsam dignitatem, dicens, *Apostolus Iesu Christi:* quae quidem est prima dignitas in Ecclesia, et interpretatur Missus: quia fuerunt missi a Deo, ut vice eius fungerentur in terris: unde dicit *Luc. 6.* quod elegit duodecim, quos et Apostolos nominavit: et *infra 12. 28. Deus posuit in Ecclesia quosdam, primum quidem Apostolos etc.* Tertio ponit originem, sive caussam huius dignitatis, cum dicit, *Per voluntatem Dei:* quod est intelligendum de voluntate beneplaciti, ex qua praeficiuntur illi qui multipliciter praesunt Ecclesiis: *Eccli. 10. 4. In manibus Dei potestas terrae: utilem rectorem in tempore suscitabit super illam.* Et de praedicta voluntate sub figura nubium dicitur *Iob 37. 12. Quae lustrant cuncta per circuitum, quocumque voluntas gubernantis perduxerit.* Dimittit autem Deus aliquos praefici propter subditorum peccata, secundum illud *Iob 34. 30. Regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Talis autem rector non dicitur esse secundum voluntatem Dei, sed secundum eius indignationem, secundum illud *Osee 13. 11. Dabo tibi Regem in furore meo, et auferam in indignatione mea.* Secundo ponit personam adiunctam, cum dicit, *Et Sosthenes frater:* quem sibi in salutando adiungit, quia ad Apostolum detulerat contentiones, et alios Corinthiorum defectus, ne hoc videretur ex odio fecisse; et ideo nominat eum fratrem, ut ostendat quod ex zelo caritatis hoc fecerat: *Prov. 9. 8. Argue sapientem, et diliget te.*

Deinde ponit personae salutatas, cum dicit: *Ecclesiae Dei quae est Corinthi:* et primo ponit principales personas, quas describit tripliciter. Primo quidem ex loco, cum dicit: *Ecclesiae Dei quae est Corinthi*, idest fidelibus Christi Corinthi congregatis: *Psal. 34. 18. Confitebor tibi in Ecclesia magna.* Secundo ex munere gratiae, cum dicit: *Sanctificatis in Christo Iesu*, idest in fide, passione, et sacramento Christi Iesu: *Infra 6. 2. Sed abluti estis, sed sanctificati estis:*

Heb. ult. 12. Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Tertio ponit originem gratiae, cum dicit, *Vocatis sanctis:* quia scilicet ad sanctitatem per gratiam vocationis pervenerunt: *Rom. 8. 30. Quos praedestinavit, hos et vocavit: 1. Pet. 2. 9. De tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* Secundo ponit personas secundarias, fideles scilicet qui non erant in ipsa civitate, sed habitabant in dioecesi civitatis, vel districtu: unde subdit: *Vobis*, inquam, qui estis Corinthi scribo, *cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi*, scilicet per veram fidei confessionem: *Ioel. 2. 32. Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Et hoc *in omni loco ipsorum*, idest eorum iurisdictioni subiecto, *et nostro:* quia per hoc quod subiiciebantur Episcopo civitatis, non eximebantur a potestate Apostoli; quinimmo magis erant ipsi Apostolo subiecti quam his quibus ipse eos subiecerat: *Ps. 102. 22. In omni loco dominationis eius benedic anima mea Domino.* Ultimo autem in salutatione ponit bona salutifera quae eis optat; quorum primum est *gratia*, per quam iustificamur a peccatis: *Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Ultimum autem est *pax*, quae perficitur in felicitate aeterna: *Ps. 147. 14. Qui posuit fines tuos pacem: Isa. 32. 18. Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.* Per haec autem duo omnia alia includit: unde dicit: *Gratia, et pax.* Causam eorum ostendit, subdens, *A Deo Patre nostro*, secundum illud *Iac. 1. 17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Addit autem, *Et Domino Iesu Christo, per quem*, ut dicitur *2. Pet. 1. 4. maxima, et pretiosa promissa donavit nobis Deus: Ioan. 1. 17. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est.* Quod autem dicit, *A Deo Patre nostro*, potest intelligi de tota Trinitate, a qua creati sumus, et in filios adoptati. Additur autem, *Et Domino Iesu Christo*, non quia sit persona alia, vel hypostasis, praeter tres personas, sed propter aliam naturam. Vel quod dicitur, *A Deo Patre nostro*, per quamdam appropriationem accipitur pro persona Patris, sicut *Ioan. 20. 17. Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* In hoc autem quod subdit: *Et Domino Iesu Christo*, manifestatur persona Filii. Tacetur autem de Spiritu sancto, quia est nexus Patris et Filii, et intellectus ex ambobus: vel quia est donum utriusque, intelligitur in donis, de quibus dicit, *Gratia, et pax*, quae per Spiritum sanctum dantur: *Infra 12. 11. Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus.*

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, incipit epistolarem tractatum: et primo gratias agit de bonis eorum, ut correctionem suorum defectuum tolerabilius ferant; secundo ponit eorum instructionem, ibi, *Obsecro vos autem fratres.* Circa primum duo facit. Primo gratias agit de bonis quae iam acceperant; secundo de bonis quae in futurum expectabant, ibi, *Expectantibus revelationem.* Circa primum duo facit. Primo ponit gratiarum actionem, cum dicit: *Gratias ago Deo meo:* qui scilicet etsi sit Deus omnium per creationem, et gubernationem; tamen est eius, et cuiuslibet iusti per fidem, et devotionem: *Ps. 117. 28. Deus meus es tu, et confitebor tibi.* Ostendit etiam quando gratias agit, cum dicit, *Semper:* quia haec gratiarum actio ex caritatis affectu procedit, qui in eius corde assiduus erat: *Prov. 17. 17. Omni tempore diligit qui amicus est.* Et quamvis omni tempore eos diligeret, et pro eorum bonis gratias ageret actualiter; tamen etiam pro eis gratias agebat omnibus horis quas habebat orationi deputatas. Ostendit etiam pro quibus gratias agit, cum dicit, *Pro vobis*, de quorum scilicet bonis propter caritatis unionem gaudebat sicut de suis: *3. Ioan. 4. 4. Maiorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* Secundo ostendit materiam gratiarum actionis: et primo in generali, cum dicit: *In gratia Dei*, idest per gratiam Dei, *quae data est vobis in Christo Iesu*, idest per Christum Iesum: *Ioan. 1. 16. De plenitudine eius omnes nos accepimus: gratiam pro gratia.* Secundo in speciali: ubi primo ostendit gratiae abundantiam, cum dicit: *Quia in omnibus*, scilicet quae pertinent ad salutem, *divites*, idest abundantes, *facti estis in illo*, idest per Christum, secundum illud *2. Cor. 8. 9. Propter vos egenus factus est, ut illius inopia divites essetis.* Et exponit in quibus sint divites facti, cum dicit, *In omni verbo:* vel quia omnibus generibus linguarum loquebantur; vel quia in verbo doctrinae abundabant. Verbum autem non proferretur ordinate nisi ex scientia procederet; et ideo subdit, *In omni scientia*, idest intelligentia omnium Scripturarum, et universaliter omnium quae pertinent ad salutem: *Sap. 10. 10. Dedit illi scientiam sanctorum.* Hoc autem quod dicit Apostolus, referendum est ad eos qui erant in Ecclesia perfectiores, in quibus etiam alii minores has divitias possidebant, sicut Augustinus dicit *super Ioan. Si amas unitatem, cui haeret, habes quidquid in illa alter habet. Tolle invidiam, et tuum est quod alius habet: quos enim cupiditas, et invidia separat, caritas iungit.* Secundo ostendit rectitudinem, dicens: *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* Non esset rectum verbum doctrinae, neque recta scientia, si a testimonio Christi discordaret, vel si etiam Christi testimonium non firmiter per fidem cordibus inhaereret: quia, ut dicitur *Iacob. 1. 6. qui haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur.* Testimonium autem Christi dicit, vel quia de ipso Prophetae praenuntiaverunt, secundum illud *Act. 10. 43. Huic omnes Prophetae testimonium perhibent:* vel quia ipse Christus testimonium perhibuit, secundum illud *Ioan. 8. 14. Si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum:* vel etiam quia Apostolus in sua praedicatione Christo testimonium dedit: *Act. 22. 18. Non recipient testimonium tuum de me.* Tertio tangit gratiae perfectionem, cum dicit: *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia:* quia scilicet in diversis personis omnes gratias gratis datas habebant. Ad divinam enim providentiam pertinet ut absque defectu necessaria largiatur: *Ps. 33. 10. Nihil deest timentibus eum:* et iterum *2. Inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* Deinde ponit bona in futurum expectanda: et circa hoc tria facit. Primo ponit futuri boni expectationem, dicens: *Vobis*, inquam, non solum habentibus gratiam in praesenti, sed etiam *expectantibus* in futurum *revelationem Domini nostri Iesu Christi*, quia scilicet sanctis suis revelabitur, non solum per gloriam humanitatis, secun-

dum illud *Isa. 33. 17. Regem in decore suo videbunt;* sed etiam per gloriam divinitatis, secundum illud *Isa. 40. 5. Revelabitur gloria Domini:* quae quidem revelatio homines beatos facit: *1. Ioan. 3. 2. Cum autem apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.* Et in hoc vita aeterna consistit, secundum illud *Ioan. 17. 3. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum.* Sicut autem illi quibus Christus revelatur, sunt beati in re; ita illi qui hoc expectant, sunt beati in spe: *Isa. 30. 18. Beati omnes qui expectant eum.* Et ideo de ipsa expectatione gratias agit. Secundo ostendit quod haec expectatio non est vana ex auxilio divinae gratiae: unde subdit: *Qui*, scilicet Christus, qui spem dedit vobis huiusmodi revelationis, etiam *confirmabit vos*, in gratia accepta: *1. Pet. ult. 10. Modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solitabitque:* et hoc *usque in finem*, scilicet vitae vestrae: *Matth. 10. 22. Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Non autem ut sitis sine peccato: quia *si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est*, ut dicitur *1. Ioan. 1. 8.* Sed ut sitis *sine crimine*, idest sine peccato mortali: *1. Tim. 3. 10. Ministrent nullum crimen habentes.* Et hoc, inquam, erit *in die adventus Domini nostri Iesu Christi:* quia scilicet qui sine crimine invenitur in die mortis, sine crimine perveniet ad diem iudicii, secundum illud *Eccle. 11. 3. Si ceciderit lignum ad austrum, sive ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit.* Nisi autem sine crimine nunc inveniatur, frustra illam revelationem expectaret. Tertio rationem suae promissionis assignat, dicens, quod Deus vos confirmabit; quod debetis sperare, quia *Deus est fidelis: Deut. 32. 4. Deus fidelis, et absque ulla iniquitate. Per quem vocati estis in societatem Filii eius Iesu Christi Domini nostri*, ut scilicet habeatis societatem ad Christum, et in praesenti per similitudinem gratiae, secundum illud *1. Ioan. 1. Si in luce ambulamus, sicut et ipse in luce est, societatem habemus cum eo ad invicem;* et in futuro per participationem gloriae: *Rom. 8. 17. Si compatimur, ut et simul glorificemur.* Non autem videretur esse fidelis Deus, si nos vocaret ad societatem Filii, et nobis denegaret, quantum in ipso est, ea per quae pervenire ad eum possemus: unde *Iosue 1. 5.* dicit: *Non te deseram, neque derelinquam.*

LECTIO II.

Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Cloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli; Ego autem Apollo; Ego vero Cephae; Ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Chrispum, et Caium, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanae domum: ceterum nescio si quem alium vestrum baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.

Praemissa salutatione, et gratiarum actione; hic incipit eos instruere: et primo ponitur instructio de his quae ad omnes communiter pertinent, scilicet de his quae pertinent ad ecclesiastica sacramenta; secundo instruit eos de his quae ad quosdam pertinebant, *cap. 16. De collectis autem quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite.* In sacramentis autem tria sunt consideranda. Primo quidem ipsum sacramentum, sicut baptismus; secundo id quod est res significata, et contenta, scilicet gratia; tertio id quod est res significata, et non contenta, scilicet gloria resurrectionis. Primo ergo agit de ipsis sacramentis; secundo de ipsis gratiis, *12. cap. De spiritualibus autem nolo vos ignorare*; tertio de gloria resurrectionis, *infra 15.* ibi, *Notum autem vobis facio.* Circa primum tria facit. Primo determinat ea quae pertinent ad sacramentum baptismi; secundo ea quae pertinent ad sacramentum matrimonii, *5. cap.* ibi, *Omnino auditur inter vos fornicatio;* tertio ea quae pertinent ad sacramentum eucharistiae, *8. cap.* ibi, *De his autem quae idolis sacrificantur.* Dominus autem *Mat. ult. 19.* discipulis praeceptum dedit de doctrina simul, et baptismo dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et ideo Apostolus in prima parte simul cum baptismo agit de doctrina.

Est autem sciendum, quod inter Corinthios fideles erat quaedam dissensio propter baptistas, et doctores. Illi enim qui erant instructi, contemnebant alios, quasi qui meliorem doctrinam acceperint, et meliorem baptismum. Unde circa primum duo facit. Primo removet contentionem; secundo contentionis causam, quae erat in hoc quod gloriabantur de quibusdam, et alios Christi ministros contemnebant: *Infra 3. cap. Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem: secundo admonitionis necessitatem ostendit, ibi, *Significatum est enim mihi etc.* tertio rationem admonitionis assignat, ibi, *Divisus est Christus?* Circa primum duo consideranda sunt. Primum quidem quod eos inducit ad admonitionem servandam uno modo per propriam humilitatem, cum dicit: *Obsecro autem vos*: *Prov. 18. 23. Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Alio modo per fraternam caritatem, cum dicit, *Fratres:* quia scilicet ex affectu fraternae caritatis hoc dicebat: *Prov. 18. 19. Frater qui iuvatur a fratre, quasi civitas firma.* Tertio per reverentiam Christi, cum dicit: *Per nomen Domini nostri Iesu Christi:* quod est ab omnibus honorandum, et cui oportet omnes esse subiectos: *Phil. 2. 10. In nomine Iesu omne genuflectatur.* Secundo considerandum est, quod inducit eos ad tria. Primo quidem ad concordiam, cum dicit: *Ut ipsum dicatis omnes*, idest omnes eamdem fidem confiteamini, et eamdem sententiam profe-

ratis de his quae sunt communiter agenda : *Rom. 15. 6. Ut unanimes uno ore honorificetis Deum.* Secundo prohibet vitium contrarium virtuti, cum dicit: *Et non sint in vobis schismata :* quia unitas ecclesiastica divi-di non debet ; in cuius signum milites de tunica inconsutili *Ioan. 19 24.* dixerunt : *Non scindamus eam, sed sortiamur de ea cuius sit.* Sunt autem proprie schismata, quando vel propter diversam fidei confessionem, vel propter diversas sententias de agendis, homines unius collegii in diversas separantur partes: *Isa. 22. 9. Scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatae sunt.* Tertio inducit eos ad id per quod possunt schismata vitare, scilicet ad perfectionem. Est enim divisionis causa dum unusquisque partiale bonum quaerit, praetermisso perfecto bono, quod est bonum totius. Et ideo dicit : *Sitis autem perfecti in eodem sensu*, scilicet quod iudicatur de agendis, *et in eadem scientia*, qua iudicatur de cognoscendis ; quasi dicat : Per haec perfecti esse poteritis, si in unitate persistatis : *Coloss. 3. 14. Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis : Matth. 5. 48. Estote perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est.* Deinde cum dicit, *Significatum est mihi*, ostendit necessitatem praedictae admonitionis, quia scilicet contentionis vitio laborabant, quasi dicat : Ideo necesse est vos ad hoc inducere, *quia significatum est mihi, fratres mei, ab his qui sunt Cloes*, idest in quadam villa Corinthiorum iurisdictioni subiecta : vel Cloes potest esse nomen matronae, in cuius domo erant multi fideles congregati : *quia contentiones sunt inter vos:* contra id quod dicitur *Prov. 20. 3. Honor est homini qui separat se a contentionibus :* et modum contentionis exponit, subdens : *Hoc autem dico*, idest contentionem nomino, *quod unusquisque vestrum* nominat se ab eo a quo est baptizatus, et instructus, et *dicit, Ego quidem sum Pauli*, quia erat a Paulo baptizatus, et instructus : alius, *Ego autem Apollo*, qui scilicet Corinthiis praedicaverat, ut habetur *Act. 19.* alius, *Ego vero Cephae*, idest Petri, cui dictum est *Ioan. 1. 42. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.* Quod quidem ideo dicebant, quod putabant a meliori baptista meliorem baptismum dari, quasi virtus baptistae in baptizatis operaretur. Et de hoc pseudoapostoli gloriabantur, secundum illud *Psal. 48. 12. Vocaverunt nomina sua in terris suis.* Alius autem dicit, *Ego autem sum Christi :* qui solus bene dicit, quia solius Christi virtus operatur in baptismo Christi : *Ioan. 1. 33. Super quem videris Spiritum descendere, et manere, ipse est qui baptizat.* Et ideo baptizati, a solo Christo denominantur Christiani, non autem a Paulo Paulini: *Isa. 4. 1. Tantummodo invocetur nomen tuum super nos.*

Ad huius autem erroris vitationem, dicuntur Graeci hac forma in baptizando uti : Baptizetur servus Christi Nicolaus in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : ut detur intelligi quod homo non baptizat interius, sed baptizatur a Christo. Quia tamen etiam homo baptizat ministerio, ut membrum, et minister Christi; ideo Ecclesia utitur hac forma in baptizando: Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: quod quidem est expressius secundum formam a Christo traditam, qui dixit discipulis *Matth. ult. 19. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti :* ubi ipsos Apostolos dicit baptizantes, secundum quem modum sacramenti minister dicit, Ego te baptizo.

Deinde cum dicit, *Divisus est Christus ?* ponit rationem praedictae admonitionis, quare inter eos scissurae, et contentiones esse non debebant: et primo ex parte baptismi ; secundo ex parte doctrinae, ibi, *Non in sapientia verbi.* Circa primum tria facit. Primo ponit inconveniens quod ex praedicta contentione sequitur ; secundo manifestat quare illud inconveniens sequatur, ibi, *Numquid Paulus crucifixus est ?* tertio excludit quamdam falsam suspicionem, ibi, *Gratias ago Deo meo.* Dicit ergo primo: Dixi, quod unusquisque vestrum dicit, *Ego sum Pauli, Ego Apollo ;* et ex hoc sequitur quod Christus est divisus. Nec refert utrum interrogative, vel remissive legatur. Hoc autem potest intelligi uno modo, quasi diceret: Per hoc quod inter vos contenditur, Christus est divisus a vobis, qui non nisi in pace habitat, secundum illud *Psal. 75. 3. In pace factus est locus eius: Is. 59. 2. Iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum.* Sed melius aliter hoc potest intelligi, ut sit sensus : Per hoc quod creditis baptismum esse meliorem qui a meliori baptista datur, sequitur quod Christus, qui principaliter, et interius baptizat, sit divisus, idest differens, in sua virtute, et effectu, secundum differentiam ministrorum : quod patet esse falsum per id quod dicitur *Ephes. 4. 5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Sed adhuc melius hoc intelligitur quod Apostolus dicit. Ex hoc quod ea quae sunt propria Christi, aliis attribuitis, quodammodo Christum dividitis, plures Christos facientes, contra id quod dicitur *Matth. 23. 10. Magister vester unus est Christus: Isa. 45. 22. Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terrae : quia ego Dominus, et non est alius.* Est autem sciendum, quod Christus in sacramento baptismi duplicem habet virtutem sibi propriam. Unam quidem divinam, qua simul cum Patre, et Spiritu sancto interius mundat a peccato ; et hoc nulli creaturae potuit communicari. Alia autem est propria virtus secundum humanam naturam, quae est potestas excellentiae in sacramentis, et consistit in quatuor : quorum unum est quod ipse sacramenta instituit; secundum est quod potuit effectum sacramentorum sine sacramento conferre; tertium est quod meritum passionis eius operatur in baptismo, et aliis sacramentis; quartum est quod ad invocationem nominis eius sacramenta conferuntur. Hanc autem potestatem excellentiae, et maxime quantum ad hoc ultimum, conferre potuit ministris baptismi, ut scilicet eorum nominibus consecraretur baptismus ; sed noluit, ne schisma ex hoc in Ecclesia fieret, dum tot reputarentur baptismi, quot essent baptistae. Et hoc est quod secundum expositum Augustini, Ioannes Baptista de Christo nescisse fatetur, *Ioan. 3.* utrum scilicet hanc potestatem sibi retineret.

Deinde cum dicit, *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis ?* ostendit praedictum inconveniens sequi ex eorum errore, quo diversum baptisma esse aestimabant, secundum differentiam baptistarum : hoc enim esset, si a baptistis baptismus efficaciam haberet :

quod quidem solius est Christi. Hoc autem ostendit dupliciter. Primo quidem ex parte passionis Christi, in cuius virtute baptismus operatur. secundum illud *Rom. 6. 3. Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Et ideo dicit: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis?* quasi dicat: Numquid passio Pauli causa est nostrae salutis, ut secundum ipsum baptismus habeat virtutem salvandi? quasi dicat, non. Hoc enim proprium est Christo ut sua passione, et morte nostram salutem operatus fuerit: *Ioan. 11. 50. Expedit ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat: 2. Corinth. 5. 14. Unus pro omnibus mortuus est.*

Sed contra videtur esse quod Apostolus dicit *Col. 1. 24. Gaudeo in passionibus meis pro vobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia.*

Sed dicendum, quod passio Christi fuit nobis salutifera, non solum per modum exempli, secundum illud *1. Petr. 2. 21. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius;* sed etiam per modum meriti, et per modum efficaciae, inquantum eius sanguine redempti, et iustificati sumus, secundum illud *Heb. ult. 12. Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Sed passio aliorum nobis est salutifera solum per modum exempli, secundum illud *2. Corinth. 1. 6. Sive tribulamur, pro vestra exhortatione, et salute.*

Secundo ostendit idem ex virtute nominis Christi, qui in baptismo invocatur: unde subdit: *Aut in nomine Pauli baptizati estis?* quasi dicat, non. Ut enim dicitur *Act. 4. 12. non est aliud nomen datum hominibus per quod oporteat nos salvos fieri.* Unde et *Isa. 26. 8.* dicitur: *Nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animae.*

Sed videtur quod in nomine Christi homines non baptizentur: dicitur enim *Matth. ult. 19. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

Dicendum est autem, quod in primitiva Ecclesia, quia nomen Christi multum erat odiosum, ut venerabile redderetur, Apostoli in nomine Christi baptizabant ex speciali ordinatione Spiritus sancti: unde dicitur *Act. 8.* quod in nomine Christi baptizati sunt viri, et mulieres. Et tamen, ut Ambrosius dicit *lib. 1. de Spiritu sancto cap. 14.* in nomine Christi tota Trinitas intelligitur. Christus enim interpretatur unctus, in quo intelligitur non solum ille qui ungitur, qui est Filius Dei, sed etiam ipsa unctio, quae est Spiritus sanctus, et ipse ungens, qui est Pater, secundum illud *Psalm. 44. 8. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Nunc autem quia nomen Christi iam est magnum in gentibus ab ortu solis usque ad occasum, ut dicitur *Malach. 1.* Ecclesia utitur forma prius instituta a Christo, baptizans in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et tamen quicumque in hac forma baptizantur, in nomine eius qui est vere Filius Dei, baptizantur, secundum illud *1. Ioan. ult. 20. Ut simus in vero Filio eius Iesu Christo.* Baptizantur etiam omnes fideles in nomine Christi, idest fide, et confessione nominis Christi, secundum illud *Ioel. 2. 32. Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Unde baptizati a Christo Christiani nominantur: quia, ut dicitur *Gal. 3. 27. quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Sic ergo si solius Christi passio, si solius Christi nomen virtutem confert baptismo ad salvandum; verum est proprium esse Christo, ut ex eo baptismus habeat sanctificandi virtutem. Unde qui hoc aliis attribuit, dividit Christum in plures.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, excludit quamdam suspicionem. Quia ibi dixerat: *Numquid enim Paulus crucifixus est pro vobis?* posset aliquis credere quod etsi non auctoritate, ministerio tamen plures baptizaverit. Et circa hec tria facit. Primo gratias agit de hoc quod paucos baptizavit; secundo quibusdam paucis nominatis, quosdam alios addit, ibi, *Baptizavi autem et Stephanae domum;* tertio assignat rationem quare non multos baptizaverit, ibi, *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare.* Dicit ergo primo: *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Crispum:* de quo *Act. 18. 8. Crispus archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: et Caium,* ad quem scribitur tertia Canonica Ioannis. Et quia gratiarum actio locum non habet nisi in beneficiis perceptis; consequenter Apostolus ostendit qualiter de hoc gratias agat, cum subdit: *Ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis.* Est enim optabile sanctis viris ne ex bonis quae ipsi faciunt, alii sumant occasionem erroris sui, sive peccati. Et quia Corinthii in eum errorem devenerant, ut se a suis baptistis nominarent, dicentes, *Ego sum Pauli, et Apollo*, ac si in eorum nominibus essent baptizati; ideo gratias agit de hoc quod de suo ministerio talis error consecutus non fuerit: et ideo signanter dicit se baptizasse illos, qui ab hoc errore immunes erant. Deinde cum dicit, *Baptizavi autem et Stephanae domum*, ponit quosdam alios a se baptizatos, ne in eius verbis aliquid veritatis minus appareret: unde dicit: *Baptizavi et domum,* idest familiam, *Stephanae*, scilicet cuiusdam matronae. Et quia circa particularia facta memoria hominum labilis est, subdit: *Ceterum nescio*, idest in memoria non habeo, *si quem alium baptizaverim*, in propria persona. Deinde cum dicit, *Non enim misit me Deus baptizare,* assignat rationem quare paucos baptizaverit, dicens: *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare.*

Contra quod videtur esse quod dicitur *Matth. ult. 19. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

Sed dicendum est, quod Christus Apostolos misit ad utrumque, ita tamen quod ipsi per seipsos praedicarent, secundum quod ipsi dicebant *Act. 6. 2. Non est aequum relinquere nos verbum Dei, et ministrare mensis:* baptizarent autem per inferiores ministros; et hoc ideo quia in baptismo nihil operatur industria, vel virtus baptizantis: nam indifferens est utrum per maiorem vel minorem ministrum detur baptismus; sed in praedicatione Evangelii multum operatur sapientia, et virtus praedicantis; et ideo praedicationis officium per seipsos Apostoli tamquam maiores ministri exercebant, sicut et de ipso Christo dicitur *Ioan. 4. 2.* quod ipse *non baptizabat, sed discipuli eius;* qui tamen de seipso dicit *Luc. 4. 43. Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum: Isa. 61. 1. Ad annuntiandum mansuetis misit me.*

LECTIO III.

Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, idest nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor huius saeculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Quoniam et Iudaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt: nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Postquam Apostolus improbavit Corinthiorum contentionem rationa sumpta ex parte baptismi; hic excludit eorum contentionem ratione sumpta ex parte doctrinae. Quidam enim eorum gloriabantur de doctrina pseudoapostolorum, qui ornatis verbis, et humanae sapientiae rationibus veritatem fidei corrumpebant. Et ideo Apostolus primo ostendit hunc modum convenientem non esse doctrinae fidei; secundo ostendit hoc modo docendi se usum apud eos non fuisse, *2. cap.* ibi, *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Ut non evacuetur crux Christi.* Dicit ergo primo: Dixi, quod misit me Christus evangelizare, non tamen ita quod ego *in sapientia verbi* evangelizem, idest in sapientia mundana, quae verbosos facit, inquantum per eam multis vanis rationibus homines utuntur: *Eccles. 6. 11. Ubi verba sunt plurima, multam in disputando habent vanitatem: Prov. 14. 23. Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.* Vel sapientiam verbi nominat rhetoricam, quae docet ornate loqui, ex quo alliciuntur interdum homines ad assentiendum erroribus, et falsitatibus. Unde *Rom. 16. 18. Per dulces sermones seducunt corda innocentium:* et de meretrice dicitur *Prov. 2. 16.* in figura haereticae doctrinae: *Ut eruaris a muliere aliena, et extranea, quae mollit sermones suos.* Sed contra dicitur *Isa. 33. 19. Populum imprudentem non videbis*, scilicet in catholica Ecclesia, *et populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae eius, in quo nulla est sapientia.* Sed quia in Graeco ponitur logos, quod rationem, et sermonem significat: posset convenientius intelligi sapientia verbi, idest humanae rationis, quia illa quae sunt fidei humanam rationem excedunt, secundum illud *Eccli. 3. 25. Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi.*

Sed contra hoc videtur esse, quod multi doctores Ecclesiae in doctrina fidei, sapientia, et rationibus humanis, et ornatu verborum sunt usi. Dicit enim Hieronymus *in epist. ad Magnum oratorem urbis Romae*, quod omnes doctores fidei in ornatu Philosophiae doctrinis, atque scientiis suos referserunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem saeculi, an scientiam Scripturarum. Et Augustinus dicit *in 4. de Doctrina Christiana cap. 5. Sunt viri Ecclesiastici, qui divina eloquia non solum sapienter, sed etiam suaviter tractaverunt.*

Dicendum est ergo, quod aliud est docere in sapientia verbi, quocumque modo intelligatur, et aliud uti sapientia verbi in docendo. Ille in sapientia verbi docet, qui sapientiam verbi accipit pro principali radice suae doctrinae, ita scilicet quod ea solum adprobet quae verbi sapientiam continent, reprobet autem ea quae sapientiam verbi non habent; et hoc fidei est corruptivum. Utitur autem sapientia verbi qui suppositis verae fidei fundamentis, si qua vera in doctrinis Philosophorum inveniat, in obsequium fidei assumit: unde Augustinus dicit *in 2. de Doctrina Christiana cap. 40.* quod si qua Philosophi dixerunt fidei nostrae accommoda, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tamquam ab iniustis possessoribus in usum nostrum vindicanda: et *in 4. de Doctrina Christiana cap. 2.* dicit: *Cum posita sit in medio facultas eloquii, quae ad persuadendum seu prava, seu recta valeat plurimum; cur non bonorum studio comparetur ut militet veritati, si eam mali in usum iniquitatis, et erroris usurpant?*

Deinde cum dicit, *Ut non evacuetur crux Christi*, probat quod dixerat: et primo quidem ex parte materiae; secundo ex parte ipsorum docentium, ibi, *Videte enim vocationem vestram.* Circa primum tria facit. Primo ostendit modum docendi, qui est in sapientia verbi, non esse congruum fidei christianae; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est;* tertio probationem manifestat, ibi, *Quoniam Iudaei signa petunt.*

Circa primum considerandum est, quod etiam in philosophicis doctrinis non est idem modus conveniens cuilibet doctrinae: unde sermones secundum materiam sunt accipiendi, ut dicitur *1. Ethic. lect. 3.* Tunc autem maxime modus aliquis docendi est materiae incongruus, quando per talem modum destruitur id quod est principale in materia illa; puta si quis in rebus intellectualibus velit metaphoricis demonstrationibus uti, quae non transcendunt res imaginatas, ad quae non oportet intelligentem adduci, ut Boetius ostendit *in libro de Trin.* Principale autem in doctrina fidei christianae est salus per crucem Christi facta: unde *in 2. cap. vers. 2.* dicit: *Non iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum.* Qui autem principaliter innititur in docendo sapientiae verbi, quantum in se est, evacuat crucem Christi. Ergo docere in sapientia verbi non est modus conveniens fidei Christianae: hoc est ergo quod dicit: *Ut non evacuetur crux Christi*, idest ne si in sapientia verbi praedicare voluero, tollatur fides de virtute crucis Christi: *Gal. 5. 11. Ergo evacuatum est scandalum crucis: Psal. 136. 7. Qui dicunt: Exinanite usque ad fundamentum in ea.*

Deinde cum dicit, *Verbum crucis pereuntibus qui-*

dem stultitia est, probat quod per doctrinam, quae est in sapientia verbi, crux Christi evacuetur: et circa hoc duo facit. Primo inducit probationem; secundo assignat causam dictorum, ibi, *Scriptum est enim etc.* Dicit ergo primo: Ideo dixi, quod si per sapientiam verbi doctrina fidei proponeretur, evacuaretur crux Christi: *verbum* enim *crucis*, idest annuntiatio crucis Christi, *stultitia est*, idest stultum aliquod videtur, *pereuntibus quidem*, idest infidelibus, qui se secundum mundum existimant sapientes: eo quod praedicatio crucis Christi aliquid continet quod secundum humanam sapientiam impossibile videtur; puta quod Deus moriatur, quod Omnipotens violentorum manibus subiiciatur. Continet etiam quaedam quae prudentiae huius mundi contraria videntur; puta quod aliquis non refugiat confusiones, cum possit, et alia huiusmodi. Et ideo Paulo huiusmodi annuntianti dixit Festus, ut legitur *Act. 26. 24. Insanis, Paule: multae litterae ad insaniam te adducunt.* Et ipse Paulus dicit *inf. 4. 10. Nos stulti propter Christum.* Et ne credatur revera verbum crucis stultitiam continere, subdit: *His autem qui salvi fiunt, idest nobis*, scilicet Christifidelibus, qui ab eo salvamur, secundum illud *Matth. 1. 21. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum, virtus Dei est:* quia ipsi in cruce Christi virtutem Dei cognoscunt, qua diabolum vicit, et mundum: *Apoc. 5. 5. Ecce vicit leo de tribu Iuda:* item virtutem quam in seipsis experiuntur, dum simul cum Christo vitiis, et concupiscentiis moriuntur, secundum illud *Gal. 5. 24. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis.* Unde in *Psal. 109. 2.* dicitur: *Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion: Luc. 6. 19. Virtus de illo exibat, et sanabat omnes.*

Deinde cum dicit, *Scriptum est enim*, ostendit praedictorum causam; et ponit primo quare verbum crucis sit hominibus stultitia; secundo ostendit quare ista stultitia sit virtus Dei his qui salvantur, ibi, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.* Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem praenuntiantem quod quaeritur; secundo ostendit hoc esse impletum, ibi, *Ubi sapiens?* Circa primum considerandum, quod id quod est in se bonum, non potest alicui stultum videri, nisi propter defectum sapientiae. Haec est ergo causa quare verbum crucis, quod est salutiferum credentibus, quibusdam videtur stultitia, quia sunt ipsi sapientia privati; et hoc est quod dicit: *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Potest autem hoc sumi ex duobus locis: nam in Abdia dicitur *vers. 8. Perdam sapientiam de Idumaea, et prudentiam de monte Esau*: expressius autem habetur *Isa. 29. 14. Peribit sapientia a sapientibus, et intellectus prudentium eius abscondetur.* Differunt autem sapientia, et prudentia: nam sapientia est cognitio divinarum rerum, unde pertinet ad contemplationem: *Iob 28. 28. Timor Dei ipsa est sapientia;* prudentia vero proprie est cognitio rerum humanarum: unde dicitur *Prov. 10. 23. Sapientia est viro prudentia:* quia scilicet scientia humanarum rerum prudentia dicitur. Unde et Philosophus *6. Eth.* dicit, quod prudentia est recta ratio agibilium; et sic prudentia ad rationem pertinet. Est autem considerandum, quod homines quantumcumque mali, non totaliter donis Dei privantur; nec in eis dona Dei reprobantur, sed in eis reprobatur, et perditur quod ex eorum malitia procedit. Et ideo non dicit simpliciter, *Perdam sapientiam:* quia *omnis sapientia a Domino Deo est*, ut dicitur *Eccli. 1. 1.* sed, *Perdam sapientiam sapientium*, idest quam sapientes huius mundi adinvenerunt sibi contra veram sapientiam Dei: quia, ut dicitur *Iacob. 3. 15. non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.* Similiter non dicit, *Reprobabo prudentiam*, nam veram prudentiam sapientia Dei docet: sed dicit, *Prudentiam prudentium*, idest quam illi qui se prudentes aestimant in rebus mundanis, prudentiam reputant, ut scilicet bonis huius mundi inhaereant: vel quia, ut dicitur *Rom. 8. 6. prudentia carnis mors est.* Et sic propter defectum sapientiae reputant impossibile Deum hominem fieri, mortem pati secundum humanam naturam; propter defectum autem prudentiae reputant inconveniens fuisse quod homo sustineret crucem confusione contempta, ut dicitur *Hebr. 12.*

Deinde cum dicit, *Ubi sapiens?* ostendit esse impletum quod de reprobatione humanae sapientiae, et prudentiae fuerat probatum: et primo ponit medium sub interrogatione; secundo conclusionem infert, ibi, *Nonne stultam Deus fecit sapientiam huius mundi?* Dicit ergo primo, *Ubi sapiens?* quasi dicat: Non invenitur in congregatione fidelium, qui salvantur. Per sapientem intelligit illum qui secretas naturae causas scrutatur: *Isa. 19. 11. Quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego?* Et hoc refertur ad Gentiles, qui huius mundi sapientiae studebant. *Ubi scriba?* idest peritus in lege; et hoc refertur ad Iudaeos; quasi diceret: Non est in coetu fidelium: *Ioan. 7. 48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum? Ubi inquisitor huius saeculi?* qui scilicet per prudentiam exquirit quae sit convenientia vitae humanae in rebus huius saeculi; quasi dicat: Non invenitur inter fideles: et hoc refertur ad utrosque, scilicet Iudaeos, et Gentes: *Baruch. 3. 23. Filii Agar, qui exquisierunt prudentiam quae de terra est.* Videtur autem Apostolus hanc interrogationem sumere ab eo quod dicitur *Isa. 33. 18. Ubi est litteratus?* pro quo ponit sapientem. *Ubi est verba legis ponderans?* pro quo ponit scribam. *Ubi est doctor parvulorum?* pro quo ponit inquisitorem huius saeculi: quia parvuli maxime solent instrui de his quae pertinent ad disciplinam moralis vitae. Deinde cum dicit, *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* infert conclusionem sub interrogatione; quasi dicat: Cum illi qui sapientes mundi reputantur, a via salutis defecerint, *nonne Deus sapientiam huius mundi fecit stultam,* idest demonstravit esse stultam, dum illi qui in hac sapientia pollebant, tam stulti inventi sunt ut viam salutis non acciperent: *Hier. 10.* et *51. 17. Stultus factus est omnis homo a scientia sua: Isa. 47. 10. Sapientia tua, et scientia tua haec decepit te.* Potest autem et aliter intelligi quod dictum est; ac si diceret: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo*, idest eligam eam in primis meis praedicatoribus, secundum illud *Prov. 30. 1. Visio quam loquutus est vir cum quo est Deus:* et infra *11. Stultissimus sum*

virorum, *et sapientia hominum non est mecum. Ubi sapiens?* quasi dicat: Inter praedicatores fidei non invenitur: *Mat. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus*, *et revelasti ea parvulis. Nonne Deus stultam fecit*, idest demonstravit, *sapientiam huius mundi?* faciendo quod ipsi impossibile reputabatur, scilicet dictum esse, hominem mortuum resurgere, et alia huiusmodi.

Deinde cum dicit, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum etc.* assignat rationem quare per praedicationis stultitiam salventur fideles; et hoc est quod dictum est, quod verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, virtus vero salvationis credentibus: *nam placuit Deo per stultitiam praedicationis*, idest per praedicationem quam humana sapientia stultam reputat, *salvos facere credentes;* et hoc ideo, *quia mundus*, idest mundani, *non cognoverunt Deum per sapientiam* ex rebus mundi acceptam; et hoc *in Dei sapientia:* divina enim sapientia faciens mundum, sua indicia in rebus mundi instituit, secundum illud *Eccli. 1. 10. Effudit illam super omnia opera sua:* ita quod ipsae creaturae per sapientiam Dei factae, se habent ad Dei sapientiam, cuius indicia gerunt, sicut verba hominis ad sapientiam eius, quam significant. Et sicut discipulus pervenit ad cognoscendum magistri sapientiam per verba quae ab ipso audit; ita homo poterat ad cognoscendum Dei sapientiam per creaturas ab ipso factas inspiciendo pervenire, secundum illud *Rom. 1. 20. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sed homo propter sui cordis vanitatem a rectitudine divinae cognitionis deviavit: unde dicitur *Ioan. 1. 10. In mundo erat*, *et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.* Et ideo Deus per quaedam alia ad sui cognitionem salutiferam fideles adduxit, quae in ipsis rationibus creaturarum non inveniuntur; propter quod a mundanis hominibus, qui solas humanarum rerum considerant rationes, reputantur stulta: et huiusmodi sunt fidei documenta. Et est simile sicut si aliquis magister considerans sensum suum ab auditoribus non accipi per verba quae protulit, studeat aliis verbis uti, per quae possit manifestare quae habet in corde.

Deinde cum dicit, *Quoniam Iudaei signa petunt*, manifestat probationem praemissorum: et primo quantum ad id quod dixerat, *Verbum crucis pereuntibus stultitia est*; secundo quantum ad id quod dixerat, *His qui salvi fiunt*, *virtus Dei est.. Ipsis autem vocatis Iudaeis, atque Graecis.* Circa primum duo facit. Primo ponit pereuntium differens studium, et intentionem; secundo ex hoc rationem assignat eius quod dixerat, ibi, *Nos autem praedicamus Christum.* Pereuntium autem, idest infidelium, quidam erant Iudaei, quidam Gentiles. Dicit ergo: Dictum est, quod *verbum crucis pereuntibus est stultitia;* et hoc ideo quoniam *Iudaei signa petunt:* erant enim Iudaei consueti divinitus instrui, secundum illud *Deuter. 32. 10. Erudivit eum, et docuit.* Quae quidem doctrina cum esset a Deo per multa mirabilia manifestata, secundum illud *Psalm. 77. 12. Fecit mirabilia in terra Ægypti:* ideo ab afferentibus quamcumque doctrinam signa quaerebant, secundum illud *Matth. 12. 38. Magister volumus a te signum aliquod videre:* et *in Psal. 73. 9.* dicitur: *Signa nostra non vidimus.* Sed *Graeci sapientiam quaerunt*, utpote in studio sapientiae exercitati: sapientiam, dico, quae per rationes rerum mundanarum accipitur, de qua dicitur *Hierem. 9. 23. Non glorietur sapiens in sapientia.* Per Graecos autem omnes Gentiles dat intelligere, qui a Graecis mundanam sapientiam acceperunt. Quaerebant igitur sapientiam, volentes omnem doctrinam eis propositam secundum regulam humanae sapientiae iudicare. Deinde concludit, quare verbum crucis sit eis stultitia, dicens: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum*, secundum illud *infra 11. 26. Mortem Domini annuntiabitis donec veniat: Iudaeis scandalum*, quia scilicet desiderabant virtutem miracula facientem, et videbant infirmitatem crucem patientem: nam, ut dicitur *2. Corinth. ultim. 4. Crucifixus est ex infirmitate: Gentibus autem stultitiam:* quia contra rationem humanae sapientiae videtur quod Deus moriatur, et quod homo iustus, et sapiens se voluntarie turpissimae morti exponat.

Deinde cum dicit, *Ipsis autem vocatis*, manifestat quod dixerat, *His autem qui salvi fiunt*, *virtus Dei est:* et primo manifestat hoc; secundo rationem assignat, ibi, *Quia quod stultum est Dei*, *sapientibus est hominibus.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod *praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis scandalum*, *et Gentibus stultitiam;* sed praedicamus *Christum Dei virtutem*, *et Dei sapientiam ipsis vocatis Iudaeis*, *et Graecis*, idest his qui ex Iudaeis, et Gentibus ad fidem Christi vocati sunt, qui in cruce Christi recognoscunt Dei virtutem, per quam et daemones superantur, peccata remittuntur, et homines salvantur: *Psal. 20. 14. Exaltare Domine in virtute tua:* et hoc dicit contra scandalum Iudaeorum, qui de infirmitate Christi scandalizabantur; et recognoscunt in cruce Dei sapientiam, inquantum per crucem convenientissimo modo humanum genus liberat: *Sap. 9. 19. Per sapientiam sanati sunt quicumque placuerunt tibi a principio.* Dicitur autem Dei virtus, et Dei sapientia per quamdam appropriationem. Virtus quidem inquantum per eum Pater omnia operatur: *Ioan. 1. 3. Omnia per ipsum facta sunt:* sapientia vero inquantum ipsum Verbum, quod est Filius, nihil est aliud quam sapientia genita, vel concepta: *Eccli. 24. 5. Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam.* Non autem sic est intelligendum quod Deus Pater sit fortis, et sapiens virtute, aut sapientia genita: quia, ut Augustinus probat *4. de Trin. cap. 1.* sequeretur quod Pater haberet esse a Filio, quia hoc est Deo esse quod fortem, et sapientem esse. Deinde cum dicit, *Quia quod stultum est Dei*, *sapientius est hominibus*, assignat rationem eius quod dixerat, dicens, quomodo id quod est infirmum, et stultum, possit esse virtus, vel sapientia Dei: quia *quod stultum est Dei*, *sapientius est hominibus*; quasi dicat: Iam aliquod divinum videtur esse stultum, non quia deficiat a sapientia, sed quia superexcedit sapientiam humanam. Homines enim quidam consueverunt stultum reputare quod eorum sensum excedit: *Eccli. 3. 25. Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi. Et quod infirmum est Dei*, *fortius est hominibus*; quia scilicet non dicitur aliquid infirmum in Deo per defectum virtutis, sed per excessum humanae virtutis; sicut etiam dicitur invisibilis, inquantum excedit sensum

humanum : *Sap. 12. 17. Virtutem ostendis tu , qui non crederis esse in virtute consummatus.* Quamvis hoc possit referri ad incarnationis mysterium : quia id quod reputatur stultum , et infirmum in Deo ex parte naturae assumptae , transcendit omnem sapientiam, et virtutem : *Exod. 15. 11. Quis similis tui in fortibus , Domine ?*

LECTIO IV.

Videte enim vocationem vestram, fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus , ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt , ut quae sunt destrueret ; ut non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu , qui factus est nobis sapientia a Deo, et iustitia , et sanctificatio, et redemptio; ut quemadmodum scriptum est , qui gloriatur , in Domino glorietur.

Supra ostendit Apostolus quod modus docendi qui est in sapientia verbi , non convenit doctrinae christianae, ratione materiae, quae est ipsa crux Christi; hic ostendit quod praedictus docendi modus non convenit doctrinae christianae, ratione doctorum, secundum illud *Prov. 26. 7. In derisum est in ore stulti parabola:* et *Eccli. 20. 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola.* Quia igitur primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali , non erat eis conveniens ut in sapientia verbi docerent. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit quomodo primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali , et in rebus humanis defectum patiebantur ; secundo ostendit quomodo talis defectus est in eis per Christum suppletus , ibi , *Ex ipso autem vos estis.* Circa primum tria facit. Primo excludit a fidei primis doctoribus excellentiam saecularem ; secundo adstruit eorum abiectionem quantum ad saeculum, ibi, *Sed quae stulta sunt mundi, elegit Deus:* tertio rationem assignat , ibi , *Ut non glorietur omnis caro in conspectu eius.* Dicit ergo primo : Dictum est : *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus* ; et hoc considerare potestis in ipsa vestra conversione : *videte enim*, idest diligenter considerate , *vocationem vestram*, quomodo scilicet vocati estis: non enim per vos ipsos accessistis , sed ab eo vocati estis : *Rom. 8. 30. Quos praedestinavit, hos et vocavit : 1. Petr. 2. 9. De tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.* Inducit autem eos ut considerent modum suae vocationis quantum ad eos per quos vocati sunt , sicut *Isa. 51. 2.* dicitur : *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quae genuit vos.* A quibus vocationis ministris primo excludit sapientiam, cum dicit: *Quia non multi* eorum , per quos vocati estis, *sapientes secundum carnem* , idest in carnali sapientia, et terrena : *Iacob. 3. 15. Non est ista sapientia desursum descendens , sed terrena , animalis , diabolica : Baruch 3. 23. Filii Agar exquisierunt sapientiam quae de terra est.* Dicit, *Non multi :* quia aliqui pauci erant etiam in sapientia mundana instructi, sicut ipse, et Barnabas, velut Moyses in veteri testamento , de quo dicitur *Act. 7.* quod eruditus erat Moyses in omni sapientia Ægyptiorum. Secundo excludit saecularem potentiam , cum dicit : *Non multi potentes*, scilicet secundum saeculum: unde et *Ioan. 7. 48.* dicitur : *Numquid aliquis ex principibus credidit in eum ?* et *Baruch 3. 16.* dicitur: *Ubi sunt principes gentium ? Exterminati sunt , et ad inferos descenderunt.* Tertio excludit excellentiam generis , cum dicit : *Non multi nobiles.* Et aliqui inter eos nobiles fuerunt, sicut ipse Paulus, qui in civitate Romana se natum dicit *Act. 22.* et *Rom. ult 7.* de quibusdam dicit : *Qui sunt nobiles in Apostolis.* Deinde cum dicit: *Sed quae stulta sunt mundi, elegit Deus*, ponit e converso eorum abiectionem quantum ad mundum: et primo defectum contrarium sapientiae , cum dicit : *Quae stulta sunt mundi* , idest eos qui secundum mundum stulti videbantur , *elegit Deus* , ad praedicationis officium , scilicet piscatores illiteratos, secundum illud *Act. 4. 13. Comperto quod homines essent sine litteris , et idiotae , admirabantur : Isa. 33. 18. Ubi est litteratus , ubi verba legis ponderans?* Et hoc *ut confundat sapientes* , idest eos qui de sapientia mundi confidunt, dum ipsi non cognoverunt quae sunt simplicibus revelata : *Matth. 11. 25. Abscondisti haec a sapientibus , et prudentibus , et revelasti ea parvulis : Isa 19. 12. Ubi sunt nunc sapientes tui ? Annuntient tibi.* Secundo ponit defectum contrarium potentiae , dicens : *Et infirma mundi* , idest homines impotentes secundum mundum , puta rusticos , et plebeios , *elegit Deus*, ad praedicationis officium : in cuius figura dicitur *3. Reg. 20. 13. Ego tradens eos in manu tua , per pedissequos principum provinciarum :* et *Prov. 9. 3.* dicitur, quod *sapientia misit ancillas , ut vocarent ad arcem.* In utrisque autem primorum praedicatorum infirmitas designatur. Et hoc ideo *ut confundat fortia*, idest potentes huius mundi : *Isa. 2. 17. Incurvabitur sublimitas hominum , et humiliabitur altitudo virorum.* Tertio ponit defectum contrarium nobilitati ; in quo possunt tria considerari. Primo quidem claritas generis , quam ipsum nomen nobilitatis designat; et contra hoc dicit, *Et ignobilia mundi* , idest qui secundum mundum sunt ignobiles : *Infra 6. 10. Vos nobiles, nos autem ignobiles.* Secundo circa nobilitatem considerantur honor , et reverentia, quae talibus exhibentur; et contra hoc dicit, *Et contemptibilia*, idest homines contemptibiles in hoc mundo, *elegit Deus*, ad praedicationis officium , secundum illud *Psal. 78. 4. Facti sumus opprobrium vicinis nostris, et his qui in circuitu nostro sunt.* Tertio in nobilitate consideratur magna opinio quam homines de eis habent ; et contra hoc dicit : *Et ea quae non sunt* , idest quae non videntur esse in saeculo, *elegit Deus*, ad praedicationis officium: *Iob 30. 2. Quorum virtus manuum erat mihi pro nihilo , et vita ipsa putabantur indigni.* Et hoc ideo *ut destrueret ea quae sunt* , idest eos qui in hoc mundo aliquid esse videntur: *Isa. 23. 9. Dominus exercituum cogitavit hoc , ut detraheret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terrae.* Deinde assignat causam dictorum , dicens : Ideo non elegit in saeculo excellentes, sed abiectos, *ut non glorietur omnis caro in conspectu eius* , idest ut nullus pro quacumque carnis excellentia glorietur per compa-

rationem ad Dominum: *Ierem. 9. 23. Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis.* Ex hoc enim quod Deus mundum suae fidei subiecit, non per sublimes in mundo, sive in saeculo, sed per abiectos, non potest gloriari homo, quod per aliquam carnalem excellentiam salvatus sit mundus. Videretur autem non esse a Deo excellentia mundana, si Deus ea non uteretur ad suum obsequium: et ideo in principio quidem paucos, postremo vero plures saeculariter excellentes Deus elegit ad praedicationis officium: unde in Glossa dicitur, quod nisi fideliter praecederet piscator, non humiliter sequeretur orator. Et etiam ad gloriam Dei pertinet, dum per abiectos sublimes in saeculo ad se trahit.

Deinde cum dicit, *Ex ipso autem vos estis*, ne praedicatores fidei tamquam non excellentes, sed abiecti in saeculo, contemnerentur, ostendit quomodo Deus praedictum defectum in eis supplet: et circa hoc tria facit. Primo ostendit cui sit attribuenda salus mundi, quae praedicatorum ministerio facta est, dicens: Dictum est, quod vocati estis non per excellentes, sed per abiectos in saeculo: ex quo patet quod vestra conversio non est homini attribuenda, sed Deo: et hoc est quod dicit: *Ex ipso autem*, idest ex virtute Dei, *vocati estis in Christo Iesu*, idest ei iuncti, et incorporati per gratiam: *Eph. 2. 10. Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Deinde ostendit quomodo Deus praedictos defectus in praedicatoribus suis supplet per Christum: et primo quantum ad defectum sapientiae, cum dicit: *Qui*, scilicet Christus, *factus est nobis*, praedicantibus fidem, et per nos omnibus fidelibus, *sapientia:* quia ei inhaerendo qui est Dei sapientia, et participando ipsum per gratiam, sapientes facti sumus, et hoc *a Deo*, qui nobis Christum dedit, et nos ad ipsum traxit, secundum illud *Ioan. 6. 44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui me misit, traxerit eum: Deut. 4. 6. Haec est vera sapientia, et intellectus coram populis.* Secundo quantum ad defectum potentiae dicit, *Et iustitia*, quae propter sui fortitudinem thoraci comparatur: *Sap. 5. 19. Induet pro thorace iustitiam.* Dicitur autem Christus nobis factus iustitia, inquantum per eius fidem iustificamur, secundum illud *Rom. 3. 22. Iustitia autem Dei per fidem Christi Iesu.* Tertio quantum ad defectum nobilitatis subdit: *Et sanctificatio, et redemptio:* sanctificamur enim per Christum, inquantum per eum Deo coniungimur, in quo consistit vera nobilitas, secundum illud *1. Reg. 2. 30. Quicumque honorificaverit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Unde dicitur *Hebr. ult. 12. Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Factus est autem nobis redemptio, inquantum per ipsum redempti sumus de servitute peccati, in quo vere ignobilitas consistit: unde *in Psal. 30. 6.* dicitur: *Redemisti me Deus veritatis.* Tertio assignat dictorum causam, cum dicit: *Ut quemadmodum scriptum est, Hierem. 9. 24. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur:* ubi nostra littera habet: *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Dicit enim: Si salus hominis non provenit ex aliqua excellentia humana, sed ex sola virtute divina, non debetur homini gloria, sed Deo, secundum illud *Psal. 113. 1. Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam: Eccl. ult. 23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.*

CAPITIS SECUNDI

LECTIO PRIMA

Et ego, cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis, aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi: non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, et timore, et tremore multo fui apud vos; et sermo meus, et praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus, et virtutis; ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non huius saeculi, neque principum huius saeculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram.

Postquam Apostolus ostendit quis sit conveniens modus doctrinae christianae; hic ostendit se illum modum observasse: et circa hoc tria facit. Primo ostendit se non fuisse usum apud eos aliqua excellentia saeculari; secundo ostendit apud quos excellentia spirituali utatur, ibi, *Sapientiam autem loquimur inter perfectos;* tertio rationem assignat, ibi, *Quae etiam loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus.* Circa primum tria facit. Primo dicit, quod non ostendit apud eos excellentiam saecularis sapientiae; secundo quod non praetendit excellentiam potentiae saecularis, ibi, *Et ego in infirmitate... fui apud vos;* tertio non praetendit excellentiam eloquentiae, ibi, *Et sermo meus.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Non enim iudicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum.* Dicit ergo primo: Quia dictum est, quod Christus misit me evangelizare, non in sapientia verbi, et quod non sunt multi sapientes, *et ego, fratres*, quamvis sapientiam saecularem habeam, secundum illud *2. Corinth. 11. 6. Et si imperitus sermone, sed non scientia: cum venissem ad vos*, convertendos ad Christum, ut habetur *Act. 17. veni annuntians vobis testimonium Christi*, secundum illud *Act. 4. 33. Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Domini Iesu Christi:* et hoc *non in sublimitate sermonis, aut sapientiae.* Attenditur autem sublimitas sapientiae in consideratione aliquorum sublimium, et elevatorum supra rationem et sensum hominum: *Eccli. 24. 7. Ego in altissimis habitavi.* Sublimitas autem sermonis potest referri vel ad verba significantia sapientiae conceptiones, secundum illud *Eccli. ult. 11. Verba sapientum quasi stimuli, et quasi clavi in altum defixi:* vel ad modum ratiocinandi per aliquas subtiles vias: nam in Graeco habetur logos, quod et verbum, et rationem significat, ut Hierony-

mus dicit. Hoc autem dicit Apostolus, quia fidem Christi per huiusmodi sublimitates sermonis, aut sapientiae confirmare nolebat: *1. Reg. 2. 3. Nolite multiplicare sublimia.* Deinde huius rationem assignat, dicens: *Non enim iudicavi me scire aliquid nisi Christum Iesum:* non enim ad hoc opus erat ut sapientiam ostentaret, sed ut demonstraret eius virtutem, secundum illud *2. Cor. 4. 5. Non enim praedicamus nosmetipsos, sed Iesum Christum.* Et ideo solum utebatur his quae ad demonstrandam virtutem Christi pertinebant, existimans se, ac si nihil sciret quam Iesum Christum: *Hier. 9. 24. In hoc glorietur qui gloriatur, scire, et nosse me.* In Christo autem Iesu, ut dicitur *Coloss. 2.* sunt omnes thesauri sapientiae, et scientiae Dei absconditi, et quantum ad plenitudinem deitatis, et quantum ad plenitudinem sapientiae, et gratiae, et etiam quantum ad profundas incarnationis rationes; quae tamen Apostolus eis non annuntiavit, sed solum ea quae erant manifestiora et inferiora in Christo Iesu: et ideo subdit, *Et hunc crucifixum;* quasi dicat: Sic vobis me exhibui, ac si nihil aliud scirem quam crucem Christi: unde *Gal. ult. 14.* dicit: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Quia igitur per sapientiam verbi evacuatur crux Christi, ut dictum est, ideo ipse Apostolus non venerat in sublimitate sermonis, aut sapientiae. Deinde cum dicit, *Et ego in infirmitate etc.* ostendit quod non praetenderit apud eos potentiam, sed potius contrarium, et foris, et intus. Unde quantum ad id quod foris est, dicit: *Et ego fui apud vos in infirmitate*, idest tribulationes apud vos patiens: *Gal. 4. 13. Scitis quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis iampridem: Psal. 15. 4. Multiplicatae sunt infirmitates eorum.* Quantum vero ad id quod intus est, dicit: *Et timore*, scilicet de malis imminentibus, *Et tremore*, inquantum scilicet timor interior redundat ad corpus: *2. Cor. 7. 5. Foris pugnae, intus timores.* Deinde cum dicit, *Et sermo meus*, ostendit quod non praetenderit apud eos excellentiam eloquentiae: et circa hoc tria facit. Primo excludit indebitum modum praedicandi, dicens: *Et sermo meus*, quo scilicet privatim, et singulariter aliquos instruebam: *Ephes. 4. 29. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad aedificationem fidei: et praedicatio mea*, qua scilicet publice docebam. *non fuit in verbis persuasibilibus humanae sapientiae*, idest per rhetoricam, quae componit ad persuadendum: ut scilicet supra dixit, quod non fuit intentionis quod sua praedicatio niteretur philosophicis rationibus, ita nunc dicit non fuisse suae intentionis niti rhetoricis persuasionibus: *Isa. 33. 19. Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae eius, in quo nulla est sapientia.* Secundo ostendit debitum modum, quo usus fuit in praedicando, dicens: Sermo meus fuit *in ostensione spiritus, et virtutis:* quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quantum ad hoc quod credentibus praedicationi eius dabatur Spiritus sanctus, secundum illud *Act. 10. 44. Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.* Similiter etiam suam praedicationem confirmabat faciendo virtutes, idest miracula, secundum illud *Marc. ult. 20. Sermonem confirmante sequentibus signis.* Unde *Galat. 3. 5. Qui tribuit vobis spiritum, et operatur in vobis.* Alio modo potest intelligi quantum ad hoc quod ipse per Spiritum loquebatur, quod sublimitas, et affluentia doctrinae ostendit: *2. Reg. 23. 2. Spiritus Domini locutus est per me:* et *2. Cor. 4. 13. Habentes eumdem spiritum fidei credimus, propter quod et loquimur.* Confirmat etiam suam praedicationem ostendendo in sua conversatione multa opera virtuosa: *1. Thess. 2. 10. Vos enim testes estis, et Deus, quam sancte et iuste sine querela vobis qui credidistis, affuimus.* Tertio assignat rationem dictorum, dicens: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum*, idest non innitatur sapientiae humanae, quae plerumque decipit homines, secundum illud *Isa. 47. 10. Sapientia tua, et scientia tua haec decepit te. Sed in virtute Dei*, ut scilicet virtuti divinae fides innitatur, et sic non possit deficere: *Rom. 1. 16. Non erubesco Evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.*

Deinde cum dicit, *Sapientiam loquimur inter perfectos*, ostendit apud quos excellentia spiritualis sapientiae utatur: et primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Sapientiam vero non huius saeculi.* Dicit ergo: Apud vos solum Christum crucifixum praedicavi. *Sapientiam autem*, idest profundam doctrinam, *loquimur inter perfectos.* Dicuntur autem aliqui perfecti dupliciter. Uno modo secundum intellectum; alio modo secundum voluntatem: hae enim inter potentias animae sunt propriae hominis, et ideo secundum eas oportet hominis perfectionem considerari. Dicuntur autem perfecti intellectu illi quorum mens elevata est super omnia carnalia, et sensibilia, qui spiritualia, et intelligibilia capere possunt, de quibus dicitur *Hebr. 5. 14. Perfectorum est solidus cibus, eorum qui per consuetudinem exercitatos habent sensus ad discretionem mali, et boni.* Perfecti autem secundum voluntatem sunt, quorum voluntas super omnia temporalia elevata soli Deo inhaeret, et eius praeceptis. Unde *Matth. 5. 48.* propositis dilectionis mandatis, subditur: *Estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est.* Quia igitur doctrina fidei ad hoc ordinatur ut fides per dilectionem operetur, ut habetur *Galat. 5.* necesse est eum qui in doctrina fidei instruitur, non solum secundum intellectum bene disponi ad capiendum, et credendum, sed etiam secundum voluntatem, et affectum bene disponi ad diligendum, et operandum.

Deinde cum dicit, *Sapientiam vero non huius saeculi*, exponit qualis sit sapientia de qua mentionem fecit: et primo ponit expositionem; secundo ratione expositionem confirmat, ibi, *Quoniam nemo principum huius saeculi cognovit.* Circa primum duo facit. Primo exponit qualis sit ista sapientia per comparationem ad infideles; secundo per comparationem ad fideles, ibi, *Sed loquimur Dei sapientiam.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod *sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam vero*, dico, *non huius saeculi*, idest de rebus saecularibus, vel quae est per rationes humanas, *neque etiam principum huius saeculi;* et sic separat eam a sapientia mundana, et quantum ad modum et materiam inquirendi, et quantum ad auctores, qui sunt principes huius saeculi: quod potest intelligi de triplici genere principum, secundum triplicem sapientiam humanam. Primo possunt dici principes huius saeculi

Reges, et potentes saeculares, secundum illud *Psalm. 2. 2. Principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius:* a quibus principibus venit sapientia humanarum legum, per quas res huius mundi in vita humana dispensantur. Secundo possunt dici principes daemones: *Ioan. 14. 30. Venit princeps mundi huius, et in me non habet quidquam:* et ab his principibus venit sapientia culturae daemonum, scilicet negromantia, et magicae artes, et huiusmodi. Tertio possunt intelligi principes huius saeculi Philosophi, qui quasi principes se exhibuerunt hominibus in docendo, de quibus dicitur *Isa. 19. 11. Stulti principes Taneos; sapientes consiliari Pharaonis:* et ab his principibus processit tota humana Philosophia. Horum autem principum, homines destruuntur per mortem, et per amissionem potestatis, et auctoritatis; daemones vero non per mortem, sed per amissionem potestatis, et auctoritatis, secundum illud *Ioan. 12. 31. Nunc princeps huius mundi eiicietur foras:* de hominibus autem dicitur *Baruch 3. 16. Ubi sunt principes gentium?* et postea subdit *19. Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt.* Sicut autem ipsi non sunt stabiles, ita et eorum sapientia non potest esse firma; et ideo non ei innitendum est.

Deinde cum dicit, *Sed loquimur Dei sapientiam*, exponit qualis sit sapientia per comparationem ad fideles: et primo describit eam quantum ad materiam, vel auctoritatem, cum dicit: *Sed loquimur Dei sapientiam,* idest quae est Deus, et a Deo: quamvis enim omnis sapientia a Deo sit, ut dicitur *Eccli. 1.* tamen speciali quodam modo haec sapientia, quae est de Deo, est etiam a Deo per revelationem, secundum illud *Sap. 9. 17. Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum tuum de altissimis?* Secundo ostendit qualitatem eius, dicens: *In mysterio, quae abscondita est:* haec enim sapientia abscondita est ab hominibus, inquantum hominis intellectum excedit, secundum illud *Eccli. 3. 25. Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi: Iob 28. 21. Abscondita est ab oculis omnium viventium.* Et quia modus docendi doctrinae debet esse conveniens; ideo dicitur, quod loquitur eam in *mysterio*, idest in aliquo occulto vel verbo, vel signo: *Infra 14. 2. Spiritus loquitur mysteria.* Tertio ostendit fructum huius sapientiae, *Quam Deus praedestinavit*, idest praeparavit, *in gloriam nostram*, idest praedicatorum fidei, quibus ex praedicatione tam altae sapientiae gloria magna debetur et apud Deum, et apud homines: *Prover. 3. 35. Gloriam sapientes possidebunt.* Et quod dicit, *In gloriam nostram*, exponendum est, Omnium fidelium; quorum gloria haec est, ut in plena luce cognoscant ea quae nunc in mysterio praedicantur, secundum illud *Ioan. 17. 3. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum.*

LECTIO II.

Quam nemo principum huius saeculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Sed sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus his qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.

Posita expositione de sapientia quam Apostolus loquitur inter perfectos; hic rationem assignat expositionis praedictae; et primo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad infideles; secundo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad fideles, ibi, *Nobis autem revelavit Deus.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sapientia quam loquimur, non est *principum huius saeculi:* haec enim sapientia est, *quam nemo principum huius saeculi cognovit:* quod verum est, de quibuscumque principibus intelligatur: saeculares enim principes hanc sapientiam non cognoverunt, quia excedit rationem humani regiminis: *Iob 12. 24. Qui immutat cor principum populi terrae, et decipit eos, ut frustra incedant per invium.* Philosophi etiam eam non cognoverunt, quia excedit rationem humanam: unde dicitur *Bar. 3. 23. Exquisitores prudentiae, et scientiae viam sapientiae nescierunt.* Daemones etiam eam non cognoscunt, quia excedit omnem creatam sapientiam: unde dicitur *Iob 28. 21. Volucres caeli quoque latet. Perditio, et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam eius.* Deinde cum dicit, *Si enim cognovissent etc.* probat quod dixerat: et primo quidem probat per signum, quod non cognoverunt principes Dei sapientiam, secundum quod est in se abscondita; secundo probat per auctoritatem quod non cognoverunt eam, secundum quod praeparata est in gloriam nostram, ibi, *Sicut scriptum est.* Dicit ergo primo: Recte dico, quod principes huius saeculi Dei sapientiam non cognoverunt: *si enim cognovissent* Dei sapientiam, cognovissent utique Christum esse Deum, qui in hac sapientia continetur; quo cognito, *numquam crucifixissent Dominum gloriae*, idest ipsum Christum Dominum dantem gloriam suis, secundum illud *Ps. 23. 10. Dominus virtutum ipse est Rex gloriae:* et *Hebr. 2. 10. Qui multos filios in gloriam adduxerat.* Cum enim creaturae rationali sit naturaliter appetibilis gloria, non potest in voluntatem humanam cadere quod auctorem gloriae interimat. Quod autem principes crucifixerint Iesum Christum, certum est si intelligatur de principibus qui potestatem habent inter homines: dicitur enim *in Psal. 2. 2. Astiterunt Reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius:* quod *Act. 4.* exponitur de Herode, et Pilato, et principibus Iudaeorum, qui consenserunt in mortem Christi. Sed etiam daemones operati sunt in mortem Christi, persuadendo, secundum illud *Ioan. 13. 2. Cum diabolus iam misisset in cor ut eum traderet Iudas Simonis Iscariotae.* Sed et pharisaei, et scribae in lege periti, qui studium sapientiae

dabant, operati sunt ad mortem Christi instigando, et adprobando.

Sed circa hoc duplex oritur dubitatio: quarum prima est de hoc quod dicit Deum gloriae crucifixum. Non enim divinitas Christi aliquid pati potuit, secundum quod dicitur Christus Dominus gloriae.

Sed dicendum, quod Christus est una persona, et hypostasis in utraque natura consistens, divina scilicet, et humana: unde potest utriusque naturae nomine designari; et quocumque nomine significetur, potest praedicari de eo id quod est utriusque naturae, quia utrique non supponitur nisi una hypostasis: et per hunc modum possumus dicere, quod homo creavit stellas, et quod Dominus gloriae est crucifixus; et tamen non creavit stellas secundum quod homo, sed secundum quod Deus; nec est crucifixus secundum quod est Deus, sed inquantum homo. Unde ex hoc verbo destruitur error Nestorii, qui dixerat unam naturam esse in Christo, Dei, et hominis: quia secundum hoc nullo modo posset verificari quod Dominus gloriae sit crucifixus.

Secunda dubitatio est de hoc quod videtur supponere, quod principes Iudaeorum, vel daemones non cognoverunt Christum esse Deum. Et quidem quantum ad principes Iudaeorum videtur hoc adstrui per hoc quod dicit Petrus *Act. 3. 17. Scio quia per ignorantiam hoc feceritis, sicut et principes vestri.* Videtur autem esse contrarium quod dicitur *Matth. 20. 38. Agricolae videntes filium, dixerunt intra se: Hic est haeres: venite, occidamus eum:* quod exponens Chrysostomus dicit: *Manifeste Dominus probat his verbis, Iudaeorum principes non per ignorantiam, sed per invidiam Dei Filium crucifixisse.*

Solvitur in Glossa *in 2. expos. quae attribuitur Chrysostomo hom. 40. ibid.* quod sciebant principes Iudaeorum eum esse qui promissus erat in lege, non tamen mysterium eius, quod Filius Dei erat, neque sciebant sacramentum incarnationis, et redemptionis. Sed contra hoc esse videtur quod Chrysostomus dicit, quod cognoverunt eum esse Filium Dei. Dicendum est ergo, quod principes Iudaeorum pro certo sciebant eum esse Christum promissum in lege, quod populus ignorabat; ipsum autem esse, verum Filium Dei non pro certo sciebant, sed aliqualiter coniecturabant; sed haec coniecturalis cognitio obscurabatur in eis ex invidia, et ex cupiditate propriae gloriae, quam per excellentiam Christi minui videbant.

Similiter etiam videtur esse de daemonibus dubitatio: dicitur enim *Marc. 1.* et *Luc. 4. 34.* quod daemonium clamavit, dicens: *Scio quod sis Sanctus Dei.* Et ne hoc praesumptioni daemonum adscribatur, qui se iactant scire quod nesciunt, eorum notitia quam habebant de Christo, per ipsos Evangelistas asseritur: *In Mar. 1. 34.* quidem sic scribitur: *Non sinebat ea loqui*, scilicet daemonia, *quoniam sciebant eum Christum esse:* et *Luc. 4. 41.* dicit: *Increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum.*

Et ad hoc respondetur *in Libro de Quaestionibus novi, et veteris testamenti*, quod daemonia sciebant ipsum esse qui per legem fuit repromissus, quia omnia signa videbant in eo quae dixerunt Prophetae; mysterium autem divinitatis eius ignorabant. Sed contra hoc videtur esse quod Athanasius dicit, quod daemonia dicebant Christum esse Sanctum Dei, quasi singulariter sanctum: ipse enim naturaliter est sanctus, cuius participatione omnes alii sancti vocantur. Dicendum est autem, quod, sicut Chrysostomus dicit, non habebant adventus Dei firmam, et certam notitiam, sed quasdam coniecturas: unde Augustinus dicit *in 9. de civit. Dei cap. 21.* quod innotuit daemonibus non per id quod est vita aeterna, sed per quaedam temporalia sua virtute effecta.

Deinde cum dicit, *Sed sicut scriptum est*, probat per auctoritatem quod principes huius saeculi Dei sapientiam non cognoverunt quantum ad hoc quod praedestinata est in gloriam fidelium, dicens: *Sed sicut scriptum est: Isa. 44. 4.* ubi littera nostra habet: *Oculus non vidit, Deus, absque te quae praeparasti his qui diligunt te.* Ostenditur autem illa gloria visionis aperte ab hominibus ignorari dupliciter. Primo quidem quia non subiacet humanis sensibus, a quibus omnibus humana cognitio initium sumit. Et ponit duos sensus. Primo visionis, quae deservit inventioni, cum dicit, *Quod oculus non vidit: Iob 28. 7. Semitam eius ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis.* Et hoc ideo quia non est aliquid coloratum, et visibile. Secundo ponit sensum auditus, qui deservit disciplinae, dicens: *Nec auris audivit*, scilicet ipsam gloriam, quia non est sonus, aut vox sensibilis: *Ioan. 5. 37. Neque speciem eius vidistis, neque vocem eius audistis.* Deinde excludit notitiam eius intellectualem, cum dicit: *Neque in cor hominis ascendit:* quod quidem potest intelligi uno modo ut ascendere in cor hominis dicatur quidquid quocumque modo cognoscitur ab homine, secundum illud *Hier. 51. 5. Hierusalem ascendat super cor vestrum:* et sic oportet quod cor hominis accipiatur pro corde hominis carnalis, secundum illud quod dicitur *infra 3. 3. Cum sit inter vos zelus, et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Est ergo sensus, quod illa gloria non solum sensu non percipitur; sed nec corde hominis carnalis, secundum illud *Ioan. 14. 17. Quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum.* Alio modo potest exponi, secundum quod proprie dicitur in cor hominis ascendere id quod ab inferiori pervenit ad hominis intellectum, puta a sensibilibus, de quibus prius fecerat mentionem. Res enim sunt in intellectu secundum modum eius: res igitur inferiores sunt in intellectu altiori modo quam in seipsis; et ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo in cor ascendunt: unde dicitur *Isa. 65. 17. Non erunt in memoria priora, nec ascendent super cor.* Illa vero quae sunt in intellectu superiora, altiori modo sunt in seipsis quam in intellectu: et ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo descendunt: *Iacob. 1. 17. Omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Quia igitur illius gloriae notitia non accipitur a sensibilibus, sed ex revelatione divina, ideo signanter dicit: *Nec in cor hominis ascendit*, sed descendit, id scilicet *quod praeparavit Deus*, idest praedestinavit, *diligentibus se:* quia essentiale praemium aeternae gloriae caritati debetur, secundum illud *Ioan. 14. 21. Si quis diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum:* In quo perfectio aeternae gloriae consistit: et *Iob 36. 33. Annuntiat de ea*, idest de luce gloriae, *amico suo, quod possessio eius sit.* Ceterae autem virtutes accipiunt ef-

ficaciam merendi vitam aeternam, inquantum informantur caritate.

Deinde cum dicit, *Nobis autem revelavit Deus*, probat praedictam expositionem de sapientia divina per comparationem ad fideles: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Spiritus enim omnia scrutatur.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sapientiam Dei nemo principum huius saeculi cognovit. *Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum*, quem scilicet nobis misit, secundum illud *Ioan. 14. 26. Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia: Iob 32. 8. Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* Quia enim Spiritus sanctus est spiritus veritatis, utpote a Filio procedens, qui est veritas Patris, his quibus mittitur, inspirat veritatem, sicut et Filius a Patre missus notificat Patrem, secundum illud *Matth. 11. 27. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*

Deinde cum dicit, *Spiritus enim omnia scrutatur*, probat quod dixerat, scilicet quod per Spiritum sanctum sit sapientia fidelibus revelata: et primo ostendit quod Spiritus sanctus ad hoc sit efficax; secundo probat quod hoc in discipulis Christi fecerat, ibi, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum revelavit nobis Deus suam sapientiam; et hoc fieri potuit: *Spiritus enim* sanctus *omnia scrutatur:* quod non est sic intelligendum, quasi inquirendo quomodo fiant, sed quia perfecte, et etiam intima quarumlibet rerum novit, sicut homo quod aliquando diligenter scrutatur. Unde dicitur *Sap. 7.* quod spiritus intelligentiae sanctus est omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus intelligibiles, mundos, subtiles; et non solum res creatas, sed etiam profunda Dei perfecte cognoscit. Dicuntur autem profunda ea quae in ipso latent, et non ea quae de ipso per creaturas cognoscuntur, quae quasi superficie tenus videntur esse, secundum illud *Sap. 13. 5. A magnitudine speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Deinde cum dicit, *Quis enim scit hominum?* probat quod dixerat de Spiritu Dei per similitudinem humani spiritus, dicens: *Quis enim scit hominum ea quae sunt hominis*, idest ea quae latent in corde, *nisi spiritus hominis, qui in eo est?* idest intellectus. Et ideo quae interius latent, videri non possunt. Signanter autem dicit, *Quis hominum?* ne ab horum cognitione etiam Deus videatur excludi: dicitur enim *Hierem. 17. 9. Pravum est cor hominis, et quis cognoscet illud? Ego Deus probans corda, et scrutans renes:* quia scilicet secretorum cordis solus Deus est cognitor. Manifesta autem est ratio quare homo ea quae in corde alterius latent, scire non potest: quia cognitio hominis a sensu accipitur; et ideo ea quae sunt in corde alterius, homo cognoscere non potest, nisi quatenus per signa sensibilia manifestantur, secundum illud *1. Reg. 16. 7. Homo videt quae foris parent, Deus autem intuetur cor.* Sed nec Angelus bonus, nec malus ea quae in corde hominis latent, scire potest nisi inquantum per alios effectus manifestantur: cuius ratio accipi potest ex ipso verbo Apostoli, qui dicit ea ratione spiritum hominis cognoscere quae in corde hominis latent, quia in ipso homine est. Angelus autem neque bonus, neque malus illabitur menti humanae, ut in ipso corde hominis sit, et intrinsecus operetur; sed hoc solius Dei proprium est: unde solus Deus est conscius secretorum cordis hominis, secundum illud *Iob 16. 20. Ecce in caelo testis meus, et in excelsis conscius meus.* Secundo similitudinem adaptat ad Spiritum Dei, dicens: *Ita et quae Dei sunt*, idest quae in ipso Deo latent, *nemo cognoscit nisi Spiritus Dei:* secundum illud *Iob 36. 26. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Sed sicut ea quae sunt in corde unius hominis alteri manifestantur per sensibilia signa, ita ea quae sunt Dei possunt esse nota homini per sensibiles effectus, secundum illud *Sap. 13. 5. A magnitudine speciei, et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Sed Spiritus sanctus, qui est in ipso Deo, utpote Patri, et Filio consubstantialis, secreta divinitatis per seipsum videt, secundum illud *Sap. 7. 22. Est enim in illa*, scilicet sapientia, *Spiritus intelligentiae sanctus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens.* Deinde cum dicit, *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus*, ostendit quomodo cognitio Spiritus sancti percipiatur, dicens: Licet nullus hominum per se possit scire quae sunt Dei; *nos autem*, Spiritu sancto scilicet repleti, *non accepimus spiritum huius mundi, sed Spiritum qui a Deo est.* Nomine autem spiritus vis quaedam vitalis, et cognitiva, et motiva intelligitur. Spiritus ergo huius mundi potest dici sapientia huius mundi, et amor mundi, quo impellitur homo ad agendum ea quae mundi sunt. Hunc autem spiritum sancti Apostoli non receperunt, mundum abiicientes, et contemnentes; sed receperunt Spiritum sanctum, quo corda eorum illuminata sunt, et inflammata ad amorem Dei, secundum illud *Ioan. 14. 27. Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia:* et *Num. 14. 24. Servum meum Caleph, qui plenus est alio spiritu, et secutus est me, introducam in terram hanc.* Spiritus autem huius mundi errare facit, secundum illud *Isa. 19. 3. Dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus eius, et consilium eius praecipitabo.* Ex divino autem Spiritu eius consecuti sumus *ut sciamus quae a Deo data sunt nobis*, idest ut sciamus de rebus divinis quantum unicuique Deus donavit: quia, sicut dicitur *Ephes. 4. 7. unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Vel potest intelligi, Spiritum Dei donatum sanctis, ut dona spiritualia cognoscant, quae non habentes eumdem Spiritum ignorant, secundum illud *Apoc. 2. 17. Vincenti dabo manna absconditum, quod nemo scit nisi qui accipit.* Ex hoc autem accipi potest quod sicut nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare, ut dicitur *Matth. 11.* ita nemo novit quae sunt Dei Patris, et Filii, nisi Spiritus sanctus, et qui ipsum acceperunt; et hoc ideo, quia sicut Filius consubstantialis est Patri, ita Spiritus sanctus Patri, et Filio.

LECTIO III.

Quae et loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem

homo non percepit ea quae sunt Spiritus Dei : stultitia enim est illi , et non potest intelligere , quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia , et ipse a nemine iudicatur; sicut scriptum est : Quis enim cognovit sensum Domini , aut quis instruit eum ? Nos autem sensum Christi habemus.

Dixerat supra Apostolus: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Postquam ergo manifestavit qualis sit haec sapientia , quia mundanis hominibus incognita, cognita autem sanctis; hic manifestat qua ratione hanc sapientiam sancti inter perfectos loquuntur : et primo proponit quod intendit ; secundo assignat rationem , ibi , *Animalis autem homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei.* Circa primum primo proponit revelatorum manifestationem , dicens : Dictum est , quod Spiritum Dei accepimus , ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis : *quae*, scilicet nobis per Spiritum revelata sunt, *loquimur:* sunt enim eis revelata ad utilitatem : unde et *Act. 2. 4.* dicitur : *Repleti sunt omnes Spiritu sancto , et coeperunt loqui.* Secundo tangit modum enarrandi , excludens modum inconvenientem, dicens: *Non in doctis humanae sapientiae verbis*, idest non nitimur ad probandam nostram doctrinam per verba composita ex humana sapientia , sive quantum ad ornatum verborum , sive quantum ad subtilitatem rationum : *Isa. 33. 19. Populum alti sermonis non videbis.* Adstruit autem modum convenientem , cum dicit : *Sed in doctrina Spiritus* , idest prout Spiritus Sanctus nos loquentes interius docet, et auditorum corda ad capiendum illustrat : *Ioan. 16. 13. Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Tertio determinat auditores , dicens: *Spiritualibus spiritualia comparantes ;* quasi dicat : Recta comparatione spiritualia documenta tradimus spiritualibus viris , quibus sunt convenientia : *2. Tim. 2. 2. Haec commenda fidelibus viris , qui idonei erunt et alios docere.* Eosdem autem hic nominat spirituales quos supra perfectos: quia per Spiritum sanctum homines perficiuntur in virtute , secundum illud *Psal. 32. 6. Spiritu oris eius omnis virtus eorum.*

Deinde cum dicit , *Animalis homo etc.* assignat rationem dictorum : et primo ostendit quare spiritualia non sunt tradenda animalibus hominibus; secundo quare sunt tradenda spiritualibus , ibi, *Spiritualis autem iudicat omnia.* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem ; secundo manifestat eam, ibi, *Stultitia enim est illi.* Ratio ergo talis est. Nulli sunt tradenda documenta quae capere non potest. Sed homines animales non possunt capere spiritualia documenta. Ergo non sunt eis tradenda. Hoc est ergo quod dicit : *Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei.* Et ideo recta ratione non possunt tradi eis.

Ubi primo considerandum est quis homo dicatur animalis. Est ergo considerandum, quod anima est forma corporis. Unde proprie animae intelliguntur illae vires quae sunt actus corporalium organorum, scilicet vires sensitivae. Dicuntur ergo homines animales qui huiusmodi vires sequuntur , inter quas est vis apprehensiva , et appetitiva ; et ideo potest dici homo dupliciter animalis. Uno modo quantum ad vim apprehensivam , et hic dicitur animalis sensu , qui , sicut dicitur in Glossa, de Deo iuxta corporum phantasiam, vel legis litteram , vel rationem philosophicam iudicat, quae secundum vires sensitivas accipiuntur. Alio modo dicitur quis animalis quantum ad vim appetitivam, quae scilicet afficitur solum ad ea quae sunt secundum appetitum sensitivum ; et talis dicitur animalis vita , qui , sicut dicitur in Glossa , sequitur dissolutam lasciviam animae suae , quam inter naturalis ordinis metas spiritus rector non continet. Unde dicitur *in Canonica Iudae vers. 19. Hi sunt qui segregant semetipsos, animales , spiritum non habentes.*

Secundo autem videndum quare tales non possunt percipere ea quae sunt Spiritus Dei : quod quidem manifestum est et quantum ad animalem sensum , et quantum ad animalem vitam. Ea enim de quibus Spiritus sanctus illustrat mentem , sunt supra sensum, et rationem humanam, secundum illud *Eccli. 3. 25. Plura supra sensum hominis ostensa sunt tibi;* et ideo ab eo capi non possunt qui soli cognitioni sensitivae innititur. Spiritus etiam sanctus accendit affectum ad diligendum spiritualia bona, sensibilibus bonis contemptis; et ideo ille qui est animalis vitae , non potest capere huiusmodi spiritualia bona, quia Philosophus dicit *in 4. Ethic. lect. 15.* quod qualis unusquisque est , talis finis videtur ei : *Prov. 18. 2. Non recipit stultus verba prudentiae, nisi ei dixeris quae versantur in corde eius : Eccli. 22. 9. Cum dormiente loquitur qui narrat sapientiam stulto.*

Deinde cum dicit , *Stultitia enim est illi*, manifestat quod dixerat per signum: cum enim aliquis aliqua sapienter dicta reprobat quasi stulta , signum est quod ea non capiat. Quia igitur animalis homo ea quae sunt Spiritus Dei reputat stulta , ex hoc manifestatur quod ea non capit : et hoc est quod dicit , *Stultitia enim est illi* , scilicet animali: iudicat enim esse stulta quae secundum Spiritum Dei aguntur: *Eccle. 10. 3. In via stultus ambulans , cum ipse sit insipiens, omnes stultos aestimat.* Quod autem homini animali, quae secundum spiritum sunt, videantur stulta , non procedit ex rectitudine sensus, sicut sapientes aliqua iudicant esse stulta quae stultis videntur sapientia ; sed propter defectum intellectus : quia homo sensui deditus non potest intelligere ea quae supra sensum sunt, et homo carnalibus affectus non intelligit esse bonum nisi quod est delectabile secundum carnem : et hoc est quod sequitur : *Et non potest intelligere : Psal. 81. 5. Nescierunt , neque intellexerunt : in tenebris ambulant.* Quare autem non possint intelligere, ostendit subdens: *Quia spiritualiter examinatur*, idest spiritualium examinatio fit spiritualiter: numquam enim inferior potest examinare, et iudicare ea quae sunt superioris , sicut sensus non potest examinare ea quae sunt intellectus; et similiter neque sensus, neque ratio humana potest iudicare ea quae sunt Spiritus Dei : et ita relinquitur quod huiusmodi solo Spiritu sancto examinantur , secundum illud *Psal. 17. 31. Eloquia Domini igne examinata*, probata scilicet a Spiritu sancto. Quia ergo animalis homo caret Spiritu sancto , non potest spiritualia examinare, et per consequens nec ea intelligere.

Deinde cum dicit, *Spiritualis autem iudicat omnia*, assignat rationem quare spiritualibus spiritualia tradantur: et primo ponit rationem; secundo manifestat eam,

ibi, *Quis enim novit sensum Domini?* assignat autem talem rationem. Illi tradenda sunt spiritualia qui potest iudicare, secundum illud *Iob 12. 2. Auris verba diiudicat.* Sed spiritualis est huiusmodi. Ergo ei spiritualia sunt tradenda: et hoc est quod dicit: *Spiritualis autem iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur.*

Ubi primo videndum est quis homo dicatur spiritualis. Est autem notandum, quod spiritus nominare consuevimus substantias incorporeas. Quia igitur aliqua pars animae est quae non est alicuius organi corporei actus, scilicet pars intellectiva comprehendens intellectum, et voluntatem; huiusmodi pars animae spiritus hominis dicitur, quae tamen a Spiritu Dei et illuminatur secundum intellectum, et inflammatur secundum affectum, et voluntatem. Dupliciter ergo dicitur homo spiritualis. Uno modo ex parte intellectus, Spiritu Dei illustrante; et secundum hoc in Glossa dicitur, quod homo spiritualis est qui Spiritui Dei subiectus certissime, ac fideliter spiritualia cognoscit. Alio modo ex parte voluntatis, Spiritu Dei inflammante; et hoc modo dicitur in Glossa, quod spiritualis vita est quae Spiritum Dei habens rectorem, animam regit, idest animales vires: *Galat. ult. 1. Vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis.*

Secundo considerandum est quare spiritualis diiudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur. Ubi notandum est, quod in omnibus ille qui recte se habet, rectum iudicium habet circa singula; ille autem qui in se rectitudinis defectum patitur, deficit etiam in iudicando: vigilans enim recte iudicat et se vigilare, et alium dormire; sed dormiens non habet rectum iudicium de se, nec de vigilante. Unde non sunt res tales quales videntur dormienti, sed quales videntur vigilanti. Et eadem ratio est de sano, et infirmo circa iudicium saporum: et de debili, et forti circa iudicium ponderum; et de virtuoso, et vitioso circa agibilia. Unde et Philosophus dicit *in 5. Ethic. lect. 3.* quod virtuosus est regula, et mensura omnium humanorum, quia scilicet in rebus humanis talia sunt singularia, qualia virtuosus iudicat ea esse; et secundum hunc modum Apostolus hic dicit, quod *spiritualis iudicat omnia*, quia scilicet homo habens intellectum illustratum, et affectum ordinatum per Spiritum sanctum, de singulis quae pertinent ad salutem, rectum iudicium habet. Ille autem qui non est spiritualis, habet etiam intellectum obscuratum, et affectum inordinatum circa spiritualia bona; et ideo ab homine non spirituali spiritualis homo iudicari non potest, sicut nec vigilans a dormiente. Quantum ergo ad primum horum dicitur *Sap. 5.* quod iudicabunt iusti nationes; quantum ad secundum dicitur *infra 4. 3. Mihi pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die.*

Deinde cum dicit, *Quis enim novit sensum Domini?* manifestat rationem inductam: et primo inducit auctoritatem; secundo adaptat ad propositum, ibi, *Nos autem sensum Christi habemus.* Est autem considerandum, quod ad hoc quod aliquis possit de aliquo homine iudicare, duo requiruntur. Primo ut iudicans cognoscat ea quae sunt iudicati: quia, ut dicitur *1. Ethic. cap. 3.* unusquisque bene iudicat quae cognoscit, et horum est optimus iudex. Ex quo patet quod sensum, idest sapientiam Dei omnia iudicantem, nullus possit diiudicare: ideo dicit: *Quis enim novit sensum Domini?* quasi dicat, nullus: quia sapientia Dei excedit omnem capacitatem hominis: *Eccli. 1. 3. Sapientiam Dei praecedentem omnia quis investigavit? Sap. 9. 17. Sensum autem tuum quis scire poterit, nisi tu dederis sapientiam?* Secundo requiritur quod iudicans sit superior iudicato: unde dominus habet iudicium de servo, magister de discipulo. Ex quo etiam patet quod nullus potest sensum Dei iudicare: propter quod sequitur: *Aut quis instruxit eum?* quasi dicat, nullus. Non enim habet scientiam ab aliquo acceptam, sed potius fontem omnis scientiae: *Iob 26. 3. Cui dedisti consilium? Forsitan ei qui non habet sapientiam?* Videntur autem verba haec assumpta ex eo quod dicitur *Isa. 40. 13. Quis adiuvit Spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, et ostendit illi? cum quo iniit consilium, et instruxit eum?* Deinde adaptat quod dixerat ad propositum, dicens: *Nos autem*, scilicet spirituales viri, *sensum Christi habemus*, idest recipimus in nobis sapientiam Christi ad iudicandum: *Eccli. 17. 6. Creavit illis scientiam spiritus, sensu adimplevit corda illorum: Luc. ultim. 45.* dicitur, quod *aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.* Et ita, quia sensus Christi diiudicari non potest, conveniens est quod spiritualis, qui sensum Christi habet, a nemine iudicetur.

CAPITIS TERTII

LECTIO PRIMA

Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus, et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli; alius autem, Ego Apollo; nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus? Ministri eius cui credidistis; et unicuique sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt.

Supra Apostolus ostenderat contentionem, et divisionem Corinthiorum, qui propter ministros Christi, a quibus baptizati, et docti erant, ad invicem disceptabant; hic incipit eorum iudicium, quod habebant de ministris, improbare; ex quo iudicio contentiones in eis procedebant: et circa hoc duo facit. Primo improbat eorum iudicium, quantum ad hoc quod quibusdam ministrorum, de quibus gloriabantur, plus attribuebant quam deberent; secundo quantum ad hoc quod alios Christi ministros contemnebant: *4. cap.* ibi, *Sic nos existimet homo.* Circa primum duo facit. Primo ostendit detrimentum quod patiebantur propter contentiones ex perverso iudicio provenientes; secundo improbat eorum perversum iudicium, ibi, *Quid igitur*

est Apollo? Circa primum duo facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum: secundo ostendit quod adhuc idem patiuntur, ibi, *Sed nec nunc quidem potestis.* Circa primum tria facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum. Dixerat enim supra, quod Apostoli quidem spiritualia documenta spiritualibus tradebant, quae animales homines percipere non poterant; quod eis adaptat dicens: *Et ego, fratres*, qui scilicet inter alios Apostolos spiritualibus spiritualia loquor, *non potui*, scilicet conveuienter, *vobis loqui quasi spiritualibus*, ut scilicet traderem vobis spiritualia documenta, *sed quasi carnalibus*, scilicet loquutus sum vobis: eosdem enim carnales dicit quos supra animales, quibus oportet tradi ea quae sunt infirmitati eorum accommoda: *Isa. 28. 9. Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus*, idest a carnali conversatione, et sensu. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Tamquam parvulis in Christo*, idest parum adhuc introductis in perfectam doctrinam fidei, quae spiritualibus debetur: *Hebr. 5. 13. Omnis qui lactis est particeps, expers est sermonum iustitiae, parvulus enim est; perfectorum autem est solidus cibus.* Tertio rationem assignat, ne credatur ex invidia eis spiritualem doctrinam subtraxisse; contra quod dicitur *Sap. 7. 13. Quam sine fictione didici, et sine invidia communico.* Unde subditur: *Nondum enim poteratis;* quasi dicat: Non subtraxi vobis escam propter meam invidiam, sed propter vestram impotentiam: quia verba spiritualia *nondum* bene *poteratis* capere, secundum illud *Ioan. 16. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Deinde cum dicit, *Sed nec nunc quidem potestis*, ostendit quod adhuc idem detrimentum patiuntur: et primo quidem ponit impotentiam cui adhuc subiacebant, dicens: *Sed nec nunc quidem potestis;* quasi dicat: Quod a principio perfectam doctrinam capere non poteratis, non mirum fuit: quia hoc vestrae novitati competebat, secundum illud *1. Pet. 2. 2. Sicut modo geniti infantes lac concupiscite.* Sed hoc videtur esse culpabile quod post tantum tempus in quo proficere debuistis, eamdem impotentiam retinetis, secundum illud *Hebr. 5. 13. Cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis doceri quae sunt elementa sermonum Dei.* Secundo assignat praedictae impotentiae rationem, dicens: *Adhuc enim carnales estis*, scilicet vita, et sensu: et ideo quae sunt spiritus, capere non potestis; sed sapitis ea quae sunt carnis, secundum illud *Rom. 8. 5. Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt.* Tertio ponit rationem probationis inductae, dicens: *Cum enim inter vos sit zelus, et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?*

Ubi considerandum est, quod recte coniungit zelum, et contentionem: quia zelus, idest invidia, est contentionis materia: invidus enim tristatur de bono alterius, quod ille nititur promovere, et ex hoc sequitur contentio. Unde *Iacob. 3. 16. Ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.* Et similiter e converso caritas, per quam quis diligit bonum alterius, est materia pacis. Secundo considerandum est, quod zelus, et contentio non habent locum nisi in carnalibus hominibus: quia ipsi ad bona corporalia afficiuntur, quae simul a pluribus integre possideri non possunt: et ideo propter hoc quod aliquis aliquid bonum corporale possidet, alius impeditur a plena possessione illius; et ex hoc sequitur invidia, et per consequens contentio. Sed spiritualia bona quibus spirituales afficiuntur, simul a pluribus possideri possunt; et ideo bonum unius non est alterius impedimentum: et propter hoc in talibus nec invidia, nec contentio locum habet. Unde *Sap. 7. 13. Sine invidia communico.* Tertio considerandum est, quare homines carnales dicit secundum hominem ambulare, cum tamen homo ex spiritu, et carne componatur. Quia naturae humanae consonum est ut spiritus cognitionem a sensibus carnis accipiat: unde consequenter affectus rationis humanae secundum ea quae sunt carnis, movetur, nisi spiritus hominis per Spiritum Dei supra hominem elevetur. Unde dicitur *Eccli. 34. 6. Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio.* Est ergo sensus. *Secundum hominem*, idest secundum naturam humanam sibi a Dei Spiritu derelictam, sicut et *in Psalm. 4. 3.* dicitur: *Filii hominum usquequo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium?* Quarto manifestat probationem inductam, dicens: *Cum enim quis*, idest aliquis vestrum, *dicit, Ego quidem sum Pauli*, quia a Paulo baptizatus, et doctus; *alius autem, Ego Apollo*, genitivi casus; per quod denotatur in vobis esse zelus, et contentio; *nonne homines estis*, scilicet carnales, et non spirituales, utpote zelum, et contentionem habentes pro rebus humanis? Qualis enim homo est, talibus rebus afficitur, et per affectum inhaeret, secundum illud *Osee 9. 10. Facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt.*

Deinde cum dicit, *Quid igitur est Apollo?* improbat eorum iudicium, quantum ad hoc quod plus ministris attribuebant quam deberent: et primo ostendit veritatem; secundo excludit errorem, ibi, *Nemo vos seducat;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque nemo glorietur in hominibus.* Circa primum duo facit. Primo ostendit conditionem ministrorum; secundo agit de eorum mercede, ibi, *Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Circa primum tria facit. Primo ponit ministrorum conditionem; secundo ponit similitudinem, ibi, *Ego plantavi, Apollo rigavit;* tertio ostendit intentum, ibi, *Itaque neque qui plantat.* Circa conditionem autem ministrorum duo tangit. Primo quod non sunt domini, sed ministri, dicens: Vos de Paulo, et Apollo gloriamini. Igitur quaero a vobis: *Quid est Apollo, et quid Paulus*, idest cuius dignitatis, vel potestatis, ut digne de eis gloriari possitis? Et respondet: *Ministri eius*, scilicet Dei, sunt; quasi dicat: Quod agunt in baptismo, et in doctrina, non principaliter agunt sicut domini, sed sicut ministri eius, secundum illud *Isa. 61. 6. Ministri Dei, dicetur vobis.* Posset autem alicui videri magnum esse, ministrum Dei esse, et gloriandum esse in hominibus de ministeriis Dei. Et vere esset, si sine hominibus non pateret accessus ad Deum, sicut illi qui solent gloriari de ministris Regis, sine quibus non patet aditus ad Regem. Sed hoc hic locum non habet, quia fideles Christi per fidem habent accessum ad Deum, secundum illud *Rom. 5. 2. Per quem accessum habemus ad Deum per fidem, et gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe*

gloriae filiorum Dei. Ideo signanter addit, *Cui credidistis;* quasi dicat: Per fidem iam estis coniuncti Deo, non hominibus: unde *supra 2. 5.* dictum est: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Et ideo primo de Deo est vobis gaudendum quam de hominibus. Contingit autem quod ministri hominum, vel dominorum, vel artificum primo habeant a seipsis aliquam dignitatem, vel virtutem, ex qua idonei ad ministerium fiunt; sed hoc non est de ministris Dei: et ideo secundo ostendit quod tota dignitas, et virtus ministrorum est a Deo, dicens: *Et unicuique sicut Deus divisit*; quasi dicat: Intantum aliquis, et unusquisque nostrum habet de virtute ministrandi, inquantum ei Deus dedit: unde nec sic nobis est gloriandum: *2. Corinth. 3. 5. Sufficientia nostra a Deo est, qui idoneos nos fecit ministros novi testamenti.*

Deinde cum dicit, *Ego plantavi*, ponit similitudinem ministrorum ex similitudine agricolarum: ubi duplex differentia operationum intelligitur. Una operationis unius ministri ad operationem alterius; et quantum ad hoc dicit: *Ego plantavi*, idest in praedicatione ad modum plantantis me habui, quia scilicet primo vobis praedicavi fidem: *Isa. 51. 16. Posui verba mea in ore tuo, ut plantes caelos. Apollo rigavit*, idest ad modum rigantis se habuit, qui aquam plantis exhibet ad hoc ut nutriantur, et crescant. Et similiter legitur *Actor. 18.* quod cum Paulus multos Corinthiorum convertisset, supervenit Apollo, qui multum contulit his qui crediderunt, publice ostendens per Scripturam esse Iesum Christum: *Eccli. 24. 42.* dicitur: *Rigabo hortum meum plantationum.* Secunda differentia est operationis ministrorum, qui exterius operantur plantando, et rigando, ad operationem Dei, qui interius operatur: unde subdit: *Sed Deus incrementum dedit*, interius scilicet operando: *2. Corinth. 9. 10. Augebit incrementa frugum iustitiae vestrae.* Sic etiam in rebus corporalibus plantantes, et rigantes exterius operantur; sed Deus operatur interius per operationem naturae ad incrementa plantarum.

Deinde cum dicit, *Itaque neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid*, infert ex praemissis duas conclusiones: quarum prima infertur secundum comparationem ministrorum ad Deum, dicens: Ex quo Paulus plantavit, et Apollo rigavit, non sunt nisi ministri Dei, et non habent aliquid nisi a Deo, et non operantur nisi exterius, Deo interius operante. *Itaque neque qui plantat est aliquid*, scilicet principaliter, et magnum, de quo sit gloriandum: *neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus:* Ipse enim per se est aliquid principale, et magnum, de quo est gloriandum: actio enim non attribuitur instrumento, cui comparatur minister, sed principali agenti. Unde *Isa. 40. 17.* dicitur: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo.* Secundam conclusionem infert pertinentem ad comparationem ministrorum ad invicem, dicens: *Qui plantat autem, et qui rigat*, cum sint ministri Dei, et nihil nisi a Deo habentes, et solum exterius operantes, *unum sunt*, ex conditione naturae, et ministerii ratione, quia scilicet non potest unus alteri praeferri nisi secundum donum Dei; et ita, quantum in seipsis est, unum sunt. Et quia consequenter in intentione ministrandi Deo unum sunt per concordiam voluntatis, ideo stultum est de his qui unum sunt dissentire: *Psalm. 132. 1. Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in unum: Rom. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo.*

LECTIO II.

Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem: Dei enim sumus adiutores, Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis. Secundum gratiam Dei quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui; alius autem superaedificat. Unusquisque autem videat quomodo superaedificet: fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superaedificat supra fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam; uniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur; et uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.

Supra Apostolus ostendit qualis sit conditio ministrorum; hic agit de remuneratione eorum: et primo agit de mercede bonorum ministrorum; secundo agit de punitione malorum, ibi, *Nescitis quia templum Dei estis?* Circa primum tria facit. Primo promittit ministris mercedem propriam; secundo rationem assignat, ibi, *Dei enim sumus adiutores;* tertio agit de diversitate mercedis, ibi, *Secundum gratiam Dei.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; non tamen inutiliter plantat, vel rigat; sed *unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quamvis enim qui incrementum dat, sit Deus, et ipse solus interius operetur; exterius tamen laborantibus mercedem tribuit, secundum illud *Hierem. 31. 16. Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia merces est operi tuo.* Quae quidem merces est ipse Deus, secundum illud *Genes. 15. 1. Ego protector tuus sum, et merces tua multa nimis.* Pro qua mercede laborantes mercenarii laudantur, secundum illud *Luc. 15. 17. Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus!* Alioquin si pro alia mercede in opere Dei aliquis laborat, laudandus non est, secundum illud *Ioan. 10. 12. Mercenarius autem, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et fugit.* Haec autem merces et communis est omnibus, et propria singulorum: communis quidem, quia idem est quod omnes videbunt, et quo omnes fruentur, scilicet Deus, secundum illud *Iob 22. 26. Super omnipotentem deliciis afflues, et levabis ad Deum faciem tuam: Isa. 28. 5. In illa die erit Dominus exercituum corona gloriae, et sertum exultationis populo suo:* et ideo *Matth. 20.* omnibus laborantibus in vinea datur unus denarius: propria vero merces erit singulorum, quia unus alio clarius videbit, et plenius fruetur, secundum determinatam sibi mensuram. Unde et *Daniel. 12. 3.* illi qui docti sunt, comparantur splendori firmamenti: *Qui ad*

iustitiam erudiunt plurimos, quasi stellae. Hinc est quod *Ioan. 14. 2.* dicitur: *In domo Patris mei mansiones multae sunt:* propter quod etiam hic dicitur: *Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Ostendit autem secundum quid attendatur mensura propriae mercedis, cum subdit, *Secundum suum laborem.* Unde et *in Psal. 127. 2.* dicitur: *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, et bene tibi erit.* Non tamen per hoc designatur aequalitas secundum quantitatem laboris ad mercedem: quia, ut dicitur *2. Corinth. 4. 17. quod in praesenti est momentaneum, et leve tribulationis nostrae supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operabitur in nobis*; sed aequalitatem designat proportionis, ut scilicet ubi est potior labor, ibi sit potior merces. Potest autem intelligi labor esse potior tripliciter. Primo quidem secundum formam caritatis, cui respondet merces essentialis praemii, scilicet fruitionis, et visionis divinae: unde dicitur *Ioan. 14. 21. Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Unde qui ex maiori caritate laborat, licet minorem laborem patiatur, plus de praemio essentiali accipiet. Secundo ex specie operis; sicut enim in rebus humanis ille magis praemiatur qui in digniori opere laborat, sicut architectus, quam artifex manualis, licet minus laboret corporaliter; ita etiam in rebus divinis ille qui in nobiliori opere occupatur, maius praemium accipiet quantum ad aliquam praerogativam praemii accidentalis, licet forte minus corporaliter laboret: unde aureola datur doctoribus, virginibus, et martyribus. Tertio ex quantitate laboris: quod quidem contingit dupliciter. Nam quandoque maior labor maiorem mercedem meretur, praecipue quantum ad remissionem poenae, puta quod diutius ieiunat, vel longius peregrinatur; et etiam quantum ad gaudium quod percipiet de maiori labore: unde *Sap. 10. 17.* dicitur: *Reddidit Deus,* scilicet iustis, *mercedem laborum suorum.* Quandoque vero est maior labor ex defectu voluntatis: in his enim quae propria voluntate facimus, minorem laborem sentimus. Et talis magnitudo laboris non auget, sed minuet mercedem: unde dicitur *Isa. 40. 31. Assument pennas ut aquilae; current, et non laborabunt; volabunt, et non deficient:* et ibi praemittitur: *Deficient pueri, et laborabunt.*

Deinde cum dicit, *Dei enim sumus,* assignat rationem eius quod dixerat: et primo ponit rationem; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Dei agricultura estis.* Dicit ergo primo: Recte quilibet nostrum mercedem accipiet: *Dei enim sumus adiutores,* scilicet secundum nostros labores.

Contra quod videtur esse quod dicitur *Iob 26. 2. Cuius adiutor es? Numquid imbecillis?* et *Psa. 40. 13. Quis adiuvit Spiritum Domini?*

Dicendum est autem, quod dupliciter aliquis alium adiuvat. Uno modo augendo eius virtutem; et sic nullus potest esse Dei adiutor: unde et post praemissa verba Iob subditur: *Et sustentas brachium eius qui non est fortis?* Alio modo obsequendo operationi alterius, sicut si minister dicatur domini adiutor, inquantum exequitur opus eius, aut ministerium artificis; et hoc modo ministri Dei sunt eius adiutores, secundum illud *2. Corinth. 6. 1. Adiuvantes autem exhortamur.* Sicut ergo ministri hominum exequentes eorum opera, mercedem ab eis accipiunt secundum suum laborem, ita et minister Dei.

Secundo adhibet similitudinem simplicis operis, scilicet agriculturae, et aedificationis. Populus quidem fidelis ager est, a Deo cultus, inquantum per operationem divinam fructum boni operis Deo acceptum producit, secundum illud *Rom. 7. 4. Sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo:* et *Ioan. 15. 1.* dicitur: *Pater meus agricola est.* Et hoc est quod primo dicitur: *Dei agricultura estis,* idest quasi ager a Deo cultus, et fructum ferens eius opere; et populus fidelis est quasi domus a Deo aedificata, inquantum scilicet Deus in eis habitat, secundum illud *Ephes. 2. 22. Et vos coaedificamini in habitaculum Dei:* ideo secundo dicitur: *Dei aedificatio estis*, idest aedificium a Deo constructum, secundum illud *Psal. 126. 1. Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam.* Sic igitur ministri Dei sunt adiutores, inquantum laborant in agricultura, et aedificatione fidelis populi.

Deinde cum dicit, *Secundum gratiam Dei*, agit de diversitate mercedis. Et quia merces distinguitur secundum distinctionem laboris, ut dictum est; ideo primo agit de diversitate laboris; secundo de diversitate mercedis, ibi, *Si quis superaedificat.* Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem laborum; secundo subiungit admonitionem, ibi, *Unusquisque autem videat quomodo superaedificet.* Circa primum duo facit. Primo, relicta similitudine agriculturae, quam supra prosequutus fuerat, sub similitudine aedificationis suum proprium laborem describit, dicens: *Secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui.* Ubi considerandum est, quod architectus dicitur principalis artifex, et maxime aedificii, ad quem pertinet comprehendere summam dispositionem totius operis, quae perficitur per operationem manualium artificum: et ideo dicitur sapiens in aedificio qui simpliciter sapiens est, quia summam causam cognoscit, scilicet Deum, et alios secundum Deum ordinat. Ita sapiens in aedificio dicitur qui principalem causam aedificii, scilicet finem, considerat, et ordinat inferioribus artificibus quid sit propter finem agendum. Manifestum est autem quod tota structura aedificii ex fundamento dependet; et ideo ad sapientem architectum pertinet idoneum fundamentum collocare. Ipse autem Paulus fundamentum spiritualis aedificii collocavit Corinthiis: unde supra dixit, *Ego plantavi:* sicut enim se habet fundamentum in aedificio, sic plantatio in plantis: per utrumque enim significatur spiritualiter prima praedicatio fidei: unde et ipse dicit *Rom. 15. 20. Sic autem praedicavi Evangelium, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum aedificarem:* et ideo se comparat sapienti architecto. Hoc autem non suae virtuti attribuit, sed gratiae Dei; et hoc est quod dicit: *Secundum gratiam Dei quae data est mihi,* qui scilicet me aptum et idoneum ad hoc ministerium fecit: *Infra 15. 10. Abundantius omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Secundo describit laborem aliorum, dicens: *Alius autem*, idest quicumque inter vos laborat, *superaedificat,* fundamento a me posito: quod quidem potest ad duo referri. Uno quidem modo inquantum aliquis superaedificat fidei in seipso fundatae profectum

caritatis, et bonorum operum: *1. Pet. 2. 5. Et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini.* Alio modo ad doctrinam, qua quis fundatam fidem in aliis perfectius manifestat: unde *Hier. 1. 10.* dicitur: *Ut aedifices, et plantes:* et secundum hoc idem significat haec superaedificatio quod supra rigatio. Deinde cum dicit, *Unusquisque autem videat quomodo superaedificet*, subiungit monitionem, dicens: Dictum est, quod ad alios pertinet superaedificare; *unusquisque autem videat*, idest diligenter attendat, *quomodo superaedificet*, idest qualem doctrinam fidei fundatam in aliis superaddat, vel qualia opera fidei in se fundatae habet: *Prov. 4. 25.. Oculi tui videant recta, et palpebrae tuae praecedant gressus tuos.* Secundo respondet tacitae quaestioni, quare scilicet admoneat alios de superaedificatione, et non de fundatione; vel potius assignat rationem quare dixerit, quod ad alios pertinet superaedificare, dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est*, scilicet a me, *quod est Iesus Christus*, qui habitat in cordibus vestris per fidem, ut dicitur *Ephes. 3.* Et de fundamento dicitur *Isa. 28.. 16. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum.*

Sed contra videtur esse quod dicitur *Apoc. 21. 14. Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina Apostolorum.* Non ergo solus Christus est fundamentum.

Dicendum est autem, quod duplex est fundamentum. Unum quidem quod per se habet soliditatem, sicut rupes aliqua, supra quam aedificium construitur; et huic fundamento Christus comparatur: ipse enim est petra, de qua dicitur *Matth. 7. 25. Fundata enim erat supra firmam petram.* Aliud est fundamentum quod habet soliditatem non ex se, sed ex alio solido subiecto, sicut lapides qui primo superponuntur petrae solidae; et hoc modo dicuntur Apostoli esse fundamentum Ecclesiae, quia ipsi primo superaedificati sunt Christo per fidem, et caritatem: unde dicitur *Eph. 2. 20. Superaedificati supra fundamentum Apostolorum.*

Deinde cum dicit, *Si quis superaedificat etc.* agit de mercedis differentia quantum ad hoc quod quidam eam accipiunt sine detrimento, quidam cum detrimento: et circa hoc tria facit. Primo docet quod diversitas operationum manifestatur ex retributione; secundo ostendit quando manifestatur, ibi, *Dies enim Domini declarabit;* tertio ostendit quomodo manifestatur, ibi, *Si cuius opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet.*

Circa primum considerandum est, quod Apostolus intendens ostendere diversitatem superaedificationis, sex ponit, videlicet tria contra tria: ex una quidem parte aurum, argentum, et lapides pretiosos; et ex alia parte lignum, fenum, et stipulam: quorum tria, scilicet aurum, argentum, et lapides pretiosi, habent quamdam inclitam claritatem, simul et inconsumptibilitatem, et pretiositatem; alia vero tria obscura sunt, et facile ab igne consumuntur, et vilia sunt. Unde per aurum, argentum, et lapides pretiosos intelligitur aliquid praeclarum, et stabile; per lignum vero, fenum, et stipulam aliquid materiale, et transitorium. Dictum est autem supra, quod superaedificatio potest intelligi et quantum ad opera quae unusquisque superaedificat fidei fundamento, et quantum ad doctrinam quam aliquis doctor, vel praedicator superaedificat in fundamento fidei ab Apostolo fundatae. Unde ista diversitas quam hic Apostolus tangit, ad utramque superaedificationem referri potest. Quidam ergo referentes haec ad superaedificationem operum, dixerunt, quod per aurum, et argentum, et lapides pretiosos intelliguntur bona quae quis fidei superaddit; sed per lignum, fenum, et stipulam debent intelligi peccata mortalia, quae quis facit post fidem susceptam. Sed ista expositio penitus stare non potest. Primo quidem quia peccata mortalia sunt opera mortua, secundum illud *Hebr. 9. 14. Mundabit conscientias nostras ab operibus mortuis.* In hoc autem aedificio nihil aedificatur nisi vivum, secundum illud *1. Petr. 2. 5. Et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini.* Unde qui cum fide habet peccata mortalia, non superaedificat, sed magis destruit, vel violat; contra quem dicitur infra eodem: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Secundo quia peccata mortalia magis comparantur ferro, vel plumbo, vel lapidi, tum propter gravitatem, tum quia etiam non renovantur per ignem, sed semper in eo manent in quo sunt; peccata vero venialia comparantur ligno, feno, et stipulae, tum propter levitatem, tum etiam quia ab eis aliquis de facili expurgatur per ignem. Tertio quia secundum hanc expositionem videtur sequi quod ille qui moritur in peccato mortali, dummodo fidem retinet, finaliter salutem consequatur, licet primo aliquas poenas sustineat: sic enim sequitur: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem:* quod quidem contrariatur manifesto sententiae Apostoli, qua dicitur infra *6. 9. Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt:* et *Galat. 5. 21. Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Non est autem alicui salus nisi in regno Dei: nam qui ab eo excluduntur, mittuntur in ignem aeternum, ut dicitur *Matth. 25.* Quarto quia fides non potest dici fundamentum, nisi quia per eam Christus habitat in nobis, cum supra dictum sit, quod fundamentum est ipse Christus Iesus: non enim habitat Christus in nobis per fidem informem; alioquin habitaret in daemonibus, de quibus scriptum est *Iacob. 2. 19. Et daemones credunt, et contremiscunt.* Unde quod dicitur *Ephes. 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus nostris*, oportet intelligi de fide per caritatem formata, cum scriptum sit *1. Ioan. 4. 16. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Haec est fides quae per dilectionem operatur, ut dicitur *infra 13. 4. Caritas non agit perperam.* Unde manifestum est quod illi qui operantur peccata mortalia, non habent fidem formatam, et ita non habent fundamentum. Oportet ergo intelligere quod tam ille qui superaedificat fundamento aurum, argentum, lapides pretiosos, quam etiam ille qui superaedificat lignum, fenum, stipulam, vitet peccata mortalia.

Ad horum ergo distinctionem intelligendum est, quod actus humani ex obiectis speciem habent. Duplex est autem obiectum humani actus, scilicet res spiritualis, et res corporalis: quae quidem obiecta differunt tripliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod res spi-

rituales sunt perpetuae, res autem corporales sunt transitoriae: unde 2. *Corinth.* 4. 18. *Quae videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna.* Secundo quantum ad hoc quod res spirituales in seipsis claritatem habent, secundum illud *Sap.* 6. 13. *Clara est, et quae numquam marcescit, sapientia.* Res corporales obscuritatem habent ex materia: unde dicitur *Sap.* 2. 5. *Umbrae transitus est tempus nostrum.* Tertio quantum ad hoc quod res spirituales sunt pretiosiores, et nobiliores rebus corporalibus: unde *Prov.* 3. 15. dicitur de sapientia: *Pretiosior est cunctis opibus:* et *Sap.* 7. 9. *Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tamquam lutum aestimabitur argentum in conspectu illius.* Et ideo opera quibus homo innititur rebus spiritualibus, et divinis, comparantur auro, argento, et lapidi pretioso, quae sunt solida, clara, et pretiosa: ita tamen quod per aurum designentur ea quibus homo tendit in ipsum Deum per contemplationem, et amorem: unde dicitur *Cant.* 5. 11. *Caput eius aurum optimum:* caput enim Christi est Deus, ut dicitur *infra* 11. de quo auro dicitur *Apoc.* 3. 18. *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum,* idest sapientiam cum caritate. Per argentum significantur actus quibus homo adhaeret spiritualibus credendis, et amandis, et contemplandis; unde in Glossa refertur argentum ad dilectionem proximi, propter quod et *in Psalm.* 67. pennae columbae describuntur deargentatae, cuius superior pars, idest posteriora, describuntur esse in pallore auri. Sed per lapides pretiosos designantur opera diversarum virtutum, quibus anima humana ornatur: unde dicitur *Eccli.* 50. 10. *Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso.* Vel etiam mandata legis Dei, secundum illud *Psalm.* 118. 127. *Dilexi mandata tua super aurum, et topazion.* Opera vero humana, quibus homo intendit rebus corporalibus procurandis, comparantur stipulis, quae viles sunt, namque fulgent, et facile comburuntur; habent tamen quosdam gradus, prout quaedam sunt aliis stabiliora, quaedam vero facilius consumptibilia. Nam ipsi homines inter creaturas carnales digniores sunt, et per successionem conservantur: unde comparantur lignis, secundum illud *Iudic.* 9. 6. *Ierunt ligna sylvarum ut eligerent super se regem.* Caro autem hominis facilius corrumpitur per infirmitatem, et mortem: unde comparatur feno, secundum illud *Isa.* 40. 6. *Omnis caro fenum.* Ea vero quae pertinent ad gloriam huius mundi, facillime transeunt, unde stipulae comparantur: unde *in Psalm.* 82. 14. dicitur: *Pone illos ut rotam, et ut stipulam ante faciem venti.* Sic ergo superaedificare aurum et argentum, et lapides pretiosos, est superaedificare fidei fundamento ea quae pertinent ad contemplationem sapientiae divinorum, et amorem Dei, et devotionem sanctorum, et obsequium proximorum, et ad exercitium virtutum; superaedificare vero lignum, fenum, et stipulam, est superaddere fidei fundamento ea quae pertinent ad dispositionem humanarum rerum, et ad curam carnis, et ad exteriorem gloriam.

Sciendum tamen, quod contingit aliquem hominem id intendere tripliciter. Uno modo ita quod in his finem constituat; et cum hoc sit peccatum mortale, per hoc homo non superaedificat, sed e converso, fundamento aliud fundamentum collocat: nam finis est fundamentum in rebus appetibilibus, quae quaeruntur propter finem. Alio modo aliquis intendit uti praedictis rebus, totaliter ordinans eas in Dei gloriam. Et quia opera specificantur ex fine intento, hoc iam non erit aedificare lignum, fenum, et stipulam; sed aurum, argentum, et lapides pretiosos. Tertio modo aliquis, licet in his finem non constituat, nec vellet propter ista contra Deum facere; afficitur tamen istis magis quam deberet, ita quod per haec retardetur ab his quae Dei sunt; quod est peccare venialiter: et hoc proprie est superaedificare lignum, fenum, stipulam: non quia ipsa superaedificentur proprie loquendo, sed quia opera ad temporalium curam pertinentia habent venialia adiuncta propter vehementiorem affectum ad ipsa: quae quidem affectio, secundum quod magis et minus inhaeret, ligno, feno, et stipulae comparatur. Et dupliciter potest distingui. Uno modo secundum permanentiam rerum spiritualium, ut prius dictum est; alio modo secundum vehementiam adhaesionis. Sciendum tamen, quod et illi qui spiritualibus rebus intendunt, non omnino possunt absolvi a cura rerum temporalium, nec etiam qui in caritate rebus temporalibus intendunt, sunt omnino a rebus spiritualibus vacui; sed studio diversificantur: nam quidam studium vitae suae ordinant ad spiritualia; temporalibus vero non intendunt, nisi inquantum requirit necessitas corporalis vitae: quidam vero studium vitae suae applicant ad temporalia procuranda; utuntur tamen spiritualibus rebus ad directionem vitae suae. Primi igitur superaedificant aurum, argentum, et lapides pretiosos; secundi vero superaedificant fenum, lignum, et stipulam. Ex quo patet quod illi qui superaedificant aurum, argentum, et lapides pretiosos, habent aliquid de peccatis venialibus, sed non in quantitate notabili, propter hoc quod modicum attingunt de cura temporalium rerum: illi etiam qui supraedificant lignum, fenum, stipulam, habent aliquid stabile pretiosum, et praeclarum, sed in minori quantitate, scilicet inquantum diriguntur per bona spiritualia. Potest autem et haec diversitas referri ad superaedificationem doctrinae. Nam illi qui fidei ab Apostolis fundatae per suam doctrinam superaedificant solidam veritatem, et claram, sive manifestam, et ad ornamentum Ecclesiae pertinentem, superaedificant aurum, argentum, lapides pretiosos: unde *Proverb.* 10. 20. *Argentum electum labia iusti:* illi vero qui fidei ab Apostolis fundatae superaddunt in doctrina sua aliqua inutilia, et quae non sunt manifestata, nec veritatis ratione firmantur, sed sunt vana, et inania, superaedificant lignum, fenum, stipulam: unde dicitur *Hier.* 23. 28. *Qui habet somnium, narret somnium; et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum?* Qui vero falsitatem doceret, non superaedificaret, sed magis subverteret fundamentum.

Dicit ergo: *Si quis superaedificat*, vel operando, vel docendo, *super fundamentum hoc,* idest super fidem formatam in corde, vel super fidem fundatam ab Apostolis, et praedicatam, *aurum, argentum, aut lapides pretiosos,* idest spiritualia opera, vel praeclaram doctrinam, vel *lignum, fenum, stipulam,* idest corporalia opera, vel frivolam doctrinam: *unusquisque opus manifestum erit*, scilicet in divino iudicio, quale sit: non enim latet per humanam ignorantiam. Nam qui-

dam videntur superaedificare aurum, argentum, lapidem pretiosum; qui tamen superaedificant lignum fenum, stipulam, in rebus spiritualibus corporalia meditantes, puta lucrum, vel favorem humanum. Quidam vero videntur superaedificare lignum, fenum, stipulam; qui tamen aedificant aurum, argentum, et lapidem pretiosum, quia in administratione temporalium nihil nisi spiritualia cogitant. Unde et *Sophon. 1. 12.* dicitur: *Scrutabor Hierusalem in lucernis:* et *Luc 12. 2. Nihil opertum quod non reveletur.*

Deinde cum dicit, *Dies enim Domini declarabit*, ostendit quando haec manifestantur: et primo ponit tempus manifestationis, cum dicit: *Dies enim Domini declarabit.* Circa quod sciendum est, quod tunc dicitur esse tempus, et dies alicuius rei, quando est in optimo statu, et maximo sui posse: unde *Eccle. 3. 1.* dicitur: *Omnia tempus habent.* Quando ergo homo suam voluntatem implet, etiam contra Deum, tunc est dies hominis: unde dicitur *Hier. 17. 16. Diem hominis non desideravi, tu scis.* Dies vero Domini dicitur, quando voluntas Domini completur de hominibus, qui per eius iustitiam vel praemiabuntur, vel damnabuntur, secundum illud *Psalm. 74. 3. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Unde secundum triplex Dei iudicium tripliciter potest intelligi dies Domini. Erit enim quoddam iudicium generale omnium, secundum illud *Matth. 12. 41. Viri Ninivitae surgent in iudicio*: et secundum hoc dies Domini dicitur novissimus dies iudicii, de quo *2. Thess. 2. 2. Non terreamini, quasi instet dies Domini.* Et secundum hoc intelligitur, *Dies Domini declarabit*, quia in die iudicii manifestabitur differentia humanorum meritorum: *Rom. 2. 16. In die quando iudicabit Dominus occulta hominum.* Aliud autem est particulare iudicium, quod fit de unoquoque in morte ipsius, de quo habetur *Luc. 16. 22. Mortuus est dives, et sepultus est in inferno; mortuus est autem mendicus, et portatus est ab Angelis in sinum Abrahae.* Et secundum hoc dies Domini potest intelligi dies mortis, secundum illud *1. Thess. 5. 2. Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet.* Sic ergo dies Domini declarabit, quia in morte uniuscuiusque eius merita patent: unde dicitur *Prov. 11. 7. Mortuo homine impio nulla erit ultra spes:* et ibidem *14. 7. Sperat autem iustus in morte sua.* Tertium autem est iudicium in hac vita, inquantum Deus per tribulationes huius vitae interdum homines probat: unde dicitur *infra 11. 32. Cum iudicamur, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Et secundum hoc dicitur dies Domini dies temporalis tribulationis, de quo dicitur *Sophon. 1. 14. Vox diei Domini amara: tribulabitur ibi fortis.* Dies ergo Domini declarabit, quia in tempore tribulationis affectus hominis probatur; *Eccli. 27. 6. Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis.* Secundo ostendit per quod fiet ista declaratio, quia per ignem: unde sequitur: *Quia in igne revelabitur*, scilicet dies Domini: nam dies iudicii revelabitur in igne, qui praecedet faciem iudicis, exurens faciem mundi, et involvens reprobos, et iustos purgans: de quo dicitur *in Psal. 96. 3. Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos eius.* Dies autem Domini, qui est dies mortis, revelabitur in igne purgatorii, per quem purgabitur, si quid in electis invenietur purgandum; de quo potest intelligi quod dicitur *Iob 23. 1. Probabit me quasi aurum quod per ignem transit.* Dies vero qui est dies tribulationis divino iudicio permissae, revelabitur in igne tribulationis; de quo dicitur *Eccli. 2. 5. In igne probatur aurum, et argentum; homines vero acceptabiles in camino tribulationis.* Tertio ponit effectum manifestationis, cum subdit: *Et uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit:* quia scilicet per quemlibet ignium praedictorum probantur merita hominis, vel demerita: unde *in Psal. 16. 3.* dicitur: *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* In his tribus, quae hic Apostolus ponit, primum est conclusio duorum sequentium. Si enim dies Domini revelatur in igne, et ignis probat quale sit uniuscuiusque opus, consequens est quod dies Domini declaret differentiam operum humanorum.

Deinde cum dicit, *Si cuius opus manserit*, ostendit modum praedictae manifestationis; et primo quantum ad bona opera, cum dicit: *Si cuius*, idest alicuius, *opus*, quod ipse superaedificavit, *manserit*, scilicet in igne; ille, scilicet *qui superaedificavit, mercedem accipiet: Hierem. 31. 16. Est merces operi tuo:* et *Isa. 40. 10. Ecce merces eius cum eo.* Dicitur autem aliquod opus in igne permanere illaesum dupliciter. Uno modo ex parte ipsius operantis: quia scilicet ille qui hoc facit opus, scilicet bonae doctrinae, vel quodcumque bonorum operum, propter huiusmodi opus non punitur, inquantum scilicet nec torquebitur igne purgatorii, nec igne qui praecedet faciem iudicis, nec etiam aestuat igne tribulationis. Qui enim non immoderate temporalia dilexit, consequens est quod non nimis doleat de eorum amissione: dolor enim causatur ex amore rei quae amittitur, unde superfluus amor superfluum generat dolorem. Alio modo potest intelligi ex parte ipsius operis: quolibet enim praedictorum ignium superveniente homini, permanet opus bonae doctrinae, vel quodcumque aliud bonum opus: nam igne tribulationis superveniente, non cessat homo neque a vera doctrina, neque a bono opere virtutis; utrumque autem horum permanet homini quantum ad meritum et in igne purgatorii, et in igne qui praecedit faciem iudicis. Secundo ostendit diem quantum ad mala opera, dicens: *Si cuius*, idest alicuius, *opus arserit*, scilicet per aliquem ignium praedictorum, *detrimentum patietur*, scilicet qui hoc operatus est, non tamen usque ad damnationem: unde subdit: *Ipse autem salvus erit*, scilicet salute aeterna, secundum illud *Isa. 45. 17. Salvatus est Israel in Domino salute aeterna; sic tamen quasi per ignem*, quem scilicet prius sustinuit vel in hac vita, vel in fine huius vitae, vel in fine mundi: unde dicitur *in Psal. 65. 12. Transivimus per ignem, et aquam, et eduxisti nos in refrigerium:* et *Isa. 43. 2. Cum transieris per ignem, non combureris, et flamma non comburet te, quia ego Dominus Deus salvator tuus.* Dicitur autem opus alicuius ardere dupliciter. Uno modo ex parte operantis, inquantum scilicet aliquis affligitur igne tribulationis propter immoderatum affectum, quo superflue terrena diligit, et punitur igne purgatorii, vel igne qui praecedet faciem iudicis propter peccata venialia, quae circa curam temporalium commisit, sive etiam per frivola, et vana quae docuit. Alio modo ardet opus in

igne ex parte ipsius operis, quia scilicet tribulatione superveniente, homo non potest vacare nec doctrinae vanae, nec terrenis operibus, secundum illud *Psal. 145. 4. In illa die peribunt omnes cogitationes eorum.* Nec etiam igne purgatorii, vel praecedente faciem iudicis, remanebit ei aliquid praedictorum vel ad remedium, vel ad meritum. Et similiter dupliciter patitur detrimentum, vel inquantum ipse punitur, vel inquantum perdit id quod fecit; et quantum ad hoc dicitur *Eccli. 14. 20. Omne opus corruptibile in fine deficiet, et qui operatur illud, ibit cum illo; et omne opus electum in fine iustificabitur, et qui operatur illud, honorificabitur in illo:* quorum primum pertinet ad eum qui superaedificat lignum, fenum, et stipulam, quod est opus in igne ardens; secundum autem pertinet ad eum qui superaedificat aurum, argentum, et lapides pretiosos, quod est opus manens in igne absque detrimento.

LECTIO III.

Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum: scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum: et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanae sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura: omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.

Supra ostendit Apostolus quae sit merces bene laborantium; hic agit de poena male laborantium, sive destruentium: et circa hoc duo facit. Primo demonstrat poenam; secundo excludit errorem contrarium, ibi, *Nemo vos seducat.* Ostendit autem poenam operantium ad destructionem, prosequens similitudinem aedificii spiritualis: et circa hoc tria facit. Primo ostendit dignitatem spiritualis aedificii; secundo determinat poenam destruentium, ibi, *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus;* tertio assignat rationem poenae, ibi, *Templum enim Dei sanctum est.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod ille qui superaedificat, mercedem salutis accipiet vel sine detrimento, vel cum detrimento. Sed ut possitis agnoscere quae sit poena male in vobis laborantium, oportet vos vestram dignitatem agnoscere: quam primo ponit dicens: *An* vos *nescitis quia* vos fideles Christi *estis templum Dei? Eph. 2. 21. In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei.* Secundo probat quod fideles sint templum Dei. Est enim de ratione templi quod sit habitaculum Dei, secundum illud *Psal. 10. 5. Deus in templo sancto suo:* unde omne illud in quo Deus habitat, potest dici templum. Habitat autem Deus principaliter in seipso, quia ipse solus se comprehendit: unde et ipse Deus templum Dei dicitur *Apoc. 21. 22. Dominus Deus omnipotens templum illius est.* Habitat etiam Deus in domo sacrata per specialem cultum qui in ea sibi exhibetur; et ideo domus sacrata dicitur templum, secundum illud *Psal. 5. 8. Adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Habitat etiam Deus in hominibus per fidem, quae per dilectionem operatur, secundum illud *Ephes. 3. 17. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Unde et ad probandum quod fideles sint templum Dei, subiungit quod inhabitantur a Deo, cum dicit: *Et Spiritus Dei habitat in vobis:* et *Rom. 8. 11.* dictum est: *Spiritus qui suscitavit Iesum Christum, habitabit in vobis: Ezech. 36. 27. Spiritum meum ponam in medio vestri.* Ex quo patet quod Spiritus sanctus est Deus, per cuius inhabitationem fideles dicuntur templum Dei: sola enim inhabitatio Dei templum Dei facit, ut dictum est.

Est autem considerandum, quod Deus est in omnibus creaturis, in quibus est per essentiam, potentiam, et praesentiam, implens omnia bonitatibus suis, secundum illud *Ier. 23. 24. Caelum, et terram ego impleo;* sed spiritualiter dicitur Deus inhabitare, tamquam in familiari domo, in sanctis, quorum mens capax est Dei per cognitionem, et amorem, etiamsi ipsi in actu non cognoscant, et diligant, dummodo habeant per gratiam habitum fidei, et caritatis; sicut patet de pueris baptizatis: et cognitio sine dilectione non sufficit ad inhabitationem Dei, secundum illud *1. Ioan. 4. 16. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Inde est quod multi cognoscunt Deum vel per naturalem cognitionem, vel per fidem informem; quos tamen non inhabitat Spiritus Dei.

Deinde cum dicit, *Si quis autem templum Dei violaverit,* subiungit poenam male operantium secundum convenientiam praedictorum, dicens: *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Violatur autem templum Dei dupliciter. Uno modo per falsam doctrinam, quae non superaedificatur fundamento, sed magis subruit fundamentum, et destruit aedificium: unde dicitur *Ezech. 13. 19.* de falsis prophetis: *Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmen panis.* Alio modo violat aliquis templum Dei per peccatum mortale, per quod aliquis vel seipsum corrumpit, vel alium opere, vel exemplo: unde dicitur *Malach. 2. 11. Contaminavit Iudas sanctificationem Domini, quam dilexit.* Sic autem dignum est ut disperdatur ille a Deo per damnationem aeternam, qui violat spirituale templum Dei, vel qualitercumque polluit: unde dicitur *Malach. 2. 12. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum, et discipulum:* et *in Psalm. 11. 4. Disperdet Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam.*

Deinde cum dicit, *Templum enim Dei sanctum est,* assignat rationem eius quod dixerat de sanctitate templi. Qui enim aliquam rem sacram violat, sacrilegium committit: unde dignum est ut disperdatur. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos,* sicut supra dictum est: et *in Psal. 64. 6.* dicitur: *Sanctum est templum tuum, mirabile in aequitate:* et alibi *Psal. 92. 5. Domum tuam, Domine, decet sanctitudo.* Et quidem in materiali templo est quaedam sacramentalis

sanctitas, prout templum divino cultui dedicatur; sed in fidelibus Christi est sanctitas gratiae, quam consequuti sunt per baptismum, secundum illud *infra 6. 11. Abluti estis, sanctificati estis.*

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, excludit errorem contrarium: et primo monet fideles ut sibi caveant a seductione errorum; secundo docet modum cavendi, ibi, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat*; tertio rationem assignat, ibi, *Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Circa primum sciendum, quod quidam dixerunt, quod Deus neque punit, neque remunerat hominum facta, ex quorum persona dicitur *Soph. 1. 12. Qui dicunt in cordibus suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet male*: et *Thren. 3. 37. Quis est iste, qui dixit ut fieret Domino non iubente? Ex ore Altissimi non egredietur bonum, neque malum?* Ad hunc ergo errorem excludendum dicit: *Nemo vos seducat*, asserens scilicet, quod ille qui templum Dei violat, non disperdatur a Deo, sicut *Ephes. 5. 7.* dicitur: *Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiae.*

Deinde cum dicit, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat*, docet modum cavendi huiusmodi seductionem. Ubi sciendum est, quod quidam dixerunt Deum non punire peccata hominum, innitentes rationibus humanae sapientiae; puta, quod Deus non cognoscat singularia quae fiunt hic: ex quorum persona dicitur *Iob 22. 14. Circa cardines caeli perambulat, nec nostra considerat.* Ad hoc ergo vitandum dicit: *Si quis inter vos videtur esse sapiens in hoc saeculo*, idest sapientia saeculari, quae in eo quod contrariatur veritati fidei, non est sapientia, licet videatur esse, *stultus fiat*, abiiciendo istam sapientiam apparentem, *ut sit sapiens*, scilicet secundum sapientiam divinam, quae est vera sapientia. Et hoc etiam observandum est non solum in his in quibus saecularis sapientia contrariatur veritati fidei, sed etiam in omnibus in quibus contrariatur honestati morum: unde *Prov. 30. 1.* dicitur: *Deo secum morante confortatus est.*

Deinde cum dicit, *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum*, assignat rationem eius quod dixerat: et primo ponit rationem. Videbatur enim ineptam monitionem fecisse, ut aliquis fieret stultus: et vere inepta esset, si stultitia illa de qua loquebatur, esset per abnegationem verae sapientiae; sed non est ita: *sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Dicitur autem sapientia huius mundi, quae principaliter mundo innititur: nam illa quae per res huius mundi ad Deum attingit, non est sapientia mundi, sed sapientia Dei, secundum illud *Rom. 1. 19. Deus enim illis revelavit: invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur. Sapientia* ergo *mundi*, quae sic rebus mundi intendit ut ad divinam veritatem non pertingat, *stultitia est apud Deum*, idest stultitia reputatur secundum divinum iudicium: *Isa. 19. 11. Stulti principes Thaneos, sapientes consiliarii Pharaonis dederunt consilium insipiens.* Secundo probat quod dixerat per duas auctoritates; quarum prima scribitur *Iob 5. 13.* unde dicit: *Scriptum est: Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Comprehendit autem sapientes Dominus in astutia eorum, quia per hoc ipsum quod astute cogitant contra Deum, impedit Deus eorum conatum, et implet suum propositum; sicut per malitiam fratrum Ioseph volentium impedire eius principatum, impletum est per divinam ordinationem quod Ioseph in Ægypto venditus principaretur. Unde et ante praemissa verba dicit Iob: *Qui dissipat cogitationes eorum*, scilicet malignorum, *ne possint implere manus eorum quod coeperant*: quia, ut dicitur *Proverb. 21. 30. non est sapientia, non est scientia, non est consilium contra Dominum.* Secunda auctoritas sumitur ex Psalmis; unde dicit: *Et iterum scriptum est: Dominus novit cogitationes sapientium*, idest secundum sapientiam mundi, *quoniam vanae sunt*, quia scilicet non pertingunt ad fidem cognitionis humanae, quae est cognitio veritatis divinae. Unde dicitur *Sap. 13. 1. Vani sunt homines in quibus non subest scientia Dei.*

Deinde cum dicit, *Itaque nemo glorietur in hominibus*, infert conclusionem principaliter intentam, scilicet quod non debeant gloriari de ministris Dei: et primo concludit propositum ex praedictis, dicens: *Itaque*, ex quo ministri nihil sunt, sed laborant pro mercede, *nemo glorietur in hominibus*: sicut et *in Psalm. 145. 3.* dicitur: *Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus*: et *Hier. 17. 5. Maledictus vir qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum?* Secundo rationem assignat ex dignitate fidelium Christi, assignans ordinem fidelium in rebus: et primo ponit ordinem rerum ad fideles Christi, dicens: *Omnia vestra sunt*; quasi dicat: Sicut homo non gloriatur de rebus sibi subiectis, ita et vos gloriari non debetis de rebus huius mundi, quae omnia sunt vobis data a Deo, secundum illud *Psalm. 8. 8. Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Exponit autem quae omnia; inter quae primo ponit ministros Christi, qui sunt divinitus ordinati ad ministerium fidelium, secundum illud *2. Corinth. 4. 5. Nos autem servos vestros per Iesum*: et hoc est quod dicit: *Sive Paulus*, qui plantavit, *sive Apollo*, qui rigavit, *sive Cephas*, idest Petrus, qui est universalis pastor ovium Christi, ut dicitur *Ioan. ult.* Post haec ponit res exteriores, cum dicit, *Sive mundus*, qui est continentia omnium creaturarum: qui quidem est fidelium Christi, eo quod homo per res huius mundi iuvatur vel quantum ad necessitatem corporalem, vel quantum ad cognitionem Dei, secundum illud *Sap. 13. 5. A magnitudine speciei, et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Consequenter ponit ea quae pertinent ad ipsam hominis dispositionem, dicens: *Sive vita, sive mors*: quia scilicet fidelibus Christi et vita est utilis, in qua merentur, et mors, per quam ad praemia perveniunt, secundum illud *Rom. 14. 8. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus*: et *Philip. 1. 21. Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.* Ad haec autem duo reducuntur omnia bona, vel mala huius mundi: quia per bona conservatur vita, per mala pervenitur ad mortem. Ultimo ponit quae pertinent ad statum hominis praesentem, vel futurum, dicens: *Sive praesentia*, idest res huius vitae, quibus iuvamur ad merendum, *sive futura*, quae nobis reservantur ad praemium. *Non enim habemus hic civitatem permanentem, sed futuram inquirimus*, ut dicitur *Heb. ult. 14. Omnia*, inquit, *vestra sunt*, idest vestrae uti-

litati deservientia, secundum illud *Rom. 8. 28. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Sic ergo primus ordo est rerum Christi ad fideles; secundus vero fidelium Christi ad Christum; quos ponit subdens: *Vos autem Christi* estis, quia scilicet sua morte vos redemit: *Rom. 4. 8. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus:* tertius ordo est Christi, secundum quod homo, ad Deum; ideo addit: *Christus autem*, secundum quod homo, *Dei est.* Unde eum Deum, et Dominum *in Psalm. 7. 1.* nominat, dicens: *Domine Deus meus, in te speravi*: ut nomine Dei tota Trinitas intelligatur. Quia ergo nullus debet gloriari de eo quod infra ipsum est, sed de eo quod est supra ipsum; ideo non debent fideles Christi gloriari de ministris, sed magis ministri de ipsis: *2. Corinth. 7. 4. Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis.* Sed fideles Christi debent gloriari de Christo, secundum illud *Galat. ult. 14. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi;* sicut Christus de Patre, secundum illud *Sap. 2. 16. Gloriatur se Patrem habere Deum.*

CAPITIS QUARTI

LECTIO PRIMA

Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo.

Superius redarguit Apostolus Corinthios de hoc quod de quibusdam ministris gloriabantur; hic autem arguit eos, quod alios ministros contemnebant: et circa hoc duo facit. Primo arguit eorum culpam; secundo instat ad eorum correctionem, ibi, *Non ut confundam vos, haec scribo.* Circa primum duo facit. Primo arguit eorum temeritatem, qua male de ministris iudicabant; secundo arguit eorum elationem, qua Christi ministros contemnebant, ibi, *Haec autem, fratres, transfiguravi in me, et Apollo propter vos.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit de ministris Christi firmiter sentiendum; secundo quod non sit de eis temere iudicandum, ibi, *Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Dicit ergo primo: Dixi quod nullus vestrum debet gloriari de hominibus; tamen quilibet vestrum debet cognoscere auctoritatem officii nostri, ad quod pertinet quod sumus mediatores inter Christum cui servimus; ad quos pertinet quod dicit: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi: Isa. 61. 6. Sacerdotes Dei vocabimini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis:* et inter membra eius, quae sunt fideles Ecclesiae, quibus dona Christi dispensant; ad quos pertinet quod subditur: *Et dispensatores mysteriorum Dei*, idest secretorum eius: quae quidem sunt spiritualia eius documenta, secundum illud *infra 14. 2. Spiritus eius qui loquitur mysteria:* vel etiam ecclesiastica sacramenta, in quibus divina virtus secretius operatur salutem: unde et in forma consecrationis eucharistiae dicitur, *Mysterium fidei.* Pertinet ergo ad officium praelatorum Ecclesiae, quod in gubernatione subditorum soli Christo servire desiderent, cuius amore oves eius pascunt, secundum illud *Ioan. ult. 17. Si diligis me, pasce oves meas.* Pertinet etiam ad eos ut divina populo dispensent, secundum illud *infra 9. 17. Dispensatio mihi credita est*: et secundum hoc sunt mediatores inter Christum et populum, secundum illud *Deut. 5. 5. Ego sequester fui, et medius illo tempore inter Deum et vos.* Haec autem aestimatio de praelatis Ecclesiae necessaria est ad salutem fidelium: nisi enim eos recognoscerent ministros Christi, non eis obedirent tamquam Christo, secundum illud *Galat. 4. 14. Sicut Angelum Dei excepistis me sicut Iesum Christum.* Rursum si eos non cognoscerent dispensatores, recusarent ab eis dona recipere, contra illud quod idem Apostolus dicit *2. Corinth. 2. 10. Quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi donavi.*

Deinde cum dicit, *Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*, ostendit circa ministros Christi temere iudicari non debere: et circa hoc tria facit. Primo ponit quoddam per quod iudicare satagunt de fidelitate ministrorum; secundo ostendit de hoc iudicio se non curare, sed Deo reservare, ibi, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer;* tertio concludit prohibitionem temerarii iudicii, ibi, *Itaque nolite ante tempus iudicare.* Circa primum considerandum est, quod ministrorum, et dispensatorum Christi quidam sunt fideles, quidam infideles. Infideles dispensatores sunt qui in dispensandis divinis mysteriis non intendunt utilitatem populi, et honorem Christi, et utilitatem membrorum eius, secundum illud *Luc. 16. 11. In iniquo mammona fideles non fuistis.* Fideles autem qui in omnibus intendunt honorem Dei, et utilitatem membrorum eius, secundum illud *Luc. 12. 42. Quis putas est fidelis servus, et prudens quem constituit dominus super familiam suam?* Qui autem sunt fideles, divino iudicio manifestabuntur in futuro. Sed Corinthii temere volebant discutere qui dispensatores essent fideles, vel infideles; et hoc est quod dicit: *Hic*, hoc est inter vos, *iam*, idest praesenti tempore, *quaeritur*, idest discutitur, *ut quis*, idest aliquis, *inter dispensatores fidelis inveniatur.* Iudicabant enim plures esse infideles, vix aliquem virum putantes esse fidelem, secundum illud *Prov. 20. 6. Multi viri misericordes vocantur; virum autem fidelem quis inveniet?* Deinde cum dicit, *Mihi autem pro minimo est*, ostendit se hoc iudicium reputare nihil: et circa hoc tria facit. Primo ponit quod non curat circa hoc ab aliis iudicari, dicens: *Mihi autem*, qui sum minimus inter dispensatores, *pro minimo est*, idest minima bona reputo, *ut a vobis iudicer*, scilicet esse fidelis, vel infidelis. Et ne putarent ab Apostolo haec dici in eorum contemptum, ac si eorum iudicium despiceret, quasi vilium personarum, subiungit: *Aut ab humano* intellectu, qui est dies hominis, secundum illud *Ioan. 11. 9. Qui ambulat in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt:* vel ad litteram, *aut ab humano die,*

idest ab intellectu in hoc tempore iudicantium; quasi dicat: Vestrum, vel quorumcumque hominum iudicium parum curo: *Hierem. 17. 16. Diem hominis non desideravi, tu scis.*

Est autem sciendum, quod de iudicio hominum dupliciter debet curari. Uno modo quantum ad alios, qui ex eorum bono vel aedificantur, vel scandalizantur; et sic sancti non pro minimo, sed pro magno habent ab hominibus iudicari, cum Dominus dicat *Matth. 6. 16. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est.* Alio modo quantum ad seipsos; et sic non curant multum, qui gloriam [illegible], secundum illud *1. Thess. 2. 6. Neque gloriam ab hominibus quaerentes, neque aliquid a vobis, neque ab aliis:* neque opprobrium hominis timent., secundum illud *Isa. 51. 7. Nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne timeatis.* Unde Apostolus signanter dicit, *Mihi autem*, idest quantum ad me pertinet. Non autem id pro nullo est, sed pro minimo: quia bona temporalia, inter quae bona fama computatur, non sunt nulla bona, sed minima, ut Augustinus dicit *in lib. 1. cap. 15.* et *16. de libero Arbitrio.* Unde et *Sap. 7. 9. Omne aurum in comparatione illius arena est exigua.*

Secundo ostendit quod neque seipsum iudicare praesumit, dicens: *Sed neque meipsum iudico.*

Videtur autem hoc esse contra id quod *infra 11. 31.* dicitur: *Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur.* Debet ergo quilibet iudicare seipsum.

Sed sciendum est, quod iudicio discussionis, de quo Apostolus hic loquitur, quilibet debet iudicare seipsum, secundum illud *Psalm. 76. 7. Exercitabar, et scopebam spiritum meum:* et similiter iudicio condemnationis, et reprehensionis in manifestis malis, secundum illud *Iob 13. 15. Arguam coram eo vias meas.* Sed iudicio absolutionis non debet aliquis praesumere se iudicare ut innocentem: unde dicitur *Iob 9. 20. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me: si innocentem ostendere, pravum me comprobabit.* Cuius rationem assignat, dicens: *Nihil mihi conscius sum*, idest non habeo alicuius peccati mortalis conscientiam, secundum illud *Iob 27. 6. Neque reprehendit me cor meum in omni vita mea; sed non in hoc iustificatus sum*, idest non sufficit ad hoc quod me iustum pronuntiem, quia possunt aliqua peccata in me latere, quae ignoro, secundum illud *Psalm. 18. 13. Delicta quis intelligit?* et *Iob 9. 21.* dicitur: *Et si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea.*

Tertio concludit cui hoc iudicium reservetur, dicens: *Qui autem iudicat me, Dominus est*, idest ad solum Deum pertinet iudicare utrum sim fidelis minister, an non: hoc enim pertinet ad intentionem cordis, quam solus Deus ponderare potest, secundum illud *Prov. 16. 2. Spirituum ponderator est Dominus:* et *Hierem. 17. 9. Pravum est cor hominis, et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus probans renes, et scrutans corda.*

Deinde cum dicit, *Itaque nolite ante tempus iudicare*, concludit prohibitionem temerarii iudicii: et circa hoc tria facit. Primo prohibet praevenire divinum iudicium, dicens: *Itaque*, exemplo meo, qui neque ab aliis iudicari curo, sed iudicium meum Deo reservo, *nolite ante tempus iudicare:* quia, ut dicitur *Eccle. 8. 6. omni negotio tempus est, et opportunitas: quoadusque veniat Dominus*, scilicet ad iudicandum, secundum illud *Isa. 3. 14. Dominus ad iudicium veniet cum senatoribus populi sui.* Unde et Dominus dixit *Matth. 7. 1. Nolite iudicare.* Sed hoc intelligendum est de occultis; de manifestis autem iudicare commissum est a Deo hominibus, secundum illud *Deut. 1. 16. Audite illos, et quod iustum est iudicate.* Sunt enim aliqua manifesta non solum per evidentiam facti, sicut notoria, sed etiam propter confessionem, aut testium probationem. Occulta vero Deus suo reservat iudicio. Sunt autem occulta nobis quae latent in corde, vel etiam in abscondito fiunt; et de his dicitur *in Psalm. 4. 5. Quae dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Unde homo quidem de his est temerarius iudex, sicut iudex delegatus, qui excedit formam mandati iudicii, de causa non sibi commissa. Est ergo temerarium iudicium, quando aliquis de dubiis iudicat; perversum autem, quando falsum iudicium profert. Et quamvis non sit iudicandum circa personas, puta ut aliquis iudicet malum hominem qui bonus est; tamen multo gravius est ut iudicium pervertatur de rebus ipsis, puta, si quis diceret virginitatem esse malam, et fornicationem bonam; contra quod dicitur *Isa. 5. 20. Vae qui dicitis bonum malum, et malum bonum.* Secundo describit perfectionem futuri divini iudicii, dicens: *Qui*, scilicet Dominus ad iudicandum veniens, *illuminabit abscondita tenebrarum*, idest faciet esse lucida, et manifesta ea quae occulte in tenebris facta sunt; *et manifestabit consilia cordium*, idest omnia cordis occulta, secundum illud *Iob 12. 22. Qui revelat occulta de tenebris, et producit in lucem umbram mortis:* et *Sophon. 1. 12. Scrutabor Hierusalem in lucernis.* Quod quidem est intelligendum tam de bonis, quam de malis quae non sunt per poenitentiam tecta, secundum illud *Psalm. 31. 1. Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Tertio ponit fructum quem boni reportabunt de divino iudicio, dicens; *Et tunc laus erit unicuique*, scilicet bonorum, *a Deo:* quae quidem laus vera erit, quia Deus nec decipi, nec decipere potest: *Rom. 2. 29. Cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est:* et *2. Corinth. 10. 18. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

LECTIO II.

Haec autem, fratres, transfiguravi in me, et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Iam divites facti estis: sine nobis regnatis; et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus. Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles,

nos autem ignobiles. Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis caedimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus. Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema usque adhuc.

Postquam Apostolus reprehendit in Corinthiis temeritatem, qua ministros Christi iudicabant; hic arguit eorum elationem, qua ministros Christi contemnebant: et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit, secundo rationem assignat, ibi, *Quis enim te discernit?* tertio eorum contemptum ironice loquens irridet, ibi, *Iam saturati estis*. Circa primum considerandum est, quod Apostolus supra volens reprimere contentiones Corinthiorum, quas habebant ratione ministrorum, usus fuerat nominibus bonorum ministrorum Christi, sicut *supra 1. 12.* dixit: *Unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae:* et *supra 3. 22.* ubi dixit: *Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas:* et tamen non gloriabantur de bonis ministris Christi, nec propter eos dissidebant, sed propter pseudoapostolos: quos nominare noluit, ne videretur ex odio, vel invidia contra eos loqui; sed loco eorum posuerat nomen suum, et aliorum bonorum praedicatorum; et hoc est quod dicit: *Haec autem, fratres*, scilicet quae dixi de ministris de quibus gloriamini, et pro quibus contenditis, *transfiguravi*, idest figuraliter loquens transtuli, *in me, et Apollo*. Dicitur enim *Proverb. 1. 6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum, et aenigmata eorum.* Et hoc *propter vos*, idest vestram utilitatem: *2. Corinth. 4. 15. Omnia propter vos: ut in nobis discatis, ne unus vestrum inflctur*, idest superbia adversus alium proximum suum, *pro alio*, scilicet pro quocumque ministro Christi, *supra quam scriptum est*, idest ultra formam vobis in praemissis descriptam. Dicitur enim *Sap. 4. 19. Disrumpet illos inflatos sine voce.*

Deinde cum dicit, *Quis enim te discernit?* assignat rationem quare unus non debeat contra alium inflari: et primo ponit rationem, dicens: *Quis enim te discernit?* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo sic. *Quis enim te discernit* a massa perditorum? Tu teipsum discernere non potes: unde non habes in te unde contra alium superbias. Et de hac discretione dicitur *in Psalm. 47. 1. Iudica me Deus, et discerne causam meam de gente non sancta.* Alio modo potest intelligi: *Quis te discernit?* scilicet superiorem faciens proximo tuo: hoc quod tu facere non potes: unde contra eum superbire non debes. Et de hac discretione dicitur *Eccli. 33. 2. In multitudine disciplinae Dominus separavit eos, et immutavit vias illorum.* Sed inter homines, inquantum sunt fideles Christi, non est discretio: quia, ut dicitur *Rom. 12. 5. multi unum corpus sumus in Christo:* et *Act. 15. 9.* dicit Petrus: *Nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum.* Secundo excludit quamdam rationem. Posset enim aliquis discerni a bonis, vel a malis, melior eis existens propter bona quae habet, puta fidem, sapientiam, et huiusmodi. Sed hoc excludit Apostolus, dicens: *Quid autem habes quod non accepisti?* quasi dicat, nihil: omnia enim bona sunt a Deo, secundum illud *Psalm. 103. 28. Apeiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate:* et *1. Paralip. 29. 14. Tua sunt omnia, et quae de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Et ex hoc concludit propositum, dicens: *Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Ille igitur gloriatur quasi non accipiens, qui de seipso gloriatur, et non de Deo, sicut de quibusdam dicitur *in Psalm. 48. 7. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* Et ad hoc pertinet prima species superbiae, qua scilicet aliquis superbiendo, quod habet, dicit a seipso habere, iuxta illud *Ps. 11. 5. Labia nostra a nobis sunt: quis noster dominus est?* Ille autem gloriatur quasi accipiens, qui omnia Deo adscribens gloriatur de ipso, sicut *supra 1. 31.* dictum est: *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Sic autem gloriari non est superbire, sed humiliari sub Deo, cui homo dat gloriam, secundum illud *Eccli. ult. 23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.*

Deinde cum dicit, *Iam saturati estis*, irridet eorum superbiam, qui Apostolos Christi contemnebant: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Nos stulti sumus propter Christum.* Circa primum duo facit. Primo irridet in eis quod de se nimis praesumebant; secundo deridet in eis quod Apostolos contemnebant, ibi, *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos.* Circa primum duo facit. Primo irridet eos de praesumptione qua sibi attribuebant quod non habebant; secundo irridet eos de hoc quod sibi singulariter attribuebant quod singulariter non habebant, ibi, *Sine nobis regnatis.* Attribuebant autem sibi abundantiam bonorum; quorum quaedam sunt interiora; et quantum ad hoc dicit: *Iam saturatis estis*, idest vobis videtur quod saturati estis, idest abundanter refecti spirituali dulcedine, de qua dicitur *in Psalm. 16. 15. Satiabor cum manifestabitur gloria tua.* Poterat autem eis secundum veritatem dici, quod *iam saturati estis*, non plenitudine, sed fastidio, secundum illud *Prov. 27. 7. Anima satiata calcabit favum.* Quaedam vero sunt bona exteriora; et quantum ad hoc dicit: *Iam divites facti estis*, sicut vobis videtur, scilicet divitiis spiritualibus, de quibus dicitur *Isa. 33. 6. Divitiae salutis, sapientia, et scientia.* Simile est quod dicitur *Apoc. 3. 17. Dicis, quia dives sum, et locuples valde, et nullius egeo.*

Sed contra hoc videtur illud quod supra dixit in principio, dicens *cap. 1. 5. Quia in omnibus divites facti estis in illo in omni verbo, et in omni scientia.*

Sed dicendum est, quod supra dixit quantum ab bonos qui inter eos erant; hic autem dicit quantum ad praesumptuosos qui superbiebant de eo quod non habebant. Potest et aliter distingui satietas, et divitiae, ut saturitas referatur ad usum gratiae, quo quis spiritualibus fruitur; divitiae autem ad ipsos habitus gratiarum.

Secundo, cum dicit, *Sine nobis regnatis*, irridet eos, quod sibi singulariter attribuebant quod non habebant: unde dicit: *Sine nobis regnatis*, idest ita vobis videtur quod regnum ad vos pertineat, non ad nos. Sic enim erant decepti a pseudoapostolis ut crederent se solos habere fidei veritatem, quae in regno Dei con-

sistit; Apostolum autem, et sequaces eius errare: contra quos dicitur *Isa. 5. 8. Numquid habitabitis vos soli in medio terrae?* Et ne videatur Apostolus ex invidia hoc dicere, subiungit: *Utinam regnetis.* Optat enim ut veram fidem habeant, secundum illud *Act. 26. 29. Opto omnes qui audiunt, tales fieri qualis et ego sum, exceptis vinculis his.* Et ut eis exempla humilitatis praebeat, subiungit: *Ut et nos regnemus vobiscum*; quasi dicat: Si aliquam excellentiam habetis, non dedignamur vos sequi, sicut vos dedignamini sequi nos, contra illud quod dicitur *Gal. 4. 18. Quod bonum est aemulamini in bono semper.*

Et est advertendum, quod Apostolus hic quatuor species superbiae tangit: quarum prima est quando aliquis reputat se non habere a Deo quod habet; quam tangit dicens: *Quid gloriaris, quasi non acceperis?* Et hoc etiam potest reduci ad secundam speciem, qua aliquis existimat propriis meritis accepisse. Tertia species est qua quis iactat se habere quod non habet; et quantum ad hoc dicit: *Iam saturati estis, iam divites facti estis.* Quarta species, quando aliquis, despectis ceteris, singulariter vult videri; et ad hoc pertinet quod dicit: *Sine nobis regnatis.*

Deinde cum dicit, *Puto quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit*, irridet eos de hoc quod Apostolos Christi contemnebant: et primo irrisorie ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Quia spectaculum facti sumus.* Dicit ergo primo: Prius dixi, quod sine nobis regnatis: *puto enim*, idest vos putare videmini, *quod Deus nos Apostolos ostendit novissimos*, cum tamen *infra 12.* dicatur, quod Deus in Ecclesia posuit primum Apostolos: sic enim impletur quod dicitur *Matth. 20. 16. Erunt primi novissimi, et novissimi primi.* Et ponit exemplum: *Tamquam morti destinatos:* ille enim qui sunt condemnati ad mortem, novissimi habentur inter homines, utpote quos indignum sit vivere; et tales Apostoli reputantur a mundanis hominibus, secundum illud *Psal. 43. 22. Aestimati sumus sicut oves occisionis.* Deinde cum dicit, *Quia spectaculum facti sumus*, assignat causam contemptus. Circa quod considerandum est, quod quando aliqui sunt condemnati ad mortem, convocantur homines ad eorum occisionem, quasi ad spectaculum; et hoc maxime fiebat circa eos qui damnabantur ad bestias. Et quia Apostoli erant quasi morti destinati, subiungit: *Quia spectaculum facti sumus mundo;* quasi totus mundus concurrat ad spectandum nostram occisionem, secundum illud *Ps. 43. 14. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris.* Exponit autem quid nomine mundi intelligat, cum subdit: *Et Angelis, et hominibus*, scilicet bonis, et malis. Concurrebant enim ad eorum spectaculum boni homines ad compatiendum, et exemplum patientiae sumendum, mali homines ad persequendum, et irridendum.

Deinde cum dicit, *Nos stulti propter Christum*, irridet eos in speciali, quod Apostolos contemnebant: et circa hoc duo facit. Primo ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus etc.* Circa primum irridet eorum contemptum quantum ad hoc quod sibi excellentiam, Apostolis defectum attribuebant: et primo quantum ad perfectionem intellectus; et quantum ad hoc dicit: *Nos stulti sumus propter Christum*, idest stulti reputamur, quia crucem Christi praedicamus: *supra 1. 18. Verbum crucis pereuntibus stultitia est:* et etiam quia propter Christum opprobria, et contentiones sustinemus, secundum illud *Sap. 5. 4. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam:* item ut legitur *Act. 26. 24. Festus dixit Paulo: Insanis Paule: multae te litterae ad insaniam adducunt. Vos*, secundum vestram reputationem, estis *prudentes in Christo:* quia scilicet nec crucem eius publice confiteri audetis, nec persecutionem pro eo sustinetis: *Prover. 26. 16. Sapientior sibi videtur piger septem viris loquentibus sententias.* Secundo quantum ad potestatem actionis, cum dicit: *Nos infirmi* reputamur, scilicet in exterioribus, propter afflictiones quas sustinemus: *2. Corinth. 2. 9 Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Vos autem*, scilicet secundum vestram reputationem, estis *fortes*, scilicet in rebus corporalibus, quia secure vivitis sine tribulatione: *Isa. 5. 22. Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem. Vos nobiles*, scilicet estis secundum vestram aestimationem, idest honore digni, qui exterius contumelias non patimini: *Isa. 19. 11. Filius sapientium ego, filius Regum antiquorum: nos autem ignobiles* sumus, secundum vestram, et aliorum reputationem, quia contemptibiles habemur: *supra 1. 28. Quae contemptibilia sunt mundi, et ignobilia elegit Deus.* Et tamen secundum rei veritatem est e converso: soli enim contemptibiles illi sunt qui Deum contemnunt, secundum illud *1. Reg. 2. 30. Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.*

Deinde cum dicit, *Usque in hanc horam esurimus*, assignat causam contemptus: et primo ponit pro causa defectum bonorum temporalium; secundo mala quae in eis intelligebantur, ibi, *Maledicimur, et benedicimus;* tertio concludit intentum, ibi, *Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus.* Circa primum duo facit. Primo ponit defectum quem patiebantur in rebus necessariis: unde quantum ad ea quae pertinent ad victum dicit: *Usque in hanc horam*, idest continue a conversione nostra usque in praesens tempus, *esurimus, et sitimus: 2. Corinth. 11. 17. In fame, et siti.* Quantum vero ad vestitum subdit: *Et nudi sumus*, idest propter vestimentorum inopiam, quia etiam interdum expoliabantur: *Iob 24. 7. Nudos dimittunt homines, vestimenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.*

Sed contra est quod dicitur *in Psal. 26. 24. Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens panem*

Sed dicendum est, quod ita patiebantur, quia divina providentia moderabatur in eis et abundantiam, et inopiam quantum eis expediebat ad virtutis exercitium: unde et Apostolus *Philipp. 4. 12. Ubique et in omnibus institutus sum, et saturari, et esurire, et abundare, et penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat.*

Secundo ponit defectum eorum quae pertinent ad bene esse humanae vitae: quorum primum est reverentia ab hominibus exhibita: contra quod dicit: *Et colaphis caedimur:* quod quidem fit magis ad opprobrium, quam ad poenam: unde de Christo legimus *Matth. 26.* quod expuerunt in faciem suam, et colaphis eum ceciderunt. Secundo requiritur quies in loco, contra quod dicitur: *Et instabiles sumus:* tum

quia expellebantur a persecutoribus de loco in locum, secundum illud *Matth. 10. 23. Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam:* tum etiam quia pro executione sui officii discurrebant ubique, secundum illud *Ioan. 15. 16. Posui vos ut eatis.* Tertio requiritur ministrantium auxilium, contra quod dicitur: *Et laboramus operantes manibus nostris:* tum quia aliquando nullus dabat eis unde possent sustentari; tum etiam quia labore manuum suarum victum acquirebant, vel ad vitandum fidelium gravamen, vel ad repellendum pseudoapostolos, qui propter quaestum praedicabant, ut habetur *2. Corinth. 12.* tum etiam ut darent otiosis laborandi exemplum, ut habet *2. Thess. 3.* unde dicit Paulus *Act. 20. 34. Ad ea quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.*

Deinde cum dicit, *Maledicimur etc.* ponit mala quae Apostoli patiebantur: et primo in verbis, cum dicit: *Maledicimur*, idest mala de nobis dicunt homines, vel ad detrahendum, vel ad contumelias inferendum, vel etiam mala imprecando: *Hier. 15. 10. Omnes maledicunt mihi:* et *benedicimus*, idest reddimus bonum pro malo, secundum illud *1. Petr. 3. 9. Non reddentes maledictum pro maledicto, sed e contra benedicentes.* Secundo in factis; et quantum ad hoc dicit: *Persecutionem patimur*, non solum quantum ad hoc quod fugamur de loco ad locum, quod proprie persecutio dicitur, sed quantum ad hoc quod multipliciter tribulamur, secundum illud *Psalm. 118. 157. Multi qui persequuntur me, et tribulant me: et sustinemus*, in Christo scilicet omnia patienter: *Eccli. 1. 29. Usque ad tempus sustinebit patiens.* Tertio tangit causam utriusque, cum dicit: *Blasphemamur*, idest blasphemiae imponuntur nobis, dum dicimur magi, vel malefici, et reputamur Dei inimici, secundum illud *Ioan. 16. 2. Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo:* et *Rom. 3. 8. Sicut blasphemamur, et aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut veniant bona:* tamen *obsecramus* Deum pro his qui nos persequuntur, et blasphemabant, secundum illud *Matth. 5. 44. Orate pro persequentibus, et calumniantibus vos.*

Deinde cum dicit, *Tamquam purgamenta facti sumus*, concludit ex omnibus praemissis eorum contemptum, dicens: Et propter omnia praedicta *facti sumus tamquam purgamenta huius mundi*, idest reputati sumus et a Iudaeis, et a Gentilibus, ut per nos mundus inquinetur; et propter nostram occisionem mundus purgetur, et tamquam simus *peripsema* omnium. Dicitur autem peripsema quodcumque purgamentum, puta vel pomi, vel ferri, vel cuiuscumque alterius rei. Et hoc *usque adhuc*, quia scilicet continue hoc patimur. Sed quandoque deficiet, secundum illud *Sap. 5. 3.* ubi ex ore impiorum dicitur: *Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, et in similitudinem improperii:* et *postea 5.* subditur: *Quomodo ergo computati sunt inter filios Dei?*

LECTIO III.

Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos carissimos moneo. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Evangelium ego vos genui. Rogo vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas, quae sunt in Christo Iesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam. Veniam ad vos cito, si Dominus voluerit, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem: non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid multis? In virga veniam ad vos, an in caritate, et in spiritu mansuetudinis.

Postquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod Apostolos temere iudicabant, et praesumptuose contemnebant; hic instat ad eorum correctionem: et primo admonitionis verbo; secundo exemplo, ibi, *Rogo ergo vos*, fratres, *imitatores mei estote;* tertio correctionis flagello, ibi, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam.* Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionis modum, dicens: *Haec*, scilicet quae in serie Epistolae hucusque vobis dixi, *scribo, non ut confundam vos*, scilicet mala confusione, quae in desperationem mittit; quamvis velim vos confundi confusione quae peccatum vitat, secundum illud *Eccli. 4. 25. Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam, et gloriam. Sed* praedicta *moneo* vos, *ut filios: Eccli. 7. 25. Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia eorum.* Secundo ostendit debitum admonendi modum, dicens: *Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres.* Ubi considerandum est, quod pater est qui primo generat; paedagogus autem est qui iam natum nutrit, et erudit: *Galat. 3. 14. Lex paedagogus noster fuit in Christo.* Dicit ergo Apostolus se patrem eorum in Christo, quia eis primo Evangelium praedicavit. Unde assignans rationem eius quod dixerat, subdit: *Nam in Christo Iesu per Evangelium vos genui.* Est autem generatio processus ad vitam; homo autem vivit in Christo per fidem: *Galat. 2. 20. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei:* fides autem, ut dicitur *Rom. 10. 17. ex auditu, auditus autem per verbum.* Unde verbum Dei est semen quo Apostolus eos genuit in Christo: unde *Iac. 1. 18. Voluntarie nos genuit verbo veritatis.* Alios autem dicit paedagogos, quia postquam fidem receperant, eos adiuvarunt; ut intelligatur esse eadem comparatio, quantum ad praedicationem Evangelii, paedagogi ad patrem, et quae *supra 3.* posita est, rigatoris ad plantatorem, et superaedificatoris ad fundatorem.

Deinde cum dicit, *Rogo ergo vos*, fratres, instat ad corrigendum eos suo exemplo: et primo hortatur eos ad imitandum suum exemplum, dicens: *Ergo* ex quo estis filii, cum bonorum filiorum sit imitari patres, *rogo vos, imitatores mei estote*, scilicet ut non temere iudicetis, sicut nec ego, quia neque meipsum iudicare praesumo; et de vobis humilia sentiatis, et de aliis maiora. Unde non sine causa tali modo loquendi usus est: *Nos infirmi, vos fortes: 2. Thess. 3. 9. Ut*

formam nosmetipsos daremus vobis ad imitandum. Advertendum est autem, quod eosdem quos supra filios nominavit, nunc nominat fratres. Dixerat autem suos filios in Christo, quia eos non sibi, sed Christo genuerat; et quia ipse genitus erat a Christo, ex consequenti eos habebat ut fratres, et filios. Intantum ergo debebant eum imitari ut patrem, inquantum et ipse Christum imitabatur, qui est omnium principalis pater. Et per hoc subtrahitur subditis occasio de adhaerendo malis exemplis praelatorum. Unde in hoc subditi solum praelatos imitari debent, in quo ipsi Christum imitantur, qui est infallibilis regula veritatis: unde seipsum Apostolis in exemplum posuit: *Ioan. 13. 15. Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis.* Quod quidem exemplum Paulus sequebatur, secundum illud *Iob 23. 11. Vestigia eius secutus est pes meus; viam eius custodivi, et non declinavi ab ea.* Secundo removet excusationem ignorantiae, dicens: *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino,* secundum illud *Philip. 2. 10.* de Timotheo loquens: *Neminem habeo ita unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit: qui vos commonefaciat vias meas*, idest qui vos doceat meos processus, idest omnia opera, et moneat vos ad ea sequendum, secundum illud *Hier. 6. 16. Interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona, et ambulate in ea. Quae* quidem viae *sunt in Christo;* et ideo non debetis dedignari eas sequi, secundum illud *Psalm. 24. 4. Vias tuas, Domine, demonstra mihi.* Et non videatur vobis hoc onerosum, quia hoc communiter omnibus impono. Unde subdit: *Sicut ubique in Ecclesia doceo: Coloss. 1. 5. Audistis veritatis Evangelium, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo.* Vel hoc quod dicit, *Vias meas*, referendum est ad opera; quod vero dicit, *Sicut et ubique*, ad documenta. Ad hoc enim missus erat Timotheus, ut induceret eos ad imitanda opera, et tenenda Apostoli documenta.

Deinde cum dicit, *Tamquam non venturus sim ad vos*, comminatur eis correctionis flagellum: et primo ostendit eos esse dignos correctionis flagello, dicens: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*, scilicet vestrum, quasi non timentes per me de sua superbia convinci, et tamen digni sunt flagellis: nam humiles solis verbis corriguntur, superbi flagellis indigent, secundum illud *Iob 40. 7. Respice cunctos superbos, et confunde eos.* Secundo praenuntiat eis suum adventum, quo veniet ad iudicandum: ubi primo praenuntiat adventum, dicens: *Veniam autem cito ad vos.* Et quia dicitur *Proverb. 16. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius;* ideo subdit: *Si Dominus voluerit: Iac. 4. 15. Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc, aut illud.* Secundo praenuntiat eis suam iudiciariam cognitionem, cum dicit: *Et cognoscam*, scilicet ordine iudiciario, secundum illud *Iob 29. 16. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam: non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem;* quasi dicat: Non propter haec ex mea examinatione adprobabuntur qui abundant in verbis, sed si abundarent in virtute: quia, ut dicitur *Prov. 14. 23. ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.* Tertio rationem assignat, dicens: *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*, idest non ideo aliqui pertinent ad regnum Dei, quia abundant in sermone, secundum illud *Matth. 7. 21. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei.* Ultimo comminatur eis erectionem, reservans tamen correctionem arbitrio eorum, dicens: *Quid vultis? In virga*, scilicet disciplinae, *veniam ad vos*, scilicet castigandos, *an in caritate*, idest ostensione amoris, *et in spiritu mansuetudinis?* ut scilicet nihil durius vobiscum agam: hoc enim pendet ex vobis. Nam si vos in via stultitiae permanetis, oportet me ad vos cum virga venire, secundum illud *Proverb. 22. 15. Stultitia colligata est in corde pueri, et virga disciplinae fugabit eam.* Si vero vos correxeritis, ostendam vobis caritatem, et mansuetudinem: *Galat. ult. 1. Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis.* Hoc autem non dicit, quin si in virga veniens, non cum caritate veniret, cum scriptum sit *Proverb. 13. 24. Qui parcit virgae, odit filium suum; qui autem diligit illum, instanter erudit;* sed quia ille qui castigatur virga, non sentit interdum dulcedinem caritatis, sicut illi quos blande consolatur.

CAPITIS QUINTI

LECTIO PRIMA

Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu iam iudicavi ut praesens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Iesu, tradere huiusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.

Postquam Apostolus prosecutus est ea quae pertinent ad baptismi sacramentum; hic incipit prosequi ea quae pertinent ad matrimonium: et primo arguit peccatum contrarium matrimonio, scilicet fornicationem; secundo agit de ipso matrimonio *capit. 7.* ibi, *De quibus autem scripsistis mihi etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam; secundo redarguit eam, ibi, *Non est bona gloriatio vestra.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam cuiusdam fornicarii; secundo culpam aliorum qui peccatum fornicarii tolerabant, ibi, *Et vos inflati estis etc.* Circa primum primo ponit tria, quae pertinent ad culpae gravitatem. Primo namque ostendit peccatum esse notorium, dicens: Non sine causa quaesivi an velitis quod in virga veniam ad vos: est enim in vobis aliquid dignum virga disciplinae: quia *fornicatio auditur inter vos omnino*, secundum publicam famam; contra quod dicitur *Ephes. 5. 3. Fornicatio autem nec nominetur in vobis: Isa. 3. 9. Peccatum suum, quasi Sodoma, praedicaverunt, nec absconderunt.* Secundo aggravat peccatum ex comparatione, cum dicit: *Et talis fornicatio qualis nec*

inter Gentes, licita reputatur, vel invenitur. Apud Gentiles enim simplex fornicatio non reputabatur peccatum: unde Apostoli *Act. 15.* ad hunc errorem excludendum, Gentilibus ad fidem conversis imposuerant quod abstineant se a fornicatione. Erat tamen quaedam fornicationis species, quae et apud Gentiles illicita habebatur; et ideo dicit: *Ita ut uxorem patris sui aliquis habeat;* sicut dicitur *Gen. 49. 4. Effusus es sicut aqua, non crescas quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum eius.* Hoc autem erat horribile etiam apud Gentiles, utpote contrarium naturali rationi existens. Per naturalem enim reverentiam filii ad parentes, secundum omnem statum, et legem, pater, et mater a matrimonio excluditur, ut sic etiam possit intelligi quod habetur *Genes. 2. 24. Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem*, scilicet in contractu matrimonii, *et adhaerebit uxori suae.* Sicut autem ibi subditur, vir, et mulier *erunt duo in carne una.* Et ideo uxor patris repellitur a matrimonio, sicut persona patris, vel matris, secundum illud *Levit. 18. 8. Turpitudinem uxoris patris tui ne discooperias: turpitudo enim patris tui est.*

Deinde cum dicit, *Vos inflati estis*, ponit culpam eorum qui hoc peccatum tolerabant: et primo reprehendit eorum tolerantiam; secundo supplet quod illi negligebant, ibi, *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, iam iudicavi.* Circa primum notat in eis tria vitia. Primo superbiam, cum dicit, *Et vos inflati estis*, scilicet vento superbiae, reputantes vos innocentes ex comparatione peccatoris; sicut *Luc. 18. 21.* pharisaeus dicebat: *Non sum sicut ceteri hominum .. velut etiam hic publicanus: Sap. 4. 19. Disrumpet illos inflatos sine voce.* Secundo tangit eorum iniustitiam, cum dicit: *Et non magis luctum habuistis*, scilicet patiendo causa peccatoris, sicut *Hier. 9. 1.* dicitur: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, ut plorem die ac nocte interfectos filiae populi mei?* Vera enim iustitia, ut dicit Gregorius *hom. 34. super Evang.* compassionem habet, non dedignationem. Tertio tangit eorum iudicii negligentiam: *Ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.* Talis enim compassio viri iusti ad peccatorem vulnerat, et liberat, secundum illud *Proverb. 23. 14. Tu virga percuties eum, et animam eius de inferno liberabis.* Per hoc etiam alii corriguntur, secundum illud *Proverb. 19. 25. Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.* Unde *Eccle. 8. 11. Quia non profertur cito contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala.* Debet autem ad correctionem aliorum interdum peccator separari, ubi de contagione timetur, secundum illud *Proverb. 10. 22. Eiice derisorem. et exibit cum eo iurgium, cessabuntque causae, et contumeliae.*

Deinde cum dicit, *Ego quidem absens corpore ... iam iudicavi*, supplet eorum negligentiam, sententiam proferens contra peccatorem: et circa hoc tria facit. Primo ponit auctoritatem iudicantis; secundo modum iudicandi, ibi, *Congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Iesu;* tertio sententiam iudicis, ibi, *Tradere huiusmodi hominem satanae.* Circa primum duo facit. Primo ponit auctoritatem ministri, scilicet sui ipsius.

Videbatur autem contra iudiciarium ordinem, ut condemnaret absentem, secundum illud *Act. 25. 16. Non est consuetudo Romanis condemnare aliquem, priusquam is qui accusatur, praesentes habeat accusatores.* Sed hoc Apostolus excusat, dicens: *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu*, idest affectu, et solicitudine mentis, secundum illud *Coloss. 2. 5. Et si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum.* Vel *praesens spiritu*, quia per spiritum cognoscebat ea quae apud ipsos agebantur, ac si praesens esset, sicut et Eliseus dixit *4. Reg. 5. 26. Nonne cor meum in praesenti erat, quando reversus est homo de curru suo?* Et quia sum spiritu praesens, *iam iudicavi*, idest sententiam condemnationis ordinavi in eum qui sic operatus est.

Secundo ponit auctoritatem principalis Domini, dicens: *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, idest vice, et auctoritate, seu cum virtute, et invocatione nominis eius, secundum illud *Coloss. 3. 17. Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, in nomine Domini nostri Iesu Christi facite.* Deinde cum dicit, *Congregatis vobis in unum*, ostendit modum iudicandi: ubi tria tangit. Primo fidelium congregationem, cum dicit: *Congregatis vobis.* Ea enim quae gravia sunt, multorum concordi deliberatione punienda sunt: unde et antiquitus iudices sedebant in portis, ubi populus congregabatur, secundum illud *Deut. 16. 18. Iudices constitues in omnibus portis tuis.* Unde dicitur in *Psalm. 110. 1. In consilio iustorum, et congregatione, magna opera Domini:* et *Matth. 18. 20. Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio.* Secundo adhibet suum assensum, cum dicit, *Et meo spiritu*, idest mea voluntate, et auctoritate, secundum illud quod dixerat: *Praesens autem spiritu.* Tertio adhibet auctoritatem principalis Domini, scilicet Christi, dicens: *Cum virtute Domini nostri Iesu Christi:* ex qua iudicium Ecclesiae habet robur firmitatis, secundum illud *Matth. 18. 18. Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis.* Deinde cum dicit, *Tradere huiusmodi hominem satanae*, ponit condemnationis sententiam: circa quam tria ponit. Primo poenam, cum dicit, *Tradere huiusmodi satanae:* supple, iudicavi; quod potest dupliciter intelligi. Primo quod, sicut *Matth. 10.* Dominus dedit Apostolis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, per eamdem potestatem poterant imperare spiritibus immundis, ut vexarent corporaliter quos hac poena iudicabant dignos. Mandavit ergo Apostolus Corinthiis in eius auctoritate tradere praedictum fornicarium satanae corporaliter vexandum. Unde ponit secundo huius sententiae effectum. eum dicit, *In interitum carnis*, idest ad vexationem carnis, et afflictionem, in qua peccavit, secundum illud *Sap. 11. 17. Per quae peccat quis, per haec et torquetur.* Tertio ponit fructum, cum dicit: *Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi*, idest ut salutem consequatur in die mortis, vel in die iudicii, sicut *supra 3.* expositum est: et sic impletur quod ibi *15.* subditur: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, poenae scilicet temporalis. Non enim Apostolus satanae tradidit peccatorem, ut eius potestati perpetuo subiaceret, sed ut carnis vexatione ad poenitentiam converteretur, secundum illud *Isa. 28. 19. Sola vexatio intellectum dat auditui.* Est autem haec sententia Apostoli, quam Domi-

nus servavit *Iob 2. 6.* ubi satanae dixit: *Ecce in manu tua est*, scilicet caro eius; *verumtamen animam illius serva*, scilicet illaesam. Alio modo intelligi potest quod dicitur, *Tradere huiusmodi satanae*, scilicet per excommunicationis sententiam, per quam aliquis separatur a communione fidelium, et a participatione sacramentorum, et privatur Ecclesiae suffragiis, quibus homo munitur contra impugnationem satanae; propter quod de Ecclesia dicitur *Cant. 6. 9. Terribilis ut castrorum acies ordinata*, scilicet daemonibus. Quod autem subditur, *In interitum carnis*, intelligitur, ut scilicet ab Ecclesia separatus, et tentationibus satanae expositus, liberius ruat in peccatum, secundum illud *Apoc. ult. 11. Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* Vocat autem peccata mortalia carnis interitum: quia, ut dicitur *Galat. ult. 8. qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem.* Subdit autem: *Ut spiritus salvus sit*, ut scilicet peccatorum turpitudinem cognoscens, confundatur, et poeniteat, et sic sanetur, secundum illud *Hier. 31. 19. Confusus sum, et erubui; quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae.* Potest etiam intelligi, *ut spiritus eius*, scilicet Ecclesiae, idest Spiritus sanctus Ecclesiae, *salvus sit*, fidelibus, in die iudicii, ne scilicet perdant eum per contagium peccatoris: quia, ut dicitur *Sap. 1. 5. Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu.*

LECTIO II.

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiae, et nequitiae, sed in azymis sinceritatis, et veritatis.

Supra Apostolus memoravit duplicem culpam, scilicet Corinthii fornicatoris, et aliorum qui eius peccatum tolerabant; hic utramque culpam redarguit. Primo culpam tolerantium eius peccatum; secundo culpam fornicatoris, ibi, *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Circa primum duo facit. Primo redarguit in Corinthiis negligentiam iudicii; secundo redarguit in eis quaedam alia vitia circa iudicium, *6. cap. Audet aliquis vestrum . . . iudicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Circa primum duo facit. Primo redarguit eos qui fornicatorem a se non separaverant: secundo reprobat falsum intellectum quem ex verbis suis conceperant, ibi, *Scripsi vobis in Epistola etc.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit quod fecerant: secundo ostendit quid faciendum sit, ibi, *Expurgate vetus fermentum.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit culpam praeteritam quantum ad suam radicem: dixerat enim supra, quod ex inflatione sequitur in eis compassio, et ex incompassione correctionis negligentia. Arguit ergo primo Corinthiorum elationem, dicens: *Non est bona gloriatio vestra*, qua scilicet de defectibus aliorum gloriamini, quasi vos sitis innocentes: debet enim unusquisque in Domino gloriari de bonis sibi divinitus datis, non de aliis, secundum illud *Galat. 6. 4. Opus autem suum unusquisque probet; et sic in semetipso gloriam habebit, et non in alio.* Praecipue autem malum est de malis aliorum gloriari: dicitur enim *in Psalm. 51. 3. Quid gloriaris in malitia?* Secundo assignat rationem eius quod dixerat, dicens: *An nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* quasi dicat: Hoc ignorare non potestis.

Est autem sciendum, quod in fermento duo possunt considerari. Primo sapor quem tribuit pani; et secundum hoc per fermentum significatur sapientia Dei, per quam omnia quae sunt hominis, sapida redduntur; et secundum hoc dicitur *Matth. 13. 33. Simile est regnum caelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum.* Secundo in fermento potest considerari corruptio; et secundum hoc per fermentum potest intelligi uno modo peccatum, quia scilicet per unum hominis peccatum omnia opera eius corrupta redduntur, puta per peccatum simulationis, quod comparatur fermento *Luc. 12. 1. Attendite a fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis.* Alio modo per fermentum potest intelligi homo peccator; et ad hoc inducitur haec similitudo: sicut enim per modicum fermentum tota massa pastae corrumpitur, ita per unum peccatorem tota societas inquinatur: unde *Eccli. 11. 34. Ab una scintilla augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.* Et hoc quidem contingit dum per peccatum unius alii provocantur aliqualiter ad peccandum; vel etiam dum peccanti consentiunt, saltem non corrigendo dum possunt corrigere, secundum illud *Rom. 1. 32. Digni sunt morte non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Et ideo Corinthiis non erat gloriandum de peccato unius, sed magis cavendum ne peccato unius omnes inquinarentur ex eius consortio, secundum illud *Cant. 2. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias:* ubi dicit Glossa: *Non fuit bonus qui malos tolerare non potuit.*

Deinde cum dicit, *Expurgate vetus fermentum*, ostendit quid de cetero sit faciendum: et primo ponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Dicit ergo primo: Quia, *modicum fermentum totam massam corrumpit*, ideo, *expurgate vetus fermentum*, idest expurgate vos, abiiciendo a vobis vetus fermentum, idest fornicarium, qui peccando rediit in vetustatem corruptionis antiquae, secundum illud *Baruch 3. 2. Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis.* Quod quidem dicit, quia per separationem unius peccatoris tota societas expurgatur: unde et egresso Iuda Dominus dixit *Ioan. 13. 31. Nunc clarificatus est Filius hominis.* Potest etiam per vetus fermentum intelligi antiquus error, secundum illud *Isa. 26. 3. Vetus error abiit*: vel etiam corruptio originalis peccati, secundum illud *Rom. 6. 6. Vetus homo noster simul crucifixus est*: vel etiam quodcumque peccatum actuale, secundum illud *Coloss. 3. 9. Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis:* horum enim amotione homo expurgatur. Ponit autem consequenter purgationis effectum, dicens: *Ut sitis nova conspersio.* Dicitur autem conspersio commixtio aquae, et farinae novae, antequam admisceatur fermentum. Remoto ergo fermento a fidelibus, idest peccatore, vel peccato, remanent sicut nova conspersio, idest in puritate suae novitatis,

secundum illud *Psalm. 102. 5. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Deinde ponit modum debitum expurgationis, cum dicit: *Sicut estis azymi,* idest sine fermento peccati: dicitur enim ab *a*, quod est sine, et *zima*, quod est fermentum. Unde Dominus *Matth. 16. 11.* dixit discipulis: *Cavete a fermento pharisaeorum, et sadducaeorum.*

Deinde cum dicit, *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus*, assignat rationem eius quod dixerat, scilicet quare fideles debent esse azymi: quae quidem ratio sumitur ex mysterio passionis Christi: unde primo proponit ipsum mysterium; secundo concludit propositum, ibi, *Itaque epulemur ... in azymis sinceritatis, et veritatis.* Circa primum considerandum est, quod inter cetera sacramenta legalia celeberrimum erat agnus paschalis, qui, ut praecipitur *Exod. 12.* immolabatur ab universa multitudine filiorum Israel in memoriam illius beneficii quo Angelus percutiens primogenita Ægypti pertransivit domos Iudaeorum, quorum fores linitae essent sanguine agni: unde nomen paschae sumitur, secundum quod ibi dicitur *vers. 2. Est enim phase, idest transitus Domini:* et ultimo virtute huius beneficii transivit populus mare rubrum, ut dicitur *Exod. 14.* Ille enim agnus figura fuit Christi innocentis, de quo dicitur *Ioan. 1. 3. Ecce Agnus Dei.* Sicut ergo ille agnus figuralis immolabatur a filiis Israel, ut populus Dei liberaretur ab Angelo percutiente, et ut transirent mare rubrum liberati de servitute Ægypti; ita Christus est occisus a filiis Israel, per cuius sanguinem populus Dei liberatur a diaboli impugnatione, et servitute peccati per baptismum, quasi per mare rubrum. Ille autem agnus figuralis pascha Iudaeorum dicebatur, quia in signum transitus immolabatur: unde dicitur *Matth. 26. 17. Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* idest agnum paschalem. Dicit ergo Apostolus: Ideo debetis esse azymi: *etenim*, idest quia, sicut figurale pascha veteris populi est agnus immolatus, ita *pascha nostrum*, idest novi populi, *est Christus immolatus:* cuius etiam immolationi convenit nomen paschae, tum significatione linguae Hebraeae, quod significat transitum: *Exod. 12. 11. Est enim phase, idest transitus:* tum significatione linguae Graecae, prout nomen paschae significat passionem: Christus enim per passionem, qua fuit immolatus, transivit ex hoc mundo ad Patrem, ut dicitur *Ioan. 13.*

Deinde cum dicit, *Itaque epulemur*, concludit propositum. Ad cuius evidentiam considerandum est, quod, sicut legitur *Exod. 12.* agnus paschalis post immolationem manducabatur cum azymis panibus. Sicut ergo agnus figuralis fuit figura nostri paschae immolati, ita figuralis observantia paschalis debet conformari observantiae novi paschae. Ergo quia Christus immolatus est pascha nostrum, *itaque epulemur*, scilicet manducantes Christum non solum sacramentaliter, secundum illud *Ioan. 6. 54. Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* sed spiritualiter, fruendo sapientia eius, secundum illud *Eccli. 24. 29. Qui edunt me, adhuc esurient, et qui bibunt me, adhuc sitient:* et sic cum gaudio spirituali, secundum illud *Psal. 41. 5. In voce exultationis, et confessionis, sonus epulantis.* Deinde determinat modum epulandi, secundum conformitatem veritatis ad figuram, dicens: *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiae, et nequitiae.* Mandabatur enim *Exod. 12.* quod omne fermentum non inveniretur in domibus manducantium agnum paschalem. Fermentum autem habet et vetustatem, et corruptionem: unde per remotionem fermenti primo quidem potest intelligi amotio observantiae praeceptorum veteris legis, quae per passionem Christi est mortificata, secundum illud *Levit. 26. 10. Vetera, novis supervenientibus, proiicietis.* Secundo per remotionem fermenti potest intelligi remotio corruptionis peccati, sicut supra dictum est, quod modicum fermentum totam corrumpit massam; et quantum ad hoc subdit: *Neque in fermento malitiae, et nequitiae:* ut malitia referatur ad perversitatem operis, secundum illud *Iac. 1. 21. Abiicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiae;* per nequitiam vero intelligitur fraudulenta machinatio: *Proverb. 26. 25. Quando sumpserit vocem suam, non credideris ei, quoniam septem nequitiae sunt in corde eius.* Vel secundum Glossam, cum dicit, *Non in fermento veteri,* removet vetustatem peccati in communi; quod autem subdit, *Neque in fermento malitiae, et nequitiae,* explicat peccatum per partes; ut malitia dicatur peccatum quod committitur in seipsum, nequitia peccatum quod committitur in alium. Excluso ergo modo indebito epulandi, determinat modum convenientem, subdens: *Sed in azymis sinceritatis, et veritatis,* idest in sinceritate, et veritate, quae significantur per azyma. Ponitur autem sinceritas contra corruptionem peccati: quod significavit cum dixit: *Non in fermento malitiae, et nequitiae:* nam sincerum dicitur quod est sine corruptione: unde *2. Corinth. 2. 17.* dicitur: *Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate in Christo loquimur.* Veritas vero ponitur contra figuras veteris legis, sicut *Ioan. 1. 17.* dicitur: *Veritas, et gratia per Iesum Christum facta est:* quia scilicet verum pascha cum veritate, et non cum figuris celebrare debemus. Unde, secundum Glossam, per sinceritatem intelligitur innocentia a vitiis, seu novitas vitae; per veritatem autem iustitia bonorum operum, vel rectitudo, quae fraudem excludit.

LECTIO III.

Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis: non utique fornicariis huius mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

Induxerat supra Apostolus Corinthios ad hoc quod a seipsis peccatorem separarent; quod quidem praetermiserant propter falsum intellectum cuiusdam verbi

quod continebatur in Epistola quadam quam eis prius miserat: et ideo pravum sensum quem ex verbis conceperant, nunc excludit: unde circa hoc tria facit. Primo resumit verbum prioris Epistolae; secundo excludit falsum intellectum, ibi, *Non utique fornicariis;* tertio exponit verum intellectum, ibi, *Nunc autem scripsi vobis.* Dicit ergo primo: Dixi *vobis in Epistola* quadam alia, quae in canone non habetur, *ne commisceamini fornicariis,* idest non habeatis cum eis societatem, vel communionem, secundum illud *Prov. 1. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum: Eccli. 9. 6. Non des fornicariis animam tuam in ullo.*

Deinde cum dicit, *Non utique fornicariis,* excludit falsum intellectum praedicti verbi: et primo proponit quod intendit: secundo concludit propositum, ibi, *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* Circa primum considerandum est, quod in praedicto verbo Apostoli dupliciter falsum intellectum conceperant Corinthii. Primo quantum ad hoc quod intelligebant illud esse dictum de fornicariis infidelibus; sed illud excludit Apostolus, dicens: *Non utique* intendo dicere, quod non commisceamini *fornicariis huius mundi.* Vocat autem infideles nomine mundi, secundum quod dicitur *Ioan. 1. 10. Mundus eum non cognovit: supra 1. 21. Non cognovit mundus per sapientiam Deum.* Secundo conceperant falsum intellectum quantum ad hoc quod putabant prohibuisse Apostolum solum de fornicariis, non autem de aliis peccatoribus: et ideo ad hoc excludendum subdit, *Aut avaris,* qui scilicet iniuste detinent aliena: *Ephes. 5. 5. Avaritia, quae est idolorum servitus, non habet haereditatem in regno Christi, et Dei: aut rapacibus,* qui scilicet violenter diripiunt aliena: infra eodem: *Neque rapaces regnum Dei possidebunt: aut idolis servientibus;* contra quos dicitur *Sap. 14. 27. Nefandorum enim idolorum cultura omnis malitiae causa est, et initium, et finis.* Et est sensus. Non solum vobis prohibui societatem fornicatorum, sed etiam omnium aliorum peccatorum. Et est advertendum, quod per fornicationem quis peccat contra seipsum; per avaritiam autem, et rapacitatem contra proximum; per idolorum autem culturam contra Deum: et in his quae ponit, omne peccati genus intelligitur. Deinde cum dicit, *Alioquin etc.* assignat rationem propositi, dicens: *Alioquin,* si scilicet sit intelligendum verbum praedictum de fornicariis huius mundi, *debueratis de hoc mundo exisse:* quia scilicet totus mundus talibus plenus est: unde non possetis tales fornicarios vitare, nisi de hoc mundo exeundo: dicitur enim *1. Ioan. 5. 19. Totus mundus in maligno positus est.* Vel aliter. *Debueratis de hoc mundo exisse;* quasi dicat: A tempore conversionis vestrae debueratis ab infidelibus mundi separari: unde non oportet vos super hoc moneri: dicitur enim *Ioan. 15. 19. Ego elegi vos de mundo.* Vel aliter. *Debueratis de hoc mundo exisse,* scilicet per mortem: melius est enim hominibus mori, quam peccatoribus in peccatis consentire: unde dicitur *infra 9. 15. Melius est enim mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet.*

Deinde cum dicit, *Nunc autem scripsi vobis,* exponit eis verum intellectum: et primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Quid enim mihi de his qui foris sunt?* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Auferte malum ex vobis ipsis.* Dicit ergo primo: Nunc autem sic expono quod olim scripsi vobis, *Non commisceamini,* scilicet fornicariis, et aliis peccatoribus. *Si is qui inter vos frater nominatur,* eo modo quo Dominus dicit *Matth. 23. 8. Omnes vos fratres estis.* Non tamen dicit, Si is qui frater est; sed *si is qui frater nominatur,* quia per peccatum mortale aliquis a caritate recedit, quae est spiritualis fraternitatis causa: unde *Heb. ult. 1.* dicitur: *Caritas fraternitatis maneat in vobis.* Nominatur ergo frater propter fidei veritatem; non autem est vere frater propter caritatis defectum, qui est ex peccato. Unde subditur: *Aut fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut rapax, aut ebriosus; cum huiusmodi nec cibum sumere,* scilicet debetis, secundum illud *Ioan. 2. Canon. vers. 10. Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domo vestra, nec Ave dixeritis ei;* quasi dicat: Per hoc quod dixi, non debere vos misceri peccatoribus, intellexi de fidelibus, qui nominantur fratres, et sunt inter vos. Non autem per hoc intelligendum est, sicut dicit Augustinus *in lib. 3. cap. 1.* contra Parmenianum, et habetur in Glossa hic, quod aliquis extraordinario iudicio debeat a communione aliorum separari: quia frequenter posset errare; sed potius hoc debet fieri secundum ordinem Ecclesiae quando aliquis a communione repellitur, ut convictus, vel sponte confessus: et ideo signanter dicit: *Si is qui nominatur,* ut eam nominationem intelligamus quae fit per sententiam Ecclesiae ordine iudiciario contra aliquem prolatam. Illi autem qui sic a communione pelluntur, sunt vitandi quantum ad mensam, sicut hic dicitur, et quantum ad salutationem, ut dicitur in praedicta auctoritate Ioannis, et ulterius quantum ad sacram communionem: unde in versu dicitur:

Os, orare, vale, communio, mensa negatur, scilicet excommunicato.

Sed notandum, quod Apostolus supra non numeravit nisi peccata mortalia, in signum quod pro solo peccato mortali debet aliquis excommunicari. Et de aliis quidem quae ponit manifestum est; sed de ebrietate potest esse dubium, quae non semper videtur esse peccatum mortale: dicit enim Augustinus *in sermone de Purgatorio inter serm. de sanct. serm. 41.* quod ebrietas nisi sit frequens, non est peccatum mortale. Quod credo ideo esse, quia ebrietas ex suo genere est peccatum mortale. Quod enim aliquis propter delectationem vini velit perdere usum rationis, exponens se periculo multa alia peccata perpetrandi, videtur esse contrarium caritati. Contingit tamen per accidens, ebrietatem non esse peccatum mortale propter ignorantiam vini fortitudinis, vel debilitatis proprii capitis; quae tamen excusatio tollitur per frequentem experientiam: et ideo Apostolus signanter non dicit, Ebrius, sed *ebriosus.*

Addit autem duo peccata his quae supra posuerat, scilicet ebriosum, et maledicum. Refertur autem ebrietas ad genus peccati quod committitur contra seipsum, sub quo continetur non solum luxuria, sed etiam gula; maledicus autem refertur ad genus peccati quod committitur contra proximum, cui nocet aliquis non solum facto, sed etiam verbo, mala imprecando, vel male diffamando, quod pertinet ad detractionem;

vel mala in faciem dicendo, quod pertinet ad contumeliam: et hoc totum pertinet ad rationem maledici, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit, *Quid enim mihi est?* assignat rationem eius quod dixerat: et circa hoc tria facit. Primo assignat rationem, dicens: Dixi hoc esse intelligendum de fratribus, et non de infidelibus: *quid enim mihi est*, idest quid ad me pertinet, *iudicare*, idest sententiam condemnationis ferre, *de his qui foris sunt*, idest de infidelibus, qui sunt omnino extra Ecclesiam? Praelati enim Ecclesiarum accipiunt spiritualem potestatem super eos tantum qui se fidei subdiderunt, secundum illud 2. *Corinth. 10. 7. In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Indirecte tamen praelati Ecclesiarum habent potestatem super eos qui foris sunt, inquantum propter eorum culpam, prohibent fideles, ne illis communicent. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Nonne de his qui intus sunt, vos iudicatis?* quasi dicat: Eadem auctoritate vos iudicatis qua et ego: unde sicut vos non iudicatis nisi de vestris, ita et ego. Dicitur *Eccli. 10. 1. Iudex sapiens iudicabit populum suum.* Tertio respondet tacitae dubitationi. Posset enim videri quod infideles essent meliores, qui propter peccata praedicta non condemnantur. Sed hoc excludit, dicens: Ideo nihil mihi de his qui foris sunt, iudicare; *nam eos qui foris sunt*, idest infideles, *iudicabit Deus*, scilicet iudicio condemnationis, non examinationis: quia, ut Gregorius dicit *in Moralibus*, infideles damnabuntur sine iudicio discussionis, et examinationis; et quantum ad hoc dicitur *Ioan. 3. 18. Qui non credit, iam iudicatus est*, idest manifestam in se habet causam condemnationis. Et hoc gravius reservatur Dei iudicio, secundum illud *Heb. 10. 31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.*

Deinde cum dicit, *Auferte malum ex vobis ipsis*, infert conclusionem principaliter intentam, dicens: Ex quo hoc quod dixi, *Non commisceamini fornicariis*, intelligendum est de fidelibus, non de his qui foris sunt: ergo *auferte malum*, scilicet hominem, *ex vobis ipsis*, idest de vestra societate eiicite, secundum illud *Deut. 13. 5. Auferes malum de medio tui.*

Est ergo considerandum ex praemissis Apostoli verbis, quod non prohibemur communicare infidelibus qui numquam fidem receperunt, propter eorum poenam. Est tamen hoc cavendum aliquibus, scilicet infirmis, propter eorum cautelam, ne seducantur. Illi vero qui sunt firmi in fide, possunt eis licite communicare, et dare operam conversioni eorum, ut dicitur *infra 10. 27. Si quis infidelium vocat vos ad coenam, et vultis ire: omne quod appositum fuerit, manducate.* Infidelibus autem qui aliquando fideles fuerunt, vel sacramentum fidei receperunt, sicut haereticis, et apostatantibus a fide, subtrahitur omnino communio fidelium; et hoc in eorum poenam, sicut et ceteris peccatoribus, qui adhuc subduntur potestati Ecclesiae.

CAPITIS SEXTI

LECTIO PRIMA

Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, iudicari apud iniquos, et non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt; et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis saecularia? Saecularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.

Supra Apostolus reprehenderat Corinthios de negligentia iudicii; hic reprehendit in eis quaedam alia peccata circa iudicia: et primo quantum ad indices eorum, coram quibus litigabant: secundo quantum ad ipsa iudicia, ibi, *Iam quidem omnino delictum est in vobis.* Circa primum tria facit. Primo arguit eos de inordinatione; secundo rationem reprehensionis assignat, ibi, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?* tertio remedium adhibet, ibi, *Saecularia iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Dicit ergo primo: Ita negligitis in iudicando vestros, sed tamen praesumptuosi estis subire infidelium iudicia; et hoc est quod dicit: *Audet*, idest praesumit, *aliquis vestrum habens negotium*, scilicet saeculare, *adversus alium, iudicari apud iniquos*, idest subire iudicium infidelium, *et non apud sanctos*, idest apud fideles, qui sunt sacramentis fidei sanctificati. Hoc enim est inordinatum multipliciter. Primo quidem quia per hoc derogatur auctoritati fidelium. Secundo quia derogatur dignitati fidelium quantum ad hoc quod infidelium iudicia subeunt. Tertio quia per hoc datur occasio infidelibus iudicibus contemnendi fideles, quos dissentire vident. Quarto quia per hoc datur occasio infidelibus iudicibus calumniandi, et opprimendi fideles, quos odio habent propter fidem, et ritus diversitatem. Et ideo dicitur *Deuter. 1. 15. Tuli de tribubus vestris viros sapientes, et nobiles... praecepique eis, dicens: Audite illos, et quod iustum est, iudicate:* et *ibid. 17. 25. Non poteris alterius gentis facere Regem qui non sit frater tuus.*

Sed videtur esse contra id quod dicitur *1. Pet. 2. 13. Subditi estote omni humanae creaturae propter Deum, sive Regi tamquam praecellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis:* pertinet enim ad auctoritatem Principis iudicare de subditis. Est ergo contra ius divinum prohibere quod eius iudicio non stetur, si sit infidelis.

Sed dicendum, quod Apostolus non prohibet quin fideles sub infidelibus Principibus constituti, eorum iudicio compareant, si vocentur: hoc enim esset contra subiectionem quae debetur Principibus; sed prohibet quod fideles non eligant voluntarie infidelium iudicium.

Deinde cum dicit, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?* assignat rationem contra id quod illi faciebant, sumptam ex hoc quod derogabant auctoritati sanctorum: et primo quantum ad auctoritatem quam habent super res mundanas; secundo quantum ad auctoritatem quam habent ad res supermundanas, idest super angelos, ibi, *An nescitis quoniam angelos iudicabimus?* Dicit ergo primo: Inordinatum est iudicium apud infideles, quia fideles habent auctoritatem iudicandi. *An nescitis quia sancti de hoc mundo iudicabunt?* idest de hominibus mundanis huius mundi: quod quidem impletur tripliciter. Primo quidem secundum comparationem, scilicet secundum quod non solum boni iudicabunt malos, et sancti mundanos, sed etiam secundum quod boni iudicabuntur a melioribus, et mali iudicabunt peiores, secundum illud *Matth. 12. 41. Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam.* Secundo iudicabunt adprobando sententiam iudicis, scilicet Christi; et hoc erit proprie iustorum, secundum illud *Psal. 57. 11. Laetabitur iustus cum viderit vindictam.* Unde *Sap. 3. 8.* dicitur: *Iudicabunt sancti nationes.* Tertio modo per sententiae prolationem; et hoc erit Apostolorum, et similium, qui contemptis rebus mundi, solis spiritualibus inhaeserunt. *Spiritualis enim iudicat omnia*, ut dictum est *supra 2. 15.* unde et *Matth. 19. 28.* dicitur: *Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes, iudicantes duodecim tribus Israel:* et *in Psal. 149. 6.* dicitur: *Gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus.* Intelligitur autem ista prolatio sententiae non vocalis, sed spiritualis, inquantum per superiores sanctos, inferiores, vel etiam peccatores, spirituali quadam illuminatione illuminabuntur, quales poenae, et qualia praemia eis debeantur; sicut etiam nunc homines illuminantur ab angelis, vel etiam inferiores angeli a superioribus. Secundo ex hoc quod dictum est, argumentatur ad propositum, dicens: *Et si in vobis*, idest per vos, *iudicabitur mundus*, idest mundani homines, *numquid indigni estis qui iudicetis de minimis?* scilicet de negotiis saecularibus: *Luc. 16. 10. Qui in modicum iniquus est, et in maiori iniquus erit.* Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam angelos iudicabimus?* argumentatur ad idem ex auctoritate sanctorum super angelos: et primo ponit eam, dicens: *An nescitis quoniam* nos, scilicet fideles Christi, *iudicabimus angelos?* quod quidem potest intelligi de malis angelis, qui condemnabuntur a sanctis, quorum virtute sunt victi. Unde *Luc. 10. 19.* Dominus dicit: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, et super omnem virtutem inimici:* et *Psalm. 90. 13. Super aspidem, et basiliscum ambulabis.* Potest etiam hoc intelligi de bonis Angelis, quorum plurimi in comparatione quadam inveniuntur Paulo, et similibus sibi, inferiores. Unde signanter non dicit, Iudicabitis, sed *iudicabimus*. Quamvis etiam dici possit, quod ex consequenti, si sancti iudicabunt homines bonos, et malos, erit iudicium de bonis angelis, quorum accidentale praemium augetur ex praemio sanctorum per angelos illuminatorum; et etiam de malis angelis, quorum poena augetur ex poena hominum per eos seductorum. Secundo argumentatur ad propositum, dicens: *Quanto magis saecularia*, scilicet iudicia, idonei erimus iudicare: qui enim est idoneus ad maiora, multo magis est idoneus ad minora. Unde et dominus, cui commiserat quinque talenta, postmodum commisit unum, ut habetur *Matth. 25.*

Deinde cum dicit, *Saecularia igitur iudicia*, adhibet remedium contra culpam eorum: et primo ponit remedium; secundo exponit, ibi, *Ad verecundiam vestram dico.* Dicit ergo primo: *Ergo* ex quo sancti de hoc mundo iudicabunt, *si habueritis inter vos saecularia iudicia;* quae tamen habere non debetis: *illos qui sunt contemptibiles in Ecclesia, constituite ad iudicandum*, potius scilicet quam iudicemini apud infideles. Unde et *in Psal. 140. 5.* dicitur: *Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum:* et *Eccle. 9. 4.* dicitur: *Melius est canis vivus leone mortuo.* Deinde cum dicit, *Ad verecundiam vestram dico*, exponit quo sensu praedicta dixit. Posset enim aliquis credere; quod ad litteram essent eligendi contemptibiliores ad iudicandum; sed hoc excludit, dicens: *Ad verecundiam vestram dico;* quasi dicat: Non hoc dixi, ut ita fiat, sed ut vos faciam verecundari, illa scilicet confusione quae adducit gratiam, et gloriam, ut dicitur *Eccli. 4.* Contemptibiles enim in Ecclesia essent eligendi ad iudicandum, si non invenirentur inter vos sapientes; quod esset vobis verecundum: unde subdit: *Sic non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem et fratrem? Sed frater cum fratre in iudicio contendit, et hoc apud infideles?* Potius autem quam hoc faceretis, deberetis constituere contemptibiles qui sunt in Ecclesia, ad iudicandum, et supplendum defectum sapientium; qui tamen non est apud vos, secundum illud quod *supra 1. 5.* dixerat: *Divites facti estis in illo, in omni verbo, et in omni scientia.* Vel aliter ab illo loco *Saecularia etc.* Dixerat enim, quod sancti idonei sunt ad iudicandum saecularia; et ideo vult ostendere per quos iudicia saecularia debeant exerceri, scilicet per contemptibiles qui sunt in Ecclesia. Vocat autem contemptibiles illos qui sunt sapientes in rebus mundanis, per comparationem ad illos qui sunt sapientes in rebus divinis; quibus est reverentia exhibenda, quia in rebus temporalibus non occupantur, ut solis spiritualibus vacent; et hoc est quod subditur: *Ad verecundiam vestram dico:* secundum aliam litteram *Ad reverentiam vestram.* Unde et Apostoli dixerunt *Act. 6. 2. Non est aequum relinquere nos verbum Dei, et ministrare mensis.* Postmodum autem redit ad id quod supra reprehenderat, scilicet, quod Corinthii sub infidelibus iudicibus litigabant, dicens: *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* scilicet in rebus temporalibus, quem supra contemptibilem dixit. Unde alia non mutantur a prima expositione, quae tamen videtur esse magis litteralis.

LECTIO II.

Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare. Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque mol-

les, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et haec aliquando quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent; sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, et venter escis; Deus autem et hunc, et has destruet.

Postquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod coram infidelibus iudicibus litigabant; hic reprehendit eos quantum ad ipsa iudicia: et circa hoc duo facit. Primo ponit in quo peccabant circa iudicia; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *An nescitis quoniam iniqui regnum Dei non possidebunt?* Circa primum duo facit. Primo reprehendit in eis circa iudicia id quod est licitum, sed non expediens; secundo id quod est penitus illicitum, ibi, *Sed vos iniuriam facitis, et fraudatis.* Circa primum duo facit. Primo ponit reprehensionem; secundo removet excusationem, ibi, *Quare non magis fraudem patimini?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod frater cum fratre in iudicio contendit; quod non solum malum est, quod apud infideles contendit, sed *iam quidem* post conversionem vestram *omnino delictum est in vobis*, idest ad delictum vobis reputatur quod *iudicia habetis inter vos*, inter quos scilicet debet esse pax: quia, ut dicitur 2. *Timoth. 2. 24. Servum Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes.*

Apparet autem ex hoc, ut dicit hic Glossa Augustini *de serm. Domini in mon. lib. 2. cap. 15.* et *in Enchir. cap. 78.* quod peccatum est iudicium habere contra aliquem. Sed hoc videtur esse falsum: quia si peccatum est iudicium habere, videtur sequi quod etiam peccatum sit iudices constituere, cum hoc sit occasionem dare iudicium habentibus; cum tamen dicatur *Deuter. 1. 16. Audite illos; et quod iustum est iudicate:* et postea subditur: *quia Dei iudicium est.* Solvitur autem in Glossa, quod infirmis permittitur in iudicio sua repetere, non autem perfectis; quibus licet sua repetere, sed non in iudicio.

Est autem sciendum hic, quod aliquid est perfectis illicitum, aliquid autem omnibus. Perfecti quidem proprium non habent, secundum illud *Matth. 19. 21. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus; et veni sequere me:* et ideo non licet eis in iudicio repetere quasi propria, cum eis non liceat habere proprium; licet tamen eis in iudicio repetere ea quae sunt communia: non enim hoc faciendo peccant, sed magis merentur: est enim opus caritatis, defendere, vel recuperare res pauperum, secundum illud *Psal. 81. 4. Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate.* Sed iudicium adversus aliquem est illicitum omnibus quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad causam ex qua aliquis iudicium habet, puta ex cupiditate, et avaritia. Unde *Luc. 12.* cum quidem de turba Domino dixisset: *Dic fratri meo ut dividat mecum haereditatem*, Dominus dixit: *Quis me constituit iudicem ad dividendum inter vos?* postea subdit: *Videte, et cavete ab omni avaritia.* Secundo quantum ad modum iudicii, quia scilicet cum contentione, et detrimento pacis iudicium prosequntur: ut enim dicitur *Iac. 3. 16. ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.* Et hoc videtur Apostolus in eis reprehendere, ut patet ex hoc quod supra dixit: *Frater cum fratre in iudicio contendit.* Tertio ex perversitate iudicii, puta cum aliquis iniuste, et fraudulenter in iudicio procedit, secundum illud *Isa. 10. 2. Ut opprimerent pauperem, et vim facerent causae humilium populi mei.* Et hoc etiam Apostolus in eis reprehendit, ut patet per id quod subdit: *Sed vos iniuriam facitis.* Quarto propter scandalum quod sequitur: unde et Dominus mandat *Matth. 5. 40. Qui vult tecum iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Ex caritate vero, sua in iudicio repetere licitum est: unde Gregorius dicit *in Moralibus: Cum curam rerum nobis necessitas imponit, quidam dum ea rapiunt, solummodo sunt tolerandi; quidam vero servata caritate sunt prohibendi, scilicet ne rapientes non sua, semetipsos perdant.*

Deinde cum dicit, *Quare non magis fraudem patimini?* tollit excusationem. Possent enim dicere: Necessitas nos inducit ad iudicia habenda, ut scilicet resistamus iniuriis, et fraudibus aliorum. Sed hoc excludit subdens quantum ad primum: *Quare non magis iniuriam*, scilicet manifestam, *accipitis?* scilicet patienter sustinendo, secundum illud quod Dominus dicit *Matth. 5. 39. Si quis te percusserit in maxillam, praebe ei et alteram.* Quantum vero ad secundum subdit: *Quare non magis fraudem patimini?* idest dolosam seductionem, secundum illud *Matth. 5. 41. Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Sed, sicut Augustinus dicit *in libro de Sermone Domini in monte*, haec praecepta Domini non sunt semper observanda in executione operis, sed semper sunt habenda in praeparatione animi, ut scilicet simus parati hoc facere, vel sustinere potius quam aliquid agere contra caritatem fraternam.

Deinde cum dicit, *Sed vos iniuriam facitis*, reprehendit in eis id quod est omnino illicitum: et primo arguit in eis manifestam iniustitiam, cum dicit: *Sed vos iniuriam facitis*, scilicet manifeste loquendo contra iustitiam aliorum vel in iudicio, vel extra iudicium: *Eccli. 9. 17. Non placeat tibi iniuria iniustorum:* secundo dolosam deceptionem, cum subdit, *Et fraudatis: Proverb. 12. 5. Consilia impiorum fraudulenta:* tertio aggravat utrumque, cum subdit, *Et hoc fratribus*, idest fidelibus, ad quos debemus bonum maxime operari, secundum illud *Gal. ult. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.* Et ideo contra quosdam dicitur *Hier. 9. 4. Omnis frater supplantans supplantabit; et omnis amicus fraudulenter incedet.*

Deinde cum dicit, *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* manifestat quod dixerat: et primo quantum ad id quod est licitum, sed non expediens, ibi, *Omnia mihi licent.* Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem; secundo determinat eam, ibi, *Nolite errare.* Dicit ergo primo: Dixi, quod vos iniuriam facitis, et defraudatis, quod est iniquitatem committere; sed *an nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt?* quasi dicat: Videmini haec nescire, dum ab iniquitate non receditis, cum tamen in

Psalm. 6. 9. et *Matth. 7.* dicitur: *Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.* Deinde cum dicit, *Nolite errare,* determinat veritatem: et primo ostendit periculum quod imminet iniquis; secundo ostendit quomodo ipsi hoc periculum evaserunt, ut timeant iterum in ipsum incidere, ibi, *Et haec quidem aliquando fuistis.* Dicit ergo primo: *Nolite errare:* quod signanter dicit, quia circa impunitatem peccatorum aliqui multipliciter errabant, secundum illud *Sapient. 2. 12. Et cogitaverunt, et erraverunt.* Quidam enim Philosophi erraverunt credentes Deum non habere curam rerum humanarum, secundum illud *Sophon. 1. 12. Non faciet Dominus bene, et non faciet Dominus male.* Quidam vero credentes solam fidem sufficientem esse ad salutem, secundum illud *Ioan. 11. 26. Qui credit in me, non morietur in aeternum.* Quidam vero credentes per sola Christi sacramenta salvari, propter id quod dicitur *Matth. ult. 16. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit:* et *Ioann. 6. 55. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam.* Quidam vero propter sola opera misericordiae se impune peccare arbitrantur, propter illud quod dicitur *Luc. 11. 41. Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.* Nec intelligunt quod haec omnia sine caritate non prosunt, secundum illud quod dicitur *infra 13. 2. Si habuero omnem fidem, et distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest:* et ideo subdit, quod peccata contraria caritati a regno Dei excludunt, in quod sola caritas introducit, dicens: *Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri*, de quibus dicitur *Hebr. ultim. 4. Fornicatores, et adulteros iudicabit Deus: neque molles*, idest mares muliebria patientes: *neque masculorum concubitores*, quantum ad agentes in illo vitio, de quibus dicitur *Genes. 13. 13. Homines Sodomitae pessimi erant, et peccatores coram Domino nimis: neque avari, neque fures*, de quibus dicitur *Zach. 5. 3. Omnis fur, sicut scriptum est, iudicabitur: neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt:* dicitur enim *Isai. 35. 8. Via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus:* et *Apocal. 21. 27. Non intrabit in illam aliquid coinquinatum, faciens abominationem.*

Et est advertendum, quod hic enumerat eadem vitia quae in praecedenti capitulo posuerat; addit autem quaedam in genere luxuriae, scilicet adulterium, et vitium contra naturam; in genere autem iniustitiae furtum.

Deinde cum dicit, *Et haec quidem aliquando fuistis*, ostendit quomodo praedictum periculum evaserunt: et primo commemorat statum praeteritum, dicens: *Et haec quidem aliquando fuistis*, scilicet fornicarii, et idolis servientes etc. Et ideo specialiter haec vitia commemorat, quia in eis abundaverant, secundum illud *Ephes. 5. 8. Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Secundo ostendit quomodo ab his vitiis fuerunt liberati, dicens: *Sed abluti estis*, scilicet virtute sanguinis Christi in baptismo, secundum illud *Apoc. 1. 5. Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo: sed sanctificati estis*, virtute sanguinis Christi per gratiam consecrati, secundum illud *Heb. ult. 12. Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est: sed iustificati estis*, ad statum iustitiae, et virtutis, secundum illud *Rom. 8. 30. Quos vocavit, hos et iustificavit.* Subditur autem horum beneficiorum causa: et primo ex parte humanitatis Christi, cum dicit: *In nomine Domini nostri Iesu Christi*, idest in fide, et invocatione nominis Christi, secundum illud *Act. 4. 12. Non est aliud nomen datum sub caelo hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri:* secundo ex parte divinitatis, cum subdit: *Et in spiritu Dei nostri*, secundum illud *Ezech. 36. 5. Ecce ego mittam in vos spiritum, et vivetis.* Quia igitur tam potenti virtute liberati estis, ad eadem redire non debetis.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi licent etc.* manifestat id quod dixerat de prohibitione iudicii, ostendens quo sensu id reprehenderit, quia scilicet non reprehendit illud quasi omnino illicitum, sed quasi non expediens, et nocivum: et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Esca ventri, et venter escis.* Circa primum duo facit. Primo proponit, quod reprehenderat, esse licitum, sed non expediens, dicens: *Omnia mihi licent.* Dicuntur autem illa licita quae homo facere non prohibetur. Est autem duplex prohibitio: una coactionis: alia praecepti: et secundum hoc quidam intellexerunt illa licere a quibus non prohibentur aliqua necessitate cogente: et ideo quia arbitrium hominis naturaliter liberum est a coactione, intellexerunt Apostolum eo sensu dicere, *Omnia mihi licent*, quia scilicet libero arbitrio hominis subiacent; sive sint bona, sive sint mala, secundum illud *Eccli. 15. 18. Ante hominem bonum, et malum, vita, et mors: quodcumque voluerit, dabitur ei.* Sed hic modus loquendi alienus est a Scriptura sacra, in qua dicitur, non licere ea quae divina lege prohibentur, secundum illud *Matth. 14. 4. Non licet tibi habere uxorem fratris tui.* Et ideo quod hic Apostolus dicit, *Omnia mihi licent*, non potest absolute intelligi, sed ut sit accommoda distributio, sub hoc sensu: Omnia mihi licent, quae scilicet divina lege non prohibentur. Et potest hoc ad tria referri. Primo quidem ad id quod dixerat de iudiciis, quia scilicet unicuique licet omnia sua iudicio repetere, cum non sit lege divina prohibitum. Alio modo potest referri ad id quod *infra 8.* dicturus est de indifferenti usu ciborum, ut sit sensus: Licitum est mihi omnes cibos comedere, secundum illud *Tit. 1. 15. Omnia munda mundis.* Tertio potest referri ad id quod dicturus est *infra 14.* de sumptibus accipiendis; ut sit sensus: *Omnia mihi licent*, scilicet accipere ad necessitatem vitae, sicut coapostolis meis. Subdit autem: *Sed non omnia expediunt.* Dicitur autem illud expedire quod est sine impedimento finem consequendi. Contingit autem quod aliquid non totaliter excludit finem, sed impedimentum aliquod affert; sicut matrimonium non excludit hominem a regno Dei, impedimentum tamen affert, quia scilicet, ut *infra 7. 34.* dicit, *quae sub viro est mulier, cogitat quomodo placeat viro.* Unde *Matth. 19. 10.* discipuli dicunt: *Si ita est causa hominis cum uxore sua, non expedit nubere.* Sic ergo fornicari nec licet, nec expedit, quia totaliter excludit finem, qui est vita aeterna; matrimonium autem est licitum, sed non expediens. Secundum igitur hunc modum sua in iudicio repetere, indifferenter omnibus cibis uti, sumptus

accipere ab his quibus praedicatur, est quidem licitum, quia non est contra iustitiam, nec aliqua prohibetur lege; non tamen est expediens: quia vel impeditur pax ad proximum, vel infirmis scandalum aliquod generatur, vel aliqua maledicendi occasio praebetur: unde *Eccli. 37. 31. Non omnia omnibus expediunt*. Alio modo potest intelligi non absolute, sed sub conditione; ut sit sensus: Dixi, quod neque fornicarii, neque idolis servientes etc. regnum Dei possidebunt: et ideo haec non licent, quia finem excludunt. Sed si omnia licerent mihi, *non omnia expediunt:* quia per ea praestatur impedimentum vitae humanae. Unde in persona impiorum dicitur *Sap. 5. 7. Lassati sumus in via iniquitatis, et perditionis, et ambulavimus vias difficiles*. Secundo ostendit esse nocivum id quod supra reprehendit, dicens: *Omnia mihi licent*, ut supra expositum est; *sed* tamen *ego sub nullius redigar potestate*, scilicet hominis. Ille enim qui utitur eo quod non expedit, sive licitum, sive illicitum, quodammodo redigitur sub potestate rei alicuius, vel hominis. Rei quidem, quia qui nimis rem aliquam amat, quodammodo servus illius rei efficitur, secundum illud *Rom. ult. 18. Huiusmodi non Christo Domino serviunt, sed suo ventri:* hominis autem, quia dum aliquis facit quod non expedit, quodammodo subiicitur iudicio aliorum, et specialiter ille qui sua in iudicio repetit, subiicitur potestati iudicis: *Infra 10. 29. Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?*

Deinde cum dicit, *Esca ventri etc.* assignat rationem eius quod dixerat: et primo quare omnia licent, dicens: *Esca ventri*, scilicet debetur, ut scilicet in ventre decocta in nutrimentum totius corporis cedat; *et venter escis*, scilicet recipiendis, et decoquendis deservit. Quia igitur ex Dei ordinatione venter est sollicitus ad escas recipiendas, et escae ad hoc deputatae sunt quod in ventre ponantur, secundum illud *Genes. 1. 29. Ecce dedi vobis omnem escam et cunctis animantibus, ut habeant ad vescendum;* non est illicitum quod homo res suas repetat, vel praedicator stipendia accipiat propter necessitatem escarum, vel ut etiam homo omnibus escis utatur. Secundo ibi, *Deus autem et hunc, et has destruet*, assignat rationem quare omnia non expediunt. Non enim expedit quod homo patiatur aliquod detrimentum in eo quod numquam corrumpitur, scilicet in regno caelesti, propter id quod corrumpitur. Et hoc accidit de esca, et de ventre. Cessabit enim post hanc vitam escarum usus, et ventris: quia corpora resurgentium conservabuntur absque cibo, Deo id faciente; et hoc est quod dicit: *Deus autem destruet*, idest cessare faciet, *hunc*, scilicet ventrem, non quidem quantum ad essentiam, sed quantum ad effectum quem nunc habet; *et has*, scilicet escas, quantum pertinent ad usum hominis: quia in resurrectione homines erunt sicut Angeli in caelo, ut dicitur *Matth. 22.*

LECTIO III.

Corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori. Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? Empti enim estis pretio magno: glorificate, et portate Deum in corpore vestro.

Supra Apostolus tripliciter reprehendit Corinthios circa iudicia; nunc autem redit ad reprehendendum peccatum fornicarii, cuius *supra 5.* mentionem fecerat, et in cuius iudicio Corinthii negligentes erant. Improbat autem fornicationem quatuor rationibus: quarum prima sumitur ex divina ordinatione; secunda ex unione ad Christum, ibi, *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?* tertia ex corporis inquinatione, ibi, *Fugite fornicationem;* quarta ex gratiae dignitate, ibi, *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* Circa primum duo facit. Primo ponit divinam ordinationem; secundo ordinationis finem, ibi, *Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit.* Circa primum considerandum est, quod aliqui argumentum suae lasciviae sumunt ex ordinatione Dei. Qui enim fornicantur, utuntur suo corpore ad usum a Deo institutum. Sed hoc excludit, dicens, quod esca est ordinata ad ventrem, et venter ad escas; *corpus autem* hominis, *non fornicationi*, idest non est ordinatum ad fornicandum; *sed Domino*, idest ad hoc est ordinatum, ut sit Domini nostri Iesu Christi; et *Dominus corpori*, idest Dominus Iesus Christus ad hoc datus est hominibus, ut humana corpora suae gloriae conformet, secundum illud *Philip. 3. 21. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.*

Sed contra hoc videtur esse quod sicut venter ordinatus est a Deo ad usum ciborum; ita quaedam membra humani corporis sunt ordinata a Deo ad usum generationis, quibus fornicatio exercetur.

Sed attendenda est differentia quantum ad duo. Primo quidem quod Apostolus supra locutus est de uno corporis membro, scilicet de ventre; hic autem loquitur de toto corpore, quod sicut non est ordinatum ad fornicandum, ita nec ad escas sumendum; sed potius usus escarum est propter corpus, corpus autem propter animam, a qua percipit vitam, secundum eius conditionem. Et quia omnia ordinantur in Deum sicut in finem; ideo corpus debet esse subiectum Domino, et ei dedicatum. Et quia supra locutus est de usu escarum in communi absque inordinatione; fornicatio autem est usus inordinatus ex membro fornicatoris. Unde nec ipsa membra sunt propter fornicationem, sed propter usum generationis ordinata ratione, cui omnia membra corporis deservire debent; sicut etiam venter non propter crapulam, et ebrietatem, sed propter convenientem usum ciborum.

Deinde cum dicit, *Deus vero et Christum suscitavit, et nos suscitabit*, ponit finem ordinationis prae-

dictae : et primo ponit quid Deus circa Dominum fecerit , dicens : *Deus vero et Dominum* , scilicet Dominum Iesum Christum, *suscitavit* a mortuis, a quo Ipse Christus petit *in Psalm. 40. 11. Tu autem Domine miserere mei , et resuscita me.* Deus autem est et Pater , et Filius, et Spiritus sanctus. Unde et ipse Christus , qui est Filius Dei , se suscitavit, et sua virtute resurrexit , secundum illud *Psalm. 3. 6. Ego dormivi , et soporatus sum, et exurrexi , quia Dominus suscepit me:* et *2. Corinth. ult. 4. Si crucifixus est ex infirmitate , sed vivit ex virtute Dei.* Secundo ponit quid circa nos facturus sit , dicens , quod *nos suscitabit,* Deus, *per virtutem suam,* per quam scilicet Christum suscitavit, secundum illud *Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Et est advertendum, quod supra de escis, et ventre loquens, quae pertinent ad usum animalis vitae, dixit eas a Deo destruendas ; nunc autem loquens de corpore , et Domino, facit mentionem de resurrectione, quia scilicet animali vita cessante , natura corporis in melius reformabitur. Unde patet quod non est utendum corpore ad fornicationem, quae impedit futuram incorruptionem , secundum illud *Galat. ult. 8. Qui seminat in carne, de carne et metet corruptionem.*

Deinde cum dicit , *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi ?* ponit secundam rationem quae sumitur ex affinitate humani corporis ad Christum , quae talis est. Membra hominis fornicantis sunt membra meretricis. Sed membra hominis sunt membra Christi. Ergo per fornicationem fiunt membra Christi membra meretricis , quod est inconveniens. Circa quod quatuor facit. Primo ponit maiorem , dicens : *An nescitis quoniam corpora vestra sunt membra Christi ?* quasi dicat: Hoc non debetis nescire, quia quicumque estis regenerati in Christo , membra Christi estis effecti , secundum illud *infra 12. 27. Vos estis corpus Christi , et membra de membro :* et hoc non solum quantum ad animas , quae ab eo iustificantur, sed etiam ad corpora , quae ab eo resuscitabuntur , ut dictum est. Secundo ponit conclusionem, dicens: *Tollens ergo membra Christi* , idest iniuste subtrahens servitio Christi , cui debent deputari , secundum illud *Rom. 6. 13. Exhibeatis membra vestra arma iustitiae Deo: faciam* , scilicet eadem , *membra meretricis* esse fornicando? *Absit :* hoc enim est horrendum sacrilegium : unde dicitur *Malach. 2. 11. Contaminavit Iudas sanctificationem Domini quam dilexit , et habuit filiam dei alieni.* Tertio ponit minorem , dicens*: An nescitis quia qui adhaeret meretrici*, scilicet fornicando , *unum corpus efficitur ?* scilicet per immundam commixtionem. Et ad hoc probandum inducit auctoritatem Genesis , dicens : *Inquit enim Scriptura* , scilicet *Genes. 2. Erunt duo* , scilicet vir , et mulier, *in carne una*, idest per mixtionem carnalem una caro efficiuntur , et sic membra unius fiunt membra alterius. Sunt enim haec verba Adae de viro, et uxore loquentis, quae Apostolus hic etiam ad fornicationem refert, quia secundum speciem naturae non differunt utriusque actus. Est autem intelligendum quod, sicut dicit *Philosophus in lib. de Generatione animalium*, in masculo est principium activum generationis , in femina est passivum. Et sicut in planta , cuius vita principaliter ordinatur ad generationem, semper est unum corpus , in quo utrumque principium unitur ; ita in animalibus , quae ordinantur ad altiores actus vitae, non semper est unum corpus habens haec duo principia , sed ex duobus fit unum in actu generationis ; quod quidem non est tantum viri : quia, sicut *infra 7. 4.* dicitur, *vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier.* Secundo probat minorem , dicens : *Qui autem adhaeret Domino*, scilicet per fidem , et caritatem , *est unus spiritus* , cum illo, quia scilicet unitur ei unitate spirituali, non corporali. Unde et *Rom. 8. 9.* dicitur : *Si quis Spiritum Christi non habet , hic non est eius* : et *Ioan. 17. 22. Ut sint unum in nobis , sicut nos unum sumus* , scilicet per connexionem Spiritus. Et quia corpus deservit spiritui ; consequens est ut etiam corpora nostra membra eius sint cui per spiritum unimur, non quidem carnali coniunctione , sed spirituali. Potest autem ex praemissis duabus rationibus una ratio conflari , ut scilicet quia corpus nostrum non est deputatum fornicationi, sed Domino, hoc scilicet modo quod membra nostra sunt membra Christi, ut postmodum exponit , non faciamus ea membra meretricis fornicando.

Deinde cum dicit , *Fugite fornicationem,* ponit tertiam rationem, quae sumitur ex corporis inquinatione. Primo ponit conclusionem intentam , dicens : *Fugite fornicationem.* Ubi notandum , quod cetera vitia vincuntur resistendo : quia quanto magis homo particularia considerat , et tractat , tanto minus in eis invenit unde delectetur , sed magis anxietur ; sed vitium fornicationis non vincitur resistendo : quia quanto magis ibi homo cogitat particulare , magis incenditur ; sed vincitur fugiendo , idest totaliter vitando cogitationes immundas, et quaslibet occasiones, ut dicitur *Zach. 2. 6. Fugite de terra aquilonis, dicit Dominus.* Secundo assignat rationem, dicens : *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo , extra corpus est.* Ad cuius evidentiam sciendum , quod quaedam peccata non consummantur in carnali delectatione , sed in sola spirituali ; ideo spiritualia vitia dicuntur , sicut superbia , avaritia , accidia : fornicatio autem completur maxime in carnali delectatione ; et secundum hoc posset intelligi quod hic dicitur: *Omne peccatum, quodcumqae fecerit homo , extra corpus est* , quia scilicet completur praeter sui corporis delectationem ; *qui autem fornicatur, in corpus suum peccat*, quia scilicet eius peccatum in carne consummatur.

Sed huic expositioni contrarium videtur esse quod etiam peccatum gulae consummatur in delectatione corporis.

Ad quod posset dici , quod peccatum gulae sub luxuria continetur , inquantum ad ipsam ordinatur, secundum illud *Ephes. 5. 18. Nolite inebriari vino , in quo est luxuria.* Sed melius potest dici, quod Apostolus non dicit : *Qui fornicatur* , corpore suo peccat , quod congrueret primae expositioni; sed *peccat in corpus suum* , idest contra corpus suum , corrumpendo , et inquinando illud praeter usum rationis. Unde et *Apoc. 3. 4. Habes pauca nomina in Sardis , qui non inquinaverunt vestimenta sua* , idest corpus : et *ibid. 14. 4. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati.* Vel aliter secundum Augustinum hic *in Glossa. Qui fornicatur, in corpus suum peccat* , quia anima eius totaliter carni in illo actu subiicitur , ita quod .

non possit aliud ibi cogitare: unde *in Psalm. 31. 9.* dicitur: *Nolite fieri sicut equus, et mulus, quibus non est intellectus.* Vel aliter: *In corpus suum peccat*, idest contra uxorem suam, quae dicitur corpus viri, contra quam non ita directe sunt alia peccata, sicut viri fornicatio: unde et *1. Thessal. 4. 4.* dicitur: *Ut sciat unusquisque vestrum possidere vas suum in sanctificatione*, idest uxorem suam. Vel secundum Augustinum *lib. 1. Retract. cap. 19.* potest intelligi de fornicatione spirituali, per quam anima adhaeret per amorem mundo, et recedit a Deo, secundum illud *Psalm. 72. 26. Perdes omnes qui fornicantur abs te.* Est ergo sensus. *Qui fornicatur*, recedens a Deo propter amorem mundi, *in corpus suum peccat*, idest per corporalem concupiscentiam. Omne autem aliud peccatum, puta quod homo committit ex oblivione, vel ex ignorantia, seu negligentia, *est extra corpus*, idest corporalem concupiscentiam.

Deinde cum dicit, *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* ponit quartam rationem, quae sumitur ex dignitate gratiae: quae quidem ex duobus consurgit, scilicet ex gratia Spiritus sancti, et ex redemptione sanguinis Christi. Circa hoc igitur tria facit. Primo proponit dignitatem corporis nostri, quam habet ex gratia Spiritus sancti, dicens: *An nescitis*, quasi dicat, ignorare non debetis, *quoniam membra vestra*, scilicet corporalia, *templum sunt Spiritus sancti?* sicut *supra 3. 16.* dictum est: *Nescitis quia templum Dei estis?* Et huius rationem assignat, subdens, *Qui in vobis est.* Dicitur autem templum domus Dei. Quia igitur Spiritus sanctus Deus est, conveniens est quod in quocumque est Spiritus sanctus, templum Dei dicatur. Est autem Spiritus sanctus principaliter quidem in cordibus hominum, in quibus caritas Dei diffunditur per Spiritum sanctum, ut dicitur *Roman. 5.* sed secundario etiam est in membris corporalibus, inquantum exequuntur opera caritatis: unde *in Psalm. 83. 3.* dicitur: *Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum.* Et ne hanc dignitatem sibi adscriberent, subdit: *Quem habetis a Deo, non ex vobis.* Unde *Ioel. 2. 28. Effundam de Spiritu meo super omnem carnem:* et *Actor. 5. 32. Spiritum suum dedit obedientibus sibi.* Secundo ponit dignitatem quam habent corpora nostra ex redemptione sanguinis Christi, dicens: *Et non estis vestri*, sed Iesu Christi, secundum illud *Roman. 14. 8. Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus: 1. Corinth. 5. 15. Qui vivit, iam non sibi vivat.* Rationem huius assignat, dicens: *Empti estis pretio magno;* et ideo servi estis eius qui vos redemit de servitute peccati: unde *infra 7. 22.* dicitur: *Qui liber vocatus est, servus est Christi: pretio enim empti estis:* et *in Psalm. 30. 6. Redemisti me Domine Deus veritatis.* Dicitur autem pretium redemptionis magnum, quia non est corruptibile, sed aeternam habens virtutem, cum sit sanguis ipsius Dei aeterni: unde *1. Petr. 1. 18. Redempti estis de vana vestra conversatione, non corruptibilibus auro, vel argento, sed sanguine agni immaculati, et incontaminati, Iesu Christi.* Tertio infert conclusionem intentam, dicens: *Glorificate ergo, et portate Deum in corpore vestro.* Quia enim membra vestra sunt templum Dei, in corpore vestro nihil debet apparere nisi quod ad gloriam Dei pertinet; et hoc est glorificare Deum in corpore vestro: quia *Psalm. 28. 9.* dicitur: *In templo eius omnes dicent gloriam: Exod. ult. 32.* dicitur: *Operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud.* Quia vero non estis vestri, sed estis servi Dei, debet corpus vestrum portare Deum, sicut equus, vel aliud animal portat dominum suum. Unde *in Psalm. 72. 22.* dicitur: *Ut iumentum factus sum apud te.* Portat autem corpus nostrum Dominum, inquantum divino ministerio deputatur. Sic ergo homo debet vitare ne in corpus suum peccet fornicando, quod est contra gloriam Dei, et contra ministerium quod corpus nostrum debet Deo.

CAPITIS SEPTIMI

LECTIO PRIMA

De quibus autem scripsistis mihi: bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis, et viduis. Bonum est illis, si sic permanserint, sicut et ego. Quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere quam uri.

Postquam Apostolus reprehendit fornicarium, et sustinentes eum: hic accedit ad tractandum de matrimonio: et circa hoc tria facit. Primo determinat de coniugatis, et matrimonio iunctis; secundo de virginibus, ibi, *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo;* tertio de viduis, ibi, *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit.* Circa primum duo facit. Primo instruit eos qui non sunt matrimonio iuncti, utrum scilicet debeant matrimonium contrahere; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Hoc autem dico secundum indulgentiam.* Circa primum duo facit. Primo manifestat quid circa hoc sit per se bonum; secundo quid necessarium, ibi, *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat.* Circa primum considerandum est, quod in detestationem fornicationis, contra quam locutus iam fuerat, aliqui non habentes zelum Dei secundum scientiam, in tantum procedebant quod etiam matrimonium condemnabant, secundum illud *1. Timoth. 4. 2. In hypocrisi loquentium mendacium, prohibentium nubere.* Et quia hoc durum Corinthiis videbatur fidelibus, super hoc Apostolo scripserunt, eius sententiam requirentes; et ideo Apostolus eis respondet: Ita reprehendi ea quae facitis; *de qui-*

bus autem scripsistis mihi, respondeo quantum ad matrimonium: *Bonum est homini mulierem non tangere.*

Circa quod notandum, quod mulier data est viro ad adiutorium generationis: et in hoc differt vis generativa a nutritiva, quia vis nutritiva deservit homini ad conservationem individui: unde bonum est homini nutrimento uti, quia per hoc eius vita conservatur; generativa autem non deservit homini ad conservationem individui, sed ad conservationem speciei: unde non potest dici, quod *bonum est homini*, ad suum individuum, *mulierem tangere.* Primo quidem quantum ad animam, quia, ut Augustinus dicit *in Soliloquiis Lib. 1. cap. 1. Nihil sic deiicit animam ab arce virtutis suae, sicut contractus ille corporum, sine quo uxor haberi non potest.* Et ideo *Exod. 19. 15.* dicitur populo accepturo legem Dei: *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris: 1. Reg. 21. 4.* dixit Abimelech ad David: *Si mundi sunt pueri, maxime a mulieribus, manducent panem sanctum.* Secundo quantum ad corpus quod vir subiicit per matrimonium potestati uxoris, se ex libero servum constituens. Servitus autem haec prae omnibus aliis est amara: unde et *Eccles. 7. 27.* dicitur: *Inveni amariorem morte mulierem.* Tertio quantum ad res exteriores, quarum occupatione necesse est hominem implicari, qui habet uxorem, et filios nutriendos; cum tamen dicatur *2. Timoth. 2. 4. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cui se probavit.*

Deinde cum dicit. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat*, ostendit quid circa hoc sit necessarium, primo quantum ad contractum matrimonii; secundo quantum ad actum matrimonii iam contracti, ibi, *Uxori vir debitum reddat.* Circa primum considerandum est, quod actus generativae virtutis ordinatur ad conservationem speciei per generationem filiorum: et quia mulier data est viro in adiutorium generationis, prima necessitas tangendi mulierem est propter procreationem filiorum: unde *Genes. 1 27.* dicitur: *Masculum, et feminam creavit eos; et benedixit eis Deus, et ait: Crescite, et multiplicamini, et replete terram.* Sed haec necessitas fuit circa institutionem humani generis, quamdiu oportuit multiplicari populum Dei per successionem carnis. Sed Apostolus considerans humanum genus iam multiplicatum, et populum Dei iam esse augmentatum, non propagatione carnis, sed generatione quae est ex aqua, et Spiritu sancto, ut dicitur *Ioan. 3.* praetermisit hanc necessitatem, qua scilicet primitus institutum fuerat matrimonium in officium naturae, et proponit secundam necessitatem, secundum quam institutum est in remedium culpae. Quia enim carnalis concupiscentia adhuc post baptismum in fidelibus remanet, licet non dominetur, instigat homines maxime ad actus venereos, propter vehementiam delectationis. Et quia maioris virtutis est, totaliter hanc concupiscentiam superare, quam possit hominibus convenire, secundum illud *Matth. 19. 11. Non omnes capiunt verbum hoc,* necessarium est quod in parte concupiscentiae cedatur, et in parte superetur: quod quidem fit dum actus generationis ratione ordinatur, et non totaliter homo concupiscentia ducitur, sed magis concupiscentia subditur rationi. Habet autem hoc ratio naturalis, quod homo utatur generationis actu secundum quod convenit generationi, et educationi filiorum. Hoc autem in brutis animalibus invenitur, quod in quibuscumque speciebus animalium sola femina non sufficit ad educationem prolis, masculus simul nutrit prolem cum femina; et ad hoc exigitur quod masculus cognoscat propriam prolem: et ideo in omnibus talibus animalibus, ut patet in columbis, turturibus, et huiusmodi, naturaliter indita est sollicitudo de educatione prolis; et propter hoc in huiusmodi non sunt vagi, et indifferentes concubitus, ex quibus sequeretur incertitudo prolis; sed masculus determinatus determinatae feminae coniungitur, non indifferenter quaelibet cuilibet; sicut accidit in canibus, et aliis huiusmodi animalibus, in quibus sola femina nutrit prolem. Maxime autem in specie humana masculus requiritur ad prolis educationem, quae non solum attenditur secundum corporis nutrimentum, sed magis secundum nutrimentum animae, secundum illud *Hebr. 12. 9. Patres quidem carnis nostrae habuimus eruditores, et reverebamur eos.* Et ideo ratio naturalis dictat quod in specie humana non sint vagi, et incerti concubitus, quales sunt concubitus fornicarii; sed sint determinati viri ad determinatam feminam: quae quidem determinatio fit per legem matrimonii. Sic igitur triplex bonum habet matrimonium. Primum quidem quod est in officium naturae, prout scilicet ordinatur ad generationem, et educationem prolis; et hoc bonum est bonum prolis. Secundum bonum habet, prout est in remedium concupiscentiae, quae scilicet coarctatur ad determinatam personam; et hoc bonum dicitur fides, quam scilicet vir servat uxori suae, non accedens ad aliam, et similiter uxor viro. Tertium bonum habet, prout in fide contrahitur Christi; quod quidem bonum dicitur sacramentum, inquantum significat coniunctionem Christi, et Ecclesiae, secundum illud *Ephes. 5. 32. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo, et Ecclesia.* Hoc est ergo quod dicit: Dictum est, quod *bonum est homini mulierem non tangere*; sed quia ad hoc bonum non sunt omnes homines idonei, unusquisque vir, *propter fornicationem*, scilicet vitandam, *suam uxorem habeat*, idest sibi determinatam, ut tollantur vagi, et incerti concubitus, quod pertinet ad fornicationem. Unde et *Proverb. 5. 18. Laetare cum muliere adolescentiae tuae.* Et postea subditur *vers. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena?*

Deinde cum dicit, *Uxori vir debitum reddat*, agit de usu matrimonii contracti: et primo agit de debito reddendo; secundo de debiti intermissione, ibi, *Nolite fraudare invicem.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, dicens: Dictum est, quod *vir habeat uxorem*, et uxor virum: habendi autem haec est ratio, ut vir *reddat debitum uxori*, scilicet de suo corpore per carnalem commixtionem; similiter autem *et uxor viro*, quia quantum ad hoc pares iudicantur. Unde mulier non est formata de pedibus viri tamquam ancilla, nec de capite tamquam domina, sed de latere tamquam socia, ut legitur *Genes. 2.* Unde et mutuo debent sibi debitum reddere, secundum illud *Rom. 13. 7. Reddite omnibus debita.* Secundo assignat debiti rationem, dicens: *Mulier non habet potestatem sui corporis*, scilicet ad actum generationis, ut scilicet possit proprio arbitrio vel continere se, vel alteri se tra-

dere; *sed vir*, scilicet habet potestatem sui corporis, quantum scilicet ad usum carnalis copulae: et ideo uxor debet viro proprii corporis officium offerre. *Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier:* unde et ipse debet sui corporis officium offerre uxori, legitimo impedimento cessante. Unde et *Genes. 2. 24.* dicitur: *Adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.*

Deinde cum dicit, *Nolite fraudare invicem*, agit de intermissione debiti reddendi: et primo ostendit qualiter intermitti debeat actus coniugalis: circa quod docet unum esse cavendum, ne scilicet hoc per fraudem fiat, dicens: *Nolite fraudare invicem*, ut scilicet velit vir continere invita uxore; aut etiam e converso: quod Apostolus fraudem nominat, quia unus subtrahit alteri quod ei debetur; quod ad fraudem pertinet, non minus in actu matrimonii quam in aliis rebus. Unde et *Prover. 12. 27.* dicitur: *Non inveniet fraudulentus lucrum:* quia scilicet ille qui tali fraude continentiam Deo offert, non lucratur meritum vitae aeternae. Sicut enim dicit Augustinus *epist. 129.* non vult Deus tale lucrum tali damno compensari, ut dum unus coniugum continet altero invito, ille incidat in damnabiles corruptelas. Tria autem docet observanda in tali intermissione: quorum primum est ut fiat ex communi consensu: unde dicit: *Nisi forte ex consensu.* Unde dicitur *Eccli. 25. 1. In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae sunt probata coram Deo, et hominibus: concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.* Secundum est ut sit ad certum tempus: unde subdit: *Nisi forte ad tempus*, secundum illud *Eccle. 3. 5. Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus.* Tertium est ut hoc fiat propter debitum finem, scilicet causa spiritualium actuum ad quos continentia reddit magis aptos: unde subdit: *Ut vacetis orationi*, secundum illud *Ioel. 2. 14. Sacrificium, et libamen Domino Deo nostro:* et postea subdit *16. Egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo.* Secundo agit de reiteratione coniugalis actus: et primo ponit documentum, dicens: *Iterum revertimini in idipsum*, ut scilicet vobis invicem debitum reddatis, finito tempore orationis: unde et *3. Reg. 8.* dicitur, quod celebratis dedicationis solemniis, profecti sunt in tabernacula sua laetantes. Secundo assignat rationem documenti: non enim hoc dicit, quasi sit necessarium ad salutem, sed ad periculum vitandum; unde subdit: *Ne tentet vos satanas*, idest ne sua tentatione vos prosternat, sicut etiam dicitur *1. Thessal. 3. 5. Ne forte vos tentaverit is qui tentat, et inanis sit labor noster.* Tentatio autem satanae non est fortibus timenda, de quibus dicitur *1. Ioan. 2. 14. Scribo vobis, iuvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.* Est autem timenda debilibus: unde subdit: *Propter incontinentiam vestram*, idest propter pronitatem ad incontinentiam, ex qua contingit quod diabolus hominem tentando prosternit, et provocatur, ad tentandum, secundum illud *1. Pet. ultim. 8. Circuit quaerens quem devoret.*

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico etc.* manifestat quo sensu praedicta sunt accipienda: et primo facit quod dictum est; secundo rationem assignat, ibi, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum;* tertio exponit quod dixerat, ibi, *Dico autem non nuptis, et viduis.* Dicit ergo primo: Dixi, quod unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque mulier virum suum; et iterum quod post continentiam determinati temporis iterum revertamini in idipsum; *hoc autem dico secundum indulgentiam*, idest parcens infirmitati vestrae, *non secundum imperium*, quasi scilicet vobis necessarium ad salutem. Subditis enim sunt quaedam eorum infirmitati indulgenda, et non ad bona imperio cogendi. Unde contra quosdam praelatos dicitur *Ezech. 34. 4. Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia, et dispersi sunt greges mei.*

Sed videtur Apostolus inconvenienter loqui. Indulgentia enim non est nisi de peccato. Per hoc ergo quod Apostolus secundum indulgentiam se dicit matrimonium concessisse, videtur exprimere quod matrimonium sit peccatum.

Sed ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo ut indulgentia sumatur hic pro permissione. Est autem duplex permissio. Una quidem de minus malo, sicut dicitur *Matth. 19.* quod Moyses permisit Iudaeis dare libellum repudii propter duritiam cordis eorum, scilicet ad vitandum uxoricidium, ad quod erant proni. Talis autem permissio non fit in novo testamento propter sui perfectionem, secundum illud *Heb. 6. 1. Ad perfectum feramur.* Alia autem est permissio de minus bono, cum scilicet homo praecepto non cogitur ad maius bonum; et hoc modo Apostolus hic indulget, idest permittit, matrimonium, quod est minus bonum quam virginitas, quae non praecipitur, et quae est maius bonum. Alio modo potest accipi indulgentia prout respicit culpam, secundum illud *Isai. 26. 15. Indulsisti Domine, indulsisti genti:* et secundum hoc indulgentia refertur ad actum coniugalem, secundum quod habet adnexam culpam venialem, tamen propter bona matrimonii, sine quibus esset mortalis. Unde considerandum est, quod actus coniugalis quandoque quidem est meritorius, et absque omni culpa mortali, vel veniali, puta cum ordinatur ad bonum prolis procreandae, et educandae ad cultum Dei; sic enim est actus religionis: vel cum fit causa reddendi debitum, sic enim est actus iustitiae. Omnis autem actus virtutis est meritorius, si sit cum caritate. Quandoque vero est cum culpa veniali, scilicet cum quis ad actum matrimonialem ex concupiscentia excitatur, quae tamen infra limites matrimonii sistit, ut scilicet cum sola uxore sit contentus. Quandoque vero est culpa mortalis, puta cum concupiscentia fertur extra limites matrimonii, scilicet cum aliquis accedit ad uxorem, aeque libenter, vel libentius ad aliam accessurus. Primo ergo modo actus matrimonii non requirit indulgentiam; secundo modo habet indulgentiam, inquantum aliquis consentiens concupiscentiae in uxorem, non fit reus peccati mortalis; tertio modo omnino indulgentiam non habet.

Deinde cum dicit, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, assignat rationem eius quod dixerat: et primo quare non loquatur secundum imperium; secundo quare loquatur secundum indulgentiam, ibi, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo.* Circa primum considerandum est, quod nullus sapiens praecipit illud cuius contrarium magis vult fieri. Ideo Apostolus non praecipit quod homines matrimonium

contrahant, vel matrimonio contracto utantur, quia magis vult quod homines contineant; et hoc est quod dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, ut scilicet contineant, sicut ego contineo: et similiter dicit *Act. 26. 29. Opto apud Deum omnes qui audiunt, fieri tales qualis ego sum.*

Sed contra hoc videtur esse, quia si omnes homines continerent, sicut Apostolus continebat, cessasset generatio; et sic non fuisset impletus numerus electorum: quod erat contra dispositionem divinam.

Dicunt quidam, quod Apostolo revelatum erat, quod si omnes homines salvarentur in continentia viventes, sicut ipse vivebat, sufficiebat ad implendum numerum electorum. Sed hoc nulla auctoritate fulcitur; et ideo potest dici, quod Apostolus volebat omnes homines esse continentes, quia scilicet volebat hoc de singulis, non tamen volebat quod omnes simul continerent. Vel potest dici, et melius, quod volebat omnes homines esse continentes voluntate antecedente, sicut ipse dicit *1. Timoth. 2.* quod Deus vult omnes homines salvos fieri, non autem voluntate consequente, qua Deus vult quosdam salvare, scilicet praedestinatos, et quosdam damnare, scilicet reprobatos, secundum illud *Malach. 1. 2. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Est autem voluntas antecedens de eo quod absolute consideratum est melius: sicut omnes homines esse salvos vel continentes. Voluntas autem consequens est de eo quod est melius, consideratis circumstantiis personarum, et negotiorum: et secundum hoc Deus vult quosdam damnari, et Apostolus quosdam matrimonio iungi.

Deinde cum dicit, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*, assignat rationem quare secundum indulgentiam matrimonium permiserit, quia scilicet non quilibet tantae virtutis donum accepit a Deo, ut scilicet possit totaliter continere, sicut et Dominus dixit *Matth. 19. 11. Non omnes capiunt verbum hoc; sed qui capere potest, capiat:* et hoc est quod dicit: Vellem quidem omnes esse continentes; *sed unusquisque proprium*, idest secundum certam mensuram, *habet donum ex Deo*, *alius quidem sic*, puta in virginitate Deo serviat, *alius vero sic*, idest ut Deo serviat in matrimonio, secundum illud *Matth. 25. 15. Uni dedit quinque talenta, alii vero duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem:* et *Sapient. 8. 21. Scivi quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det: et hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum.*

Deinde cum dicit, *Dico autem non nuptis, et viduis*, exponit quod obscure dixerat: et primo quantum ad hoc quod dixerat, *Volo omnes homines esse sicut meipsum*, quia scilicet hoc est absolute melius: unde dicit: *Dico autem*, scilicet exponendo, *non nuptis*, idest virginibus, *et viduis: Bonum est illis, si sic permanserint*, scilicet continentes, *sicut ego:* secundum illud *Sapient. 4. 1. Quam pulchra est casta generatio cum claritate!* Secundo quantum ad hoc quod dixerat, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo;* quasi dicat: Quia non quilibet hoc donum accepit a Deo ut contineat. Unde dicit: *Quod si non continent*, idest si donum continendi non acceperunt, *nubant*, idest matrimonio iungantur, secundum illud *1. Timoth. 5. 14. Volo iuvenes nubere:* et assignat rationem subdens: *Melius est enim nubere quam uri*, idest concupiscentia superari. Concupiscentia enim est calor quidam noxius: qui ergo concupiscentia impugnatur, calescit quidem, sed non uritur, nisi humorem gratiae perdat a concupiscentia superatus. Unde *Iob 31. 12.* dicitur: *Ignis est usque ad consummationem devorans, et universa eradicans germina.* Est autem hic attendendum, quod Apostolus utitur abusiva comparatione. Nam nubere bonum est, licet minus, uri autem est malum. Melius est ergo, idest magis tolerandum, quod homo minus bonum habeat, quam quod incurrat incontinentiae malum; et hoc est quod supra dixit: *Propter fornicationem*, scilicet vitandam, *unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat:* et postmodum: *Ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.*

LECTIO II.

His autem qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. Nam ceteris dico ego, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum: sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt.

Supra Apostolus posuit documenta de contractu matrimonii; hic instruit eos qui iam matrimonium contraxerunt de matrimonio non dissolvendo: et primo docet eos qui sunt in matrimonio iuncti, ut in matrimonio maneant; secundo ponit utilem doctrinam quantum ad omnes status, vel conditiones hominum, ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet.* Circa primum duo facit. Primo agit de indissolubilitate matrimonii quantum ad eos qui sunt unius cultus; secundo quantum ad eos qui sunt in dispari cultu, ibi, *Nam ceteris ego dico, non Dominus.* Circa primum duo facit. Primo ponit praeceptum de indissolubilitate matrimonii; secundo docet quid sit servandum quando matrimonium quodammodo separatur, ibi, *Quod si discesserit, manere innuptam.* Dicit ergo primo: Dix non nuptis, idest virginibus, et viduis, quod melius est eis si sic permanserint; *his autem qui matrimonio sunt iuncti* non patet eadem conditio: his enim *praecipio non ego*, scilicet indicta mihi auctoritate, *sed Dominus* hoc praecipit, dicens *Matth. 19. 6. Quos Deus coniunxit, homo non separet: praecipio*, inquam, *uxorem a viro non discedere*, et subintelligendum est, excepta causa fornicationis, quam Christus excepit, et hic tacetur, quia notissima est. Hanc solam excepit Dominus, ceteras omnes molestias iubet pro fide coniugii fortiter sustineri: *Matth. 19. 9. Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, excepta causa fornicationis, moechatur.* Hoc autem quod dicitur hic, secundum Glossam Augustini intelli-

gitur de coniunctis matrimonialiter, quorum uterque fidelis est. *Quod si discesserit*, scilicet propter causam fornicationis, *praecipio*, inquam, *manere innuptam*, vivente marito: quia si solvitur matrimonium quoad torum, non tamen quoad vinculum: *aut viro suo reconciliari*, scilicet si vir non continet. *Et* similiter *vir uxorem non dimittat*, nisi ob causam fornicationis. Similis forma in viro, et in muliere servatur: unde supplendum est quod de uxore praemisit, scilicet quod si omnino dimiserit, non ducat aliam, vel reconcilietur uxori.

Sed contrarium videtur dicere Ambrosius *super hunc locum*, ubi dicit: *Ideo non subdit de viro, sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere, quia inferior non omnino hac lege utitur qua et superior* Sed Magister dicit a falsariis esse appositum; et ideo nullatenus est tenendum.

Notandum est hic, quod septem sunt casus in quibus vir non potest ob causam fornicationis uxorem dimittere. Primus casus quando ipsemet eam prostituit; secundus quando ipse cum alia fornicatus fuerit; tertius quando ipse ei occasionem fornicandi dedit, aut quia non vult reddere debitum; quartus quando ipsa credens probabiliter virum mortuum, alteri nupsit; quintus quando violenter ab aliquo oppressa fuit; sextus quando sub specie viri sui ab altero cognita fuit; septimus quando fuit a viro post adulterium manifeste deprehensum nihilominus retenta.

Deinde cum dicit, *Nam ceteris dico ego, non Dominus*, agit de inseparabilitate matrimonii personarum disparis cultus, cum alter est fidelis, alter non: ubi primo dicit, quod fidelis non dimittat infidelem, volentem sine contumelia Creatoris cohabitare; secundo quod si non vult fidelis, non tenetur eum sequi, sed potest alteri nubere, ibi, *Quod si infidelis discedit, discedat*; tertio quod nisi infidelis prior recedat, fidelis debet patienter commanere, ibi, *Unde enim mulier scis si virum salvum facies?* In prima primo ponit admonitionem; secundo admonitionis rationem, ibi. *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem.* In prima primo loquitur generaliter tam viris quam feminis; secundo specialiter viris, ibi, *Si quis frater uxorem habet infidelem etc.* tertio specialiter feminis, ibi, *Et si qua mulier fidelis virum habet infidelem.* Dicit ergo: *Nam ceteris*, idest ubi non uterque fidelis est, sed alter fidelis, alter infidelis, *dico ego,* consulendo, non praecipiendo, *non Dominus*, dixit hoc proprio ore; ac si dicat: Et hoc dico ex Deo, licet ipse non dicat hoc ore proprio: dico, inquam, hoc, *Si quis frater fidelis*, conversus scilicet ad fidem in coniugio. Intelligitur enim hoc de his qui in infidelitate contraxerunt, non de his qui in dispari cultu: tunc enim nullum esset matrimonium, sed essent separandi, sicut fecit Esdras *1. Esdrae 10. Si quis*, inquam, *habet* talem *uxorem infidelem, et haec consentit habitare cum illo,* sine contumelia scilicet Creatoris, *non dimittat illam:* consilium est, non praeceptum, ut qui contrarium agit, non sit transgressor, secundum Glossam. Deinde cum dicit, *Et si qua mulier*, hic loquitur specialiter feminis: ubi primo supponit fidem in aliquo, cum dixit, *Et si qua mulier:* secundo infidelitatem in altero, cum addit, *Virum infidelem;* tertio infidelis voluntatem cohabitandi, ibi, *Et hic consentit;* quarto consulit fideli commanere illi, ibi, *Non dimittat.* Dicit ergo: *Et* similiter *si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et consentit habitare cum illa*, sine contumelia Creatoris: nam si nollet cohabitare sine contumelia nominis Christi, debet fidelis eum dimittere, quia contumelia Creatoris solvit matrimonium, secundum Glossam, et potest fidelis contrahere: si, inquam, ita est, *non dimittat virum:* consilium est, non praeceptum: licet enim infidelem fideli dimittere; sed tunc non expediebat.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir*, posita admonitione, hic ponit admonitionis rationem: ubi primo allegat exemplum; secundo periculum, ibi, *Alioquin filii vestri immundi essent;* tertio fructum, ibi, *Nunc autem sancti sunt.* In prima primo exemplificat de viro infideli; secundo de muliere, ibi, *Et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem.* Dicit ergo: *Sanctificatus est;* quasi dicat: Fidelis infidelem volentem cohabitare non dimittat: hoc ideo dico: *sanctificatus est enim vir infidelis* aliquando *per mulierem fidelem*, idest aliquando contingit quod unus per alium convertitur ad fidem, et sic sanctificatur; et hoc iam forte contingerat, sicut Sisinnius per Theodoram Romae tempore Clementis conversus est: et similiter *sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*, scilicet per ipsius admonitionem, et doctrinam. Alio modo legitur sic. Ita fidelis infidelem non dimittat: *sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem*, idest nullam immunditiam contrahit fidelis ex cohabitatione, vel ex commixtione cum infideli, sed servat veram pudicitiam, secundum Augustinum. Deinde cum dicit, *Alioquin filii vestri immundi essent*, hoc legitur dupliciter: uno modo de filiis nasciturís, alio modo de iam natis. Primo modo sic. *Alioquin*, scilicet si disceditis, et vos aliis copulatis, *filii vestri*, qui de hac copula nascerentur, *immundi essent*, scilicet spurii, quia non de legitimo matrimonio. Nunc autem, si permanetis, *sancti sunt*, idest mundi, quia de legitimis coniugiis nati. Secundo modo legitur sic. *Alioquin*, scilicet si disceditis, *filii vestri*, iam nati, *immundi essent*, idest in infidelitate remanerent, sequentes scilicet maiorem partem, quae tunc erat infidelium. *Nunc autem*, si permanetis, *sancti sunt*, idest Christiani fiunt.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem*, thema in festo beatae Ceciliae, quae convertit virum suum ad fidem. Inter omnia quae regunt hominem in via salutis, praecipuum est sequi societatem sanctorum. Hoc ostendit Psalmista verbo, cum dicit *Psal. 17. 26. Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris.* Hoc ostendit Cecilia facto, secundum quod hic dicitur: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.* In quibus verbis tria commendant ipsam, scilicet natura, gratia, et doctrina. Natura humana, quae notatur in muliere, gratia, quae notatur in viri sanctificatione, ut sibi sit nobilis per naturam, Deo humilis per fidem, proximo utilis per doctrinam. Doctrina autem redditur commendabilior consideranti actum, obiectum, et oppositum. Actus est sanctificare, obiectum est vir, oppositum est infidelitas. Infidelitas est culpa tenacior, virilitas sexus robustior, sanctificare actus difficilior. Et tamen cum esset mulier, per doctrinam suam convertit incredulum, emollivit robustum, mundavit immundum; et sic san-

ctificavit infidelem virum. Multae vero sunt proprietates mulieris commendabiles, quae huic conveniunt, ut sint tres proprietates quoad actum cordis, tres quoad actum oris, et tres quoad actum operis. Tres primae sunt sapientia ex parte rationalis: *Prover. 19. Sapiens mulier aedificat sibi domum.* Munditia ex parte concupiscibilis: *Eccli. 40. 19. Ædificatio civitatis confirmabit nomen, et super eam mulier immaculata computabitur.* Constantia ex parte irascibilis: *Ruth 3. 11. Scit omnis .... populus te esse mulierem virtutis.* Tres secundae sunt modestia contra multiloquium: *Eccli. 26. 18. Mulier sensata, et tacita, non est immutatio animae eruditae.* Veritas contra mendacium: *Iudith 8. 28. Omnia quae loquuta es, vera sunt.* Discretio contra stultiloquium: *1. Reg. 25. 3. Erat mulier prudentissima, et speciosissima: Iudith 11. 19. Non est talis mulier super terram in aspectu, et in pulchritudine, et in sensu verborum.* Tres ultimae sunt sanctimonia in facto: *Iudith 8. 29. Ora pro populo, quia mulier sancta es.* Verecundia in signo: *Eccli. 26. 19. Gratia super gratiam mulier sancta, et pudorata.* Gratia in conversando: *Proverb. 11. 16. Mulier gratiosa inveniet gloriam.* Propter eminentiam horum dicitur de Beata Virgine Maria, *Benedicta tu in mulieribus.*

LECTIO III.

Quod si infidelis discedit, discedat: non enim servituti subiectus est frater, vel soror in eiusmodi. In pace autem vocavit nos Deus. Unde enim scis mulier si virum salvum facies? Aut unde scis vir si mulierem salvam facies? Nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium. In praeputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et praeputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

Superius ostendit quod fidelis non debet dimittere infidelem cohabitare volentem; hic autem dicit, quod si non vult cohabitare, non tenetur fidelis eum sequi, sed potest alteri nubere: ubi primo ponitur ipsa concessio; secundo concessionis ratio duplex. Prima est libertas, ibi, *Non est enim servituti subiectus frater;* secunda est pacis tranquillitas, ibi, *In pace autem vocavit nos Deus.* Dicit ergo: *Quod si infidelis*, vir, vel mulier, *discedit*, a fideli, odio fidei, *discedat:* et potest fidelis, qui dimittitur, contrahere: primum enim matrimonium dissolubile erat, quia numquam fuit ratum. *Non enim servituti*, scilicet coniugali, *subiectus est frater, aut soror*, fidelis, idest non cogitur sequi infidelem odio fidei discedentem, sicut dicit Glossa *Ioan. 8. 36. Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. In pace autem;* quasi dicat: Ideo discedat fidelis, quia *in pace vocavit nos Deus*, idest ideo non debemus litigare cum eo qui odio fidei discedit. Vel sic. Quamvis ita sit quod fidelis non est subiectus servituti, nihilominus tamen non debet occasionem discordiae et dissidii praebere, sed pacem servare: *In pace autem vocavit nos Deus: non est enim Deus dissensionis, sed pacis: infra 14. 33.*

Deinde cum dicit, *Unde enim scis mulier si virum salvum facies?* hic dicit, quod si infidelis non discedat, fidelis debet patienter commanere: ad quod allegat primo spem alienae conversionis; secundo permanentiam in statu propriae vocationis, ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet;* tertio exemplum in ritu conversationis, ibi, *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium;* quarto exemplum in statu conditionis, ibi, *Servus vocatus es? Non sit tibi curae.* In prima primo innuit quod mulier fidelis commanendo, virum ad fidem potest convertere; secundo quod similiter vir fidelis mulierem infidelem potest salvare, ibi, *Aut unde scis vir si mulierem salvam facies?* tertio quod ideo debent patienter commanere, ibi, *Nisi unicuique sicut divisit Dominus etc.* Dicit ergo: *Unde enim scis?* quasi dicat: Vere debet manere fidelis cum infideli, quia *unde scis*, idest scire potes, o tu *mulier* fidelis, *si virum* infidelem *salvum facies*, eum scilicet commonendo, et convertendo ad fidem? quasi dicat: Hoc potest contingere. Ambrosius *super hunc locum: Hoc ideo dicit, quia forsan potest credere qui horret nomen Christi. Aut unde scis*, idest scire potes, o tu *vir* fidelis, *si mulierem* infidelem *salvam facies*, eam ad fidem convertendo? quia hoc sperare debes. *Nisi unicuique:* hoc dupliciter legitur. Uno modo sic. Unde scis hoc, *nisi* ita habeas te, supple ad tuum comparem, *sicut Dominus divisit unicuique*, scilicet viro praeesse, et mulieri subesse. Secundo modo sic. Unde scis hoc, *nisi*, supple, patienter expectes fieri, *sicut divisit Dominus unicuique*, idest ordinavit de unoquoque quando credat, et quando salvetur. Ergo tu debes expectare, et commanere: *Rom. 12. 3. Unicuique sicut divisit Dominus.*

Deinde cum dicit, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet*, hic ostendit quod fidelis debet manere cum infideli coniuge, allegans permanentiam in statu propriae vocationis. Primo ergo allegat divinam vocationem; secundo suam auctoritatem, *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo.* Dicit ergo: *Unumquemque:* quasi dicat: Et quomodo scis hoc, o vir, et mulier, nisi quilibet *ambulet* perseveranter, *ita sicut Deus vocavit unumquemque*, idest in eo statu in quo Deus vocavit unumquemque, non autem quomodo sunt: quasi dicat: Et hoc ita praedico in Ecclesia vestra, sicut in omnibus Ecclesiis. Turpis enim est pars quae suo toti non convenit. Est ergo sua ratio talis. Unusquisque debet manere in eo statu in quem Deus vocavit. Ergo si vocavit aliquos in coniugium, debent manere in ipso. Haymo: *Si habeas uxorem, maneas cum ea; et si non habeas, ducere non concupiscas.*

Deinde cum dicit, *Circumcisus aliquis vocatus est?* hoc ponit exemplum: ubi primo ponit ipsum exemplum; secundo exempli rationem, ibi, *Circumcisio enim nihil est;* tertio regulam generalem, ibi, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est.* Ponit autem exemplum in ritu vivendi, primo Iudaeorum; secundo Gentilium, ibi, *In praeputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur.* Dicit ergo: *Circumcisus aliquis vocatus est?* quasi dicat: Unusquisque ambulet in eo statu in quo vocatus est; verbi gratia, *circumcisus quis voca-*

tus est, idest in ritu Iudaico? *Non adducat*, idest non cogatur adducere *praeputium*, idest ritum Gentilium. *In praeputio*, idest in ritu Gentili, *quis vocatus est? Non circumcidatur*, idest non cogatur ad ritus Iudaicos. Augustinus *de adult. Coniug. lib. 2. cap. 11. Servat ubique Apostolus quod congruit Ecclesiis, sive Iudaeorum, sive Gentilium: numquam enim aufert consuetudinem, quae servata, non impedit salutem.* Ergo si coniugium non impediat, debent vocati in coniugio commanere.

Deinde cum dicit, *Circumcisio enim nihil est*, subdit rationem exempli, quae talis est. Ritus non impediens salutem non debet mutari propter vocationem ad fidem. Sed ritus tam Iudaicus, quam Gentilis est huiusmodi. Ergo etc. A simili ergo arguit in matrimonio. Primo ergo tangit quod est ad salutem indifferens; secundo quod est necessarium, et expediens, ibi, *Sed observatio mandatorum Dei*. Dicit igitur: *Circumcisio nihil est*, idest nihil prodest, *et praeputium nihil est*, idest nihil prodest, vel obest; quasi dicat: Talis, vel talis ritus vivendi nihil proficit ad salutem: *Galat. ultim. 15. In Christo Iesu nec circumcisio aliquid valet, nec praeputium, sed nova creatura.* Ambrosius *super hunc locum: Ad salutem nec prodest, nec obest Iudaicus, aut Gentilis ritus. Sed observatio mandatorum Dei aliquid prodest: Sapient. 6. 19. Custoditio legum, consummatio est incorruptionis.*

Deinde cum dicit, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*, hic concludit regulam generalem, dicens, *Unusquisque;* quasi dicat: Ita Gentilis non inducatur ad circumcisionem, nec e converso; sed potius *unusquisque in qua conditione vocatus est, in ea*, scilicet conditione, vocationi non repugnante, *permaneat:* et *in qua*, non a qua. In Glossa Augustini *epist. 119.* Hoc enim ad eas consuetudines vitae retulit quae nihil obsunt fidei, bonisque moribus: sicut enim coniux, sic et latro ad fidem vocatur: sed ille in coniugio manet, non a coniugio revocatur; iste vero a latrocinio revocatur, et in latrocinio non manet. Non enim necesse est ut coniuges desinant esse coniuges propter Christi fidem, sicut necesse est ut latrones desinant esse latrones.

Haec quaeritur *super illud, Uxorem a viro non discedere*, quare solam causam fornicationis Dominus excipit, ceteras vero omnes molestias iubet fortiter sustineri. Contra *Levit. 13.* praecipit lex leprosum extra castra eiicere: ergo pro lepra debet uxor a viro discedere. Respondeo. Licet possit ob lepram discedere a cohabitatione, non tamen a toro, quin aliquando teneatur reddere debitum, prope eum manendo.

Item. *Aut viro suo reconciliari.* Contra *Deuter. 24.* dicitur, quod semel repudiata, non potest amplius reconciliari. Respondeo. Illud habebat locum in repudio legali, istud vero in divortio evangelico: lex enim erat severitatis, sed Evangelium pietatis.

Item *super illud, Vir uxorem non dimittat*, Glossa notabilis: *Non subdit de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere.* Contra Augustinus *de adult. Coniug. lib. 2. cap. 8.* dicit, quod similis forma debet servari in viro, et muliere. Respondeo. Illud primum in Libris Ambrosii a falsariis creditur additum. Vel dicendum, quod illud Ambrosii intelligitur in repudio, hoc autem in divortio. Nam in repudio legali licebat viro contrahere, non uxori: quia licebat antiquitus uni viro habere plures uxores, non e converso: quia per repudium illud solvebatur matrimonium, non autem per divortium.

Item: *Nam ceteris ego dico, non Dominus.* Contra *Luc. 10. 16. Qui vos audit me audit.* Respondeo. Non Dominus dicit ore proprio, sed inspirando.

Item super illud, *Si quis frater habet uxorem*, Glossa: *Coniux fidelis licite potest dimittere infidelem.* Contra. Catholica non potest dimittere haereticum. Glossa loquitur de infideli, qui caret sacramento fidei, non solum habitu.

Item ibidem Glossa: *Non est reputandum matrimonium quod extra decretum Dei factum est.* Contra. Ergo matrimonium contractum causa voluptatis non est matrimonium. Respondeo; Extra decretum Dei matrimonium contrahi dicitur quando contrahitur inter personas lege prohibitas.

Item. *Si qua mulier habet virum infidelem .... non dimittat virum.* Contra. Ergo Iudaea conversa non debet dimittere virum Iudaeum, cohabitare volentem. Respondeo: Secus est hodie, quam tempore primitivae Ecclesiae: quia tunc erat spes conversionis, nunc autem potius est spes subversionis propter obstinationem infidelium.

Item *super illud, Quod si infidelis discedat*, Glossa: *Recte dimittitur mulier, si dicat viro: Non ero mulier tua, nisi de latrocinio divitias mihi augeas.* Contra: *Matth. 19.* excipitur sola causa fornicationis. Respondeo: Tunc debet dimitti, ne scandalum ad tempus exortum sit in perpetuum.

Item *super illud, Non est enim servituti subiectus frater*, Glossa: *Contumelia Creatoris solvit ius matrimonii in eo qui relinquit.* Contra. Matrimonium semper est inter duos: ergo in utroque solvitur, vel in nullo. Respondeo: Matrimonium solvitur in utroque; sed impedimentum ex matrimonio resultans manet in discedente solum.

Item *Circumcisio nihil est.* Contra: *Rom. 2. 25. Circumcisio quidem prodest, si legem observes.* Respondeo: Ante Christum proderat, sed post non prodest.

Item *super illud, Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*, Glossa: *Ad salutem nihil prodest, vel obest Iudaicus, vel Gentilis ritus.* Contra: *Gal. 5. 2. Si circumcidimini, Christus vobis nihil prodest.* Respondeo: Glossa loquitur de ritu conversandi inter homines, non de ritu Deum colendi.

LECTIO IV.

Servus vocatus es? Non sit tibi curae; sed, et si potes fieri liber, magis utere: qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis: nolite fieri servi hominum. Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.

Superius ostendit quod si infidelis coniux non discedat, fidelis debet patienter commanere, primo ad hoc allegando spem conversionis infidelis; secundo permanentiam in statu propriae vocationis; tertio exemplum

in ritu conversationis, hic. Quarto allegat exemplum in statu conditionis, ubi primo ipsum exemplum ponit; secundo rationem exempli subdit, ibi, *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini;* tertio ex hoc regulam generalem concludit, ibi, *Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat.* In prima primo proponit in aliquo statum servilem; secundo proponit libertatis possibilitatem, ibi, *Sed et si potes fieri liber*; tertio horum praeeminentiam ad salutem, ibi, *Magis utere.* Dicit ergo: *Servus vocatus es? Non sit tibi curae;* quasi dicat: Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Verbi gratia, *servus vocatus es*, ad fidem scilicet Christi? *Non sit tibi curae*, ut scilicet velis servitutem effugere. Unde Onesymum servum Philemonis, qui ad eum confugerat, cum precibus remittit ad dominum, ut patet in Epistola ad Philemonem; *Sed* potius *si potes fieri liber*, maneas in servitute, quia causa est humilitatis: et, sicut ait Ambrosius *in Psal. 118. quanto quis despectior est in hoc saeculo propter Dominum, tanto magis exaltabitur in futuro.* Gregorius *ser. 14. Quanto quis Deo pretiosior est, tanto propter eum vilior.* Boetius: *Cum omnis fortuna timenda sit, magis tamen prospera quam adversa.*

Deinde cum dicit, *Qui enim in Domino vocatus est*, hic subdit rationem exempli: et primo ponit rationem exempli ex parte servorum; secundo ex parte liberorum, ibi, *Similiter qui liber est.* Et est ratio talis in generali. Servitus, et libertas sunt in Domino ad salutem. Sed solum debemus esse soliciti de pertinentibus ad salutem. Ergo pro indifferenti debet esse nobis servitus, et libertas. Dicit ergo: *Qui enim in Domino;* quasi dicat: Et vere non debes curare: *etenim*, pro quia, *qui in Domino*, idest in fide Domini, *vocatus est servus*, servitute corporali, *libertus est Domini*, quia scilicet a Domino manumissus, liber est libertate spirituali. Est autem libertus a servitute liberatus, et talis a servitute peccati a Domino est liberatus; ideo Domini libertus: *Ioan. 8. 36. Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.*

Deinde cum dicit, *Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*, hic ponit rationem ex parte liberorum: ubi primo tangit in liberis cum servis pro Christo debitam servitutem; secundo servitutis rationem, ibi, *Pretio empti estis;* tertio servitutis obligationem, ibi, *Nolite fieri servi hominum.* Dicit ergo: *Similiter et qui liber vocatus est*, libertate corporali, *servus est Christi*, servitute spirituali: *Rom. 1. 1. Paulus servus Christi Iesu etc.* quia sive servus, sive liber, omnes tamen servi; et hoc iustum est, quia *pretio empti estis.* Hoc dicitur, quia pretio inaestimabili sanguine Christi: *1. Petr. 1. 18. Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vestra vana conversatione, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati.* Et quia tanto *pretio empti estis*, *nolite fieri servi hominum*, postponendo servitium Dei, et vos humanis superstitionibus occupando: hoc enim faciebant isti: *Supra 1. 12. Ego sum Pauli, ego autem Apollo. Unusquisque ergo*, et circumcisus, et praeputiatus, servus, et liber, *in quo* statu *vocatus est frater*, idest fidelis, *in hoc permaneat apud Deum*, scilicet observando divina mandata: qui enim *perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, *Matth. 24. 13.* Ergo si coniugatus vocatus est ad fidem, manet coniugatus servando fidem.

LECTIO V.

De virginibus autem praeceptum Domini non habeo; consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Deo, ut sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem: quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

A principio huius capituli egit de matrimonio; hic incipit pars secunda, in qua agit de virginitate: ubi primo agit de virginibus; secundo de virginum custodibus, ibi, *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua... quod vult faciat.* In prima primo proponit virginibus permanendi in virginitate consilium; secundo nubentibus dat bene vivendi modum, ibi, *Hoc itaque dico, fratres;* tertio ostendit quod magis expedit servare continentiae propositum, ibi, *Volo autem vos sine solicitudine esse.* In prima parte virginitatem consulit, et laudat; secundo matrimonium iam contractum concedit, et adprobat, ibi, *Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem;* tertio matrimonium contrahendum defendit, et a peccato excusat, ibi, *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* In prima dicit duo de virginitate: primo quod non est servanda ex praecepto; secundo quod est servanda ex consilio, ibi, *Consilium autem do.* Ubi ponit duplicem rationem, quare istud consilium est servandum. Prima est consiliarii auctoritas; secunda rei consultae dignitas, ibi, *Existimo enim hoc bonum.* Dicit ergo: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo;* quasi dicat: De coniugatis non separandis praeceptum Dei est: *de virginibus autem praeceptum Domini non habeo*, ut scilicet contineant, vel ut nubant. Quod enim de hoc dixit Dominus *Matth. 19. 12.* dixit consulendo. *Qui potest*, inquit, *capere capiat.* Virginitas autem, secundum Augustinum, res est non praecepta: suaderi potest, imperari non potest. *Consilium autem do*, scilicet de continendo, consilium mihi a Spiritu sancto inspiratum: *Tob. 4. 19. Consilium semper a sapiente perquire. Consilium*, inquam, *do*, et hoc *tamquam consecutus a Domino misericordiam*, idest Apostolatum mihi misericorditer concessum. *Consecutus*, inquam, ad hoc *ut sim fidelis*, in dispensatione mihi credita. Unde credendum est mihi in consiliis: *Luc. 12. 42. Quis putas est fideles servus?* Haymo: *Quia ei mandatum fuit ut esset fidelis consiliator, non debuit consilium indigentibus abscondere. Et est argumentum quia est acquiescendum consilio praelati.*

Deinde cum dicit, *Existimo ergo hoc bonum esse*, hic tangitur dignitas eius quod consulitur; haec duplex: una, quia expediens bonum; secunda, quia honestum, ibi, *Quoniam bonum est homini sic esse.* Dicit ergo: *Existimo enim hoc bonum esse;* quasi dicat: Quia fidelis consiliarius sum, *existimo hoc bonum esse*, sci-

licet manere in virginitate, et hoc *propter instantem necessitatem*, coniugium scilicet vitandum, quia multae necessitates instant: unde dicuntur esse in mola, *Luc. 17.* Unde vulgariter dicitur, quod matrimonium habet magnum os. *Existimo*, inquam, et vere, *quia bonum est homini sic esse*, scilicet in virginitate. Bonum scilicet honestum propter puritatem, delectabile propter libertatem, utile propter mercedem: quia ei debetur aureola, et fructus centesimus, *Luc. 8.* Augustinus in Glossa: *Supergreditur virginitas conditionem humanae naturae, per quam homines angelis assimilantur. Maior tamen victoria virginum quam angelorum: angeli enim sine carne vivunt, virgines autem in carne triumphant.*

Deinde cum dicit, *Alligatus es uxori?* hic matrimonium contractum concedit, et adprobat: ubi primo dicit, quod coniugatus non debet quaerere divortium; secundo consulit quod solutus non quaerat coniugium, ibi, *Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem.* Dicit ergo: *Alligatus es uxori?* quasi dicat: Licet continere sit bonum, tamen *alligatus es uxori, noli quaerere solutionem*, maxime si bona est: *Eccli. 7. 21. Noli discedere a muliere sensata.* Et dicit, *Alligatus*, quasi duplici vinculo ligatus, scilicet consensu per matrimonium initiatum, et copula carnali per matrimonium consummatum. Si enim tantum uno vinculo, scilicet solo consensu, ligatus esset, posset quaerere solutionem, scilicet intrando religionem. *Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem*, si potest continere: quia, sicut dicunt Apostoli *Matth. 19. 10. si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.*

Deinde cum dicit, *Si autem acceperis uxorem non peccasti*, hic excusat matrimonium contrahendum a peccato: ubi primo ostendit quod matrimonium potest contrahi sine peccato: secundo quod levius est esse sine coniugio, ibi, *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* In prima primo proponit veritatem de non virgine; secundo de virgine, ibi, *Et si nupserit virgo, non peccavit.* Dicit ergo: Si autem solutus es, *noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem*, scilicet bono fine, non ad expletionem libidinis, *non peccasti.* Hic autem est argumentum evidens contra haereticos, qui contemnunt matrimonium, de quibus *1. Timoth. 4. 3. Prohibentes nubere.* Et similiter *si nupserit virgo;* non virgo Deo dicata, quia secundum Hieronymum, voventibus virginitatem non solum nubere, sed etiam velle nubere peccatum est; *non peccavit*, scilicet nubendo: alioquin peccasset Beata Virgo, cum desponsata esset *Ioseph. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi*, scilicet coniugati, idest afflictionem pro rebus necessariis procurandis et sibi, et filiis suis, et aliis. Unde levius est esse sine coniugio. *Ego autem vobis parco;* quasi dicat: Consulo evitare coniugium; quod tamen concedo parcendo infirmitati vestrae. Vel sic. *Ego autem vobis parco* in hoc quod consulo cavere tribulationes carnis.

Notandum est hic, quod sancta virginitas magnum bonum est propter multa. Primo quia carnis munditiam conservat: *Apoc. 14. 4. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt: hi sequuntur agnum, quocumque ierit;* sicut bonum est sal, quia conservat carnem a corruptione. Secundo quia animam decorat, et ornat: unde frequenter in Scriptura iungitur virgo pulchra: *Sap. 4. 1. O quam pulchra est casta generatio cum claritate! Cant. 4. 7. Tota pulchra es amica mea.* Tertio quia angelis caeli assimilatur, sicut dicit hic Glossa: et *Matth. 22. 30. In resurrectione neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut angeli Dei.* Hieronymus: *In carne praeter carnem vivere, ultra homines est.* Quarto quia Christo desponsat: *2. Corinth. 11. 2. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Quinto quia iungit, et approximat Deo: *Psalm. 44. 15. Adducentur Regi virgines post eam: Sap. 6. 20. Incorruptio facit proximum Deo: Hierem. 3. 4. Dux virginitatis meae tu es.* Sexto quia ceteris statibus praeponderat: *Eccli. 26. 20. Non est digna ponderatio animae continentis:* infra eodem: *Qui matrimonio iungit virginem, bene facit; et qui non iungit, melius facit.* Septimo quia odorem bonae famae spirat: *Luc. 1. 27.* dicitur: *Et nomen virginis Maria: Cant. 2. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias Hierusalem.* Octavo quia ad nuptias aeternas invitat: *Matth. 25. 10. Quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias.* Sed heu, quia ad conservandum difficiles: ideo *Eccli. 42. 9. Filia patris abscondita est vigilia, et solicitudo eius aufert somnum.* Et hoc quia diabolus suggerit contrarium, corruptio inclinat ad actum, pulchritudo allicit ad consensum.

LECTIO VI.

Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est: reliquum est ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes: et qui emunt, tamquam non possidentes: et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: praeterit enim figura huius mundi.

Haec est secunda pars, ubi nubentibus, sive nuptis, ostendit bene vivendi modum: docens primo qualiter utantur uxoribus: secundo qualiter fortunae casibus, sive eventibus, ibi, *Et qui flent, tamquam non flentes;* tertio qualiter mundi rebus, sive possessionibus, ibi, *Et qui emunt, tamquam non possidentes;* quarto subdit rationem in his admonitionibus, ibi, *Praeterit enim figura huius mundi.* In prima implicat tria, scilicet auctoritatem consiliarii, *Hoc itaque dico;* necessitatem consulendi, *Tempus breve est;* formam consilii, *Reliquum est ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint.* Dicit ergo: *Hoc itaque dico;* quasi dicat: Quia non est peccatum nubere, *hoc itaque dico, fratres:* si coniugii *tempus breve est*, quo scilicet non generatione carnali propagandus est populus Dei, sed generatione spirituali colligendus, secundum Glossam: et quia *tempus breve est. reliquum est*, idest hoc solum restat agendum, *ut qui habent uxores, sint tamquam non habentes*, studendo servitio Dei, non autem operi carnali, debitum scilicet exigendo: unde dicitur: *Sint tamquam non habentes;* non dicit, Tamquam non habenti, sicut erant antiqui patres: propter quod dicit Augustinus *de Bono coniug. cap. 21.* quod celi-

batus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae. Sed hodie faciunt e converso: quia qui non habent, sunt tamquam habentes.

Est autem notandum, quod tamquam non habens uxorem est qui vel uxori debitum reddit, nec exigit: vel propter infirmitatem uxorem ducit dolens quod sine ea esse nequit; vel pari affectu continentiam custodit; vel causa generandae prolis ad cultum Dei uxorem propriam cognoscit.

Et qui flent, pro casibus coniugii, vel pro aliqua tristitia saeculi, sint tamquam *non flentes*, consolati scilicet spe appropinquantis boni futuri: *Proverb. 12. 21. Non contristabit iustum quidquid ei acciderit. Et qui gaudent*, pro aliqua prosperitate saeculi, *tamquam non gaudentes*, sed tamquam in timore existentes imminentis mali periculi: *Eccli. 11. 27. In die bonorum ne immemor sis malorum.*

Deinde cum dicit, *Et qui emunt, tamquam non possidentes*, hic ostendit qualiter utantur mundi rebus, sive possessionibus: et primo qualiter uti debeant acquirendis; secundo qualiter acquisitis, ibi, *Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur.* Dicit ergo: *Qui emunt tamquam non possidentes*, idest post haec terrena non sedentes, scilicet supple non apponendo cor rebus perituris: *Psalm. 61. 11. Divitiae si affluant, nolite cor apponere: Ezech. 7. 12. Qui emit non laetetur, et qui vendit non lugeat.* Et, ut universaliter colligam, *qui utuntur hoc mundo*, idest rebus mundanis, non dico fruuntur, ut mali, qui de eis malum faciunt finem, qui dicunt *Sapient. 2. 6. Fruamur bonis quae sunt*, idest praesentibus; sed qui utuntur eis ad finem debitum referendo, sint *tamquam non utantur*, idest non adhaereant eis nimia delectatione: *1. Timoth. 6. 8. Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Praeter actum ergo coniugalem ponit quatuor differentias actuum circa solicitudinem mundanorum, scilicet flere, gaudere, emere, uti. Duo primi pertinent ad affectum, duo alii ad effectum. Ex humana vero solicitudine generatur duplex effectus, scilicet emendi respectu habendorum, et utendi respectu habitorum; et secundum hoc ponit Apostolus consilium temperantiae in his quatuor actibus.

Deinde cum dicit, *Praeterit enim figura huius mundi*, hic subdit rationem praedictarum admonitionum, quae talis est. Transitoria sunt reputanda quasi non sint. Sed talia sunt mundana peritura. Ergo quasi non sint, sunt reputanda: et hoc est quod dicit, quod ideo mundana quasi non sint, existimanda sunt, quia *praeterit figura*, idest exterior pulchritudo, vel quod est ibi fragile conveniens statui fragilitatis. Transibunt enim qualitates mortales, et remanebunt immortales. Ideo transibit mundus, et concupiscentia eius. Omnia notanda, quia *figura*, non substantia, *mundi*, non paradisi, *praeterit*, non sistit.

Hic quaeritur super illud, *Si potest fieri liber.* Glossa: *Quanto quis propter Deum despectior est in hoc saeculo, tanto magis exaltabitur in futuro.* Contra. Ergo magis exaltabitur bonus subditus, quam bonus praelatus. Respondeo: Glossa intelligenda est ceteris paribus.

Item super illud, *Unusquisque in quo vocatus est*, Glossa, *statu.* Contra. Ergo qui vocatus est in statu saeculari, non debet intrare religionem. Respondeo: Apostolus loquitur de statibus promoventibus ad salutem, non de impedientibus.

Item super illud, *Existimo hoc bonum esse:* Glossa: *Maior est victoria virginum quam angelorum.* Contra. Ergo maior corona: ergo homines erunt maiores angelis, non solum aequales. Respondeo: Maior extensive, idest multiplicative, quia habent aureolam, non solum auream.

Item super illud, *Bonum est homini sic esse*, Glossa, *in virginitate.* Contra. *Genes. 1. 28. Crescite, et multiplicamini.* Virginitas autem contraria est huic praecepto. Respondeo: Illud praeceptum non est perpetuum, sed datum usque ad tempus sufficientis multiplicationis humani generis.

Item super illud, *Qui habent uxores*, Glossa: *Beatiora coniugia iudicanda sunt, quae, prole concepta, pari consensu continentiam servare potuerunt.* Contra. Unumquodque tanto beatius est, quanto magis convenit fini suo: finis autem coniugii est generatio prolis. Respondeo: Expone coniugia, idest coniuges. Vel dicendum est, quod ille non est ultimus finis coniugii, sed adimpletio numeri electorum, qui citius impleretur, si omnes continerent.

Item super illud, *Praeterit figura huius mundi*, Glossa: *In iudicio mundanorum ignium flagratione huius mundi peribit non substantia, sed figura.* Contra. *2. Petr. 3. 10. Per quem caeli magno impetu transient.* Respondeo: Ille transitus, et illa solutio accidentalis est, non substantialis, idest secundum qualitatem, non secundum substantiam.

LECTIO VII.

Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta, et virgo cogitat quae Domini sunt, ut sit sancta corpore, et spiritu; quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis iniiciam; sed ad id quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Superius dedit primo virginibus consilium continendi, secundo nubentibus documentum bene vivendi; hic tertio ostendit quod magis expedit tempus continendi: et hoc ostendit primo ratione maioris tranquillitatis; secundo ratione maioris sanctitatis, ibi, *Et mulier innupta, et virgo cogitat quae Domini sunt*; tertio ratione maioris utilitatis, ibi, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico.* Prima ratio talis est. Tranquillitas in amore solius Dei praeferenda est solicitudini mundanorum. Sed continentes habent tranquillitatem, coniugati solicitudinem mundi. Ergo status continentium praeferendus est statui coniugatorum. Primo ergo dehortatur solicitudinem mundi; secundo subdit quod continentes non sunt soliciti nisi in his quae sunt Dei, ibi, *Quoniam qui sine uxore est, solicitus est quae*

Domini sunt; tertio ostendit quod coniugatos oportet esse solicitos in his quae sunt mundi, ibi, *Qui autem cum uxore, solicitus est quae sunt mundi*. Dicit ergo: *Volo autem*; quasi dicat: Si nubitis, praedicta facere consulo; sed magis *volo vos esse sine solicitudine* rei uxoriae: *Philip. 4. 6. Nihil soliciti sitis*. Nota, quod dehortatur nos Scriptura a solicitudine triplici, scilicet circa mulierem, ut hic, *Volo vos sine solicitudine esse*; circa ventrem, *Matth. 6. 25. Ne soliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini*; circa bursam, *Proverb. 11. 7. Expectatio solicitorum peribit*. Et recte hoc volo, quia *qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt*, ut complaceat ei. Non enim habet excusationem illorum qui dicunt *Luc. 14. 20. Uxorem duxi; et non possum venire*. *Solicitus*, inquam, scilicet *quomodo placeat Deo*, interiori scilicet pulchritudine sua. Felix cuius votum est uxorem fugere, cuius solicitudo est Domino servire, cuius intentio est Deo placere.

Deinde cum dicit, *Qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi*, hic ostendit quomodo coniugatos oportet esse solicitos in his quae sunt mundi, ubi implicantur quatuor gravia. Primo vinculum coniugale, ibi, *Qui cum uxore est*; studium mundiale, ibi, *Solicitus est*; subiectio uxoris, ibi, *Quomodo placeat uxori*; operis divisio, ibi, *Et divisus est*. Dicit ergo: *Qui autem cum uxore est*, scilicet in matrimonio, *solicitus est quae sunt mundi*, idest de regimine familiae, et huiusmodi: unde Iacob acceptis uxoribus ait *Genes. 30. 30. Iustum est ut aliquando provideam domui meae*, idest solicitus sim quomodo placeam uxori. Et hoc fine potest se licite ornare: nam, secundum Glossam, magna amaritudo in domo est uxor tristis: et talis *divisus est*, non natura, sed actu, scilicet divisione officii, non intentionis principalis: unde Glossa: *Partim servit Deo, partim mundo*.

Deinde cum dicit, *Et mulier innupta, et virgo cogitat quae Domini sunt*, hic ponitur secunda ratio probans quod magis expedit servare propositum continentiae quam nubere, ratione maioris sanctitatis: et est ratio sua talis. Continens studet sanctitati, et divinitati, et amori Dei. Nupta vero mundo. Ergo illa praeferenda est isti. Primo ergo tangit studium innuptae, quia cogitat totaliter placere Deo; secundo studium nuptae, quia cogitat partim placere mundo, ibi, *Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi*. In prima implicat tria, scilicet continentium statum, cogitatum, et fructum. Statum honestum, quia *innupta est virgo;* cogitatum rectum, quia *cogitat quae Domini sunt*; multiplicatum fructum, quia *ut sit sancta etc.* Dicit ergo: Et similiter *mulier innupta*, idest vidua, *et virgo cogitat*, idest maiorem habet facultatem cogitandi, *quae Domini sunt*, idest spiritualia, et aeterna. *Cogitat*, inquam, *ut sit sancta*, magis quam nupta. Multae enim nuptae sunt sanctae. Augustinus *de Bono coniug. cap. 11. Ampliorem non nuptarum et in corpore, et in spiritu sanctificationem intelligi voluit; non tamen nuptias omnino sanctificatione privavit. Sancta*, inquam, *corpore*, idest corporalibus actionibus, *et spiritu*, idest spiritualibus actionibus. Vel *sancta corpore* contra vitia carnalia, *et spiritu* contra spiritualia.

Deinde cum dicit, *Quae autem nupta est*, hic tangit solicitudinem nuptarum, ubi implicat tria. Primo coniugium; secundo solicitudinem, ibi, *Cogitat quae sunt mundi*; tertio coniugii studium, ibi, *Quomodo placeat viro*. Dicit ergo: *Quae autem nupta est, cogitat quae mundi sunt*, scilicet de cura filiorum, de regimine domus, et huiusmodi. Unde parentes monuerunt Saram honorare socrum, diligere maritum, gubernare domum, regere familiam, et se ipsam irreprehensibilem exhibere, *Tob. 10. Cogitat*, inquam, *quomodo placeat viro:* unde hoc fine ornantes se non peccant: verumtamen magis debent studere ei placere ornatu morum quam vestimentorum: *1. Timoth. 2. 9. Mulieres in habitu ornato ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa*.

Deinde cum dicit, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*, hic allegat tertiam rationem, scilicet maiorem utilitatem: et est ratio talis. Illud quod est utilius, magis expedit. Sed continere est utilius quam nubere. Ergo magis expedit eligere continentiam quam nuptias. Primo ergo ostendit quod utile est continere; secundo quod honestum est, ibi, *Sed id quod est honestum;* tertio quod facile, ibi, *Et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi*. Dicit ergo: *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*; quasi dicat: Consulo non nubere. *Porro hoc ad utilitatem vestram*, maiorem scilicet, *dico*, ut expeditius Deo serviatis: quia sic mortificatur caro, quae est inimica spiritus. Augustinus *serm. 44. Sicut inimicus occisus non facit tibi iniuriam; sic caro mortificata non turbat animam. Dico*, inquam, *non ut laqueum* fornicationis, scilicet incontinentibus, *vobis iniiciam*, aliquid difficile super hoc faciendo: immo potius laqueus poneretur, si consuleret nubere: quia de muliere dicitur *Eccle. 7.* quod laqueus venatorum est, sed potius intendens inducere omnes ad *id quod honestum est*, scilicet ad sanctitatem corporis, et animae: non quia coniugalis status non sit honestus, sed quia minus honestus: Augustinus *de Bono vid. cap. 5. Non matrimonium turpe esse monstravit, sed quod honestius erat, generalis honesti nomine commendavit:* et monens ad illud *quod facultatem praebeat* alicui observandi se in Domino, idest ad servitutem Domini; et hoc *sine impedimento*, quod est in coniugio: *2. Corinth. 11. 2. Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Vere eligendus est status continentiae: ubi maius commodum, quia *hoc ad utilitatem:* ubi minus periculum, quia *non ut laqueum:* maior honestas, quia *id quod honestum:* liberior facultas serviendi Deo, quia *facultatem praebet sine impedimento Dominum obsecrandi*.

Notandum est hic, quod multiplex solicitudo est bona. Prima praelationis, sicut nauta solicitus est de regimine navis, pater de filiis: *Rom. 12. 8. Qui praeest, in solicitudine*. Secunda praedicationis, sicut paedagogus solicitus est de puero, doctor de discipulis: *1. Thess. 2. 2. Fiduciam habuimus loqui ad vos verbum Dei in multa solicitudine*. Tertia dilectionis, sicut amicus verus solicitus est de conservatione amoris: *Ephes. 4. 3. Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Quarta compassionis, sicut vir misericors solicitus est de egenis, et afflictis: *2. Timoth. 1. 17. Cum venisset Romam, solicite me quaesivit, et invenit*. Quinta devotionis, sicut servus solicitus est de pla-

cendo domino, religiosus Deo: *Mich. 6. 8. Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum:* et post: *Solicite ambulare cum Deo tuo.* Sexta circumspectionis, sicut speculator solicitus est de castro custodiendo: *Deut. 4. 15. Custodite animas vestras solicite:* corpus enim cum organis, anima cum potentiis, quoddam castrum est. Septima actionis, sicut agricola solicitus est de opere perficiendo: *Luc. 10. 41. Martha solicita es: 2. Timoth. 2. 15. Solicite cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Octava provisionis, sicut dispensator de domo, mercator de computo, pauper de pane quaerendo: *Rom. 12. 11. Solicitudine non pigri.*

LECTIO VIII.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, et ita fieri oportet; quod vult faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, et hoc iudicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit; et qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit. Quod si dormierit vir eius, liberata est a lege. Cui autem vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.

Superius egit de virginibus; hic agit de virginum custodibus: ostendens primo quod licet eis virgines suas coniugio copulare; secundo quod non similiter nuptis licet nisi post mortem viri contrahere, ibi, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit.* In prima primo ostendit quod custos potest dare virginem suam in coniugio: secundo quod non peccat hoc faciendo, ibi, *Non peccat, si nubat;* tertio quod etiam bene facit servando, ibi, *Nam qui statuit... servare virginem suam, bene facit;* quarto quod licet utrumque sit bonum, tamen hoc est melius illo, ibi, *Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit.* In prima primo supponit in virgine aetatem nubilem: secundo voluntatem nubendi, ibi, *Et ita oportet fieri;* tertio dat nubendi licentiam, ibi, *Quod vult faciat.* Dicit ergo: *Si quis autem turpem se videri existimat;* quasi dicat: Esse sine coniugio honestius est, et expeditius: sed tamen *si quis turpem se videri existimat*, apud iudicium hominum, *super virgine sua*, timens ne corrumpatur; eo *quod sit superadulta*, idest ultra pubertatem, et iam in nubilibus annis; *et ita oportet fieri* ut nubat, quia non vult continere: *quod vult* virgo, *faciat* custos: *Eccli. 7. 27. Trade filiam tuam, et grande opus fecisti; et homini sensato da illam.* Nec *peccat* custos, *si nubat* virgo. Hoc ideo dicit secundum Glossam, ne, etsi virgo non peccet, custos videatur peccare. Augustinus *de Bono vid. cap. 8. Quae si non continet, nubat; quae non coepit, deliberet; quae egressa est, perseveret. Nulla adversario detur occasio, sed falsa retrahatur oblatio.*

Deinde cum dicit, *Nam qui statuit etc.* hic ostendit quod custos virginis bene facit, eam in statu virginali servando: ubi implicatur quadruplex conditio ad hoc expediens. Prima quod custos *firmus* sit in proposito eam virginem custodiendi; secunda quod non timeat de casu virginali, ibi, *Non habens necessitatem;* tertia quod cognoscat in virgine propositum continendi, ibi, *Potestatem autem habens suae voluntatis;* quarta faciat ex deliberatione, ibi, *Et hoc iudicavit.* Dicit ergo: *Nam qui statuit... servare virginem suam, bene facit;* quasi dicat: Ideo autem dico, quod non peccat qui tradit virginem: nam de alio qui servat eam, patet quod bene faciat: *nam qui statuit in corde servare virginem suam, firmus* in proposito suo, non curans sobolem, vel aliud huiusmodi, *non habens necessitatem* tradendi eam, cum virgo velit continere, *potestatem autem habens*, secundum alumnae continentiam, *voluntatis suae* perficiendae, *et hoc iudicavit in corde suo*, idest ex iudicio rationis, non ex levitate mentis, discernit esse bonum: *1. Tim. 5. 21. Sine praeiudicio nihil facias. Iudicavit*, inquam, *servare virginem suam.* Ambrosius *super hunc locum: Non ingerens ei fomitem nuptiarum: Eccli. 7. 26. Filiae tibi sunt? Serva corpus illarum.* Qui facit inquam, sic, *bene facit.*

Deinde cum dicit, *Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit,* hic ostendit quod licet utrumque sit bonum, tamen virginitas est melior matrimonio: ut primo adprobat statum coniugalem; secundo praeponit statum virginalem, ibi, *Qui non iungit, melius facit.* Dicit ergo: *Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit;* quasi dicat: Quia oportet fieri ut diximus: *igitur et qui matrimonio iungit virginem, bene facit,* quia licitum est quod facit; *et qui non iungit,* cum virgo acquiescat continere, *melius facit.* Glossa: *Melius facit qui apud Deum meritum suum collocat, et a solicitudine liberat eam.* Melius est enim quod licet, et expedit, quam quod licet, et non expedit. Hic enim bene utitur malo, ibi vero bene utitur bono. Bene utitur quis bono continentiam dedicans Deo; male utitur quis bono continentiam dedicans idolo; male utitur quis malo, concupiscentiam relaxans adulterio; bene utitur malo, concupiscentiam restringens connubio. Bonum est pudicitia coniugalis, sed melius est continentia virginalis, vel vidualis, secundum Glossam.

Deinde cum dicit, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vivit*, hic ostendit quod non similiter coniugata, nisi viro mortuo, potest contrahere: ubi primo ostendit quod coniugata non potest nubere viro vivente: secundo quod viro mortuo potest alii nubere, ibi, *Quod si dormierit vir eius, liberata est a lege;* tertio quod melius est illi continere, ibi, *Beatior autem erit, si sic permanserit;* quarto quod debet consilio eius credere, ibi, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.* Dicit ergo: *Mulier alligata est legi etc.* quasi dicat: Qui non iungit virginem suam, melius facit; et vere melius, quia *mulier alligata est legi etc.* Vel sic. Virgo quocumque tempore potest nubere, sed uxorata non, quia *mulier alligata est legi*, ita ut non possit nubere alteri, *quanto tempore vir eius vivit: Rom. 7. 2. Quae autem sub viro est mulier, vivente viro est alligata legi viri.* Deinde cum dicit, *Quod si dormierit*, somno mortis: de qua dormitio-

ne *Ioann. 11. 11. Lazarus amicus noster dormit: vir eius.* Augustinus *de Bono vid. cap. 4. et 12. Non dicit primus, secundus, vel tertius, vel quartus, vel quousque licet. Nec nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde nec ullas nuptias debeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis afferre. Si dormierit*, inquam, *liberata est a lege viri:* unde permittitur ei nubere. Hinc patet quod resurgenti non tenetur copulari; *sed cui vult nubat.* Invitae enim nuptiae solent habere malos proventus; ideo dicitur *Gen. 24. 57. Vocemus puellam, et quaeramus voluntatem eius. Nubat*, inquam, *tantum in Domino*, idest viro suae religionis: nam in dispari cultu prohibitum est in lege matrimonium, *Deuteron. 7.* Per hanc licentiam Apostoli, revocatae sunt omnes poenae, et infamiae, quae secundum leges infligebantur olim mulieri secundo nubenti infra tempus luctus, scilicet intra annum. Ergo in nuptiis exigitur personarum legitimitas, unde dicitur, *Liberata est:* consensus libertas, unde addit, *Cui vult nubat*: cultus paritas, unde subdit, *Tantum in Domino.*

Deinde cum dicit, *Beatior autem erit, si sic permanserit*, hic ostendit quod melius est illi continere quam nubere, dicens: Quamvis liceat ei nubere, *tamen beatior erit, si sic permanserit*, scilicet innupta: et hoc est consilium meum, supra eodem datum: habebit enim fructum sexagesimum, qui debetur viduis, *Matth. 13.* Augustinus *de Bono vid. cap. 4. Satis ostendit beatam esse post mortem viri et secundo nubentem; sed beatior est non nubens.* Deinde cum dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam*, hic ultimo ostendit quod debent consilio eius credere, quia inspirante Spiritu sancto hoc consulit: et hoc est quod dicit: *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam;* quasi dicat: Faciendum est *secundum consilium meum*, quia *puto quod et ego*, sicut ceteri Apostoli, *Spiritum Dei habeam: Rom. 8. 23. Sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes.* Hoc ergo consilium debet impleri et propter fructum sequentem, quia *beatior erit*, et propter consulentis auctoritatem, quia *secundum consilium meum*, et propter Spiritum Dei inspirantem, quia *puto quod et ego Spiritum Dei habeam.*

Hic quaeritur super illo verbo, *Volo vos sine sollicitudine esse.* Contra. *Rom. 12. 11. Solicitudine non pigri.* Responsio. Ibi loquitur de solicitudine spirituali, hic de temporali.

Item super illo, *Divisus est.* Contra. *Osee 10. 2. Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* Responsio. Ibi loquitur de divisione intentionis principalis, hic de divisione actionis.

Item Glossa ibidem: *Partim servit Deo, partim mundo.* Contra. *Matth. 6. 24. Nemo potest duobus dominis servire.* Responsio. Verum est, ita quod aequaliter serviat utrique in eo quod duo, idest contrarii, sunt.

Item super illud, *Mulier innupta cogitat quae Domini sunt*, Glossa: *Non cogitat, ne damnetur a Deo.* Contra. Damnari potest, ut patet in parabola de fatuis virginibus. Responsio. Non cogitat hoc solum, sed cum hoc etiam ne offendat sponsum.

Item super illud, *Ut sit sancta corpore, et spiritu*, Glossa: *Non potest fieri ut non sit sanctum corpus quo utitur sanctificator Spiritus.* Contra. Spiritus sanctus usus est lingua Caiphae non sancta, *Ioan. 11.* Responsio. Utebatur ea ut spiritus, non ut sanctificator.

Item. *Sed ad id quod honestum est.* Contra. Ergo matrimonium turpe. Responsio, secundum Glossam. Positivum posuit pro comparativo.

Item super illud, *Qui non iungit, melius facit*, Glossa: *Hic*, scilicet in coniugio, *bene utitur homo malo.* Contra. Cuius usus bonus est, ipsum quoque bonum est. Responsio. Illud intelligitur de usu rei per se, scilicet ad quem ordinata est, non per accidens, scilicet ad quem ex prudentia utentis ordinatur.

Item Glossa ibidem: *Melius est bene uti bono, quam bene uti malo.* Contra. Hoc difficilius illo. Responsio. Loquitur hic de malo vitii, non supplicii.

Item super illo verbo in Glossa, *Duae permissae.* Contra. Ergo duae nuptiae non sunt a Deo. Responsio. Non ex eo quod duae, nisi ex consequenti.

Item. *Si dormierit vir:* quid dicendum est, si resuscitatur? Responsio. Requiritur consensus novus ad hoc quod sit matrimonium.

Item super illud, *Puto quod Spiritum Dei habeam.* Contra. *Rom. 8. 28. Certus sum quod neque mors, neque vita... Poterunt nos separare a caritate Dei.* Responsio, secundum Glossam. Non dicit hoc dubitando, sed quasi increpando.

CAPITIS OCTAVI

LECTIO PRIMA

De his autem quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, caritas vero aedificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus Deus nisi unus. Nam et si sunt qui dicantur dii sive in caelo, sive in terra, siquidem sunt dii multi, et domini multi, nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in illo; et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant; et conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur. Esca autem nos non commendat Deo: neque enim si manducaverimus, abundabimus; neque si non manducaverimus, deficiemus.

Excluso errore circa correctionem criminum, *cap. 5. et 6.* item circa virginitatem, et matrimonium, *cap. 7.* hic excludit errorem circa esum, et abstinentiam ciborum *cap. isto, et 9. et 10.* loquens de his quae idolis immolabantur; a quibus, quamvis in se licitis, abstinere monet, primo allegando eis scandalum infirmorum *cap. isto;* secundo exemplum sui, qui propter alios abstinet a receptione sumptuum licitorum, *cap. 9.* tertio exemplum poenae Iudaeorum post tanta

beneficia Dei in deserto prostratorum, *cap. 10.* Ergo propter scandalum proximi, exemplo Apostoli, non propter timorem supplicii, debemus abstinere a cibis aliquando licitis. In primo ostendit quod in se licita est comestio idolothytorum; secundo monet nihilominus abstinere propter scandalum fratrum infirmorum, ibi, *Videte ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis.* In prima primo proponit quod maiores eorum habent scientiam de idolothytis; secundo ostendit qualem scientiam habent de eis, ibi, *De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo;* tertio quod quidam infirmi hac scientia carent, ibi, *Sed non in omnibus est scientia*; quarto quod alii coram eis Idolothyta edere non debent, ibi, *Esca autem nos non commendat Deo.* In prima primo dicit, quod de idolothytis scientiam habent; secundo quod eam sine caritate inutiliter habent, ibi, *Scientia inflat, caritas autem aedificat*; tertio ostendit a quibus habeatur haec scientia insufficienter, ibi, *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire;* quarto a quibus sufficienter, ibi, *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Dicit ergo: *De his autem quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus;* quasi dicat: De praedictis quaesivistis a me, scilicet de pertinentibus ad matrimonium: de aliis autem, ut de immolatis idolo, non fuit necesse quaerere: quia omnes scitis super hoc veritatem: et hoc est quod dicit: *De his autem quae idolis sacrificantur*, an liceat edere, vel non, *scimus*, ego et vos, quod liceat ea comedere, secundum illud *ad Titum 1. 15. Omnia munda mundis: scimus quia omnes scientiam habemus*, ego scilicet, et vos perfecti inter alios, scilicet scientiam de Creatore, et creaturis: et ideo minus excusabiles, si male facimus.

Deinde cum dicit, *Scientia inflat*, hic ostendit quomodo sine caritate scientiam inutiliter habent; quasi dicat: Habetis quidem scientiam; sed non valet vobis, quia inde superbitis contra ignaros. *Scientia* autem, si sola est, *inflat: Eccle. 1. 18. In multa sapientia multa est indignatio: Act. 26. 24. Multae litterae te faciunt insanire.* Haec enim fuit plaga Ægyptiorum, idest sapientium huius mundi, vesicae turgentes, *Exod. 9. Caritas vero aedificat*, infirmos; quae quod eis obesse potest, dimittit, quia non quaerit quae sua sunt. Unde addenda est scientiae caritas. Augustinus *epist. 119. Addite ergo scientiae caritatem, et utilis erit scientia.* Per se quidem est inutilis, ex caritate vero utilis: Philosophus *2. Ethic. cap. 4. Scire aut nihil, aut parum prodest ad virtutem.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem existimat se scire aliquid etc.* hic ostendit a quibus haec scientia habetur insufficienter, quia ab illis qui ea utuntur in nocumentum proximi: et est sua ratio talis. Quicumque habet scientiam, non modum utendi ea, habet scientiam insufficienter. Sed qui habet scientiam sine caritate, est huiusmodi. Ergo qui habet scientiam sine caritate, habet insufficienter scientiam. Primo ergo supponit scientiam sine caritate; secundo ostendit insufficientiam talis scientiae, ibi, *Nondum cognovi;* tertio rationem insufficientiae, ibi, *Quemadmodum oporteat eum scire.* Dicit ergo: *Si quis autem existimat se scire;* quasi dicat: Habetis scientiam, sed non sufficientem: quia *si quis* vestrum *existimat se scire*, habens scientiam sine caritate, aliquid scit, scilicet quod liceat comedere idolothyta, *nondum tamen cognovit:* quia non se cognoscere facto ostendit, *quomodo oporteat eum scire*, idest qualiter debeat uti scientia, quia in aedificationem, non in nocumentum aliorum. Scire autem contingit dupliciter, scilicet habere scientiam, et uti scientia; sicut videre, habere visum, et uti visu. Glossa Bernardi: *Hic non adprobat Apostolus multa scientem, si modum sciendi nescierit. Modus enim sciendi est uti scias quo ordine, quo studio, quo fine scire quaeque oporteat: quo ordine, ut id prius quod maturius ad salutem; quo studio ut id ardentius quod efficacius est ad amorem; quo fine, ut non ad inanem gloriam, vel curiositatem velle aliquid, sed ad aedificationem tui, et proximi. Sunt namque qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, et curiositas est; quidam ut sciantur, et vanitas est; quidam ut scientiam vendant, et turpis quaestus est; quidam ut aedificentur, et prudentia est; quidam ut aedificent, et caritas est.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo*, hic ostendit a quibus haec scientia habetur sufficienter, quia ab illis qui utuntur ea ex caritate. Primo ergo supponit scientiam cum caritate; secundo ostendit sufficientiam talis scientiae, ibi, *Hic cognitus est.* Dicit ergo: *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo;* quasi dicat: Ille perfecto non scit qui nescit quemadmodum oporteat eum scire. *Si quis autem diligit Deum*, et ita cum scientia habet caritatem, *hic cognitus*, idest adprobatus, *est ab eo: novit enim Dominus qui sunt eius, 2. Timoth. 11. 19.* Unde talis vere scit Deo adprobante, quia bene utitur scientia propter caritatem adnexam.

Notandum est hic, quod ad hoc quod aliquis sciat quemadmodum oporteat scire, novem sunt necessaria. Primo humiliter sine inflatione: *Philippens. 4. 12. Scio humiliari: Psal. 130. 2. Si non humiliter sentiebam.* Secundo sobrie sine praesumptione: *supra 2. 2. Non iudicavi me scire: Rom. 12. 3. Non plus sapere quam oportet.* Tertio certitudinaliter sine haesitatione: *2. Timoth. 1. 12. Scio cui credidi, et certus sum.* Quarto veraciter, et sine errore: *2. Tim. 3. 7. Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes.* Quinto simpliciter sine deceptione: *1. Timoth. 6. 20. Oppositiones falsi nominis scientiae.* Sexto salubriter cum caritate, et dilectione, *infra 13. 2. Si habuero omnem scientiam .... caritatem autem non habuero, nihil sum.* Septimo utiliter cum proximorum aedificatione: *infra 12. 8. Alii datur sermo scientiae in eodem Spiritu.* Octavo liberaliter cum gratuita communicatione: *Sapient. 6. 24. Ponam in lucem sapientiam eius.* Nono efficaciter cum bona operatione: *Scienti enim bonum, et non facienti, peccatum est illi, Iac. 4. 17.* Primum, scilicet humilitas scientiae, arguit sapientes superbos; sobrietas curiosos; certitudo dubiosos; veritas haereticos; simplicitas advocatos; salubritas magos; utilitas iniquos; liberalitas avaros; efficacia otiosos.

Deinde cum dicit, *De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo*, hic ostendit qualem scientiam habent de idolothytis, ostendens primo quod sciunt idolum nihil esse; secun-

do quod sciunt omnia a Deo esse, ibi, *Nam etsi sunt qui dicantur dii .... nobis tamen unus Deus.* In prima primo dicit idolum nihil esse ; secundo iuxta hoc ad declarationem ostendit Deum non nisi unum esse, ibi, *Et quod nullus Deus nisi unus.* Dicit ergo : *De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo;* quasi dicat : Praedictis modis non valet scientia, sed tamen *de escis quae immolantur idolis, scimus*, scientia vera, scilicet quod in se sunt licitae, nec propter idolum sunt immundae : et hoc quia *idolum nihil est in mundo.* Hoc tripliciter exponitur. Primo sic. *Idolum nihil est in mundo,* idest inter creaturas mundi, quantum ad formam idoli: licet enim materia idoli sit aliquid, scilicet aurum, vel argentum, vel huiusmodi; tamen nihil est forma, scilicet quae creditur ibi esse ab idololatris, qui credunt idolum esse Deum: *Is. 41. 24. Ecce vos estis ex nihilo, et opus vestrum ex eo quod non est.* Secundo modo sic. *Idolum nihil est,* scilicet persona subsistens ex simulacro, et spiritu praesidente. Ex istis enim duobus nihil fit, sicut ab idololatris putatur : *Hier. 10. 14. Confusus est omnis artifex in sculptili, quia falsum est quod conflavit, et non est spiritus in eo.* Tertio modo sic. *Idolum nihil est in mundo,* idest nullius rei quae sit in mundo habet similitudinem. Est enim differentia inter idolum et simulacrum, quia simulacrum dicitur quod fit ad similitudinem rei alicuius naturalis; idolum autem ad nullius rei est similitudinem, ut si corpori humano addatur caput equinum : *Is. 40. 18. Cui similem fecistis Deum ? Aut quam imaginem ponetis ei ? Et* scimus etiam *quod nullus Deus nisi unus : Deuter. 6. 4. Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est.*

Deinde cum dicit, *Nam etsi sunt qui dicantur dii .... nobis tamen unus Deus,* hic ostendit quod sciunt omnia a Deo esse, non a diis nuncupativis, vel adoptivis, ut sunt idola, vel sancti; sed ab uno summo. Primo ergo dicit quomodo potest intelligi deorum pluralitas, scilicet per adoptionem, vel nuncupationem ; secundo quomodo est divinitatis unitas, scilicet per essentiam, ibi, *Nobis tamen unus Deus Pater:* ubi primo tangit unitatem in Patre; secundo in Filio, ibi, *Et unus Dominus Iesus Christus.* In primo tangit tria, scilicet essentiam, quia *unus Deus ;* personam, quia *Pater;* potentiam, *ex qua omnia ;* clementiam, quia *et nos in illo.* Similiter ista tangit in Filio. Dicit ergo: *Nam etsi sunt qui dicantur dii ... nobis tamen unus Deus ;* quasi dicat : Et vere non est nisi unus Deus : *nam etsi sunt qui dicantur dii,* vere, participatione divinitatis, ut sancti : *Psalm. 81. 6. Ego dixi, Dii estis : sive in caelo*, ut sancti comprehensores, *sive in terra*, ut sancti viatores, *siquidem sunt dii multi,* vere, participatione divinitatis, ut sancti, *et multi domini,* ut Apostoli, et praelati, *nobis tamen unus Deus.* Alio modo legitur sic. *Nam etsi sunt qui dicantur dii* a gentibus, scilicet falsa nuncupatione, *sive in caelo,* ut sol, et luna; *sive in terra,* ut Mercurius, et Diana, *siquidem sunt dii multi,* sola scilicet nuncupatione, secundum gentiles : *Psalm. 95. 5. Dii gentium daemonia ; et domini multi*, qui aliis praesunt; *nobis tamen* tantum *unus est Deus* essentialiter, scilicet *Pater, ex quo omnia* secundum naturam, et per paternam auctoritatem: *Rom. 11. 36. Ex quo omnia: et nos in illo*, per gratiam: *Act. 17 28. In ipso vivimus, movemur, et sumus : et unus* cum Patre Deus *Dominus Iesus Christus: Ioan. 10. 30. Ego et Pater unum sumus : per quem omnia,* scilicet facta sunt secundum naturam: *Ioan. 1. 3. Omnia per ipsum facta sunt: et nos per illum,* scilicet sumus in Deo per gratiam *: Rom. 1. 5. Per quem accepimus gratiam, et apostolatum.* Ergo unus est altissimus Creator omnium omnipotens. Ex his elicitur talis ratio. Non est nisi unus Deus, qui fecit omnia. Sed multa sunt idola. Ergo non sunt Deus, qui fecit omnia, nec creduntur aliquid: ergo nihil.

Sed in omnibus est scientia. Habito quod maiores illorum habent scientiam de idolothytis ; hic ostendit quod minores hac scientia carent. Ubi primo ostendit quod in quibusdam defuit praedicta de idolothytis scientia; secundo quod propter hunc esum idolothytorum polluitur eorum conscientia. Ubi primo tangit pollutae conscientiae rationem; secundo ipsam pollutionem, ibi, *Et conscientia ipsorum . . . polluitur.* Dicit ergo : *Sed non in omnibus est scientia;* quasi dicat: Hoc scimus nos, scilicet quod idolum nihil est ; *sed non in omnibus,* ut in infirmis, *est scientia* haec*:* et vere *non est in omnibus ; quidam tamen cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant.* Vel sic. *Nos* scimus, quod idolum nihil est in mundo : *quidam tamen cum conscientia idoli*, quia scilicet putant idolum aliquid divinum esse, *usque nunc*, idest post conversionem, sicut ante, *manducant idolothytum,* idest de sanctificatis idolis; et hoc non quasi cibum simpliciter, sed *quasi idolothytum*, scilicet ad reverentiam idoli. *Et conscientia illorum, cum sit infirma, polluitur per illos,* scilicet qui habent rectam scientiam, sed non cum caritate, per quos in hunc errorem infirmi inducuntur : *Deut. 27. 18. Maledictus qui errare facit caecum in itinere.* Hic innuit, quod non cibus, sed conscientia polluitur per peccatum, comedendo ad exemplum malorum.

Deinde cum dicit, *Esca autem non commendat nos Deo*, hic quarto ostendit quod coram eis idolothyta comedere non debent. Ubi primo ostendit quod huiusmodi comestio nihil prodest apud Deum; secundo probat quod non praestat aliquod bonum augmentum, ibi, *Neque enim si manducaverimus, deficiemus.* Dicit ergo: *Esca autem nos non commendat Deo;* quasi dicat: Illis nocet vestra comestio, vobis autem non prodest: *esca enim nos non commendat Deo*, sed recta fides in edendo. Nam nec Esau esu lenticulae iustificatus est, nec Elias esu carnium pollutus est: *Rom. 14. 17. Non est regnum Dei esca, et potus: Heb. ult. 9. Bonum est gratia stabilire cor, non escis.*

Deinde cum dicit, *Neque enim si non manducaverimus, deficiemus*, hic probat quod proposuit ; et est sua ratio talis. Non comedere idodothytum non diminuit bonum. Comedere non auget. Ergo talis esca sumpta, vel non sumpta nihil prodest apud Deum : et hoc est quod dicit : *Neque enim si non manducaverimus, deficiemus*, idest minus ab eo habebimus ; *neque si manducaverimus, abundabimus,* in virtutibus: quia esca ventri, non menti proficit: et ita cum non sit de veritate vitae, iustitiae, et doctrinae, dimittenda est propter scandalum.

LECTIO II.

Videte autem ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si quis enim viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne conscientia eius, cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta; et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem.

Haec est secunda pars huius capituli: superius enim ostendit quod in se licita est comestio idolothytorum; hic monet abstinere ab ea propter scandalum infirmorum. Ubi primo monet ne offendant fratres sua comestione; secundo quod potest offendere, ibi, *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem etc.* tertio ostendit malum quod inde potest accidere, ibi, *Et peribit infirmus in tua scientia frater;* quarto praebet se in exemplum abstinentium, ibi, *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum.* Dicit ergo: Videte, quia quantum ad nos nihil prodest, vel obest esca ipsa; sed tamen *videte ne forte haec licentia vestra*, qua scitis licere vobis comedere de idolothytis, *offendiculum fiat infirmis* in fide, qui nondum sciunt idolum nihil esse: *Lev. 19. 14. Coram caeco non pones offendiculum.* Deinde cum dicit, *Si quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem etc.* hic ostendit quomodo possunt offendere, quia comedendo idolothytum coram infirmis; ubi implicantur tria concurrentia ad scandalum. Primo maior scientia; secundo comestio idolothyti publica, ibi, *In idolio recumbentem;* tertio occasio scandali accepti, ibi, *Nonne conscientia eius... aedificabitur ad manducandum?* Dicit ergo: *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem etc.* quasi dicat: Et vere potest esse offendiculum: *si enim quis* infirmus *viderit eum qui habet scientiam recumbentem in idolio*, idest in praesentia idoli, *nonne conscientia eius, cum sit infirma*, per te *aedificabitur*, idest per factum tuum, *ad manducandum idolothyta*, idest sacrificata in reverentiam idoli? quasi dicat sic, Videns enim quis fratrem peritum, in idolio sacrificata comedere, incipit ipse edere, non illa conscientia qua ille, scilicet peritiae causa; sed id putat esse numen, in cuius reverentia hoc fiat.

Deinde cum dicit, *Et peribit infirmus*, hic ostendit malum quod inde potest accidere; et hoc duplex. Primo scandalum proximi; secundo offensam proximi, ibi, *Sic autem peccantes in fratres, in Christum peccatis.* In prima implicantur tria. Peccantis conditio, quia *infirmus;* peccandi occasio, quia *in tua conscientia?* peccati exaggeratio: quia *propter quem Christus mortuus est.* Dicit ergo: Et ita *peribit infirmus*, in fide, *in tua scientia frater*, idest occasione accepta a tua scientia: quia te sapientem videt comedere, putans quod sub idoli veneratione comedas: *propter quem salvandum Christus mortuus est:* et ita graviter peccas: *Rom. 14. 15. Noli cibo perdere illum pro quo mortuus est Christus. Sic autem peccantes in fratres*, peccato scandali, et *percutientes conscientiam eorum infirmam*, gladio mali exempli: *Amos 9. 1. Percute cardinem*, idest conscientiam, *et commovebuntur superliminaria*, idest intellectus, et affectus: *In Christo peccatis*, cuius membra sunt. Non ait, In Christum, secundum Glossam: quia in Christum peccare, est Christum negare, idest peccare in fide; in Christo peccare est in his quae Christi sunt peccare, scilicet in moribus; sicut ille qui in lege est, dicitur in lege peccare; qui autem in lege non est, dicitur peccare in legem.

Deinde cum dicit, *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum*, hic ultimo proponit se in exemplum abstinentiae: ubi primo implicat scandalum; secundo ex hoc explicat abstinentiae propositum, ibi, *Non manducabo carnem in aeternum;* tertio praevenit dubium, ibi, *Ne fratrem meum scandalizem.* Dicit ergo: *Quapropter*, ne scilicet peccem in Christum, *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem* aliquam, non solum idolothyta, *in aeternum.* Si ergo propter scandalum fratrum abstinendum est quasi a necessariis vitae, multo magis a superfluis: et hoc non ideo quod esca in se mala sit, sed *ne scandalizem fratrem meum.* Nam *qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur in collo eius mola asinaria, et demergatur in profundum maris, Matth. 18. 6. Rom. 14. 20. Omnia munda mundis; sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.*

Hic quaeritur *super illud*, *Scientia inflat.* Glossa: *Scientia per se inutilis est.* Contra. Per se bona est: ergo et utilis. Responsio. Inutilis est ad salutem, utilis tamen ad multa alia.

Item. *Caritas aedificat.* Contra. Sicut scientia inflat, non per causam, sed per occasionem; sic et caritas. Responsio. Non est simile: quia scientia habenti se manifestat; sed non sic caritas: quia nemo certus est de caritate.

Item *super illud*, *Idolum nihil est*, Glossa: *Naturam Deus formavit, sed stultitia hominum formam dedit.* Contra. Omne esse est a Deo: ergo omnis forma. Responsio. Glossa loquitur de forma putativa in natura, non de vera.

Item ibidem Glossa: *Forma hominis in idolo non est facta per Verbum.* Contra. *Ioan. 1. 3. Omnia per ipsum facta sunt.* Responsio. Quamvis forma hominis in illo sit facta per Verbum, non tamen in idolo, idest ad colendum.

Item ibidem Glossa: *Idolum nihil est, quia nullius rei quae sit in mundo, similitudinem habet.* Contra. Non potest artifex cogitare, vel formare nisi qualia vidit. Responsio. Non habet similitudinem in toto, sed in partibus.

Item *super illud*, *Nullus Deus nisi unus*, Glossa: *Hoc dicit, ne putetur esse Deus in idolo.* Contra. Deus, licet sit unus, tamen est ubique. Responsio. In idolo est per potentiam, non per praesidentiam, vel unionem, ut putabant Gentiles.

Item ibidem Glossa: *Pars Trinitatis non potest esse*

quicumque unus in tribus. Contra. Cuiuslibet numeri pars est unitas. Responsio. Trinitas non est numerus simpliciter, sed numerus personarum.

Item *super illud, Et si sunt qui dicuntur dii*, Glossa, *Participatione divinitatis*. Contra. Divinitas est imparticipabilis. Responsio. Participatio haec per caussam est, non per essentiam.

Item ibidem Glossa: *Quaeritur utrum angeli vocandi sint dii*. Responsio. Quamvis participent divinitatem, tamen, secundum Glossam, non sunt dicendi dii propter periculum adorationis.

Item *super illud, Nobis tamen unus Pater*, Glossa: *Trinitas est nobis unus Pater, non tamen ille qui tertia in Trinitate persona alius*. Contra. Idem, et diversum dividunt ens. Respondeo, quod quamvis idem, et diversum dividant ens creatum, non tamen increatum: quia ibi est identitas in essentia cum diversitate in personis.

Item. *Non in omnibus est scientia*. Contra. Supra eodem, *Omnes scientiam habemus*. Responsio. Illud non intelligitur universaliter, sed de maioribus.

Item *super illud, Esca non commendat nos Deo*, dicit Glossa, *Sumpta, vel non sumpta*. Contra. Ergo abstinentia nihil meretur. Responsio. Non virtus escae, sed virtus abstinentiae prodest.

Item. *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum*. Contra. Ergo pro scandalo fratris a pane, et vino abstinendum est in perpetuum. Responsio. Non est simile de necessariis, et superfluis. Vel loquitur hic de scandalo activo, non passivo. Vel perfectionis est hoc, non necessitatis.

Notandum est hic *super illud, Unus Deus*, quod Deus potest accipi multipliciter, scilicet falsa nuncupatione; et sic idola dicuntur dii: *Psalm. 95. 5. Omnes dii gentium daemonia: Hierem. 10. 11. Dii qui caelum, et terram non fecerunt, pereant de terra*. Vera adoptione; et sic sancti dicuntur dii: *Psalm. 81. 6. Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes; vos autem sicut homines moriemini*. Mundana praelatione; et sic praelati dicuntur dii: *Exod. 22. 28. Diis non detrahes: Ioan. 10. 35. Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est*. Essentiae proprietate; et sic Trinitas dicitur Deus: *Deuteron. 6. 4. Audi Israel: Dominus Deus tuus unus est*.

Item notandum, quod Christus unus sine pari multipliciter dicitur. Primo unus Deus propter naturam divinitatis: unde sic nullus est Deus nisi unus. Secundo unus Creator propter infinitatem potestatis: *Eccli. 1. 8. Unus est altissimus Creator omnium*. Tertio unus homo propter singularem eminentiam sanctitatis: *Psalm. 13. 1. Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum: Ioan. 11. 1. Expedit ut unus moriatur homo*. Quarto unus Dominus propter gubernationem praelationis: *Ephes. 4. 5. Unus Dominus, una fides, et unum baptisma*: et hoc modo unus Dominus Iesus Christus. Quinto unus magister propter infusionem cognitionis: *Matth. 23. 10. Non vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus*. Sexto unus pater propter productionem universitatis: *Matth. 23. 9. Unus est enim Pater vester, qui in caelis est*. Septimo unus pastor propter generalem refectionem populi fidelis: *Ioan. 10. 16. Fiet unum ovile, et unus pastor*. Octavo una hostia propter singulare pretium nostrae redemptionis: *Hebr. 10. 14. Una enim oblatione consummavit in aeternum sanctificatos*.

CAPITIS NONI

LECTIO PRIMA

Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, haec est. Numquid non habemus potestatem manducandi, et bibendi? Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi, sicut et ceteri Apostoli, et fratres Domini, et Cephas? Aut solus ego, et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem haec dico? An et lex haec non dicit. Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique haec dicit? Nam propter nos utique scripta sunt: quoniam debet in spe, qui arat, arare, et qui triturat, in spe fructus percipiendi.

Supra monuit cavere ab edendo idolothyta coram infirmis propter scandalum fratrum infirmorum; hic proponit se in exemplum, quia propter alios abstinet se a sibi licitis, scilicet ab acceptione sumptuum: ubi primo proponit multipliciter quia licitum est sumptus accipere; secundo quod nihilominus non vult accipere, ibi, *Ego autem nullo horum usus sum*. In prima parte, quod licitum sit sumptus accipere, probat tripliciter. Primo per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* tertio per exemplorum similitudinem, ibi, *Nescitis quod hi qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt?* In prima primo probat per auctoritatem apostolicae dignitatis; secundo per auctoritatem humanae consuetudinis, ibi, *Quis militat suis stipendiis umquam?* tertio per auctoritatem divinae legis, ibi, *Numquid secundum hominem haec dico?* In prima primo probat quod sit Apostolus generaliter; secundo quod sit Apostolus eorum specialiter, ibi, *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum*; tertio quod potest accipere sumptus licito, ibi, *Numquid non habemus potestatem manducandi, et bibendi?* In prima primo quaerit an habeat libertatem accipiendi sumptus; secundo an sit Apostolus, ibi, *Non sum Apostolus?* tertio probat duplici ratione quod sit liber, et Apostolus, ibi, *Nonne Dominum Iesum Christum vidi?* Dicit ergo: *Non sum liber?* quasi dicat: Abstinete ab hoc licito, scilicet ab esu idolothytorum, quia ego etiam

abstineo a stipendiis, cum tamen habeam libertatem accipiendi. Numquid enim *non sum Apostolus?* Immo vere sum Apostolus: *Gal. 2. 8. Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes.* Est ergo ratio sua talis. Omnis Apostolus ratione sui Apostolatus habet libertatem accipiendi sumptus. Sed ego sum Apostolus, utrumque probat postea. Ergo etc.

Deinde cum dicit, *Nonne Dominum Iesum Christum vidi?* hic probat duplici ratione quod sit Apostolus. Primo per causam; secundo per effectum, ibi, *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Prima ratio sumitur ex parte Christi mittentis; secunda ex parte Corinthiorum, quibus mittitur. Prima ratio est. Ego vidi Dominum, qui me misit ad praedicandum: ergo sum Apostolus: et hoc est quod dicit: *Nonne Dominum Iesum Christum vidi?* quasi dicat: Vere sum Apostolus. *Nonne Dominum Iesum Christum vidi?* Hoc dicit propter pseudoapostolos, qui dicebant ipsum non esse Apostolum, quia non fuerat in societate Domini, sicut ceteri Apostoli. Ipse autem vidit eum iam immortalem, secundum Glossam, vel in via, *Act. 9.* vel in templo, *Act. 22.* Unde *Act. 9. 27. Barnabas apprehensum illum duxit ad Apostolos, et narravit quomodo in via vidisset Dominum: Infra 15. 8. Novissime omnium tamquam abortivo visus est et mihi. Nonne opus meum vos estis in Domino?* Ecce secunda ratio talis. Vos estis conversi ad fidem per me missum ad hoc: ergo sum Apostolus. *Nonne opus meum vos estis*, o Corinthii, sicut templum architecti? *Sup. 3. 10. Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Item ut filius opus genitoris: *Sup. 4. 15. In Christo Iesu per Evangelium vos genui. Opus*, inquam, *meum*, et hoc *in Domino*, idest Domino cooperante. Vel *in Domino*, idest ad gloriam Domini; quasi dicat, Sic estis.

Deinde cum dicit, *Et si aliis Apostolus non sum, sed tamen vobis sum*, hic probat quod est Apostolus eorum specialiter; secundo probat hoc per effectum, ibi, *Nam signaculum Apostolatus mei vos estis;* tertio ostendit quod per effectum illum defendit se esse Apostolum, ibi, *Mea defensio ad vos qui me interrogant haec est.* Dicit ergo: *Et si aliis non sum Apostolus, vobis tamen sum;* quasi dicat: Vere opus meum estis, quia *et si aliis*, scilicet Iudaeis, quorum legem evacuo, *non sum*, idest non videor esse, *Apostolus; sed tamen vobis sum*, qui per me conversi estis specialiter: *Rom. 11. 13. Quamdiu Gentium sum Apostolus, ministerium meum honorificabo.* Et vere vobis sum Apostolus: nam *vos estis signaculum apostolatus mei*, idest forma, et sigillum: quia apostolatus meus impressus est in vobis, sicut forma sigilli in cera. Glossa: *In vobis apparet quod sum Apostolus, dum habetis per me quod etiam per alios Apostolos: 2. Corinth. 12. 12. Signa apostolatus mei facta sunt super vos. Vos estis*, inquam, *in Domino*, idest Domino principali actore. Et vere ita est, quia *mea defensio ad eos qui me interrogant*, utrum scilicet sim Apostolus, *haec est*, scilicet estis vos: per vos enim ostendo, me esse Apostolum.

Deinde cum dicit, *Numquid non habemus potestatem manducandi, et bibendi?* hic ostendit quod potest accipere sumptus licenter: ubi primo quaerit an habeat hanc potestatem generaliter; secundo quantum ad personas determinatas specialiter, ibi, *Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi?* tertio an ipse, et Barnabas sint hac potestate privati singulariter, ibi, *An ego solus, et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Dicit ergo: *Numquid non habemus potestatem manducandi, et bibendi?* quasi dicat: Nam cum sim Apostolus, *numquid non habemus*, ego et mei, *potestatem manducandi, et bibendi* nostra, idest vivendi stipendiis nostris? Augustinus: *Permisit Dominus, non iussit Apostolis accipere necessaria a subditis. Numquid non habemus potestatem mulierem sororem*, scilicet fide, *circumducendi* nobiscum, propter sumptus ministrandos? Ambrosius in Glossa: *Mulieres desiderio doctrinae dominicae, et virtutum cupidae, Apostolos sequebantur, et ministrabant eis sumptus, et servitia.* Et similiter sequntae sunt: *Luc. 8.* et *23 Sicut ceteri Apostoli*, ut habetur *Act. 6. et* sicut *fratres*, idest cognati, *Domini*, qui maiores sunt: *Galat. 2. 9. Iacobus, et Ioannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi, et Barnabae societatis: et Cephas*, qui maximus est inter Apostolus: unde Cephas interpretatur caput. Ambrosius: *Non hos reprehendit Apostolus, sed eorum more sibi probat licere.* Idcirco autem, ut ait Augustinus, Dominus mulieres ministraturas sequi voluit, ostendens quid debetur a plebibus Evangelistis. Vel ideo etiam, ne viderentur alienae a salute. Aut *Numquid ego solus, et Barnabas:* isti enim fuerunt coniuncti ad praedicandum Gentibus: *Act. 13. 2. Segregate mihi Barnabam, et Paulum in opus ad quod assumpsi eos: non habemus*, secundum opinionem vestram, *potestatem hoc operandi*, scilicet mulieres circumducendi, et sumptus accipiendi? quasi dicat: Immo habemus sicut alii; sed omnes alii licite accipiunt: ergo et nobis licet.

Deinde cum dicit, *Quis militat suis stipendiis?* hic secundo probat quod licet accipere sumptus per auctoritatem humanae consuetudinis: et primo in statu militis; secundo agricolae, ibi, *Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit?* tertio pastoris, ibi, *Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Militi comparatur praelatus propter subsidium, agricolae propter verbum, pastori propter exemplum. Debet enim subditos defendere suffragio, plantare verbo, pascere exemplo. Primum respicit extra Ecclesiam existentes, secundum Ecclesiam intrantes, tertium in Ecclesia commorantes. Dicit ergo: *Quis militat suis stipendiis umquam?* quasi dicat: Utique habemus potestatem accipiendi sumptus, et merito. *Quis militat suis stipendiis umquam?* quasi dicat, nullus. Dabantur enim militibus stipendia de republica: unde Ioannes dicit *Luc. 3. 14. Contenti estote stipendiis vestris.* Sic praedicatores, et praelati accipere possunt sumptus a subditis: *1. Timoth. 1. 18. Ut milites in illis militiam bonam. Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit?* Vinea Domini est Ecclesia: *Isai. 5. 7. Vinea Domini sabaoth, domus Israel est.* Apostoli autem fuerunt plantatores huius vineae: *supra 3. Ego plantavi, Apollo rigavit. Quis* etiam *pascit gregem, et de lacte eius non manducat?* quasi dicat, nullus. Grex Domini sunt fideles: *Ezech. 34. 31. Vos greges pascuae meae.* Huius gregis pastores sunt praelati, et

praedicatores. Unde primo praelato dictum est *Ioan. 21. 17. Pasce oves meas.* Tales possunt pasci de lacte gregis, quia possunt accipere sumptus a subditis. Si ergo defendimus, plantamus, et pascimus, more boni militis, boni agricolae, boni pastoris, licet nobis sumptus accipere. Sed hodie multi sunt qui stipendia accipiunt, et non militant; edunt fructum vineae, et non plantant; lac comedunt, et gregem non pascunt: *Ezech. 34. 3. Lac comedebatis, gregem autem meum non pascebatis.*

Notandum *super illud*, *Nonne Dominum Iesum vidi?* quod multiplicem Domini legimus visionem. Unam corporalem, quae praeteriit, de qua *Baruch 3. 38. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Secundam spiritualem, quae praesens est: *Psalm. 45. 11. Vacate, et videte quoniam ego sum Deus.* Tertiam aeternalem, quae futura est, de qua *Ioan. 17. 24. Volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam: Iob 19. 26. In carne mea videbo Deum.* Quartam momentaneam, quae etiam futura est, de qua *Lucae 21. 27. Tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna.* Prima fuit in mundo, secunda est in animo, tertia in caelo erit, quarta erit in iudicio. Prima visio dat exemplum vivendi, secunda adiutorium proficiendi, tertia desiderium perveniendi, quarta odium peccandi. Prima dat exemplum vivendi tripliciter. Quia visus est pauper, et poenosus, ut refrenetur cupiditas divitiarum: *Psalm. 68. 30. Ego sum pauper, et dolens: salus tua, Deus, suscepit me:* et *ibid. 33. Videant pauperes, et laetentur.* Sic viderunt pastores, *Lucae 2.* Vilis, et abiectus, ut refrenetur ambitio bonorum: *Isa. 53. 2. Vidimus eum, et non erat aspectus: et desideravimus eum virum despectum.* Ideo dicitur *Matth. 11. 29. Discite a me, quia mitis, et humilis sum.* Afflictus, et passus, ut refrenetur concupiscentia voluptatum: *Thren. 1. 12. O vos omnes qui transitis per viam, videte si est dolor sicut dolor meus.* Secunda visio dat adiutorium proficiendi tripliciter: quia dat robur poenitentibus, culpas, et poenas ostendendo, sicut Sol atomos: *Daniel. 5. 5. Vidit Balthassar manum scribentis: Iob 42. 5. Nunc oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.* Spem certantibus, mercedem manifestando, sicut dominus operanti: *Act. 7. 55. Ecce video caelos apertos.* Laetitiam contemplantibus, praegustationes offerendo, sicut tabernarius modicum vini: *Psalm. 33. 9. Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus: Gen. 32. 30. Vidi Dominum facie ad faciem*; sicut Paulus hic. Tertia visio aeternalis dat desiderium perveniendi propter tria: videlicet propter veram iucunditatem: *Isa. ultim. 14. Videbitis, et gaudebit cor vestrum... quia dulce lumen, et delectabile est oculis videre solem. Eccle. 11. 7.* Hoc significatum est *Ioan. 20. 20. Gavisi sunt discipuli viso Domino.* Propter iucunditatis multiplicitatem, sive pluralitatem: *Isa. 60. 5. Tunc videbis, et afflues, mirabitur, et dilatabitur cor tuum.* Quippe quia videbimus eum sicuti est, et ipse erit omnia in omnibus: erit enim rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriae continuatio aeternitatis. Propter puritatis aeternitatem: *Apocal. ult. 3. Servi eius servient illi, et videbunt faciem eius, et regnabunt in saecula saeculorum: Psalm. 15. 11. Adimplebis me laetitia cum vultu tuo.* Quarta visio dat odium, sive terrorem peccandi, propter tria: videlicet propter furtum propalandum coram iudice vidente; *Malach. 3. 2. Ecce veniet; et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum.* Propter malefactorum severam ultionem: latro enim videns socium suum suspendi, plus timet furari: *Hierem. 7. 12. Ite ad locum meum in Silo, et videte quid fecerim ibi.* Silo interpretatur avulsa: *Apocal. 1. 13. Vidi similem Filio hominis:* et *infra 16. Ex ore eius quasi gladius ex utraque parte acutus exibat, et facies eius sicut sol lucet in virtute sua.* Propter visam bonorum praemiationem: videns enim clericus alium praebendari, quia bonus, cavet a malo: *Psalm. 106. 42. Videbunt iusti, et laetabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum.*

Deinde cum dicit, *Numquid secundum hominem haec dico?* hic probat tertio quod licet sumptus accipere per auctoritatem divinae legis: ubi primo proponit quod lex haec dicit; secundo verbum legis ponit, ibi, *Scriptum est enim in lege Moysi etc.* tertio qualiter intelligendum sit, ostendit ibi, *Numquid de bobus cura est Deo?* Dicit ergo: *Numquid secundum hominem haec dico?* quasi dicat: Probavi ratione humanae consuetudinis, quod licet nobis sumptus accipere; sed *numquid secundum hominem*, idest secundum humanam consuetudinem, vel similitudinem tantum, *dico hoc*, *an non lex*, Moysi divinitus promulgata, *hoc dicit?* Quasi dicat: Immo dicit: *scriptum est enim in lege Moysi*, *Deuteron. 25. 4.* et habetur idem *1. Timoth. 5. 18. Non alligabis os bovi trituranti*, ut possit vivere de labore suo, idest non prohibebis praedicatorem vivere de Evangelio. Triturare enim est separare granum a paleis: quod facit praedicator abstrahendo animas a terrenis, discernendo virtutes a vitiis, separando utilia a vanis: *Hierem. 15. 19. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Deinde cum dicit. *Numquid de bobus cura est Deo?* hic ostendit qualiter dicta auctoritas intelligenda sit: et primo quod intelligenda sit litteraliter de bobus; secundo quod non tantum litteraliter de bobus, sed spiritualiter de praedicatoribus, ibi, *An propter nos utique haec dicit?* tertio replicat, quod licet accipere sumptus, ibi, *Nam propter nos utique scripta sunt.* Dicit ergo: *Numquid de bobus cura est Deo?* quasi dicat: Haec auctoritas de bobus spiritualibus, idest praedicatoribus, intelligitur: *numquid enim de bobus* materialibus *cura est Deo*, ut de eis lege praecipiat? *An propter nos haec utique dicit?* quasi dicat: Hoc utique propter nos dicit: *nam propter nos scripta sunt haec*, et similia: *Roman. 15. 4. Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Propter nos*, inquam, idcirco, *quoniam* praedicator, qui corda aperit ad fidem, *debet arare in spe*, stipendiorum temporalium, non tamen propter spem hanc: debet enim primum quaerere regnum Dei: *et qui triturat*, idest bonos a malis, quasi grana a paleis, discernit, praedicando scilicet ad mores, debet hoc facere *in spe, fructus percipiendi: 2. Timoth. 2. 6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere: Eccli. 6. 19. Is qui arat, et qui seminat, accedit ad illam, et sustinet bonos fructus illius.*

LECTIO II.

Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos? Sed non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt? Et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.

Superius probavit per auctoritatem quod licet accipere sumptus; hic probat idem per rationem: et primo probat hoc ex eorum obligatione; secundo ex pseudoapostolorum accipientium ab eis comparatione, ibi, *Si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos?* tertio dicit, quod nihilominus noluit uti hac potestate, ibi, *Sed non usi sumus hac potestate.* Prima ratio talis est. Maius est dare spiritualia quam accipere temporalia. Ergo si Apostolus dat spiritualia, licet ei accipere temporalia. Primo ergo explicat beneficium impensum; secundo explicat stipendium exhibendum, ibi, *Magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Dicit ergo: *Si nos vobis spiritualia seminavimus;* quasi dicat: Vere habemus potestatem accipiendi sumptus a vobis: *si* enim *nos seminavimus vobis spiritualia*, fidem scilicet, et sacramenta spiritum alentia, a Spiritu sancto ministrata; *magnum est, si nos metamus*, ad sustentationem nostram, *carnalia*, idest ad carnis sustentationem concessa? Quasi dicat: Non est magnum: *Rom. 15. 27. Si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent in carnalibus ministrare.*

Deinde cum dicit, *Si autem alii potestatis vestrae participes sunt*, ecce secunda ratio ad idem talis. Veri Apostoli licentius participant bona subditorum, quam pseudo. Sed pseudoapostoli participant. Ergo multo plus veri Apostoli participare debent. Primo ergo ponit antecedens; secundo consequens, ibi, *Quare non potius nos?* Dicit ergo: *Si autem alii*, scilicet pseudo, quos non exprimit ex nomine, ne confundantur. Vocat eos alios, quasi a consortio alienos Ecclesiae: omnes enim catholici unum sunt, *Ioan. 17. 22. Ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Si*, inquam, *alii potestatis vestrae participes sunt*, idest tam potenter utuntur bonis vestris, *quare non potius nos*, Apostoli qui causa salutis vestrae laboramus: *Eccli. 12. 5. Da bono, et ne receperis peccatorem.*

Deinde cum dicit, *Sed non usi sumus hac potestate*, hic ostendit quod noluit uti hac potestate: ubi dicit primo se sumptus non accepisse; secundo dicit, se nihilominus indiguisse, ibi, *Sed omnia sustinemus;* tertio rationem utriusque assignat, ibi, *Ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.* Dicit ergo: *Sed non usi sumus;* quasi dicat: Ecce patet quod licet nobis sumptus accipere; *sed* tamen *usi non sumus hac potestate: Supra 6. 12. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Non sumus*, inquam, *usi*, non quia non indigeamus; *sed omnia sustinemus:* quia etsi penuriam patiamur, tamen patienter sustinemus: *2. Corinth. 11. 9. Cum essem apud vos, et egerem, nulli onerosus fui.* Et hoc feci ideo, *ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.* Hoc autem posset accidere, vel quia pseudoapostolis daret exemplum accipiendi; vel quia Corinthii avari erant, et scandalizarentur, si ab eis acciperet. Vel forte putarent se emisse licentiam peccandi, et diminueretur in Apostolo auctoritas arguendi; et his modis daret offendiculum Evangelio Christi: *Proverb. 15. 19. Via iustorum absque offendiculo.*

Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt?* probat quod licet sumptus accipere, primo per auctoritatem; secundo per rationem; tertio idem probat hic per exemplorum multitudinem. Ubi primo inducit similitudinem eorum qui templa reparant; secundo eorum qui templo ministrant, ibi, *Et qui altari deserviunt, cum altari participant;* tertio adaptat similitudinem his qui praedicant, ibi, *Et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere;* quasi dicat: Et vere licet mihi sumptus accipere. *Nescitis quoniam qui in sacrario*, idest in templo Iudaeorum, vel Gentilium, *operantur*, ut artifices, *quae de sacrario sunt edunt?* Sustentabantur enim artifices de denariis qui in gazophylacio templi offerebantur, ut patet tempore *Ioas, 4. Reg. 12. Et qui altari* templi Hierosolymitani, vel etiam ipsi templo, ut sacerdotes, *deserviunt*, idest devote serviunt, una enim de duodecim abusionibus est irreverentia coram altari, *cum altari participant*, quia partem habent de his quae offeruntur in altari, ut patet per totum Leviticum, et maxime *6.* et *7. cap.* Et sicut fit hic, *ita et Dominus ordinavit*, idest rationabiliter disposuit, *his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Hoc ordinavit, dicens *Matth. 10.* et *Luc. 10. 7. Dignus est enim operarius mercede sua.*

Notandum est hic, quod Apostolus nominibus multorum officiorum praedicatorem hic designat: quia vocat eum primo militem, propter officium Ecclesiam contra adversarios defendendi: *2. Cor. 10. 4. Arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum: 2. Timoth. 2. 3. Labora sicut bonus miles Christi.* Secundo vinitorem, propter officium palmites superfluos, idest malos, resecandi: *Osee 2. 15. Dabo ei vinitores eius ex eodem loco.* Sed heu: *Cant. 1. 5.* dicitur: *Vineam meam non custodivi.* Tertio pastorem, propter officium subditos bono exemplo pascendi: *1. Petr. 5. 2. Pascite qui in vobis est gregem.* Sed heu! quia hodie impletur illud *Zach. 11. 17. O pastor, et idolum, derelinquens gregem.* Quarto bovem, propter officium maturitatis in omnibus procedendi: *Proverb. 14. 4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: Iob 1. 14. Boves arabant, et asinae pascebantur iuxta eos.* Quinto aratorem, propter officium corda ad fidem, et poenitentiam aperiendi: *Osee 10. 11. Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.* Sexto trituratorem, propter officium malos a bonis discernendi: *Isa. 41. 15. Ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia; et triturabis montes, et comminues.* Septimo seminatorem, propter officium frequenter, et

utiliter praedicandi: *Luc. 8. 5. Exiit qui seminat seminare semen suum : Psal. 125. 6. Euntes ibant, et flebant mittentes semina sua.* Octavo templi architectum, propter officium Ecclesiam construendi, et reparandi : *Sup. 3. 10. Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Nono altaris ministrum, propter officium Deo devotum impendendum: *supra 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Quaeritur hic super illud, *Non sum liber?* Glossa : *Ipse enim apostolica dignitate potestatem habet, non operari manibus, sed de Evangelio vivere.* Contra. Ergo qui praedicant, non habentes apostolicam dignitatem, non possunt sine opere manuum de Evangelio vivere: Responsio. Glossa loquitur de potestate qua potest invitos ad hoc cogere, non de spontanea, qua potest a voluntarie dantibus petere, et accipere.

Item ex dicta Glossa videtur quod praelati non teneantur manibus operari. Contra. *Genes. 3. 19. In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Ipsi non sunt exempti ab hac maledictione : ergo etc. Reponsio. Tenentur ad laborem spiritualem, non corporalem. Tamen bene facerent, si occuparent se in honestis, antequam vacarent.

Item super illud, *Nonne opus meum vos estis?* Glossa, *Perfectum.* Contra. Ipsi erant imperfecti. Responsio. Opus perfectum dicebatur, quia eis Apostolus praedicaverat, vel quia eos perfecte docuerat quantum in se erat.

Item super illud, *Numquid non habemus potestatem manducandi?* Contra. *Matth. 10. 8. Gratis accepistis, gratis date.* Responsio. *Gratis*, idest sine pretio, sed non sine stipendio.

Item super illud, *Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Glossa : *Ex Evangelio viventes panem gratuitum manducabant.* Contra. Subditi tenebantur dare. Responsio. Gratuitus erat ex parte recipientium, quia humiliter, non potestative recipiebant, licet debitus ex parte dantium.

Item. *Numquid de bobus cura est Deo?* Quasi dicat, non. Contra. *Sapient. 6. 8. Cura est illi de omnibus.* Respondeo. Ibi loquitur de cura generali, scilicet providentiae, hic de speciali, scilicet disciplinae.

Item. *Debet in spe, qui arat, arare.* Contra. Spes non est de visibilibus, sed aeternis. Responsio. Spes accipitur aequivoce.

Item. *In spe fructus percipiendi.* Contra. Non debet poni lucerna praedicationis sub modio rei temporalis. Respondeo. Praedicare in spe rei temporalis, non est ponere lucernam sub modio, sed praedicare propter spem.

Item. *Si nos vobis seminavimus spiritualia, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Contra. *Galat. 6. 8. Quae seminaverit homo, haec et metet.* Ergo qui seminat spiritualia, debet metere spiritualia, non carnalia. Respondeo. Ibi loquitur de messione mercedis, hic de messione stipendii.

LECTIO III.

Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi haec, ut ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam etsi evangelizavero, non est mihi gloria : necessitas enim mihi incumbit, vae enim mihi est si non evangelizavero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Quae est ergo merces mea? Ut Evangelium praedicans sine sumptu, ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio.

Superius multipliciter probavit quod sibi licet accipere sumptus ; hic ostendit quod nihilominus non vult accipere, sed abstinere tribus rationibus. Primo propter intentionem praemii ; secundo propter dilectionem Evangelii, ibi, *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci* ; tertio propter expeditionem cursus sui, ibi, *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* In prima primo dicit quare non vult accipere, scilicet ne gloria sua evacuetur; secundo ostendit quod accipiendo evacuaretur, ibi, *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria* ; tertio quod non accipiendo conservabitur, ibi, *Quae est ergo merces mea?* In prima primo ostendit quod potestate accipiendi uti noluit; secundo quod uti non intendit, ibi, *Non autem scripsi haec, ut ita fiat in me.* Dicit ergo: *Ego autem nullo horum usus sum ;* quasi dicat: Tot modis constat quod licet mihi sumptus accipere ; sed tamen ego nulla horum auctoritate, ratione, exemplo, ad accipiendum, *usus sum.* Ipse enim vel ab aliis Ecclesiis accipiebat, ut 2. *Corinth. 11. 8. Alias Ecclesias spoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum :* vel manibus operabatur, *Act. 20. 8. Non autem scripsi haec, ut ita fiat in me;* quasi dicat : *Non sum usus*, nec uti volo : *non enim scripsi haec*, scilicet quod licet mihi accipere, *ut ita fiat in me*, sicut scripsi, idest ut ego accipiam, quia non quaero datum, sed fructum.

Deinde cum dicit, *Bonum est mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet,* hic ostendit quare hoc fecit, scilicet ne gloria sua evacuetur. Ubi primo multiplicat afflictionem corporalem ; secundo supponit ei gloriae diminutionem, ibi, *Quam ut gloriam meam quis evacuet.* Dicit ergo: *Bonum est mihi magis mori etc.* quasi diceret : Non accipiam ; nam si acciperem, gloriam meam evacuarem : quod nullatenus facerem. *Bonum est enim mihi mori*, non solum sumptuum egestate affligi, *magis quam ut gloriam meam*, quam habeo de gratuita sinceritate praedicationis, de praemio supererogationis, abstinendo a licitis, *quis evacuet*, ab aliquo importune accipiendo, vel propter sumptus evangelicos. Multi tamen moderni doctores gloriam istam evacuant vel propter intentionem sumptuum, vel propter favorem humanum, dicente *Iob 12. 19. Ducit sacerdotes inglorios, et optimates supplantat.*

Notandum est hic, quod gloria amittitur septempliciter propter septem vitia. Nam gloria gulosorum evacuatur : unde hic dicitur : *Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet.* Gloria luxuriosorum maculatur : *Eccli. 47. 21. Inclinasti femora tua mulieribus, dedisti maculam in gloria tua.* Gloria superborum captivatur: *1. Machab. 2. 9. Vasa gloriae eius captiva ducta sunt.* Gloria iracundorum

intermittitur: *Psal. 7. 5. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis:* et post: *Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam:* et post: *Et gloriam meam in pulverem deducat.* Gloria invidorum excluditur: *Rom. 3. 27. Ubi est gloriatio tua?* Gloria avarorum annihilatur: *Psalm. 48. 17. Ne timueris dum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus eius.* Gloria accidiosorum culpatur: *1. Machab. 9. 10. Moriamur in virtute propter fratres nostros, et non feramus crimen gloriae nostrae: Eccli. 33. 23. Praecellens esto in operibus tuis, et ne dederis maculam in gloria tua.* Ergo per gulam evacuatur gloria sobrietatis: per luxuriam maculatur gloria castitatis; per superbiam captivatur gloria humilitatis: per iracundiam intermittitur gloria mansuetudinis: per invidiam excluditur gloria caritatis: per avaritiam annihilatur gloria liberalitatis: per accidiam culpatur gloria strenuitatis. De istis dicitur *Osee 4. 7. Gloriam eorum in ignominiam commutabo.* De primo exemplum in Esau, *Gen. 25*, in Holoferne, *Iudith. 13.* De secundo in Salomone, *3. Reg. 11.* De tertio in Lucifero, *Isa 14.* De quarto in Achitophel, *2. Reg. 16.* De quinto in Cain, *Genes. 4.* De sexto in Giezi, *4. Reg. 5.* De septimo in exploratoribus, *Num. 13.* et *14.*

Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria. Hic ostendit quod accipiendo sumptus, evacuaretur gloria eius, quia non supererogaret. Et est sua ratio talis. Gloria quae est praemium supererogationis, non debetur operibus necessitatis, ad quae tenemur ex praecepto. Sed evangelizare tenebatur ex praecepto. Ergo ex hoc non habebat gloriam supererogationis; sed potius ex hoc quod non accipiebat sumptus. Primo ergo tangit gloriae evacuationem; secundo evacuationis rationem, ibi, *Necessitas enim mihi est;* tertio rationis declarationem, ibi, *Vae enim mihi est, si non evangelizavero;* quarto recte evangelizantium mercedem, ibi, *Si volens hoc ago, mercedem habeo.* Dicit ergo: *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria;* quasi diceret: Vere evacuaretur gloria mea: *nam si evangelizavero*, ita quod sumptus accipiam, *non est mihi gloria*, idest supererogationis praemium: *necessitas enim mihi incumbit: Act. 22. 21. Vade, quoniam ad nationes longe mittam te.* Et vere necessitas: *vae enim mihi est*, idest poenam transgressionis in me manet, *si non evangelizavero: Isa. 6. 5. Vae mihi, quia tacui.* Aliter legitur secundum Glossam; et hoc dupliciter. Primo modo sic. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria;* quasi dicat: Utique evacuaretur gloria mea, coelestis scilicet, si ideo praedicarem ut sumptus acciperem: *nam si evangelizavero* tantum, ita quod non ex dilectione Dei et proximi hoc faciam, nec libera voluntate, *non est mihi gloria* apud Deum: *necessitas enim* praecepti, quod non audeo omittere, *mihi incumbit.* Unde si solo timore servili praedico, *vae*, idest aeterna damnatio, *mihi est si non evangelizavero*, sicut mihi iunctum est. *Si autem volens hoc ago, mercedem habeo;* quasi dicat: Si necessitate hoc facio, non est mihi gloria; *si autem volens hoc ago*, idest si voluntatem adiungo necessitati, *mercedem* aeternam *habeo:* ideo *Psal. 53. 8.* dicitur: *Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo Domine. Si autem invitus*, idest solo praecepto coactus, evangelizo, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo, ut scilicet dispensem ad aliorum utilitatem, non meam; quasi dicat: Aliis proficio, non mihi. Intelligit enim hoc de dispensatione servili, non filiali, secundum Glossam Augustini *serm. 34. ad Fratres in erem. Nemo invitus bene facit; etsi bonum est quod facit: infra 13. 1. Si caritatem non habuero, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens.* Secundo modo legitur sic. *Nam si evangelizavero*, pro sumptibus accipiendis: *non est mihi gloria*, de supererogatione in praedicando. Peto enim contra me: *Matth. 10. 8. Gratis accepistis, gratis date. Necessitas enim* vitae sustentandae *mihi incumbit*, quia pro necessitate vitae praedico: *vae enim mihi est*, idest famis cruciatio, si non evangelizavero. *Si autem volens*, idest si non pro victus necessitate, sed pro caritate. *hoc ago, mercedem* aeternam *habeo; si autem invitus*, idest pro necessitate coactus, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo.

Deinde cum dicit, *Quae est ergo merces mea?* hic ostendit quia non capiendo sumptus, gloria eius conservatur: ubi primo quaerit; secundo solvit, ibi, *Ut Evangelium praedicans sine sumptu ponam Evangelium.* Dicit ergo: *Quae est merces mea?* idest qui faciendo mercedem accipiam, quia hoc est meritum mercedis? *Ut* scilicet ego *praedicans Evangelium sine sumptu, ponam*, idest stabiliam, *Evangelium: Isa. 28. 25. Ponet triticum per ordinem, et hordeum, milium, et viciam in finibus suis.* Hoc autem faciebat secundum Glossam, ne Evangelium venale putaretur. *Sine sumptu*, inquam, et hoc *ut non abutar potestate mea*, idest mihi commissa, *in Evangelio* praedicando; quod esset si acciperem indistincte: quia perderem auctoritatem libere arguendi: quia *Eccli. 20. 31. Xenia, et dona excaecant oculos iudicum, et quasi mutus in ore avertet correptionem.* Ecclesiastica ergo utilitas implicatur in hac solutione, scilicet confirmatio boni, quia *ut Evangelium praedicans;* et declinatio mali, quia *ne abutar potestate.*

Et notandum, quod quatuor tetigit differentias eorum qui tenentur praedicare. Quidam enim tenentur, sed non evangelizant: hi merentur, sed poenam. Quidam tenentur, et evangelizant, sed coacti: hi non merentur mercedem, sed vitant poenam. Quidam tenentur, et evangelizant voluntarie, sed accipiunt sumptus: et hi merentur mercedem, et vitant poenam, sed non habent supererogationis gloriam. Quidam tenentur, et evangelizant voluntarie, nec accipiunt sumptus: et hi mercedem merentur, et vitant poenam, et habent supererogationis gloriam. Primum statum tangit ibi, *Vae mihi est, si non evangelizavero;* secundum ibi, *Nam si invitus, dispensatio mihi credita est;* tertium ibi, *Si autem volens hoc ago, mercedem habeo;* quartum ibi, *Quae est ergo merces mea?*

LECTIO IV.

Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem: et factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus, ut Iudaeos lucrarer; his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui

sub lege erant, lucrifacerem: his qui sine lege erant, tamquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps eius efficiar.

Superius ostendit quod non vult sumptus accipere, et hoc propter intentionem praemii; hic ostendit quod idem fecit propter amorem Evangelii: ubi primo dicit, quod omnium se servum fecit; secundo quod omnibus se contemperare studuit, ibi, *Et factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus;* tertio subdit causam quare hoc fecit, ibi, *Omnia autem facio propter Evangelium.* In prima implicat triplicem conditionem commendabilem in servitio; quae sunt generalitas, liberalitas, utilitas. Servit ergo gratis, sive liberaliter, ibi, *Cum essem liber ex omnibus;* generaliter, ibi, *Omnium me servum feci;* utiliter, ibi, *Ut plures lucrifacerem.* Dicit ergo: *Nam cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci;* quasi dicat: Sine sumptu ponam Evangelium: nam et maius feci, scilicet, *cum liber essem ex omnibus*, idest nullius meritis obnoxius, *omnium me servum feci*, omnibus me contemperando per utilitatem, et quasi debitorem constituendo: *2. Corinth. 4. 5. Nos autem servos vestros per Iesum:* et hoc *ut plures lucrifacerem*, idest lucrum meae praedicationis, et servitutis facerem. Quaerebat enim non res, sed animas: *2. Corinth. 12. 14. Non quaero vestra, sed vos.* Si enim commendabile est servire in temporalibus propter lucrum temporale, quanto plus in spiritualibus propter lucrum spirituale?

Deinde cum dicit, *Et factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus*, hic ostendit quod omnibus se contemperare studuit: et primo dicit, quod contemperavit se nondum conversis; secundo quod etiam iam conversis, ibi, *Factus sum infirmis infirmus;* tertio quod generaliter universis, ibi, *Omnibus omnia factus sum.* In prima primo dicit, quod contemperavit se Iudaeis; secundo quod Samaritanis, ibi, *Et his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem;* tertio quod Gentilibus, ibi, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem.* In prima primo tangit contemperationem; secundo contemperationis rationem, ibi, *Ut Iudaeos lucrarer.* Dicit ergo: *Et factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus*, scilicet aliqua legalia servando, sicut in discretione ciborum, in circumcisione Timothei, *Act. 16.* in purificatione legali, *Act. 21.* Potest autem hoc intelligi dupliciter. Uno modo secundum Hieronymum *ad August. epist. 11. Factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus*, per simulatoriam dispensationem. Simulabat enim se servare legalia aliqua, quae tamen non servabat. Alio modo secundum Augustinum *epist. 19. Factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus.* Vere enim condescendebat eis in observatione aliquorum legalium propter piam compassionem; et hoc fecit, ut Iudaeos lucraretur Christo, idest eos ad fidem Christi converteret.

Deinde cum dicit, *Et his qui sub lege sunt quasi sub lege essem*, hic dicit, quod contemperabat se Samaritanis: ubi notantur tria de ipso. Primo eius sagacitas in hoc quod se contemperabat; secundo eius libertas in hoc quod sub lege non erat; tertio eius utilitas in hoc quod lucrifaciebat. Dicit ergo: Sum etiam his qui sub lege Moysi sunt, idest Samaritanis, qui non sunt Iudaei, sed Assyrii, qui fuerunt adducti ad inhabitandum terram Israel, *4. Reg. 17.* Isti etiam erant sub lege Moysi, quia tantum quinque libros Moysi recipiebant. His ergo *factus sum quasi sub lege essem*, adprobando scilicet legem, et ex ea docendo Christum; *cum tamen ipse sub lege non essem*, secundum litteralem observantiam, vel serviliter: quia *iusto non est lex posita, 1. Timoth. 1. 9.* Et hoc ideo feci, *ut eos qui sub lege erant*, scilicet ipsos Samaritanos, *lucrifacerem*, eos ad fidem Christi convertendo.

Deinde cum dicit, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*, hic dicit, quod contemperavit se Gentilibus: ubi primo tangit suam conformitatem; secundo suae fidei veritatem, ibi, *Cum tamen sine lege Dei non essem;* tertio suae intentionis rectitudinem, ibi, *Ut lucrifacerem eos qui sine lege erant.* Et hoc est *Et factus sum his qui sine lege erant*, idest Gentibus, *Rom. 2. 14. Cum enim Gentes, quae legem non habent, tamquam sine lege essem*, idest assentiendo rationibus eorum, et bonis positionibus Philosophorum, ut patet *Act. 17.* cum tamen *sine lege Dei non essem: Rom. 7. 25. Mente servio legi Dei: sed in lege essem*, non Iudaica, sed *Christi*, qui est Deus; non autem Moyses: de qua *Gal. 6. 2. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Et hoc ideo feci, *ut lucrifacerem eos qui sine lege erant*, Gentiles ad fidem convertendo. Gregorius: *O felix zelator! Nullum tale sacrificium, quale zelus animarum.*

Deinde cum dicit, *Factus sum infirmis infirmus*, hic ostendit quod se contemperavit iam conversis. Ubi primo ponit modum bonum; secundo finem debitum, ibi, *Ut infirmos lucrifacerem.* Dicit ergo: *Factus sum* etiam *infirmis* in fide, *infirmus*, a licitis abstinendo: *2. Corinth. 2. 29. Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Sic facit bonus medicus, qui comedit cibum infirmi, ut eum provocet ad comedendum, et sic sanet. Et hoc feci, *ut infirmos lucrifacerem*, eos in fide roborando. Et breviter *omnibus omnia factus sum*, quasi essem omnium sectarum. Ideo dicitur *infra 10. 33. Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* Et hoc *ut omnes facerem salvos: Sap. 18. 24. In vestimento poderis*, quod habebat Aaron, *totus orbis terrarum erat descriptus.* Et *4. Reg. 4.* Eliseus contraxit se ad modum pueri, et sic suscitavit illum. Et quia, secundum Boetium, omnis alteritas discors, similitudo vero appetenda est; ideo viri spirituales salva vitae, et religionis suae observantia, omnibus se debent conformare. Deinde dicit: *Omnia facio propter Evangelium.* Superius ostendit quod omnibus se contemperare studuit; hic subdit rationem quare hoc facit: et hanc duplicem; unam ex parte Evangelii, scilicet ut cursum liberum habeat: aliam ex parte sui, scilicet ut promissum praemium obtineat, ibi, *Ut particeps eius efficiar.* Et hoc est quod dicit: *Omnia autem facio propter Evangelium*, sine impedimento praedicandum: *ut particeps eius*, idest promissionum quae in eo continentur, *efficiar: Matth. 5. 19. Qui fecerit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum.*

LECTIO V.

Nescitis quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis. Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.

Superius ostendit quod proposuit a sumptibus abstinere, primo propter intentionem praemii; secundo propter amorem Evangelli; hic tertio propter expeditionem cursus, et agonis sui. Primo quidem ostendit quod oportet in stadio expedite currere; secundo quod similiter oportet in agone expedite certare, ibi, *Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* tertio quod ipse facit utrumque, ibi, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum.* In prima primo ponit exemplum expedite currentium; secundo monet eos ad similiter currendum, ibi, *Sic currite ut comprehendatis.* In prima primo tangit currendi exercitium; secundo convenientiam currentium, ibi, *Omnes quidem currunt;* tertio differentiam pervenientium, ibi, *Sed unus accipit bravium.* In primo notatur conditio viatorum; in secundo multitudo vocatorum; in tertio paucitas electorum: *Matth. 20. 16. Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Conditionem vero viatorum describit a tribus: a certitudine, cum quaerit, *Nescitis:* a brevitate, cum addit, *In stadio:* a labore, cum subdit, *Currunt.* Dicit ergo, *Nescitis:* quod tripliciter continuatur. Primo modo sic; quasi dicat: Recte abstineo a sumptibus sumendis, ut particeps efficiar: nam si non abstinerem a contrariis Evangelio, non essem eius particeps. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.* Vel sic. *Nescitis* quod hoc facio ut particeps Evangelii efficiar, et utique possum esse particeps. Nam non sic est de Evangelii praemio ut de cursus bravio: quia hic unus accipit bravium. ibi vero omnes accipere possunt. Tertio modo sic. *Nescitis;* quasi diceret: Ideo autem sic curro, quia licet multi currentes sint, pauci tamen sunt pervenientes. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt*, in labore pares sunt, *sed unus* tantum *accipit bravium?* idest praemium cursus. Stadium enim est spatium in quo pedites currunt, quod Hercules dicitur statuisse. Perficiunt autem stadium, centum viginti quinque passus. Et dicitur stadium a stando, quia Hercules tot passus currebat, et postea stabat, et respirabat. In fine huius spatii ponebatur aliquid quod erat praemium cursus, ut equus, aut pannus purpureus; et hoc dicitur bravium. Et licet in hoc stadio omnes currerent, unus tamen solus accipiebat bravium, scilicet qui citius perveniebat. Sic in cursu spirituali unus tantum, scilicet perseverans, accipit bravium: quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, Matth. 24. 13.*

Deinde cum dicit, *Sic currite ut comprehendatis*, monet eos ad currendum. Ubi implicat tria: actum strenuum, *Currite;* modum debitum, *Sic;* finem optimum, *Ut comprehendatis.* Dicit ergo: *Sic currite ut comprehendatis;* quasi diceret: Quia unus accipit bravium, *sic currite*, per viam veritatis perseverantes, *ut comprehendatis* bravium vitae aeternae: *Hebr. 12. 1. Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.*

Deinde cum dicit, *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*, ostendit quod in agone oportet expedite certare. Ubi primo tangit agonizantium pugnam; secundo pugnandi formam firmam, ibi, *Ab omnibus se abstinet;* tertio sic pugnantium mercedem debitam, ibi, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant.* Primum est necessitatis, scilicet pugnare; secundum virtutis, scilicet abstinere; tertium felicitatis, scilicet coronam accipere. Dicit ergo: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* quasi diceret: Vere sic agendum est, quod patet exemplo, quia *omnis qui in agone contendit, ab omnibus* impedientibus *se abstinet.* Unde et nudi agonizabant in palestra. Attende, ut Augustinus ait *in Psalm. 51.* quod de rebus non laudandis multae trahuntur similitudines.

Deinde cum dicit, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant*, tangit pugnantium mercedem: et primo pugnantium materialiter; secundo pugnantium spiritualiter, ibi, *Nos autem incorruptam.* Dicit ergo: *Et illi quidem* abstinent, *ut corruptibilem coronam accipiant*, quod modicum est; *nos autem* abstinere debemus, ut accipiamus *incorruptam,* scilicet coronam vitae, de qua *Iacob. 1. 2. Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae.*

Deinde cum dicit, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum*, ponit exemplum utriusque, scilicet currendi, et pugnandi. Ubi primo tangit cursum suum in profectu boni; secundo pugnam suam in victoria mali, ibi, *Sic pugno non quasi aerem verberans;* tertio rationem utriusque facti, ibi, *Sed castigo corpus meum.* Dicit ergo: *Ego igitur sic curro non quasi in incertum;* quasi dicat: Quia talis corona servatur, igitur *ego sic curro*, bonum operando, *non quasi in incertum*, idest ut sim incertus de praemio. In incertum enim currit qui talia facit ut de quibusdam sperare, ex aliis vero possit desperare. Omnia instruunt ad bonum, et persona apostolica, quae notatur ibi, *Ego*, et forma implicita, quae notatur ibi, *Sic*, et actio strenua, quae notatur ibi, *Curro*, et merces sperata, quae notatur ibi, *Non quasi in incertum: Phil. 2. 16. Non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboravi. Sic pugno*, contra hostes, decertando contra malum, *non quasi aerem verberans*, idest non verbis tantum, sed factis. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute, supra 4. 20.* Vel *non quasi aerem verberans*, idest non inaniter me fatigando, adversarium non laedendo. Sic erit perfectus homo, si sic se habeat ut sit intentus in confessione: *Isa. 38. 15. Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae:* devotus in oratione: *Matth. 6. 9. Sic ergo orabitis: Pater noster qui es in caelis etc.* efficax in praedicatione: *Iacob. 2. 12. Sic loquimini, et sic fa-*

cite. Haec tria pertinent ad actum oris recti; ita tamen quod confessio dirigitur Deo, et proximo, oratio soli Deo, praedicatio soli proximo. Fortis in pugnando: unde *sic pugno non quasi aerem verberans: Apocal. 3. 5. Qui vicerit sic, vestietur veste alba*: patiens in sustinendo, *Iudith 8. 23. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, et omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles*: cautus in servando: *Ios. 2. 16. Ad montana conscendite, ne forte occurrant vobis revertentes, ibique latitate tribus diebus, donec redeant; et sic ibitis viam vestram*. Primum propter malum culpae, scilicet pugna: secundum contra malum poenae, scilicet patientia; tertium contra malum tentationis, scilicet cautela. Benignus in condonando: *Matth. 18. 14. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in caelis est, ut pereat unus de pusillis istis*: inutilem se reputando: *Luc. 17. 10. Sic et vos cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus*: solicitus se discutiendo: *infra 11. 28. Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat*. Primum reprobat malitiam proximi; secundum probat bonitatem Dei; tertium dubietatem status proprii. Humilis in obsequendo: *Matth. 3. 15. Sic decet nos implere omnem iustitiam*: agilis in proficiendo: unde hic, *Sic currite*, idest proficite in bono, *ut comprehendatis*: constans in perseverando: unde hic, *Sic currite: Phil. 4. 1. Sic state in Domino, carissimi*: famosus in conversando: *supra 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi*. Primum respicit incipientes, secundum proficientes, tertium perseverantes, quartum perfectos.

Deinde cum dicit, *Sed castigo corpus meum*, tangit rationem praedictorum utriusque. Ubi primo tangit austeritatem vitae; secundo commendationem doctrinae, ibi, *Ne forte cum aliis praedicaverim*; tertio rationem concordiae utriusque, ibi, *Ipse reprobus efficiar*. Ergo implet facto quod docet verbo, ne se damnet ore proprio: et hoc est quod dicit: *Sed castigo corpus meum*, per declinationem mali, motus carnis illicitos reprimendo. *Castigo* ergo, non occido, *corpus meum*, non tantum alienum: *Rom. 12. 1. Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, et sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum: et in servitutem redigo*, per operationem boni, corpus scilicet spiritui servire cogendo, et sensualitatem rationi subiiciendo; sicut de beato Martino legitur: *Carnem spiritui servire cogebat*; et hoc facio, *ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar*. Augustinus *de Verb. Apost. serm. 21. Suo timore nos terruit Apostolus: quid enim faciet agnus, ubi aries timet, et tremit? Ipse reprobus*, idest a Deo reprobatus, *efficiar*; quod turpe esset: *Rom. 2. 21. Qui praedicas non furandum, furaris*. De huiusmodi posset vere dici illud *Iob 4. 3. Ecce docuisti plurimos, et manus lassas roborasti... Nunc autem venit super te plaga, et defecisti*.

Hic quaeritur, ibi, *Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet*. Contra. Gloria non evacuatur nisi per peccatum: ergo accipere esset ei peccatum: non ergo licitum. Respondeo. Gloria essentialis per hoc non evacuaretur, sed gloria accidentalis de hoc opere supererogationis.

Item. *Si evangelizavero, non est mihi gloria*. Contra. Evangelizanti, et sumptus accipienti debetur et aurea, et aureola. Sed Glossa exponit, quando evangelizatur ex necessitate timoris, vel ex cupiditate mercedis temporalis.

Item super illud, *Dispensatio mihi credita est*, Glossa: *Non debemus evangelizare, ut manducemus*. Contra. Ergo praedicatores quaestuarii peccant mortaliter, quia faciunt quod non debent. Respondeo. Si propter quaestum principaliter faciunt, peccant; sed si propter fructum spiritualem inde provenientem, bene faciunt.

Item ibidem Glossa: *Propter regnum Dei debemus operari omnia, non solum, sed cum regno Dei mercedem temporalem meditari*. Contra. Ergo qui vadunt ad Ecclesiam pro distributionibus, peccant. Respondeo. Verum est si solum, vel principaliter propter hoc vadant.

Item super hoc, *Ut non abutar potestate*, Glossa: *Quod esset si acciperet quod probavit supra eodem quod ei licet accipere*. Respondeo. Intelligendum est, si acciperetur indiscrete, et inordinate, et immoderate.

Item. *Omnium servum me feci*. Contra. *Supra 7 23. Nolite servi effici hominum*. Respondeo. Hic loquitur de servitute caritatis, scilicet in bono, ibi de servitute iniquitatis, scilicet in malo.

Item. *Factus sum Iudaeis Iudaeus*. Glossa: *In cibis accipiendis, vel non accipiendis*. Contra. Glossa: *Iniuste ergo reprehendit Petrum de discretione ciborum: Galat. 2*. Immo bene: quia Petrus discernebat cum scandalo Gentium, scilicet in locis Gentilium, Paulus autem non.

Item ibidem Glossa: *Propter scandalum Iudaeorum circumcidit Timotheum, Act. 16*. Contra. Veritas doctrinae, vitae, et iustitiae non debet dimitti propter scandalum. Respondeo. Usque ad divulgationem Evangelii non erat de veritate doctrinae, sive vitae, ne homines circumciderentur, sed ne spem ponerent in circumcisione.

Item. *Ut omnes facerem salvos*. Contra. Sciebat non omnes salvandos. Respondeo. Volebat omnes in particulari, idest quemlibet per se, non omnes simul.

Item super illud, *Omnes quidem currunt*, Glossa: *In spirituali agone quotquot quidem currunt, si spiritualiter currunt, accipiunt; et qui prior venerit expectat, ut coronetur cum posteriori*. Contra. Unusquisque in morte coronatur. Respondeo. Hoc intelligitur de gloria corporis, non animae.

Item super illud, *Ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar*, Glossa: *Suo timore nos terret Apostolus*. Contra. *1. Ioan. 4. 18. Perfecta caritas foras mittit timorem*. Respondeo. Verum est timorem poenae, sed non timorem separationis, sive offensae.

CAPITIS DECIMI

LECTIO PRIMA

Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube, et in mari, et omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt, bibebant autem de spiritali consequentes eos petra; petra autem erat Christus, sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto.

Superius monuit abstinere ab idolothytis, primo propter vitandum scandalum fratrum infirmorum, *cap. 8.* secundo propter exemplum suum, qui abstinet propter alios ab acceptione sumptuum, *cap. 9.* hic tertio monet ad idem ex consideratione poenae Iudaeorum in deserto idola venerantium: ubi exemplo poenae istorum, primo monet abstinere a perpetratione peccatorum similium; secundo specialiter a comestione idolis immolatorum, ibi, *Propter quod, carissimi, fugite ab idolorum cultura.* In prima primo ostendit quod antiquitus Iudaeis contigit; secundo propter quod, quia non propter se tantum, sed propter nos corrigendos ita evenit: *Haec autem in figura facta sunt nostri*; tertio ut exemplo eorum caveant, concludit, ibi, *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Ergo poena timenda, causa memoranda, cautela adhibenda. In prima primo ponit beneficia gratiae eis impensa existentibus in Ægypto; secundo praestita in deserto, ibi, *Et omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt*; tertio flagella propter ingratitudinem inflicta, ibi, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo.* In prima tangit tria beneficia. Primum in protectione nubis; secundum in transitu maris rubri, ibi, *Et omnes mare transierunt*; tertium in purgatione baptismatis, ibi, *Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube.* Dicit ergo: *Nolo vos ignorare*; quasi dicat: Sic agendum est sicut monui. Non enim sufficiunt sacramenta Ecclesiae suscepta, vobis postea peccantibus, sicut nec Iudaeis Dei beneficia, quin postea punirentur. *Nolo enim vos ignorare etc.* Hoc dupliciter legitur. Uno modo de bonis, et malis communiter; alio modo de malis specialiter. Primo sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri*, institutores fidei nostrae, omnes, tam boni, quam mali, *sub nube* protegente *fuerunt: Exod. 13. 21. Dominus praecedebat eos ad ostendendum viam, per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis.* Vel *sub nube*, idest sub figura, et umbra: *Hebr. 10. 1. Umbram habens lex futurorum bonorum: et omnes mare* rubrum submersis hostibus *transierunt:* non de una ripa ad ripam oppositam, sed ad eamdem: unde transierunt quemdam sinum maris: *et omnes in Moyse*, idest in ducatu Moysi, *baptizati sunt in nube, et in mari*, idest per visa signa illa purgati ab ignorantia, vel a vitiis per fidem, scilicet submersis Ægyptiis: *Exod. 14. 31. Timuit populus Dominum, et crediderunt Domino, et servo suo Moysi.* Vel *baptizati sunt*, idest signum baptismi receperunt: nam baptismus constat ex aqua, et Spiritu: *Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu.* Nubes autem symbolum erat Spiritus, mare vero aquae, ut dicit Damascenus. Deinde cum dicit, *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, post beneficia exhibita Israel de Ægypto exeunti, hic tangit beneficia exhibita in deserto: et primo beneficium mannae; secundo beneficium aquae, ibi, *Et omnes eumdem potum spiritualem biberunt;* tertio potus originem mirabilem, ibi, *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra*; quarto originis significationem, ibi, *Petra autem erat Christus.* Dicit ergo: *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, manna scilicet de caelo. Vocat autem eam spiritualem, cum esset corporalis, quia miraculose fuit data. De hoc habetur *Sap. 16. 20. Panem de caelo praestitisti eis. Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt*, idest aquam de petra: *Num. 20. 8. Loquimini ad petram, et ipsa dabit vobis aquam: Psalm. 77. 20. Percussit petram, et fluxerunt aquae. Bibebant autem de petra spiritali:* quae dicitur spiritalis propter effectum miraculosum, et propter futuri signum. *Petra consequente eos.* Dupliciter intelligitur. *Consequente*, idest satisfaciente voluntati eorum: *Psal. 77. 29. Desiderium eorum attulit eis.* Aquae enim ubique sequebantur eos: *Isa. 48. 21. Aquam de petra produxit eis, et scidit petram, et fluxerunt aquae.* Vel *consequente eos*, idest veritatem sequentem significante. *Petra autem erat Christus*, non per substantiam, sed per significationem. Hic est lapis, quem reprobaverunt aedificantes. Alio modo legitur de bonis breviter sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri*, institutores fidei nostrae, *omnes* boni, spiritualiter, unde dicit patres nostri, non illorum, *sub nube fuerunt*, sicut prius; *et omnes eamdem escam manducaverunt spiritalem*, idest corpus Christi, in signo spiritualiter intellecto. Unde *eamdem escam spiritualem manducaverunt*, idem scilicet quod nos; sed aliam escam corporalem quam nos: et hoc quantum ad maiores in Christum credentes. Manducabant Christum spiritualiter, secundum illud Augustini *super Ioan. tract. 25. Crede et manducasti. Et omnes eumdem potum biberunt*, scilicet Christi sanguinem in signo. Sic loquitur de signo, et potu spirituali per fidem, non de corporali. *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra;* sicut prius. Appetendus cibus, et potus, quia sufficiens: unde dicit, *Omnes manducaverunt;* indeficiens, quia *eumdem;* utilis, quia potus, et cibus spiritualis: quod notatur in ipso nomine spiritalis.

Deinde cum dicit, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, post beneficia tangit flagella: et primo offensam; secundo poenam, ibi, *Nam prostrati sunt.* Dicit ergo: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo;* quasi dicat: His omnibus beneficiis usi sunt Iudaei; *sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, in illis scilicet qui Deum offenderunt, sed tantum in duobus, scilicet Caleph, et Iosue, quibus solis concessum est terram promissionis obtinere, *Num. 14. Malach. 1. 10. Non est mihi voluntas in vobis.*

LECTIO II.

Haec autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. Neque idololatrae efficiamini, sicut quidam ex ipsis; quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Haec autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt.

Superius ostendit quid antiquis Iudaeis contigit: hic ostendit quod non propter se tantum, sed propter nos corrigendos, ita evenit. Ubi primo ostendit quod propter nos corrigendos a peccato, praedicta facta sunt; secundo quod propter hoc etiam scripta sunt, ibi, *Haec autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correctionem nostram*. In prima ostendit quod ideo facta sunt ut cohibeamur a peccato: et primo a peccato cordis; secundo a peccato operis, ibi, *Neque idololatrae efficiamini;* tertio a peccato oris, ibi, *Neque murmuraveritis, sicut quidam ex ipsis*. In prima primo deterret per poenam; secundo ex hoc dehortatur culpam, ibi, *Ut non simus concupiscentes malorum;* tertio malos reducit ad memoriam, ibi, *Sicut et illi concupierunt*. Dicit ergo: *Haec autem in figura facta sunt nostri*, non ficta, sed vere facta. *In figura*, inquam, ideo scilicet ut nos considerantes illorum supplicia, *non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*, de quibus *Psal. 105. 14. Concupierunt concupiscentiam in deserto. Num. 11.* dicitur, quod vulgus promiscuum flagravit desiderio carnium. Et notandum, quod sicut in bonis longe melius est quod figuratur quam ipsa figura, ut regnum caelorum quam terra promissionis; ita in malis longe peius est quod figuratur quam figura significans. Secundum autem Augustinum *in Psal. 77.* illa supplicia quae sustinuerunt, figura gehennae fuerunt, quae omni poena maior est. Haec autem pertinent ad sapientes inter Corinthios, qui desiderio carnes comedebant in idolio, et scandalizabant infirmos. Unde similes erant Iudaeis carnes desiderantibus in deserto: unde digni erant etiam simili poena.

Deinde cum dicit, *Neque idololatrae efficiamini*, dehortatur peccatum operis. Ubi tangit tria peccata. Primo idolatriae; secundo fornicationis, ibi, *Neque fornicemur;* tertio divinae tentationis, ibi, *Neque tentemus Christum*. In prima primo dissuadet idolatriae vitium; secundo deterret per exemplum, ibi, *Sicut quidam ex ipsis;* tertio explicat exemplum implicitum, ibi, *Quemadmodum scriptum est etc.* Dicit ergo: *Neque idololatrae efficiamini*, idolothytis vescendo in venerationem idoli, vel scandalum infirmorum; *sicut quidam illorum;* supple, idololatrae fuerunt, *Exod. 32.* et *Psal. 105. 19. Et fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile. Quemadmodum scriptum est, Exod. 32. 6. Sedit populus*, idest quidam de populo, *manducare et bibere*, coram idolo quibus similes sunt qui comedunt idolothyta, idola venerando, *et surrexerunt ludere*, idest ludos facere, sicut choreas, et huiusmodi in venerationem idoli. Vel *surrexerunt ludere*, idest idolum adorare; quod est simile ludo puerorum, qui faciunt imagines luteas. Deinde cum dicit, *Neque fornicemur*, tangit peccatum fornicationis. Ubi primo dissuadet tale peccatum; secundo deterret per exemplum culpae, ibi, *Sicut quidam ex ipsis fornicati sunt;* tertio poenae, ibi, *Et ceciderunt una die*. Dicit ergo: *Neque fornicemur*, ut quidam ex vobis: *supra 5. 1. Omnino auditur fornicatio inter vos: sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*, cum Madianitis scilicet, *Num. 25.* et ideo *ceciderunt una die viginti tria*, immo viginti quatuor, *millia;* sed maior numerus non excludit minorem: unde non dicitur hic cum praecisione: vel forte vitium scriptorum est. Deinde cum dicit, *Neque tentemus Christum*, tangit peccatum divinae tentationis: quod dissuadet primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut quidam eorum tentaverunt;* tertio, supplicio, ibi, *Et a serpentibus perierunt*. Dicit ergo: *Neque tentemus Christum*, diffidendo de eius potentia, sicut illi qui in vobis desperant de resurrectione; *sicut quidam eorum tentaverunt*, Deum, vel Christum in Moyse, dicentes *Psal. 77. 19. Numquid poterit parare mensam in deserto?* et ideo *a serpentibus perierunt*, donec scilicet serpens aeneus erectus est, ad cuius aspectum sanabantur. De hoc habetur *Num. 21.* et *Deut. 6. 16. Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Deinde cum dicit, *Neque murmuraveritis*, post peccatum cordis, et operis, dehortatur peccatum oris. Ubi primo dissuadet murmurationis vitium; secundo adducit quosdam in exemplum: et primo culpae, ibi, *Sicut quidam eorum murmuraverunt;* secundo poenae, ibi, *Et perierunt ab exterminatore*. Dicit ergo: *Neque murmuraveritis*, contra me, vel minores contra maiores: *Sap. 1. 11. Custodite vos a murmuratione: sicut quidam eorum murmuraverunt*, contra Moysen: *Num 16. 41. Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen:* et ideo *perierunt ab exterminatore*, ab Angelo scilicet, qui extra terminos terrae eos percussit: *Baruch 3. 19. Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt.*

Notandum super illud, *In Moyse baptizati sunt*, quod Damascenus *Lib. 4. cap. de baptismo* distinguit novem genera baptismatum, accipiendo baptismata large. Primum est aqua diluvii, de quo habetur *Gen. 6.* Secundum mare rubrum, de quo *Exod. 16.* Tertium aqua expiationis, de qua *Num. 19.* Quartum baptismus Ioannis, de quo *Matth. 3.* Quintum baptismus quo Christus baptizatus fuit, de quo *Luc. 3.* Sextum baptismus Spiritus sancti super discipulos: *Act. 1. 5. Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* Septimum baptismus poenitentiae, et contritionis, de quo *Eccli. 34. 30. Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius?* Octavum baptismus sanguinis, de quo *Luc. 12. 50. Baptisma habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur.* Nonum baptismus aquae, et Spiritus, de quo *Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu san-*

elo, non potest introire in regnum Dei : *Matth. ult. 19. Baptizantes eos in nomine Patris , et Filii , et Spiritus sancti.*

Deinde cum dicit, *Haec autem omnia in figura contingebant illis*, habito quod propter nos praedicta facta sunt, hic ostendit quod propter nos etiam scripta sunt: et primo quod in significatione; secundo quod in correctione, ibi, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram.* Dicit ergo: *Haec autem omnia in figura contingebant illis*; quasi dicat: Ista contigerunt illis, et hoc non tantum propter sua peccata, aut pro se, sed *omnia in figura,* nostri scilicet, *contingebant illis*: erat enim tunc tempus figurarum. Deinde cum dicit, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*, tangit quod scripta sunt ad correctionem nostram. Ubi implicantur tria incitantia ad correctionem nostram. Primo antiquorum exempla, quae notantur in Scripturis; secundo exemplorum causa, quae est correctio nostra; tertio aetas novissima, quae est finis saeculorum. Dicit ergo: *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*: quia *quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, *Rom. 15. 4.* Nos, dico, *in quos fines saeculorum devenerunt,* idest sexta aetas, quae est ultima aetas laborantium: *1. Ioann. 2. 18. Filioli mei novissima hora est.* Quia ergo in ultima saeculi aetate sumus, tot exemplis priorum corrigi debemus. Vel *in quos fines saeculorum devenerunt*, idest in quibus per fidem, et amorem Christi finita est saecularitas: quia *Phil. 3. 20.* dicitur: *Conversatio nostra in caelis est.* Unde temporalia non promittuntur tempore gratiae, sicut tempore legis: unde nec in pactum deducuntur, sed adiiciuntur: *Matth. 6. 33. Primum quaerite regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis.* Sed antiquitus erant in pactum: *Isa. 1. 19. Si volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis.* Ecce ergo exempla certa, quia *scripta sunt*; utilia, quia *ad correptionem nostram;* durabilia, quia *in quos fines saeculorum devenerunt.*

LECTIO III.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.

Habita in primo Iudaeorum punitione, secundo punitionis ratione; hic tertio concludit quod exemplo eorum debent a malo cavere: ubi primo monet ut caveant casum; secundo cavendi docet modum, ibi, *Tentatio vos non apprehendat etc.* tertio promittit firmum adiutorium, ibi, *Fidelis autem Deus est etc.* In primo implicat quatuor solicitantia sapientem, scilicet multitudinem cadentium, cum dicit, *Itaque*; incertitudinem stantium, cum subdit, *Qui se existimat stare*; necessitatem cautelae, cum addit, *Videat*; facilitatem ruinae, cum dicit, *Ne cadat.* Dicit ergo: *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat*; quasi dicat: Illi, etsi beneficiis Dei usi sunt, nihilominus propter peccata perierunt. *Itaque*, ex eorum consideratione, *qui existimat*, aliqua coniecturatione, *se stare*, idest quod sit in gratia, et caritate, *videat*, diligenti attentione, *ne cadat*, peccando, vel alios faciendo peccare: *Isa. 14. 12. Quomodo cecidisti Lucifer? Psal. 90. 7. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis.* Ideo *Ephes. 5. 15. Videte quomodo caute ambuletis.*

Deinde cum dicit, *Tentatio vos non apprehendat*, docet modum cavendi casum, scilicet cavendo tentationem: ubi primo docet aliquam tentationem fugiendam; secundo aliquam sustinendam, ibi, *Nisi humana.* Primo notificat quia pulsat ut introeat: unde dicitur, *Tentatio;* secundo quia impugnat ut praevaleat: unde subditur: *Non vos apprehendat.* Dicit ergo: *Tentatio vos non apprehendat*; quasi diceret: Ne cadatis, *tentatio*, scilicet peccati, *non vos apprehendat*, trahendo in consensum peccati: *Nisi humana.* Hoc dupliciter exponit. Uno modo de tentatione interiori mali: et tunc est permissio; quasi dicat: Nulla peccati dilectio vos apprehendat, nisi forte de malis, sine qua vita humana non ducitur: non enim est homo qui semper faciat bonum, et non peccet, *3. Reg. 8.* et *2. Paralip. 6.* Alio modo exponitur de tentatione exterioris boni; et tunc est exhortatio, sic. *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana,* scilicet tribulationum praesentium propter Christum tolerantia. Augustinus *in Quaest. nov. et vet. testam. quaest. 99. Propter Christum pati, humana tentatio est: Tob. 12. 13. Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut tentatio probaret te.*

Deinde cum dicit, *Fidelis Deus*, ostendit paratum adiutorium in tentatione. Ubi commendat Deum adiutorem, qui dat nobis resistendi potentiam, quod notatur ibi, *Sed faciet cum tentatione proventum;* perseverantiam, quod notatur ibi, *Ut possitis sustinere.* Vere fidelis Deus, qui dat potentiam ne vincamur, gratiam ut mereamur, constantiam ut vincamus. Dicit ergo: *Fidelis Deus*; quasi diceret: Vos ad hoc hortor, et moneo quod potestis. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, Psalm. 144. 13. Qui non patietur vos tentari supra id quod potestis:* quod utique posset diabolus, si permitteretur: *quia non est potestas super terram quae ei comparetur, Iob. 41. 24.* et *Isa. 40. 29. Dat lasso virtutem.* Ideo *Iacob. 1. 2. Omne gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis.* Augustinus *in Psalm. 61. cir. fin. Qui dat diabolo tentandi licentiam, ipse dat tentationis misericordiam. Proventum*, inquam, ita *ut possitis sustinere*, ne deficiatis in lucta, sed vincatis: quod fit per humilitatem, ut dicit Augustinus. Illi enim non crepant in fornace, qui non habent ventum superbiae.

Notandum est super illud, *Qui se existimat stare, videat ne cadat*, quod ad casum impellunt nos primo debilitas virium, sicut cadunt pueri, decrepiti, infirmi: *Isa. 40. 30. In infirmitate cadent:* quod contingit per tepiditatem bene operandi, et instabilitatem. Secundo onus peccatorum, sicut cadunt asini sub onere nimio: *Psalm. 35. 13. Ceciderunt qui operantur iniquitatem:* quod contingit per negligentiam poenitendi: quia peccatum quod per poenitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. Tertio multitudo trahentium, sicut arbor, vel pomus multis trahentibus deorsum cadit: supra eodem: *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt:* quod contingit per impulsum hostium. Quarto lubricitas viarum, sicut incauti cadunt in lubrico: *Eccli. 28. 30. Attende ne*

forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi; quod contingit per incautam custodiam sensuum. Quinto varietas offendiculorum, sicut avis capta in medio laqueorum: *Psalm. 19. 8. Hi in curribus, et hi in equis: Prov. 24. 16. Septies in die cadit iustus:* quod contingit per corruptionem creaturarum. Sexto ignorantia agendorum, sicut caeci cadunt de facili: *Matth. 15. 14. Si caecus caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt:* quod contingit per negligentiam addiscendi necessaria. Septimo feri: *Psal. 90. 7.* sicut angeli ad exemplum Luciferi: *Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis: Prov. 25. 26.* ... *et debatus pede, et vena corrupta, iustus cadens coram impio:* quod contingit per imitationem malorum. Octavo ponderositas corporum: corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, sicut lapis in collo natantis: *Iob 14. 18. Mons cadens defluit:* quod contingit per carnis fomentum superfluum.

LECTIO IV.

Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor: vos ipsi iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est; et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane, et de uno calice participamus.

Superius ex consideratione Iudaeorum poenae, monuit abstinere a perpetratione peccatorum similium; hic specialiter monet cavere a comestione idolis immolatorum. Ubi primo ponit commonitionem cavendi ab idolothytis; secundo subdit causam commonitionis, ibi, *Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid?* tertio docet modum cavendi a dictis, ibi, *Omne quod in macello venit, manducate.* In prima cavere ab idolothytorum comestione monet primo ex timore poenae consimilis; secundo ex communione sancti altaris, ibi, *Ut prudentibus loquor;* tertio ex similitudine sacrificii legalis, ibi, *Videte Israel secundum carnem.* In prima, ut eius obediant dictis, primo arguit inferendo, cum dicit, *Propter quod;* secundo allicit blandiendo, cum subdit, *Carissimi mei;* tertio instruit exhortando, cum addit, *Fugite ab idolorum cultura.* Dicit ergo: *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura;* quasi diceret: Quia sacramenta sola non salvant, et qui cadit punitur, auxilium Dei non deest: *propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura*, idest ab omni idoli veneratione: Glossa: *Ideo hos Apostolus hortatur fugere ab idolatriae superstitione, vel ne sapientes comedant idolothyta cum offendiculo infirmorum, quibus idolatrare viderentur: vel ne ipsi infirmi idolatrae sint, edendo in idoli venerationem. Fugite ergo ab idolorum cultura, vel putativa quoad esum sapientium, vel vera quoad esum infirmorum.*

Deinde cum dicit, *Ut prudentibus loquor*, monet cavere ab idolothytorum comestione ex communione sacramenti altaris. Ubi primo quod dicturus est supponit eorum iudicio; secundo ostendit quid est illud, scilicet quod per communionem eucharistiae efficimur unum cum Christo, ibi, *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? etc.* tertio probat quod ita est, quod omnes sumus unum in corpore eius mystico, ibi, *Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus.* Dicit ergo: *Ut prudentibus loquor:* quasi dicat. Ut fugiatis, *loquor* vobis *ut prudentibus.* Vel sic. *Loquor* vobis altum quid, scilicet quod sequitur, *ut prudentibus.* Vel sic. Loquor infirmis, scilicet qui sunt inter vos, ut supra locutus sum prudentibus. Et ideo *vos ipsi* maiores *iudicate quod dico: Iob 31. 13. Si contempsi subire iu*... sequitur. *Calix* ... *Iudicate*, inquam, hoc quod quem participantes benedicuntur ... potus calicis, per ... *militer et calicem postquam coenavit, dicens: 20. Si*... *lix est novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur: cui benedicimus*, idest quod nos fideles exaltamus credendo, et gratias agendo: vel *cui benedicimus*, idest quem nos sacerdotes consecramus: *nonne communicatio sanguinis Christi est?* faciens nos unum cum ipso, secundum illud Augustini: *Nec tu me mutabis in te, sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me.* Est ergo sua ratio talis. Sicut participans calicem Domini fit unum cum eo, sic participans calicem daemoniorum fit unum cum eis. Sed daemonum unitas est maxime fugienda. Ergo et participatio idolothytorum in eorum venerationem. Et ideo fugite ab idolorum cultura. *Et panis quem frangimus*, idest sumptio panis fracti in altari, *nonne participatio corporis Domini est?* faciens nos unum cum Christo: quia sub specie panis sumitur corpus Christi.

Deinde cum dicit, *Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus*, ostendit quod omnes sumus unum in corpore eius mystico. Ubi proponit primo unitatem; secundo subdit unitatis rationem, ibi, *Omnes qui de uno pane, et de uno calice participamus.* In prima tangit duplicem unitatem. Primam incorporationis, qua in Christum transformamur, cum dicit, *Unus panis;* aliam vitae, et sensus, quam a Christo capite accipimus, cum addit, *Et unum corpus multi sumus.* Dicit ergo: *Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus;* quasi dicat: Per hoc patet quod unum sumus cum Christo, quoniam *unus panis*, unione fidei, spei, et caritatis, *et unum corpus multi sumus*, per subministrationem operum caritatis: corpus scilicet illius capitis, qui est Christus. *Multi*, dico, scilicet *omnes qui de uno pane*, idest corporis Christi, *et de uno calice*, idest sanguine, *participamus* digna participatione, scilicet spirituali, non tantum sacramentali. Augustinus *super Ioan. tract. 25. Accipite, quia unus panis, et unum corpus Ecclesia Christi dicitur, pro eo quod sicut unus panis ex multis granis, et unum corpus ex multis membris componitur; sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus caritate copulatis connectitur.* De ista unitate *infra 12.* dicitur.

Hic quaeritur super illo, *Omnes in Moyse baptizati.* Glossa: *Per visa illa legalia purgati.* Contra. Legalia non iustificabant. Respondeo. Iustificabant dispositive a remotis, non causative: quia per modum signi, non causae.

Item super illud, *Petra autem erat Christus*. Glossa: *Non petra dedit aquas, sed Christus*. Contra. *Num. 20. 8. Loquimini ad petram, et ipsa dabit vobis aquas.* Respondeo. Petra dabat originaliter, non effective.

Item super illud, *Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt*, Glossa: *Si quis manducaverit ex hoc pane, non morietur in aeternum, Ioan. 6. 52. scilicet, qui manducat corde, non qui premit ore.* Contra. Ergo non oportet sacramentaliter manducare. Respondeo. Non qui premit ore, solum scilicet.

Item super illud, *Eumdem potum spiritualem biberunt*, Glossa: *Ideo est effectus in illis sacramentis, sed non tantum quantum in nostris.* Contra. Sacramenta vetera non efficiebant quod figurabant, per modum Idem est effectus, sed aliter causae. signi, nostrorum, *Haec autem in figura facta sunt.* Glossa: *Omnes poenae minores sunt gehenna.* Contra. Carentia visionis Dei maior est quam gehenna, secundum Chrysostomum. Respondeo. Loquitur de poenis temporalibus.

Item super illud, *Qui stat, videat ne cadat*, Glossa: *Non quod sit aliquis sine casu.* Contra. Multi sunt sine mortali. Respondeo. Duplex est casus, unus a Domino per mortale, alter in Domino per veniale.

Item super illud, *Fidelis Deus*, Glossa: *Qui dat tentandi diabolo licentiam, dat tentatis misericordiam.* Contra. Quod fit de licentia, licite fit: ergo licet diabolo tentare. Respondeo. Licentia accipitur hic pro permissione, non pro concessione.

Item. *Vos ipsi iudicate*. Contra. Non est inferiorum iudicare de factis superiorum. Respondeo. Non debent iudicare iudicio superordinationis; sed licet iudicio discretionis.

Item super illud, *Benedicimus*, Glossa: *Nos sacerdotes.* Contra. Quod minus est, a maiori benedicitur. Respondeo. In sacramento altaris benedictio sacerdotis fertur super terminum a quo, idest super panem, non super terminum ad quem, idest corpus Christi.

Item. *Panis quem frangimus*. Contra. Iam tunc non est ibi panis. Respondeo. Ponitur significatum pro signo, idest panis pro specie panis.

Item super illud, *Nonne participatio corporis Domini est?* Glossa: *Per partes manducatur in sacramento, et manet integer in caelo.* Contra. Christus sub sacramento est impartibilis. Respondeo. Manducatur per partes sacramenti, non sui.

Item ibidem Glossa: *In illo sacramento corpus suum, et sanguinem commendavit: quod est, fecit nos ipsos.* Contra. Non fecit nos corpus Christi verum. Respondeo. Quod, idest cuius significatum: unde relatio est simplex.

LECTIO V.

Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quae immolant Gentes, daemoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios fieri daemoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum; non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum. An aemulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed non omnia aedificant. Nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius.

Superius monuit abstinere a comestione idolothytorum, primo ex timore poenae consimilis; secundo ex communione altaris; hic tertio monet [illegible] primo excitat attenmilitudine sacrificii legalis [illegible] propositum, ibi, *Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* Dicit ergo, *Videte*. Hoc dupliciter legitur. Uno modo de sacrificiis Iudaeorum; alio modo de ritu Gentilium. Primo modo hoc quod dico *Israel*, est accusativi casus; alio modo vocativi. Primo modo sic; quasi dicat: *Multi unum corpus sumus, qui de uno pane, et de uno calice participamus:* et hoc patet per hanc similitudinem. *Videte Israel secundum carnem*; supple, ambulantem, idest carnalibus sacrificiis deservientem. Hoc dicit ad differentiam Israel secundum spiritum. De utroque *Rom. 2. 28. Non enim qui in manifesto, Iudaeus est. Nonne qui edunt hostias* legales, *participes sunt altaris* legalis? sicut qui edunt carnem Christi, et sanguinem, participes sunt corporis eius. Secundo modo legitur sic. *Videte, o Israel*, o vos qui estis Israel spiritualis, videns scilicet Deum: *videte*, inquam, ea quae sunt *secundum carnem*, idest in idolatriae ritu carnali. *Nonne qui edunt hostias*, idolis scilicet immolatas, *participes sunt altaris*, daemonum, et idolorum? Quasi dicat, sic. Est ergo sua ratio talis. *Qui edunt hostias* oblatas altari, *participes sunt altaris;* a simili, qui edunt hostias immolatas idolis, participes sunt idolorum, sive daemoniorum.

Deinde cum dicit, *Quid ergo? etc.* superius posuit monitionem cavendi ab idolothytorum comestione, hic ponit causam admonitionis. Ponit autem quatuor causas quare debent ab idolothytis abstinere. Primo propter vitandam daemonis societatem; secundo propter vitandam sacrae communionis exclusionem, ibi, *Quia non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum;* tertio propter vitandam Dei indignationem, ibi, *An aemulamur Dominum?* quarto propter fratrum laesionem, ibi, *Omnia mihi licent etc.* In prima primo ostendit per hoc, quod non dicit hoc, eo quod alicuius virtutis reputet idolum, vel idolothytum; secundo quod potius ideo quia daemonibus est immolatum, ibi, *Sed quae immolant Gentes, daemoniis immolant;* tertio quod non vult eos esse socios daemonum, ibi, *Nolo autem vos socios esse daemonum.* Dicit ergo: *Quid ergo?* Quasi dicat: Moneo cavere ab idolothytis. *Quid ergo dico?* idest quid dicere videor hoc monendo? Numquid hoc, supple quod illud *quod idolis est immolatum sit aliquid*, vel alicuius virtutis, ut noceat; *aut quod idolum sit aliquid* veneratione dignum? Quasi dicat, non: *Ps. 134. 17. Neque enim est spiritus in ore ipsorum. Sed* hoc potius dico, quod *quae immolant Gentes* idolo, *daemoniis immolant, et non Deo: Ps. 95. 5. Omnes dii Gentium daemonia: Deut. 32. 17. Immolaverunt daemonibus, et non Deo.*

Deinde cum dicit, *Nolo autem vos fieri socios dae-*

moniorum, ostendit quod non vult eos fieri socios daemonum; quod fieret si communicarent mensae idolorum: et hoc est quod dicit: *Nolo autem vos*, qui fidelis estis, *socios fieri daemonum*, edendo scilicet de his quae idolis immolantur: *2. Corinth. 6. 14. Quae societas lucis ad tenebras, aut quae conventio Christi ad Belial?*

Deinde cum dicit, *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum*, ecce secunda ratio quare abstinendum est ab idolothytis; quae est talis. Omne quod excludit a communione corporis, et sanguinis Christi, vitandum est. Comestio idolothytorum est huiusmodi. Ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod huiusmodi comestio excludit a communione sanguinis Christi; secundo quod et a communione corporis Christi, ibi, *Non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum*. Dicit ergo: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum*; quasi dicat, *Nolo vos fieri socios daemoniorum*. Hoc autem ideo dico, quia *non potestis calicem Domini bibere*, potu spirituali, vel sacramentali tantum: *Psalm. 115. 13. Calicem salutaris accipiam: et calicem daemoniorum* simul, et hoc quoad sacramentum sanguinis: *non potestis mensae Domini participes esse*, quoad sacramentum corporis, *et mensae daemoniorum: Matth. 6. 24. Nemo potest duobus dominis servire*. Ecce ergo calix fructuosus, quia ad bibendum; spiritualiter pretiosus, quia Domini; specialiter purus, et mundus, quia non datur immundis utiliter. Similiter potest dici de mensa.

Deinde cum dicit, *An aemulamur Dominum?* ecce tertia ratio talis. Omne illud quod provocat iram Dei, vitandum est. Comestio idolothytorum est huiusmodi. Ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod Deus provocatur ex tali comestione; secundo quod stultum est eum provocare, ibi, *Numquid fortiores illo sumus?* Dicit ergo: *An aemulamur*, idest ad iram provocare volumus, *Dominum*, comedendo idolothyta? Vel sic. *An aemulamur Dominum*, idest invidemus ei, ut quasi in contemptum eius hoc faciamus? *Deut. 32. 16. Provocaverunt eum in diis. Numquid?* quasi dicat: Non debemus eum provocare: *numquid illo fortiores sumus?* quasi dicat, non: *Iob 9. 19. Si fortitudo quaeritur, robustissimus est*: fatuum est enim provocare fortiorem se.

Notandum super illud, *Nolo autem vos socios fieri*, quod est societas bona, et mala; et utraque quadruplex. Est ergo societas bona, prima personarum divinarum, de qua *1. Ioan. 1. 3. Ut societatem habeamus cum Deo, et societas nostra sit cum Patre, et cum Filio eius Iesu Christo*. Et hoc exigit summa iucunditas, quia nullius rei sine socio iucunda est possessio. Secunda angelorum sanctorum, da qua *Tobiae 5. 27. Credo enim quod angelus Dei bonus comitetur ei*. Et hoc exigit hominis dignitas. Hieronymus: *Magna est dignitas animarum*. Tertia virorum iustorum, de qua *Galat. 2. 9. Iacobus, et Ioannes dexteras dederunt mihi, et Barnabae societatis*. Et hoc exigit nostra utilitas: *Eccle. 4. 9. Melius est duos esse simul: habent enim emolumentum societatis suae*. Quarto beatorum, de qua *Apocal. 1. 9. Ego Ioannes socius vester, et frater in tribulatione, et regno*. Et hoc exigit communis felicitas: *quia si socii sumus passionis, erimus et consolationis*, *2. Corint. 1. 7*. Societas mala similiter quadruplex. Prima a parte malorum, de qua *Isa. 1. 23. Principes tui infideles, socii furum*. Haec est societas Herodis, et Pilati in crucifixione Christi. Secunda hypocritarum, de qua *Iob 30. 29. Frater fui draconum, et socius struthionum*, quae alas habere videtur, et volare non potest. Haec est societas vulpis, et lupi. Tertia daemonum, de qua *Iob 18. 15. Habitent in tabernaculo eius socii eius qui non est*. Haec est societas catti et muris, carnificis et bovis. Quarta damnatorum, de qua *2. Corinth. 6. 14. Quae societas lucis ad tenebras?* Haec est societas incarceratorum in igne.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi licent etc.* ponitur quarta ratio talis. Omne illud quod laedit proximorum salutem, vitandum est. Sed comestio idolothytorum est huiusmodi. Ergo vitanda est. Primo ostendit quod talis comestio comedenti non proficit; secundo quod alterum laedit, ibi, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*. Dicit ergo: *Omnia mihi licent*; quasi dicat: Si illos peccare dicam qui comedunt idolothyta, non tamen dico cibos in se illicitos: quia *omnia* quae ad escam pertinent, *mihi licent*. Vel etsi *omnia mihi licent*, *sed non omnia expediunt*, idest adiuvant me in cursu meo. Simile *supra 6. Omnia mihi licent*, idest etsi omnia mihi licerent, *sed non omnia aedificant* proximos, sed ea quae caritatis sunt: *Supra 8. 1. Scientia inflat, caritas aedificat*. Et quia non omnia aedificant, *nemo quod suum est quaerat* tantum: *caritas* enim *non quae sua sunt quaerit*: *infra 13. 5. sed quod alterius*, idest quod alteri proficit. Sed heu! *Philip. 2. 21.* dicitur: *Omnes quae sunt sua quaerunt*. Audiendus est ergo Apostolus, qui et docet verum, et monet bonum. Docet verum duplex, scilicet expedientiae sibi, quia *omnia licent, sed non expediunt*; et aedificationis aliis, quia *omnia licent, sed non omnia aedificant*. Monet bonum duplex; scilicet expedientiae sibi, *Nemo quod suum est quaerat*; et aedificationis aliis, *sed quod alterius*.

LECTIO VI.

Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra, et plenitudo eius. Si quis vocat vos infidelium ad coenam, et vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit, et propter conscientiam: conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?

Superius monuit cavere ab idolothytis, et posuit rationem quadruplicem suae monitionis; hic tertio docet modum cavendi a praedictis, ostendendo quomodo liceat edere, et quomodo non. Primo ergo ostendit an liceat edere; secundo quando non licet, ibi, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite man-*

ducare; tertio quid in utrisque debent attendere, ibi, *Sive ergo manducatis, sive bibitis .... omnia in gloriam Dei facite.* In prima primo ponit duos casus in quibus licet idolothyta comedere. Primus quando comedit per se; secundus quando cum aliis, ibi, *Si quis autem infidelium vocat vos ad coenam, et vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate.* Vel primus quando nescit idolis immolatum; secundus quando non in proximi scandalum. In primo casu primo tangit comedendi licentiam; secundo comedendi praestat cautelam, ibi, *Nihil interrogantes.* Dicit ergo: *Omne quod in macello venit,* idest venditur, *manducate;* quasi dicat: Quia licet edere, sed non expedit aliquando, ideo sic edite. *Omne quod in macello venit,* idest venditur, *manducate,* si vultis. *Omnis enim creatura Dei bona, et nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, I. Timoth. 4. 4.* Vos, dico, *nihil interrogantes,* scilicet an sit idolis immolatum, vel non; et hoc *propter conscientiam,* adstantis infirmi. *Domini est terra, et plenitudo eius;* quasi dicat: Hoc secure potestis facere, quia *Domini est terra, et plenitudo eius,* idest omnia quibus terra impletur: *Psalm. 49. 10. Quoniam meae sunt omnes ferae silvarum.* Ambrosius hoc in loco: *Non potest esse immundum quod Domini est.* Sed omnes carnes sunt Domini. Ergo de se mundae sunt, et licitae.

Deinde cum dicit, *Si quis autem vocat vos infidelium ad coenam,* ostendit quando licet comedere idolothyta cum aliis, quando scilicet dantur in convivio, et ignorantur ab infirmis, quod sint idolis immolata. Ubi implicantur quatuor expedientia cuilibet convivae: scilicet ne sit impudens se ingerendo, quod notatur, ibi, *Si quis vocat vos;* quod non sit offendens in respuendo, quod notatur, ibi, *Et vultis ire;* quod non sit onerosus in petendo, quod notatur ibi, *Omne quod vobis apponitur manducate;* quod non sit indiscretus in loquendo, ibi, *Nihil interrogantes.* Dicit ergo: *Si quis infidelium,* idest Gentilium: nam cum Iudaeis comedere prohibitum est *28. quaest. 1. cap. Omnes,* ubi sic dicitur: *Omnes deinceps sive clerici, sive laici, Iudaeorum convivia vitent, nec eos ad convivium quisquam recipiat: quia cum Iudaei apud Christianos cibis communibus non utantur, indignum atque sacrilegum est, eorum cibos a Christianis sumi. Si quis ergo infidelium,* idest Gentilium, *vocat vos ad coenam, et vultis ire,* idest placet vobis invitatio, *omne* comestibile, *quod vobis apponitur, manducate.* Concessio est, non iussio: *Luc. 10. 8. Manducate quae vobis apponuntur.* Vos, dico, *nihil interrogantes* an sit immolatum idoli, vel non: et hoc *propter conscientiam* infirmorum.

Deinde cum dicit, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare,* ostendit quando non licet comedere. Ubi assignat triplicem causam quare non licet comedere. Primo propter alterius conscientiam; secundo propter damnationem propriam, ibi, *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?* tertio propter imperitorum blasphemiam, ibi, *Si cum gratia participo, quid blasphemor?* Prima ratio talis est. Nihil faciendum est scienter, quod laedat conscientiam eius qui facit. Sed comestio idolothyti est huiusmodi. Ergo nihil tale est faciendum. Primo ergo proponit idolothyti cognitionem; secundo dissuadet eius comestionem, ibi, *Nolite manducare;* tertio subdit huius rationem, ibi, *Propter illum qui indicavit.* Dicit ergo: *Si quis autem dixerit,* etiam non interrogatus, *Hoc est immolatum idolis, nolite manducare:* et hoc *propter illum qui indicavit* hoc esse immolatum idolis, ne scilicet credat te manducare sub veneratione idoli, non quod cibus de se sit immundus: *Rom. 14. 14. Scio, et confido in Domino quod nihil commune est per ipsum, nisi illi qui existimat aliquid commune esse.* Sed etiam *propter conscientiam* aliorum infirmorum. *Conscientiam autem, non tuam,* quae firma est, *sed alterius,* scilicet infirmi: *2. Corinth. 6. 3. Nemini dantes ullam offensionem.* Deinde cum dicit, *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?* ecce iam secunda ratio, quae est talis. Quod facit ad iudicium damnationis propriae, vitandum est. Sed comestio idolothyti cum scandalo proximi est huiusmodi. Ergo talis comestio vitanda est: et hoc est quod dicit: *Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?* quasi dicat: Nolite manducare propter conscientiam infirmi: *ut quid enim libertas mea,* idest quod liberum mihi est, *iudicatur ab aliena conscientia?* idest mihi fit damnabile propter conscientiam alienam ratione scandali; quasi dicat: Si comedo cum alterius scandalo, sic ago ut reddam me damnabilem: *Matth. 18. 6. Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris.* Ut quid ergo sic ago? quasi dicat, Male ago. Deinde cum dicit, *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor?* ecce ratio tertia talis. Cavendus est casus in blasphemiam, et vituperium aliorum. Sed comedendo idolothytum cum scandalo, comedo sic. Ergo etc. Ubi primo tangit modum edendi debitum; secundo nihilominus blasphemiam insipientium, ibi, *Quid blasphemor?* Dicit ergo: *Si ego cum gratia,* idest cum gratiarum actione, *participo,* idest comedo: sic enim semper sumendus est cibus: *Ioan. 6. 11. Gratias agens benedixit, et fregit: quid blasphemor* ab imperitis dicentibus idolatrare? Blasphemor, inquam, *pro eo quod gratias ago,* idest quod gratias agendo participo: *Rom. 14. 16. Non ergo blasphemetur bonum nomen vestrum.*

LECTIO VII.

Sive ergo manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Iudaeis, et Gentibus, et Ecclesiae Dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo; non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

Habito quando licet de idolothytis comedere, et quando non; hic ostendit quid in utroque debent intendere: et primo respectu Dei, quia debent quaerere eius gloriam; secundo quid respectu proximi, quia debent cavere eius offensam, ibi, *Sine offensione estote.* In prima primo inducit actum multiplicem; secundo persuadet actuum intentionem debitam, ibi, *Omnia in gloriam Dei facite.* Dicit ergo: *Sive ergo manducatis, sive bibitis... omnia in gloriam Dei facite;* quasi dicat: Quia haec mala contingunt: *ergo sive manduca-*

tis, *sive bibitis*, quae sunt opera necessitatis, *vel aliud quid facitis*, *omnia in gloriam Dei facite*, et cum invocatione Creatoris, ea intentione ut Deus laudetur, et glorificetur: *Matth. 5. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est: Coloss. 3. 17. Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in gloriam Dei facite.* Augustinus *in Psalm. 34. concione 2. in fine. Haec si recte fiunt, laudes Dei sunt. Non ergo solum vox tua sonet laudes Dei, sed etiam opera tua concordent cum voce tua. Cum enim Deus laudatur de bono opere, Deum laudas; et cum blasphematur Deus de malo opere tuo, Deum blasphemas*

Deinde cum dicit, *Sine offensione estote*, monet ut caveant ab offensa aliorum: et persuadet hoc primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* Ubi ponit se in exemplum primo pacificae conversationis; secundo fructuosae operationis, ibi, *Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis;* tertio rectae intentionis, ibi, *Ut salvi fiant.* Felix cuius conversatio amabilis, operatio utilis, intentio salubris. Dicit ergo: *Sine offensione estote;* quasi dicat: Ut omnia in gloriam Dei fiant, *sine offensione estote Iudaeis*, qui non adorant idola, et ideo in tali comestione scandalizantur, *et Gentibus*, qui adorant idola, et ideo per huiusmodi comestionem in errore confirmantur, *et Ecclesiae Dei*, quantum ad infirmos in fide, qui inde offenduntur. Iudaei sunt sub lege, sed non sunt sub fide; Gentes nec sub lege, nec in fide; Ecclesia Dei et sub lege, et in fide: *Roman. 12. 18. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Sicut et ego per omnia omnibus placeo*, tamquam conversans sine scandalo. *Ego*, inquam, *non quaerens quod mihi utile est* tantum, *sed quod multis.* Ecce optimus modus placendi omnibus, si omnium utilitas, non privatum commodum procuretur. Caritas, inquam, non quaerit quae sua sunt. Quod est utile, inquam, multis: et non hoc ad aliquod commodum temporale, *sed* ad hoc *ut salvi fiant: Philip. ult. 17. Non quaero datum, sed fructum.*

Notandum, quod multa sunt quae merito placere faciunt hominibus. Primum prudentia in consiliis; sicut advocatus clienti, dispensator Principi placet: *Genes. 41. 37. Placuit Pharaoni consilium et omnibus servis eius: Eccli. 20. 29. Vir prudens placebit magnatis.* Secundum munditia in factis; sicut coniux coniugi, instrumentum utenti placet: *1. Reg. 2. 26. Puer autem Samuel crescebat, et proficiebat, placens tam Deo, quam hominibus.* Non sic filii Heli. Tertium pietas in suffragiis; sicut medicus infirmanti, baculus seni placet. Unde de sepultura Abner dicitur *2. Reg. 3. 36. Placuerunt eis omnia quae fecit David in conspectu totius populi.* Quartum sapientia in verbis; sicut lumen viatori, viror visui placet: *Iosue 22. 33. Placuit sermo cunctis audientibus: Eccli. 20. 29. Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis.* Quintum clementia in responsis; sicut sapor gustui, melodia auri placet: *2. Paralip. 10. 7. Si placueris populo huic, et lenieris eos verbis clementibus, servient tibi omni tempore.* Sextum fortitudo in bellis; sicut pugil conductori, miles Principi placet: *1. Reg. 18. 22. Dixerunt servi Saul ad David: Ecce places Regi, et omnes servi eius diligunt te.* Septimum largitas in beneficiis; sicut pluvia terrae arenti, sicut fons sitienti placet: *1. Machab. 14. 4.* de Simone: *Quaesivit bona gentis suae, et placuit illis potestas eius.*

Hic quaeritur super illud, *Nolo vos esse socios daemoniorum.* Glossa: *Ad hoc genus pertinent quae fiunt in quibusdam rebus suspendendis, vel alligandis.* Contra. Ergo suspensio herbarum ad collum, vel cartularum, quae fieri solet, ad idolatriam pertinet. Responsio. Aut herbae habent a natura vim naturalem ad effectum illum, aut non. In primo casu non pertinent ad idolatriam, sed in secundo. Similiter schedulae aut continent solum verba sacra, et ex hoc creduntur habere vim, aut non. In primo casu non pertinet ad idolatriam, sed in secundo.

Item super illud, *Omnia mihi licent*, Glossa: *Potestate liberi arbitrii, et doctrina legis naturalis.* Contra. Secundum legem naturalem multa sunt illicita. Respondeo. Hic loquitur de cibis specialiter.

Item ibidem Glossa: *Praecepto Domini illa prohibentur.* Respondeo. Illa praecepta ad tempus fuerunt, et revocata sunt.

Item. *Nihil interrogantes.* Contra: *Tob. 2. 21. Videte ne forte furtivus sit* Respondeo. Non est simile, quia cibum furtivum non est licitum in se comedere; sed idolo immolatum licet edere, nisi propter scandalum alterius.

Item. *Omnia in gloriam Dei facite.* Contra. Ergo nullus actus est indifferens. Respondeo. Relatio haec in gloriam Dei intelligitur vel in actu, vel in aptitudine referendi, quae non est solum in bonis, sed etiam in indifferentibus.

Item. *Domini est terra et plenitudo eius.* Contra. Eadem ratio fuit sub lege: ergo si omnia sunt modo munda, quia Domini sunt, et tunc fuerunt. Respondeo. Reputatione legis immunda dicta sunt, sed non sui natura.

Item. *Sicut ego per omnia omnibus placeo.* Contra. *Galat. 1. 10. Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Item quomodo placebat persecutoribus suis? Respondeo ad primum. Placere volebat hominibus propter Deum, non propter se. Ad argumentum secundum, intelligitur hoc non de omnibus generaliter, sed de ecclesiasticis viris secundum Glossam.

CAPITIS UNDECIMI

LECTIO PRIMA

Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus.

Supra Apostolus removit a fidelibus id quod est contrarium Eucharistiae sacramento, scilicet participationem mensae idolorum; nunc autem instruit fideles de ipso eucharistiae sacramento: et primo praemittit quam-

dam admonitionem generalem; secundo accedit ad propositum, ibi, *Volo autem vos scire*. Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo significat quomodo Corinthii ad praedictam admonitionem se habebant, ibi, *Laudo autem vos, fratres*. Circa primum considerandum est, quod ita se habet naturalis ordo rerum, quod ea quae sunt inferiora in entibus imitantur ea quae sunt superiora secundum suum posse: unde etiam naturale agens tamquam superius, assimilat sibi patiens. Primordiale autem principium totius processionis rerum est Filius Dei, secundum illud *Ioan. 1. 3. Omnia per ipsum facta sunt*. Et ideo ipse est primordiale exemplar, quod omnes creaturae imitantur tamquam veram et perfectam imaginem Patris: unde dicitur *Coloss. 1. 15. Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae, quia in ipso condita sunt universa*. Speciali tamen quodam modo exemplar est spiritualium gratiarum, quibus spirituales creaturae illustrantur, secundum illud quod *in Psal. 109. 3.* dicitur ad Filium: *In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te:* quia scilicet genitus est ante omnem creaturam per gratiam lucentem, habens exemplariter in se splendores omnium sanctorum. Hoc autem exemplar Dei prius erat a nobis valde remotum, secundum illud *Eccle. 2. 12. Quid est homo ut sequi possit Regem factorem suum?* Et ideo homo fieri voluit, ut hominibus humanum exemplar praeberet: unde Augustinus dicit *in Libro de Agone christiano cap. 11. Qua perversitate non careat qui dicta, et facta illius hominis intueri diligit, et sectatur, in quo se nobis ad exemplum vitae praebuit Filius Dei?* Et sicut divinitatis eius exemplar primo quidem imitantur angeli, secundario vero reliquae creaturae, ut Dionysius dicit *10. cap. angelicae Hierarchiae;* ita humanitatis exemplar principaliter quidem imitandum proponitur praelatis Ecclesiae tamquam superioribus: unde et Dominus apostolis dicit *Ioan. 13. 15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci ita et vos faciatis*. Secundario vero ipsi praelati informati exemplo Christi, proponuntur exemplar vitae subditis, secundum illud *1. Petr. ult. 3. Forma facti gregis ex animo:* et *2. Thessal. 3. 9. Ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos*. Et ideo Apostolus signanter dicit: Dixi ut sine offensione omnibus sitis; et hoc quidem facere poteritis, si hoc quod dico servetis. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*, scilicet sum imitator. Imitabatur enim eum primo quidem in mentis devotione: *Galat. 2. 20. Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus*. Secundo in subditorum solicitudine: unde dicebat *Philip. 2. 17. Si immolor supra sacrificium, et obsequium fidei vestrae, gaudeo, et congratulor omnibus vobis... sicut et Christus obtulit semetipsum pro nobis*, ut dicitur *Ephes. 5. 2.* Tertio quantum ad passionis tolerantiam: *2. Corinth. 4. 10. Semper mortificationem Iesu in corpore circumferentes:* et *Galat. ult. 17. Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto*. Est autem notandum, quod non simpliciter dicit, *Imitatores mei estote;* sed addit, *sicut et ego Christi:* quia scilicet subditi praelatos suos imitari non debent in omnibus, sed in quibus illi Christum imitantur, qui est indeficiens sanctitatis exemplar.

Deinde cum dicit, *Laudo autem vos, fratres*, ostendit qualiter Corinthii se habebant ad admonitionem praedictam. Circa quod considerandum est, quod subditi suos praelatos sequuntur dupliciter, scilicet quantum ad facta, et dicta. Quantum quidem ad facta, dum subditi praelatorum exempla imitantur: unde dicitur *Iacob. 5. 10. Exemplum accipite, fratres mei, Prophetarum, qui locuti sunt in nomine Domini*. Quantum vero ad dicta, dum eorum praeceptis obediunt: *Proverb. 3. 21. Custodi praecepta mea, et vives*. In his autem Corinthii deficiebant, et maxime quantum ad maiorem multitudinem; et ideo Apostolus alloquens eos, dicit: *Laudo autem vos, fratres;* quasi dicat: Super hoc laudandos vos praebere debetis, sed non facitis, *quod per omnia memores estis*, ad imitandum mea exempla: non enim possumus illorum exempla imitari, quorum memoriam non habemus: unde dicitur *Hebr. 13. 7. Mementote praepositorum vestrorum, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem*. Quantum vero ad dicta subdit: *Et sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis;* quasi dicat: Eodem tenore observatis quo ego tradidi: hoc enim dicit, quia ab observantia praeceptorum eius recesserant: *Ioan. 15. 20. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt*.

Sed videtur hic modus loquendi non esse conveniens veritati sacrae Scripturae, quae nihil patitur falsitatis, secundum illud *Proverb. 8. 8. Iusti sunt omnes sermones mei, et non est in eis pravum quid, neque perversum*.

Sed dicendum, quod ironica locutio est una de locutionibus figurativis, in quibus veritas non attenditur secundum sensum quem verba faciunt, sed secundum id quod loquens exprimere intendit per simile, vel contrarium, vel quocumque alio modo. Et ideo in ironica locutione veritas attenditur secundum contrarium eius quod verba sonant, sicut in metaphorica secundum simile.

Deinde cum dicit, *Volo autem vos scire, fratres*, accedit ad propositum, instruens scilicet fideles de Eucharistiae sacramento: et circa hoc tria facit. Primo redarguit eorum errores circa ritum huius sacramenti; secundo ostendit huius sacramenti dignitatem, ibi, *Ego enim accepi a Domino;* tertio docet convenientem ritum, ibi, *Itaque fratres mei*. Circa primum tria facit. Primo redarguit errorem, quo scilicet errabant in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant capite non velato; secundo arguit errorem in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant, ibi, *Haec autem praecipio non laudans;* tertio quantum ad certum cibum, quia scilicet pransi ad sacra mysteria sumenda accedebant, ibi, *Convenientibus autem vobis etc.* Circa primum duo facit. Primo praemittit quoddam documentum, ex quo sumitur ratio subsequentis monitionis; secundo ponit monitionem, ibi, *Omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*. Circa primum ponit triplicem comparationem: quarum prima est Dei ad hominem, dicens: Dixi, quod praecepta mea tenetis per contrarium; sed ut appareat vos irrationabiliter agere, *volo vos scire*, tamquam rem necessariam, secundum illud *Isa. 5. 13. Captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: quod omnis viri caput Christus est:* quod

quidem dicitur secundum similitudinem capitis naturalis, in quo quatuor considerantur. Primo quidem perfectio, quia cum cetera membra unum solum sensum habeant, scilicet tactum, in capite vigent omnes sensus: et similiter in aliis viris inveniuntur singulae gratiae, secundum illud quod dicitur *infra 12. 8. Alii datur per spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae etc.* sed in homine Christo est plenitudo omnium gratiarum: non enim ad mensuram dat ei Deus spiritum, ut dicitur *Ioan. 3.* Secundo in capite invenitur sublimitas: quia ut scilicet in homine est superius omnibus membris, ita etiam Christus supereminet non solum omnibus hominibus, sed etiam omnibus angelis, secundum illud *Ephes. 1. 20. Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus super omnem Principatum, et Potestatem:* et *infra hoc cap. Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.* Tertio in capite invenitur influentia, quia scilicet quodam modo influit ceteris membris sensum, et motum; ita a capite Christo in cetera membra Ecclesiae, motus, et sensus spiritualis derivatur, secundum illud *Coloss. 2. 19. Non tenens caput, ex quo totum corpus per nexum, et coniunctiones subministratum, et constructum crescit in augmentum Dei.* Quarto in capite invenitur conformitas naturae ad cetera membra, et similiter in Christo ad alios homines, secundum illud *Philip. 2. 7. In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Secundam comparationem ponit hominis ad hominem, cum dicit: *Caput autem mulieris vir:* quod etiam secundum praedicta quatuor verificatur. Nam primo quidem vir est perfectior muliere, non solum quantum ad corpus, quia, ut Philosophus dicit *in Libro de generatione animalium Lib. 1. Phys. text. 81.* femina est masculus occasionatus; sed etiam quantum ad animae vigorem, secundum illud *Eccle. 7. 29. Virum ex mille reperi unum, mulierem ex omnibus non inveni.* Secundo quia vir naturaliter supereminet feminae, secundum illud *Ephes. 5. 22. Mulieres viris suis subiectae sint sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris.* Tertio quia vir influit gubernando mulierem, secundum illud *Gen. 3. 16. Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* Quarto vir et femina conformes sunt in natura, secundum illud *Gen. 2. 18. Faciamus ei adiutorium simile sibi.* Tertiam comparationem ponit Dei ad Dominum, cum dicit: *Caput vero Christi Deus.* Est autem considerandum, quod hoc nomen *Christus* significat personam praedicatam ratione humanae naturae; et sic hoc nomen *Deus* non supponit solum personam Patris, sed totam Trinitatem, a qua in humanitatem Christi, sicut a perfectiori, omnia bona derivantur, et cui humanitas Christi subiicitur. Alio modo potest intelligi secundum quod hoc nomen *Christus* supponit dictam personam ratione divinae naturae: et sic hoc nomen *Deus* supponit solum personam Patris; quae dicitur caput Filii, non quidem secundum maiorem perfectionem, vel secundum aliquam suppositionem, sed secundum originem, et secundum conformitatem naturae, sicut *in Psa. 2. 7.* dicitur: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Possunt tamen haec mystice accipi, prout in anima est quoddam spirituale coniugium. Nam sensualitas feminae comparatur; ratio vero viro, per quem sensualitas regi debet: unde et caput eius dicitur. Vel potius ratio inferior, quae inhaeret temporalibus disponendis, mulieri comparatur; viro autem ratio superior, quae vacat contemplationi aeternorum: quae caput inferioris dicitur, quia secundum rationes aeternas sunt temporalia disponenda, secundum illud *Exod. 25. 40. Inspice et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.* Dicitur autem caput viri Christus, quia sola ratio secundum superiorem sui partem Deo inhaeret.

LECTIO II.

Omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum; omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum est enim ac si decalvetur. Nam et si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, et gloria Dei est; mulier autem gloria viri est.

Praemisso documento, subiungit admonitionem, cuius ratio sumitur ex documento praedicto: et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem ex parte viri; secundo ex parte mulieris, ibi, *Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod caput mulieris est vir; *omnis autem vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.* Circa quod considerandum est, quod quilibet homo iudici assistens, suam conditionem, vel dignitatem debet profiteri, et praecipue assistens Deo, qui est omnium iudex; et ideo qui Deo assistunt, ordinatissime, et convenientissime se gerere debent, secundum illud *Eccle. 4. 17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei.* Dupliciter autem homo Deo assistit. Uno modo humana ad Deum referens, quod quidem fit orando, secundum illud *Eccli. 39. 6. In conspectu Altissimi deprecabitur, aperiet os suum in oratione, et pro delictis suis deprecabitur.* Alio modo divina ad homines deferens, quod quidem fit prophetando, secundum illud *Ioel. 2. 28. Effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri:* unde signanter Apostolus dicit: *Vir orans, aut prophetans:* his enim duobus modis vir Deo tamquam iudici, vel domino assistit. Dicitur autem prophetans dupliciter. Uno modo inquantum homo aliis annuntiat quae ei divinitus revelantur, secundum illud *Luc. 1. 67. Zacharias pater eius impletus est Spiritu sancto, et prophetavit, dicens: Benedictus Dominus Deus Israel etc.* Alio modo dicitur homo prophetans, inquantum profert ea quae sunt aliis revelata: unde illi qui in Ecclesia dicunt prophetias, vel alias sacras Scripturas legunt, dicuntur prophetantes: et sic accipitur *infra 14. 4. Qui prophetat, et Ecclesiam aedificat:* et ita etiam hic accipitur. Pertinet autem ad dignitatem viri, ut infra patebit, carere velamine capitis; et ideo dicit, quod *omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*, idest rem inconvenientem sibi agit. Sicut enim in corpore pulchritudo dicitur ex debita pro-

portione membrorum in convenienti claritate, vel colore; ita in actibus humanis dicitur pulchritudo ex debita proportione verborum, vel factorum, in quibus lumen rationis resplendet. Unde et per oppositum turpitudo intelligitur, quando contra rationem aliquid agitur, et non observatur debita proportio in verbis, et factis: unde *supra 7. 36.* dictum est: *Si quis turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta.*

Sed contra hoc obiicitur: nam multi velato capite in Ecclesia orant absque omni turpitudine, secretius orare volentes.

Dicendum est autem, quod duplex est oratio: una privata, quam scilicet quis Deo offert in propria persona; alia publica, quam quis offert Deo in persona totius Ecclesiae, ut patet in orationibus quae in Ecclesia per sacerdotes dicuntur: et de talibus orationibus Apostolus hic intelligit.

Item obiicitur de hoc quod dicit Glossa, quod prophetans dicitur Scripturas reserans, et secundum hoc ille qui praedicat, prophetat. Episcopi autem praedicant capite tecto mitra.

Sed dicendum est, quod ille qui praedicat, vel docet in scholis, ex propria persona loquitur: unde et Apostolus *Rom. 2.* nominat Evangelium suum, scilicet propter industriam qua utebatur in praedicatione Evangelii; sed ille qui sacram Scripturam in Ecclesia recitat, puta legendo lectionem, vel epistolam, vel Evangelium, ex persona totius Ecclesiae loquitur: et de tali prophetante intelligitur quod hic Apostolus dicit.

Sed tunc remanet obiectio de his qui cantant Psalmos in choro capite tecto. Sed dicendum, quod Psalmi non cantantur quasi ab uno singulariter se Deo praesentante, sed quasi a tota multitudine.

Deinde cum dicit, *Omnis autem mulier etc.* ponit admonitionem quantum ad mulieres, dicens: *Omnis autem mulier orans, aut prophetans*, ut supra, *non velato capite*, quod repugnat propter conditionem eius, *deturpat caput suum*, idest rem inconvenientem facit circa sui capitis detectionem.

Sed contra hoc obiicitur, quia Apostolus dicit *1. Tim. 2. 12. Docere in Ecclesia mulieri non permitto.* Quomodo ergo competit mulieri ut oret, aut prophetet publica oratione, aut doctrina?

Sed dicendum est, hoc intelligendum esse de orationibus, ac lectionibus quas mulieres in suis collegiis proferunt.

Deinde cum dicit, *Unum est enim ac si decalvetur*, probat admonitionem praedictam: et primo inducit probationem; secundo probationis iudicium auditoribus committit, ibi, *Vos ipsi iudicate.* Circa primum duo facit. Primo inducit probationem; secundo excludit obiectionem, ibi, *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino.* Circa primum ponit triplicem probationem, quarum prima sumitur per comparationem ad humanam naturam; secunda per comparationem ad Deum, ibi, *Vir quidem non debet velare caput suum;* tertia per comparationem ad angelos, cum dicit, *Et propter angelos.* Circa primum considerandum est, quod natura quae ceteris animalibus providit auxilia sufficientia vitae, hominibus praebuit ea imperfecte, ut per rationem arte, usu, manu sibi ea perficerent: sicut tauris dedit cornua ad defensionem; homines autem arma defensionis sibi praeparant manuali artificio rationis: et inde est quod ars imitatur naturam, et perficit ea quae natura facere non potest. Sic igitur ad tegumentum capitis natura homini dedit capillos; sed quia hoc tegumentum sufficiens non est, per artem praeparat homo sibi aliud velamen. Eadem igitur ratio est de velamine naturali capillorum, et de velamine artificiali. Naturale autem est mulieri quod comam nutriat: habet enim ad hoc dispositionem naturalem, et ulterius inclinatio quaedam inest mulieribus ad comam nutriendam: in pluribus enim hoc accidit quod mulieres magis student ad nutriendam comam quam viri. Videtur ergo conditioni mulierum conveniens esse quod magis utantur artificiali velamine capitis quam viri. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit convenientiam velaminis naturalis, et artificialis, dicens: Dictum est: *Mulier non velans caput, deturpat caput suum: unum est enim*, scilicet unius rationis, privari scilicet velamine artificiali, *ac si decalvetur*, idest ac si privetur naturali velamine capillorum, quod in poenam quibusdam praedicitur *Isa. 3. 17. Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et crimen earum nudabit.* Secundo ducit ad inconveniens, dicens: *Nam et si non velatur mulier, tondeatur;* quasi dicat: Si abiicit velamen artificiale, abiiciat pari ratione etiam naturale; quod est inconveniens.

Sed contra hoc videtur esse quod sanctimoniales tondentur. Ad quod dupliciter potest responderi. Primo quidem quia ex hoc ipso quod votum viduitatis, vel virginitatis assumunt, Christo desponsante, promoventur in dignitatem virilem, utpote liberatae a subiectione virorum, et immediate Christo coniunctae. Secundo quia assumunt poenitentiae lamentum religionem intrantes. Est autem consuetudo viris quod tempore luctus comam nutriant, quasi hoc sit suae conditioni conveniens; mulieres autem e contrario tempore luctus comam deponunt: unde dicitur *Hierem. 7. 29. Capillum tuum tonde, et proiice, et sume in directum planctum.* Tertio concludit propositum, dicens: *Si vero turpe*, idest indecens, *est mulieri tonderi, aut decalvari*, idest privari naturali velamine arte, vel natura, *velet caput suum*, utens scilicet velamine artificiali.

Deinde cum dicit, *Vir quidem non debet velare caput suum*, ponit secundam probationem, quae accipitur per comparationem ad Deum: et primo inducit probationem; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem eius quod est ex parte viri; secundo illud quod est ex parte mulieris, ibi, *Mulier autem gloria viri est.* Dicit ergo primo: Dictum est quod *turpe est mulieri tonderi*, sicut et non velari; viro autem non est turpe: cuius ratio est haec. *Vir quidem non debet velare caput suum, quia est imago, et gloria Dei.*

Per hoc autem quod dicit, *Est imago Dei*, excluditur quorumdam error dicentium, quod homo solum est ad imaginem Dei, non autem est imago; cuius contrarium hic Apostolus dicit. Dicebant autem, quod solus Filius est imago, secundum illud *Coloss. 1. 15. Qui est imago invisibilis Dei.* Est ergo dicendum, quod homo imago Dei dicitur, et ad imaginem

est enim imago imperfecta: Filius autem dicitur imago, non ad imaginem, quia est imago perfecta.

Ad cuius evidentiam considerandum est, quod de ratione imaginis in communi duo sunt. Primo quidem similitudo, non in quibuscumque, sed vel in ipsa specie rei, sicut homo filius assimilatur patri suo; vel in aliquo quod sit signum speciei, sicut figura in rebus corporalibus. Unde qui figuram equi describunt, dicuntur imaginem eius depingere. Et hoc est quod dicit Hilarius *in lib. de Synodis*, quod imago est species indifferens. Secundo requiritur origo. Non enim duorum hominum qui sunt similes specie, unus imago alterius dicitur, nisi ex eo oriatur, sicut filius a patre: nam imago dicitur ab exemplari. Tertio ad rationem perfectae imaginis requiritur aequalitas. Quia igitur homo similatur Deo secundum memoriam, intelligentiam, et voluntatem mentis, quod pertinet ad speciem intellectualis naturae, et hoc habet a Deo, dicitur esse Dei imago: quia tamen deest aequalitas, est Dei imago imperfecta: et ideo dicitur ad imaginem, secundum illud *Gen. 1. 26. Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Sed Filius, qui est aequalis Patri, est imago perfecta, non autem ad imaginem.

Considerandum est etiam, quod gloria Dei dupliciter dicitur. Uno modo qua Deus in se gloriosus est; et sic homo non est gloria Dei, sed potius Deus est gloria hominis, secundum illud *Psal. 3. 4. Tu, Domine, susceptor meus es, et gloria mea*. Alio modo dicitur gloria Dei claritas eius ab eo derivata, secundum illud *Exod. ult. 32. Gloria Domini implevit illud*. Et hoc modo hic dicitur, quod vir est gloria Dei, inquantum claritas Dei immediate super virum refulget, secundum illud *Psalm. 4. 7. Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*.

Deinde cum dicit, *Mulier autem etc*. ponit id quod est ex parte mulieris, dicens: *Mulier autem est gloria viri:* quia claritas mulieris derivatur a viro, secundum illud *Genes. 2. 23. Haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est*.

Sed contra hoc obiicitur, quia imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia maris, et feminae, ut dicitur *Coloss. 3.* non ergo magis debet dici, quod vir dicitur imago Dei quam mulier.

Dicendum est autem, quod vir dicitur hic specialiter imago Dei secundum quaedam exteriora, scilicet quia vir est principium totius sui generis, sicut Deus est principium totius universi, et quia de latere Christi dormientis in cruce fluxerunt sacramenta sanguinis et aquae, a quibus fabricata est Ecclesia. Potest etiam quantum ab interiora dici, quod vir specialius dicitur imago Dei secundum mentem, inquantum in eo ratio magis viget. Sed melius dicendum est, quod Apostolus signanter loquitur: nam de viro dixit, quod vir imago, et gloria Dei est; de muliere autem non dixit, quod esset imago, et gloria viri, sed solum quod est gloria viri: ut detur intelligi quod esse imaginem Dei, commune est viro, et mulieri; esse autem gloriam Dei, immediate proprium est viri.

Restat autem considerandum, propter quid vir non debeat velare caput, sed mulier. Quod quidem dupliciter accipi potest. Primo quidem quia velamen quod capiti superponitur, designat potestatem alterius super caput existentis ordine naturae: et ideo vir sub Deo existens, non debet velamen habere super caput, ut ostendat se immediate Deo subesse; mulier autem debet velamen habere, ut ostendat se praeter Deum alteri naturaliter subesse. Unde cessat obiectio de servo, et subdito, quia haec subiectio non est naturalis. Secundo ad ostendendum quod gloria Dei non est occultanda, sed revelanda; gloria autem hominis est occultanda: unde *in Psal. 113. 1.* dicitur: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*.

LECTIO III.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro: etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum: ideo debet mulier velamen habere super caput suum et propter angelos. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem: omnia autem ex Deo. Vos ipsi iudicate. Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos. Quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier vero si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.

Praemiserat Apostolus quod mulier est gloria viri, quod hic probare intendit: et circa hoc tria facit. Primo ponit probationem; secundo assignat rationem eius quod dixerat, ibi, *Etenim non est creatus vir propter mulierem;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ideo debet mulier velamen habere super caput suum*. Circa primum considerandum est, quod, sicut supra dictum est, mulier dicitur gloria viri per quamdam derivationem: et ideo ad hoc probandum subdit: *Non enim*, prima scilicet rerum conditione, *vir est ex muliere*, scilicet formatus, *sed mulier ex viro:* dicitur enim *Gen. 2. 22.* quod *aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem:* de viro autem dicitur *ibid. 6. Formavit Dominus Deus hominem de limo terrae*.

Deinde cum dicit, *Etenim non est creatus vir propter mulierem*, assignat rationem eius quod dixerat. Ad cuius evidentiam considerandus est talis ordo perfecti, et imperfecti, quod imperfectum in uno et eodem subiecto prius est tempore quam perfectum: prius enim aliquis homo est puer quam vir: simpliciter tamen perfectum est prius imperfecto, tempore, et natura: nam puer producitur ex viro. Haec igitur est ratio quare mulier producta est ex viro, quia perfectior est muliere: quod ex hoc probat Apostolus, quia finis est perfectior eo quod est ad finem; vir autem est finis mulieris: et hoc est quod dicit: *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum*, in adiutorium scilicet generationis; sicut pa-

ticus est propter agens, et materia propter formam. Unde dicitur *Gen. 2. 18. Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi.*

Deinde cum dicit, *Ideo debet mulier velamen habere*, infert conclusionem intentam, dicens: *Ideo*, scilicet quia vir est imago, et gloria Dei, mulier autem est gloria viri, *mulier debet habere velamen super caput suum*, quando scilicet Deo assistit orando, vel prophetando; ut per hoc ostendatur quod non immediate subest Deo, sed subiicitur etiam viro sub Deo: hoc enim significat velamen quod capiti superponitur: unde alia littera habet, quod *mulier debet habere potestatem super caput suum:* et idem est sensus: nam velamen est signum potestatis, secundum quod *in Psal. 65. 2* dicitur: *Imposuisti homines super capita nostra.*

Deinde cum dicit, *Et propter angelos*, assignat tertiam rationem, quae sumitur ex parte angelorum, dicens: *Et* etiam *mulier debet habere velamen super caput suum propter angelos:* quod quidem dupliciter intelligi potest. Uno modo de ipsis angelis caelestibus, qui conventus fidelium visitare creduntur, praecipue quando sacra mysteria celebrantur. Et ideo tunc tam mulieres quam viri ad reverentiam eorum honeste, et ordinate se debent habere, secundum illud *Psal. 137. 2. In conspectu angelorum psallam tibi.* Alio modo potest intelligi, secundum quod angeli dicuntur sacerdotes, inquantum divina populo annuntiant, secundum illud *Malach. 2. 7. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Debet ergo mulier velamen habere semper in Ecclesia *propter angelos*, idest propter sacerdotes duplici ratione. Primo quidem propter eorum reverentiam, ad quam pertinet quod mulieres coram eis honeste se habeant: unde dicitur *Eccli. 7. 33. Honora Deum ex tota anima tua, et sacerdotes illius.* Secundo propter eorum cautelam, ne scilicet ex conspectu mulierum non velatarum ad concupiscentiam provocentur: unde dicitur *Eccli. 9. 5. Virginem ne aspicias, ne forte scandalizeris in decore illius.*

Augustinus autem *Lib. 12. de Trinit. cap. 7.* aliter exponit praedicta: ostendit enim quod tam mulier quam vir est ad imaginem per hoc quod dicitur *Ephes. 4. 23. Renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui renovatur in agnitione Dei secundum imaginem eius qui creavit eum, ubi non est masculus, et femina.* Et sic patet quod imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia masculi, et feminae; et ideo mulier est imago Dei sicut et vir. Expresse enim dicitur *Genes. 1.* quod creavit Deus hominem ad imaginem suam, masculum, et feminam creavit eos. Et ideo Augustinus dicit hoc esse intelligendum in spirituali coniugio, quod est in anima nostra, in qua, sicut supra dictum est, sensualitas, vel etiam inferior ratio, se habet per modum mulieris; ratio autem superior per modum viri, in qua attenditur imago Dei: et secundum hoc mulier est ex viro, et propter virum: quia administratio rerum temporalium, vel sensibilium, cui intendit inferior ratio, vel etiam sensualitas, debent deduci ex contemplatione aeternorum, quae pertinent ad superiorem rationem, et ad eam ordinari. Et ideo mulier dicitur habere velamen, vel potestatem super caput suum, ad significandum quod circa temporalia dispensanda debet homo cohibitionem quamdam, et refrenationem habere, ne ultra modum homo progrediatur in eis diligendis: quae quidem cohibitio circa amorem Dei adhiberi non debet, cum praeceptum sit *Deut. 6. 5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* Nam circa desiderium finis non apponitur mensura, quam necesse est apponi circa ea quae sunt ad finem: medicus enim sanitatem inducit quanto perfectiorem potest; non tamen dat medicinam quanto maiorem potest, sed secundum determinatam mensuram. Sic vir non debet habere velamen super caput; et hoc debet propter angelos sanctos: quia, sicut in Glossa dicitur, gratuita est sanctis angelis sacrata et pia significatio. Unde et Augustinus dicit *De Civitate Dei Lib. 21. cap. 6.* quod daemones alliciuntur quibusdam sensibilibus rebus, non sicut animalis cibis, sed sicut spiritus signis.

Deinde cum dicit, *Verumtamen neque vir sine muliere etc.* excludit dubitationem quae posset ex dictis oriri. Quia enim dixerat, quod vir est gloria Dei, mulier autem est gloria viri; posset aliquis credere vel quod mulier non esset ex Deo, vel quod non haberet potestatem in gratia. Unde primo hoc excludit dicens Licet mulier sit gloria viri, qui est gloria Dei, *verumtamen neque vir est in Domino*, idest a Domino productus, *sine muliere, neque mulier sine viro:* utrumque enim Deus fecit, secundum illud *Gen. 1. 27. Masculum, et feminam creavit eos.* Vel aliter, *Neque vir est sine muliere in Domino,* scilicet in gratia Domini nostri Iesu Christi, *neque mulier sine viro:* quia uterque per gratiam Dei salvatur, secundum illud *Galat. 3. 27. Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis:* et postea subdit: *Non est masculus, neque femina*, scilicet differens in gratia Christi. Secundo assignat rationem dicens: *Nam sicut* in prima rerum institutione *mulier est de viro* formata, ita et in subsequentibus generationibus *vir per mulierem* productus est, secundum illud *Iob 14. 1. Homo natus de muliere.* Nam prima productio hominis fuit sine viro, et muliere, quando Deus formavit hominem de limo terrae, ut dicitur *Genes. 2.* Secunda autem fuit de viro sine muliere, quando formavit Evam de costa viri, ut ibidem legitur. Tertia autem est ex viro, et muliere, sicut Abel natus est ex Adam, et Eva, ut legitur *Genes. 4.* Quarta autem est ex muliere sine viro, ut Christus ex virgine, secundum illud *Galat. 4. 4. Misit Deus Filium suum factum ex muliere.* Tertio ostendit rationem esse convenientem, dicens: *Omnia autem ex Deo:* quia scilicet et hoc ipsum quod mulier primo fuit ex viro, et hoc quod postmodum vir est ex muliere, est ex operatione divina: unde ad Deum pertinent tam vir quam mulier. Unde dicitur *Rom. 11. 36. Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

Deinde cum dicit, *Vos ipsi iudicate,* committit iudicium eius quod dixerat, auditoribus; et circa hoc duo facit. Primo committit iudicium rationalibus auditoribus; secundo comprimit protervos auditores, ibi, *Si quis autem videtur contensiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus.* Circa primum quatuor facit. Primo committit auditoribus iudicium eius quod dixerat, more eius qui confidit se sufficienter probasse, dicens: *Vos ipsi iudicate.* Pertinet enim ad bonum auditorem iudicare de auditis: unde dicitur *Iob 6. 29.*

Loquentes id quod iustum est iudicate: et *12. 2. Nonne auris verba diiudicat?* Secundo proponit sub quaestione id de quo debet esse iudicium, dicens: *Decet mulierem non velatam orare Deum?* Hoc prohibetur *1. Petr. 3. 3.* ubi dicitur: *Quarum sit non exterius capillatura.* Tertio ostendit unde debeant sumere suum iudicium, quia ab ipsa natura; et hoc est quod dicit: *Nec ipsa natura docet vos.* Et vocat hic naturam, ipsam inclinationem naturalem quae inest mulieribus ad nutriendum comam, quae est naturale velamen, non autem viris. Quae quidem inclinatio naturalis esse ostenditur, quia in pluribus invenitur. Oportet autem ab ipsa natura doceri, quia est Dei opus, sicut in pictura instruitur aliquis artificio pictoris: et ideo contra quosdam dicitur *Isa. 24. 5. Transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt foedus sempiternum*, idest ius naturale. Quarto autem a natura sumit rationem, et primo ponit id quod est ex parte viri, dicens: *Quod vir quidem si comam nutriat*, more mulieris, *ignominia est illi*, idest ad ignominiam ei reputatur apud plures homines, quia per hoc videtur muliebris esse. Et ideo *Ezech. 44. 20.* dicitur: *Sacerdotes comam non nutriant.* Nec est instantia de quibusdam qui in veteri lege comam nutriebant: quia hoc erat signum quod tunc erat positum in lectione veteris testamenti, ut dicitur *2. Corinth. 3.* Secundo ponit id quod est ex parte mulieris, dicens: *Mulier et si comam nutriat, gloria est illi*, quia videtur ad ornatum eius pertinere: unde dicitur *Cantic. 7. 5. Comae capitis eius sicut purpura Regis.* Et assignat consequenter rationem, cum dicit: *Quoniam capilli dati sunt ei*, scilicet mulieri, *pro velamine:* et ideo eadem ratio est de capillis nutriendis, et de velamine artificiali apponendo: *Cantic. 4. 1. Capilli tui sicut grex caprarum.*

Deinde cum dicit, *Si quis autem contensiosus esse etc.* comprimit protervos auditores, dicens: *Si quis autem videtur contentiosus esse*, ut scilicet rationibus praedictis non acquiescat, sed confidentia clamoris veritatem impugnet, quod pertinet ad contentionem, ut Ambrosius dicit, contra id quod dicitur *Iob 6. 29. Respondete, obsecro, absque contentione:* et *Prov. 20. 3. Honor est ei qui separat se a contentionibus:* hoc sufficiat ad comprimendum talem, quod *nos*, Iudaei in Christum credentes, *talem consuetudinem non habemus*, scilicet quod mulieres orent non velato capite, *neque* etiam tota *Ecclesia Dei*, per Gentes diffusa. Unde si nulla esset ratio, hoc solum deberet sufficere ne aliquis ageret contra communem Ecclesiae consuetudinem. Dicitur enim *in Psal. 67. 7. Qui habitare facit unius moris in domo.* Unde Augustinus dicit *in epistola ad Casulanum*, quod in omnibus in quibus nihil certi definit sacra Scriptura, mos populi Dei, atque instituta maiorum pro lege habenda sunt.

LECTIO IV.

Hoc autem praecipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius convenitis. Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo. Nam oportet et haereses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Convenientibus ergo vobis in unum, iam non est dominicam coenam manducare. Unusquisque enim suam coenam praesumit ad manducandum; et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum, et bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.

Postquam Apostolus redarguit Corinthios de eorum errore in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant, capite non velato; consequenter arguit eorum errorem de scissuris in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant: et primo tangit eorum defectum in generali; secundo in speciali, ibi, *Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos.* Dicit ergo primo: *Hoc autem*, quod dictum est supra, quod mulieres velatae sint in Ecclesiis, *praecipio:* ut sic tripliciter eos induceret ad huiusmodi observantiam: primo quidem ratione; secundo consuetudine; tertio praecepto, quod solum sine aliis necessitatem induceret: *Proverb. 3. 21. Custodi praecepta mea, et vives:* et *Eccle. 4. 12.* dicitur: *Funiculus triplex difficile rumpitur: non laudans*, sed magis vituperans, *quod* convenitis in Ecclesiam, *non in melius*, sicut deberet esse, *sed in deterius*, ex culpa vestra. Omnia enim animalia gregalia, puta columbae, grues, oves, naturali instinctu in unum conveniunt, ut sit eis corporaliter melius: unde et homo, cum sit animal gregale, vel sociale, ut Philosophus probat *1. Lib. Politic.* secundum rationem agere debet, ut multi in unum conveniant propter aliquod melius; sicut in rebus saecularibus multi in unitatem civitatis conveniunt, ut sit eis melius saeculariter, scilicet propter securitatem, et sufficientiam vitae. Et ideo fideles in unum convenire debent propter aliquod melius spirituale, secundum illud *Psal. 101. 23. In conveniendo populos in unum, et Reges ut serviant Domino*; et alibi *Psal. 110. 1. In consilio iustorum, et congregatione, magna opera Domini.* Sed isti in deterius conveniebant propter culpas quas committebant dum convenirent: *Isa. 1. 13. Iniqui sunt coetus vestri: Eccli. 21. 11. Stuppa collecta synagoga peccantium.*

Deinde cum dicit, *Primum quidem etc.* ponit in speciali quomodo in deterius convenirent: et ponit indicium culpae, dicens: *Primum quidem*, inter cetera scilicet quod in deterius convenitis? *convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos*, scilicet per contentiones quas exercebant: quod quidem Ecclesiae non convenit, quae in unitate constituitur, secundum illud *Ephes 4. 4. Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.* Hoc tamen praedicitur *Isa. 21. 19. Scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatae sunt.* Dicit autem Glossa, quod dicendum, *Primum*, ostendit quod primum malum est dissensio, unde cetera oriuntur: ubi enim est dissensio, nihil rectum est.

Sed contra videtur esse quod dicitur *Eccli. 10. 15. Initium omnis peccati superbia:* et *1. Tim. ult. 10. Radix omnium malorum cupiditas.*

Dicendum est autem, quod hae auctoritates loqun-

tur quantum ad peccata personalia singularium hominum, quorum primum est superbia ex parte aversionis, et cupiditas ex parte conversionis. Sed Glossa hic loquitur de peccatis multitudinis, inter quae primum est dissensio, per quam solvitur rigor disciplinae. Unde dicitur *Iacob. 3. 16. Ubi est zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.*

Secundo ponit credulitatem auditorum, cum dicit: *Et ex parte credo*, idest quantum ad aliquos vestrum, qui erant ad contentionem proni, secundum illud quod dixerat supra *1. 11. Contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephae.* Alii vero non erant contentiosi, ex quorum persona ibi subditur: *Ego autem Christi.* Unde et *Cant. 2. 2.* dicitur: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, idest boni inter malos.

Tertio assignat rationem suae credulitatis, dicens, *Nam oportet*, non solum quascumque scissuras, sed etiam *haereses esse.* Ubi duo consideranda sunt. Primo quid sit haeresis; secundo quomodo oporteat haereses esse. Circa primum sciendum, quod, sicut Hieronymus dicit *super Epistolam ad Galatas*, haeresis Graece ab electione dicitur, quia scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam quam putat esse meliorem: ex quo duo accipi possunt. Primo quidem quod de ratione haeresis est quod aliquis privatam disciplinam sequatur, quasi per electionem propriam, non autem disciplinam publicam, quae divinitus traditur; secundo quod huic disciplinae aliquis pertinaciter inhaereat; nam electio firmam importat inhaesionem; et ideo haereticus dicitur qui spernens disciplinam fidei, quae divinitus traditur, pertinaciter proprium errorem sectatur. Pertinet autem aliquid ad disciplinam fidei dupliciter. Uno modo directe, sicut articuli fidei, qui per se credendi proponuntur: unde error circa eos secundum se facit haereticum, si pertinacia adsit. Non possunt autem a tali errore propter simplicitatem aliquam excusari, praecipue quantum ad ea de quibus Ecclesia solemnizat, et quae communiter versantur in ore fidelium, sicut mysterium Trinitatis, nativitatis Christi, et alia huiusmodi. Quaedam vero indirecte pertinent ad fidei disciplinam, inquantum scilicet ipsa non proponuntur ut propter se credenda, sed ex negatione eorum sequitur aliquid contrarium fidei; sicut si negetur Isaac fuisse filius Abrahae, sequitur aliquid contrarium fidei, scilicet sacram Scripturam continere aliquid falsi. Ex talibus autem non indicatur aliquis haereticus, nisi adeo pertinaciter perseveret quod ab errore non recedat, etiam viso quid ex hoc sequatur. Sic igitur pertinacia qua aliquis contemnit in his quae sunt fidei directe, vel indirecte, subire iudicium Ecclesiae, facit hominem haereticum. Talis autem pertinacia procedit ex radice superbiae, qua aliquis praefert sensum suum toti Ecclesiae. Unde Apostolus dicit *1. ad Tim. 6. 3. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei quae secundum pietatem est, doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones, et pugnas verborum.*

Secundo considerandum est, quomodo oporteat haereses esse. Si enim opportunum est haereticos esse, videtur quod sint commendabiles, et non sint extirpandi. Sed dicendum est, quod dupliciter de aliquo dicitur, quod oporteat illud esse. Uno modo ex intentione illius qui hoc agit; puta si dicamus, quod oportet iudicia esse, quia scilicet iudices iudicia exercentes intendunt iustitiam, et pacem in rebus humanis constituere. Alio modo ex intentione Dei, qui etiam mala ordinat in bonum, sicut persecutionem tyrannorum ordinavit in gloriam martyrum. Unde Augustinus dicit *in Enchyridion cap. 2. quod Deus est adeo bonus quod nullo modo permitteret fieri aliquod malum, nisi esset adeo potens quod de quolibet malo posset elicere bonum:* et secundum hoc dicitur *Matth. 18. 7. Necesse est ut veniant scandala; verumtamen vae homini illi per quem scandalum venit:* et secundum hoc hic dicit Apostolus, quod *oportet haereses esse*, ex eo quod Deus malitiam haereticorum ordinavit in bonum fidelium. Et hoc dicit primo quidem ad maiorem declarationem veritatis: unde dicit Augustinus *de Civ. Dei Lib. 16.* in Glossa: *Ab adversario mota quaestio, discendi existit occasio. Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum haereticorum callida inquietudine excogitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, et praedicantur instantius.* Unde et *Prov. 27. 17. Ferrum ferro acuitur, et homo exacuit faciem amici sui.* Secundo ad manifestandam infirmitatem fidei in his qui recte credunt; et hoc est quod hic subdit Apostolus: *Ut qui probati*, idest adprobati sunt a Deo, *manifesti fiant in vobis*, idest inter vos: *Sap. 3. 6. Tamquam aurum in fornace probavit illos.*

Deinde cum dicit, *Convenientibus ergo vobis etc.* redarguit eos de tertio delicto, quia scilicet peccabant in modo, et origine sumendi corpus Christi. Et potest totum quod sequitur, dupliciter exponi. Secundum autem primam expositionem redarguuntur de hoc quod corpus Christi pransi accipiebant. Circa hoc ergo quatuor facit. Primo ponit detrimentum quod incurrebant: secundo ponit culpam, ibi, *Unusquisque enim suam coenam praesumit;* tertio inquirit de causa culpae, ibi, *Numquid domos non habetis ad manducandum, et bibendum?* quarto concludit eorum vituperationem, ibi, *Quid dicam vobis?* Dicit ergo primo ita. *Convenientibus vobis*, scissurae sunt inter vos Ergo *convenientibus vobis in unum*, corpore, non animo, *iam* ad hoc advenistis quod *non est*, idest non licet, vel non competit vobis, *dominicam coenam manducare*, idest sumere eucharistiae sacramentum, quod Dominus in coena discipulis dedit. Hoc enim sacramentum, ut Augustinus dicit *super Ioan. tract. 26.* est sacramentum unitatis, et caritatis; et ideo non competit dissentientibus: *Cant. 5. 1. Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi.* Vel melius potest referri ad ea quae sequuntur, ut sit sensus. Non solum *convenientibus vobis* scissurae sunt inter vos, sed *vobis convenientibus, iam*, idest in praesenti, hoc determinatum habetis quod *non est*, idest non licet vobis, *dominicam coenam manducare*, ad quam pransi acceditis. Quia enim Dominus discipulis suis post coenam hoc sacramentum tradidit, ut legitur *Matth. 26.* volebant etiam Corinthii post communem coenam sumere corpus Christi. Sed Dominus hoc rationabiliter fecit propter tria. Primo quidem quia ordine congruo figura praecedit veritatem. Agnus autem paschalis erat figura, sive umbra huius sacramenti; et ideo post coe-

nam agni paschalis, Christus hoc sacramentum dedit. Dicitur enim *Coloss.* 2. 17. de omnibus legalibus, quod *sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Secundo ut ex hoc sacramento statim ad passionem transiret, cuius hoc sacramentum est memoriale; et ideo dixit discipulis *Ioan.* 14. 31. *Surgite, eamus hinc*, scilicet ad passionem. Tertio ut arctius imprimeretur hoc sacramentum cordibus discipulorum, quibus ipsum tradidit in ultimo suo recessu. Sed in reverentiam tanti sacramenti postmodum Ecclesia instituit, quod nonnisi a ieiunis sumatur; a quo excipiuntur infirmi, qui in necessitate, quae legem non habet, possunt non ieiuni sumere corpus Christi. Quia vero aqua non solvit ieiunium, existimaverunt quidam quod post potum aquae posset aliquis sumere hoc sacramentum; praesertim quia, ut dicunt, aqua non nutrit, sicut nec aliquod aliud simplex elementum. Quamvis autem aqua secundum se non nutriat, et ob hoc non solvat ieiunium Ecclesiae, secundum quod dicuntur aliqui ieiunantes; nutrit tamen aliis admixta, et ideo solvit ieiunium naturae: et secundum hoc dicuntur aliqui ieiuni, qui scilicet eadem die nihil sumpserunt nec cibi, nec potus. Et quia reliquiae cibi, quae in ore remanent, sumuntur per modum salivae, hoc non impedit aliquos esse ieiunos; similiter et non impedit aliquos esse ieiunos, si tota nocte nihil dormierint, vel si etiam non sint plene digesti, dummodo eadem die omnino cibi vel potus nihil sumpserint. Unde quia principium diei est sumendum secundum usum Ecclesiae a media nocte; ideo quicumque post mediam noctem aliquid sumpserit, quantumcumque modicum cibi, vel potus, non potest eadem die sumere hoc sacramentum.

Deinde cum dicit, *Unusquisque enim suam coenam praesumit*, ponit culpam: et primo secundum quod peccabant in Deum; secundo prout peccabant in proximum, ibi, *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.* Dicit ergo primo: Ideo dico, quod non licet vobis dominicam coenam manducare, quia *unusquisque* vestrum *praesumit*, idest ante sumit, *suam coenam*, scilicet ciborum communium, *ad manducandum.* Quilibet enim eorum portabat ad Ecclesiam fercula praeparata, et comedebat quilibet seorsum, antequam sumeret sacra mysteria: *Osee* 4. 18. *Separatum est convivium eorum: nunc interibunt: Eccli.* 11. 19. dicitur in persona parci: *Inveni requiem mihi, et comedebam de bonis meis solus.* Deinde cum dicit, *Et alius quidem esurit etc.* arguit culpam eorum inquantum erat contra proximum. Divites enim laute comedebant in Ecclesia, et bibebant usque ad ebrietatem; pauperibus autem nihil dabant, ita quod remanebant esurientes: et hoc est quod dicitur: *Et alius quidem esurit*, scilicet pauper, qui non habebat unde sibi praepararet, *alius autem ebrius est*, scilicet dives, qui superflue comedebat, et bibebat, contra id quod dicitur *Nehemen.* 8. 10. *Comedite pinguia, et bibite mulsum, et mittite partes eis qui non praeparaverunt sibi: Iob* 31. 17. *Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea.*

Deinde cum dicit, *Numquid domos non habetis?* inquirit de causa huius culpae: et primo excludit causam per quam poterant excusari: non enim est licitum domum Dei, quae est deputata sacris usibus, communibus usibus applicare: unde et Dominus eiiciens ementes, et vendentes de templo, dixit *Matth.* 21. 13. *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam domum negotiationis.* Et Augustinus dicit *in Regula: In oratorio nemo aliquid faciat nisi ad quod factum est, unde et nomen accepit.* Tamen propter necessitatem, quando scilicet aliquis aliam domum non inveniret, licite posset Ecclesia uti ad manducandum, vel ad alios huiusmodi licitos usus. Hanc ergo excusationem excludit Apostolus, dicens: *Numquid non habetis domos*, scilicet proprias, *ad manducandum, et bibendum?* ut propter hoc excusemini, si in Ecclesia convivia celebretis, quae debetis in propriis domibus facere. Unde et *Luc.* 5. dicitur, quod Levi fecit Christo convivium magnum in domo sua. Secundo cum dicit, *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* affert causam quae eos inexcusabiles reddit: quarum prima est contemptus Ecclesiae Dei; et hanc ponit, dicens: *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* Et ideo in Ecclesia praesumitis coenam vestram ad manducandum. Et potest hic sumi Ecclesia tam pro congregatione fidelium, quam pro domo sacra, quae non est contemnenda, secundum illud *Ps.* 92. 5. *Domum tuam decet sanctitudo:* et *Hierem.* 7. 11. *Numquid spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris?* Isti autem utrumque contemnebant, dum praesente conventu fidelium, in loco sacro convivia celebrabant. Secundo ponit contemptum proximorum in hoc quod subditur: *Et confunditis eos qui non habent?* In hoc enim pauperes erubescebant, quod ipsi esuriebant in conspectu totius multitudinis, aliis laute comedentibus, et bibentibus. Dicitur autem *Prov.* 17. 5. *Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius:* et *Eccli.* 14. 2. *Animam esurientem ne despexeris.*

Deinde cum dicit, *Quid dicam vobis?* concludit eorum vituperationem, dicens: *Quid dicam vobis?* ex consideratione praedictorum. Numquid *laudo vos?* Et respondet: Et si in aliis factis laudo vos, *in hoc* tamen facto *non laudo.* Et est advertendum, quod *supra hoc cap.* dum de habitu mulierum loqueretur, saltem ironice laudavit eos, dicens: *Laudo vos, quod per omnia mei memores estis.* Hic vero nec ironice vult eos laudare: quia in gravioribus delictis nullo modo sunt peccatores palpandi: unde et *in Psalm.* 9. 24. dicitur: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae, et iniquus benedicitur, exacerbavit Dominum peccator:* et *Isa.* 3. 12. *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.*

Secundum aliam vero expositionem, arguuntur de alia culpa. In primitiva enim Ecclesia fideles panem, et vinum offerebant, quae consecrabantur in sanguinem, et corpus Christi, quibus iam consecratis, divites, qui multa obtulerant, eadem sibi repetebant; et sic ipsi abundanter sumebant, pauperibus nihil sumentibus, qui nihil obtulerant. De hac ergo culpa Apostolus eos hic reprehendit, dicens: *Convenientibus enim vobis in unum, iam non est*, idest non contingit inter vos, *dominicam coenam manducare.* Coena enim Domini est communis toti familiae. Unusquisque autem vestrum sumit eam, non quasi communem, sed quasi propriam, dum sibi vult vindicare quod Deo obtulit: et hoc est quod subdit: *Unusquisque praesumit*, idest praesumptuose attentat, *ad manducandum coenam*, sci-

licet Domini, idest panem, et vinum consecratum, quasi *suam*, idest quasi propriam, vindicans scilicet ea quae consecrata sunt Domino, in suos usus; et ita sequitur quod *alius*, scilicet pauper, qui nihil obtulit, *esurit*, nihil scilicet sumens de consecratis, *alius autem*, scilicet dives, qui multa obtulit, *ebrius est*, ad litteram, propter hoc quod nimium sumpsit de vino consecrato, quod scilicet quasi proprium repoposcit.

Sed videtur hoc esse impossibile, quod de vino consecrato aliquis inebrietur, vel etiam nutriatur de pane: quoniam post consecrationem sub speciebus panis, et vini nihil remanet nisi substantia corporis Christi, et sanguinis, quae non possunt converti in corpus hominis ad hoc quod ex eis nutriatur, aut inebrietur.

Dicunt ergo quidam, quod hoc non fit per aliquam conversionem, sed per solam immutationem sensuum hominis ab accidentibus panis, et vini, quae remanent post consecrationem. Consueverunt enim homines ex solo ciborum odore confortari, et quasi inebriari. Sed confortatio, vel stupefactio, quae provenit ex sola immutatione sensuum, parvo tempore durat; cum tamen post consecrationem panis, aut vini, si vinum in magna quantitate sumeretur, aut panis, diu sustentaretur homo propter panem, aut stupefieret propter vinum. Et praeterea manifestum est quod panis consecratus in aliam substantiam converti potest, ex hoc quod per putrefactionem resolvitur in pulveres, aut per combustionem in cineres. Unde nulla ratio est quare negetur posse nutrire, cum ad nutriendum nihil aliud requiratur quam quod cibus convertatur in substantiam nutriti. Quidam ergo posuerunt, quod panis, aut vinum consecratum possunt converti in aliud, et sic nutrire, quia remanet ibi substantia panis, aut vini cum substantia corporis Christi, et sanguinis. Sed hoc repugnat verbis Scripturae: non enim verum esset quod Dominus dicit *Matth. 26 26. Hoc est enim corpus meum:* quia hoc demonstratum, est panis; sed potius esset dicendum, Hic, idest in hoc loco est corpus meum. Et praeterea corpus Christi non incipit esse in hoc sacramento per loci mutationem, quia iam desineret esse in caelo. Unde relinquitur quod ibi incipiat esse per conversionem alterius, scilicet panis, in ipsum: unde non potest esse quod remaneat substantia panis. Et ideo alii dixerunt, quod remanet ibi forma substantialis panis, ad quam pertinet operatio rei; et ideo nutrit, sicut et panis nutriret. Sed hoc non potest esse, quia nutrire est converti in substantiam nutriti; quod non competit nutrimento ratione formae, cuius est agere, sed magis ratione materiae, cuius est pati. Unde si esset ibi forma substantialis, panis nutrire non posset. Alii vero dixerunt, quod aer circumstans convertitur vel in substantiam nutriti, vel in quodcumque aliud huiusmodi. Sed hoc non posset fieri absque multa condensatione aeris, quae sensui latere non posset. Et ideo alii dixerunt, quod divina virtute ad hoc quod sacramentum non deprehendatur in huiusmodi conversionibus, redit substantia panis, et vini. Sed hoc videtur esse impossibile: quia cum substantia panis conversa sit in corpus Christi, non videtur quod possit substantia panis redire, nisi e converso corpus Christi converteretur in panem. Et praeterea si substantia panis redit, aut hoc est manentibus accidentibus panis; et sic simul erit ibi substantia panis, et substantia corporis Christi, quod supra improbatum est: nam tamdiu est ibi substantia corporis Christi, quamdiu species remanent; aut redit speciebus non manentibus, quod etiam est impossibile, quia sic esset substantia panis absque propriis accidentibus: nisi forte intelligatur quod Deus in termino conversionis causaret ibi quamdam materiam, quae sit subiectum huius conversionis.

Sed melius est ut dicatur, quod sicut virtute consecrationis miraculose confertur speciebus panis, et vini, ut subsistant sine subiecto ad modum substantiae; ita etiam eis miraculose confertur ex consequenti, quod agant, et patiantur quidquid agere, aut pati posset substantia panis, aut vini, si adesset. Et hac ratione species illae panis, et vini possunt nutrire, et inebriare, sicut si esset ibi substantia panis, et vini. Cetera non mutantur a prima expositione.

LECTIO V.

Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Accipite, et manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem.

Postquam Apostolus redarguit Corinthiorum inordinationes, quas committebant conveniendo ad eucharistiae sacramentum sumendum; hic agit de ipso sacramento: et primo agit de dignitate huius sacramenti; secundo inducit fideles ad reverenter sumendum, ibi, *Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, et sanguinis Domini.* Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinae quam daturus est; secundo ponit doctrinam de dignitate huius sacramenti, ibi, *Quoniam Dominus noster... accepit panem etc.* Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinae ex parte auctoris, qui est Christus, dicens: Dixi, quod iam non est vobis dominicam coenam manducare, sacramentum eucharistiae dominicam coenam vocans: *ego enim accepi a Domino*, scilicet Christo, qui est auctor huius doctrinae, non ab aliquo puro homine: *Galat. 1. 1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum: Hebr. 2. 3. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Secundo commendat auctoritatem doctrinae ex parte ministri, qui est ipse Paulus, cum subdit, *Quod et tradidi vobis: Isa. 21. 10. Quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis: Sap. 7. 13. Quam sine fictione didici, et sine invidia communico.*

Deinde cum dicit, *Quoniam Dominus Iesus*, commendat dignitatem huius sacramenti, tradens institutionem ipsius: et primo ponit institutionem; secundo tempus institutionis, cum dicit, *In qua nocte tradebatur*; tertio modum instituendi, ibi, *Accepit panem, et gratias agens fregit etc.* Institutor autem sacramenti est ipse Christus: unde dicit: *Quoniam Dominus* noster *Iesus* Christus etc. Dictum est enim supra, cum de baptismo ageretur, quod Christus in sacramentis habet

excellentiae potestatem, ad quam quatuor pertinent: primo quidem quod virtus, et meritum eius operetur in sacramentis; secundo quod in nomine eius sanctificetur sacramentum; tertio quod effectum sacramenti sine sacramento praebere potest; quarto institutio novi sacramenti. Specialiter tamen congruebat ut hoc sacramentum ipse in sua persona institueret, in quo corpus, et sanguis eius communicatur: unde et ipse dicit *Ioan. 6. 52. Panis quem ego dabo vobis, caro mea est pro mundi vita.*

Deinde cum dicit, *In qua nocte tradebatur,* describit tempus institutionis huius Sacramenti, quod quidem congruum fuit. Primo quidem quantum ad qualitatem temporis: fuit enim in nocte: per virtutem enim huius sacramenti anima illuminatur: unde *1. Reg. 14.* dicitur, quod Ionathas intinxit virgam in favum mellis, et convertit manum suam ad os suum, et illuminati sunt oculi eius: propter quod et *in Psal. 138. 11.* dicitur: *Nox illuminatio mea in deliciis meis.* Secundo quantum ad negotium quod in illo tempore gerebatur, quia scilicet quando tradebatur ad passionem, per quam transivit ad Patrem, hoc sacramentum, quod est memoriale passionis, instituit. Unde dicitur *Eccli. 29. 33. Transi hospes, et orna mensam, et quae in manu habes, ciba ceteros.*

Deinde cum dicit, *Accepit panem etc.* ostendit modum institutionis: et primo ponit ea quae fecit, et dixit Christus instituendo hoc sacramentum; secundo exponit, ibi, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.* Circa primum duo facit. Primo agit de institutione sacramenti huius quantum ad corpus Christi; secundo quantum ad eius sanguinem, ibi, *Similiter et calicem etc.*

Circa primum, ante expositionem litterae, oportet primo considerare necessitatem institutionis huius sacramenti. Est autem sciendum, quod sacramenta instituta sunt propter necessitatem vitae spiritualis. Et quia corporalia sunt quaedam similitudines spiritualium, oportet sacramenta proportionari eis quae sunt necessaria ad vitam corporalem: in qua primo invenitur generatio, cui proportionatur baptismus, per quem regeneratur aliquis in vitam spiritualem. Secundo ad vitam corporalem requiritur augmentum, per quod aliquis perducitur ad quantitatem, et virtutem perfectam; et huic proportionatur sacramentum confirmationis, in quo Spiritus sanctus datur ad robur. Tertio ad vitam corporalem requiritur alimentum, per quod corpus hominis sustentatur; et similiter vita spiritualis per sacramentum eucharistiae reficitur, secundum illud *Psal. 22. 2. In loco pascuae ibi me collocavit; super aquam refectionis educavit me.* Est autem notandum, quod generans non coniungitur genito secundum substantiam, sed solum secundum virtutem; sed cibus coniungitur nutrito secundum substantiam: unde in sacramento baptismi, quo Christus regenerat ad salutem, non est ipse Christus secundum suam substantiam, sed solum secundum suam virtutem. Sed in sacramento eucharistiae, quod est spirituale alimentum, Christus est secundum suam substantiam. Continetur autem sub alia specie propter tria. Primo quidem ne esset horribile fidelibus sumentibus hoc sacramentum, si in propria specie carnem hominis ederent, et sanguinem biberent; secundo ne hoc ipsum esset derisibile infidelibus; tertio ut cresceret meritum fidei, quae consistit in hoc quod creduntur ea quae non videntur. Traditur autem hoc sacramentum sub duplici specie propter tria. Primo quidem propter eius perfectionem: quia, cum sit spiritualis refectio, debet habere spiritualem cibum, et spiritualem potum: nam et corporalis refectio non perficitur sine potu, et cibo: unde et *supra 10. 3.* dictum est, quod *omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt.* Secundo propter eius significationem: est enim memoriale dominicae passionis, per quam sanguis Christi fuit separatus a corpore; et ideo in hoc sacramento seorsum offertur sanguis a corpore. Tertio propter huius sacramenti effectum salutarem: valet enim ad salutem corporis, et ideo offertur corpus; et valet ad salutem animae, et ideo offertur sanguis, nam anima in sanguine est, ut dicitur *Genes. 9.* Offertur autem specialiter hoc sacramentum sub specie panis, et vini. Primo quidem quia pane, et vino communius utuntur homines ad suam refectionem; et ideo assumuntur in sacramento haec, sicut aqua ad ablutionem in baptismo, et oleum ad unctionem. Secundo propter virtutem huius sacramenti: nam panis confirmat cor hominis, vinum vero laetificat. Tertio quia panis, qui ex multis granis fit, et vinum ex multis uvis, significat Ecclesiae unitatem, quae constituitur ex multis fidelibus. Est autem haec eucharistia specialiter sacramentum unitatis, et caritatis, ut dicit Augustinus *super Ioan. tract. 26.*

His autem visis, circa litterae expositionem primo considerandum est quid Christus fecerit; secundo quid dixerit, ibi, *Et dixit: Accipite, et manducate: hoc est corpus meum.* Tria autem fecit. Primum quidem designatur cum dicit, *Accepit panem;* per quod duo significari possunt. Primo quidem quod ipse voluntarie passionem accepit, cuius hoc sacramentum est memoriale, secundum illud *Isa. 53. 7. Oblatus est, quia ipse voluit.* Secundo potest significari quod ipse accepit a Patre potestatem perficiendi hoc sacramentum, secundum illud *Matth. 11. 27. Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* Secundum tangit cum dicit, *Et gratias agens:* in quo datur nobis exemplum gratias agendi de omnibus quae nobis divinitus dantur, secundum illud *1. Thess. ult. 18. In omnibus gratias agite.* Tertium tangit cum dicit, *Fregit: Isa 58. 7. Frange esurienti panem tuum.*

Sed videtur hoc esse contrarium usui Ecclesiae, secundum quam prius consecratur corpus Christi, et postea frangitur; hic autem dicitur quod prius fregit, postea protulit verba consecrationis.

Et ideo quidam dixerunt, quod Christus consecravit prius verbis aliis, et postea protulit verba, quibus nos consecramus. Sed hoc non potest esse: quia sacerdos dum consecrat, non profert ista verba quasi ex persona sua, sed quasi ex persona Christi consecrantis: unde manifestum est quod eisdem verbis quibus nos consecramus, et Christus consecravit. Et ideo dicendum est, quod hoc quod hic dicitur, *Et dixit,* non est sumendum consequenter, quasi Christus acceperit panem, et gratias agens fregerit, et postea dixerit verba quae sequuntur; sed concomitanter, quod dum accepit per se panem, gratias agens fregit, et di-

xit. Et ideo cum *Matth. 26.* dicatur, quod Iesus accepit panem, et benedixit, ac fregit, Apostolus non curavit hic de benedictione facere mentionem, intelligens nihil aliud esse illam benedictionem quam hoc quod Dominus dixit, *Hoc est corpus meum.*

Deinde cum dicit, *Et dixit*, ostendit quid Christus dixerit instituendo hoc sacramentum. In verbis autem primo quidem iniunxit sacramenti usum; secundo expressit sacramenti veritatem; tertio docuit mysterium. Usum quidem sacramenti iniunxit, dicens, *Accipite;* quasi diceret: Non ex potestate, vel merito humano competit vobis usus huius sacramenti, sed ex eminenti Dei beneficio: *Sap. 16. 20. Angelorum esca nutrivisti populum tuum, Domine: Supra 4. 7. Quid habes quod non accepisti?* Et determinat speciem usus cum dicit, *Et manducate: Ioan. 6. 54. Nisi manducaveritis carnem Filii hominis: Iob 31. 31. Si non dixerunt viri tabernaculi mei? Quis det de carnibus eius, ut saturemur?* Sciendum est tamen, quod haec verba non sunt de forma consecrationis. Est enim haec differentia inter haec, et alia sacramenta, quod alia sacramenta perficiuntur, non quidem in consecratione materiae, sed in usu materiae consecratae, sicut in ablutione aquae, aut in unctione olei, seu chrismatis; et hoc ideo, quia in materiis aliorum sacramentorum non est aliqua natura rationalis, quae sit gratiae sanctificantis susceptiva; et ideo in forma aliorum sacramentorum fit mentio de usu sacramenti, sicut cum dicitur, *Ego te baptizo*, vel, *Confirmo te chrismate salutis etc.* Sed hoc sacramentum perficitur in ipsa consecratione materiae, in qua continetur ipse Christus, qui est finis totius gratiae sanctificantis; et ideo verba quae pertinent ad usum sacramenti, non sunt de substantia formae, sed solum illa quae continent veritatem, et continentiam sacramenti; quae consequenter ponit, subdens: *Hoc est corpus meum:* circa quae verba tria oportet considerare. Primo quidem de re significata per haec verba, quod scilicet sit ibi corpus Christi; secundo de veritate huius locutionis; tertio utrum haec sit conveniens forma huius sacramenti.

Circa primum considerandum est, quod quidam dixerunt, corpus Christi non esse in hoc sacramento secundum veritatem, sed solum sicut in signo, sic exponentes quod hic dicitur, *Hoc est corpus meum*, idest hoc est signum, et figura corporis mei; sicut et *supra 10. 4.* dictum est: *Petra autem erat Christus*, idest figura Christi. Sed hoc est haereticum, cum expresse Dominus dicat *Ioan. 6. 56. Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Unde alii dixerunt, quod est ibi vere corpus Christi, sed simul cum substantia panis: quod est impossibile, ut supra ostensum est. Unde alii dixerunt, quod est ibi solum corpus Christi, substantia panis non remanente, quae annihilatur, vel in praeiacentem materiam resolvitur. Sed hoc non potest esse, quia, sicut Augustinus dicit *in lib. 83. Quaest. cap. 21.* Deus non est auctor tendendi in non esse. Secundo quia etiam per hanc positionem tollitur hoc quod substantia panis convertatur in corpus Christi; et sic cum corpus Christi non incipiat esse in hoc sacramento per conversionem alterius in ipsum, relinquitur quod incipiat ibi esse per motum localem; quod est impossibile, ut supra dictum est.

Oportet igitur dicere, quod corpus Christi vere sit in hoc sacramento per conversionem panis in ipsum. Considerandum tamen, quod haec conversio differt ab omnibus conversionibus quae sunt in natura. Actio enim naturae praesupponit materiam; et ideo eius actio non se extendit nisi ad immutandum aliquid, secundum formam vel substantialem, vel accidentalem: unde omnis conversio naturalis dicitur esse formalis. Sed Deus, qui facit hanc conversionem, est auctor materiae, et formae; et ideo tota substantia panis, materia non remanente, potest converti in totam substantiam corporis Christi. Et quia materia est individuationis principium, totum hoc individuum signatum, quod est substantia particularis, convertitur in aliam substantiam particularem: propter quod dicitur ista conversio substantialis, seu transsubstantiatio. Contingit igitur in hac conversione contrarium eius quod accidit in conversionibus naturalibus, in quibus manente subiecto fit transmutatio interdum circa accidentia: hic autem, transmutata substantia, manent accidentia sine subiecto virtute divina, quae sicut causa prima sustentat ea sine causa materiali, quae est substantia causata, ad hoc quod corpus Christi, et sanguis sumatur in specie aliena rationibus supradictis. Et quia ordine quodam accidentia referuntur ad substantiam; ideo dimensiones sine subiecto remanent, et alia accidentia remanent in ipsis dimensionibus, sicut in subiecto.

Si autem sub illis dimensionibus nulla substantia remaneat nisi corpus Christi, dubium potest esse de fractionibus hostiae consecratae, cum corpus Christi glorificatum sit, et per consequens infrangibile: unde non potest huic fractioni substare. Sed nec etiam aliud potest fingi quod subsistat, quia sacramentum veritatis non decet aliqua fictio: unde nihil sensu percipitur in hoc sacramento quod non sit ibi secundum veritatem. Sensibilia enim per se sunt qualitates, quae quidem remanent sicut prius fuerant in hoc sacramento, ut dictum est. Et ideo alii dixerunt, quod est quaedam ibi vere fractio sine subiecto, unde nihil ibi frangitur. Sed nec hoc dici potest, quia cum fractio sit in genere passionis, quae habet debilius esse quam qualitas, non potest esse in hoc sacramento sine subiecto, sicut nec qualitas. Unde restat dicendum, quod fractio illa fundatur sicut in subiecto in dimensionibus panis, et vini remanentibus: corpus autem Christi non attingitur ab huiusmodi fractione, quia totum remanet sub qualibet parte dimensionum dimissarum. Quod quidem hoc modo considerari potest. Nam corpus Christi est in hoc sacramento ex conversione substantiae panis in ipsum. Non autem fit conversio ratione dimensionum, nam dimensiones panis remanent, sed solum ratione substantiae. Unde et corpus Christi est ibi ratione suae substantiae, non autem ratione suarum dimensionum; licet dimensiones eius sint ibi ex consequenti, inquantum non separantur a substantia ipsius. Quantum autem ad naturam substantiae pertinet, tota est sub qualibet parte dimensionum. Unde sicut ante consecrationem tota veritas substantiae, et natura panis erat sub qualibet parte dimensionum; ita post consecrationem totum corpus Christi est sub qualibet parte panis divisi. Significat autem hostiae consecratae divisio primo quidem passionem Christi, per quam

corpus eius fuit vulneribus fractum, secundum illud *Psalm. 21. 18. Foderunt manus meas, et pedes meos.* Secundo distributionem donorum Christi ex ipso progredientium, secundum illud *infra 12. 4. Divisiones gratiarum sunt.* Tertio diversas partes Ecclesiae: nam eorum qui sunt membra Christi, quidam adhuc in hoc mundo peregrinantur; quidam vivunt in gloria cum Christo, et quantum ad animam, et quantum ad corpus; quidam autem expectant finalem resurrectionem in fine mundi; et hoc significat divisio hostiae in tres partes.

Secundo considerandum est de veritate huius locutionis: videtur enim haec locutio esse falsa, *Hoc est corpus meum:* conversio enim panis in corpus Christi fit in termino prolationis horum verborum, tunc enim completur significatio huius locutionis: formae enim sacramentorum significando efficiunt; et ideo sequitur quod in principio locutionis, quando dicitur, hoc, non sit ibi corpus Christi, sed sola substantia panis, quae demonstratur per hoc pronomen *hoc*, quod est demonstrativum substantiae. Idem est ergo *hoc*, cum dicitur, *Hoc est corpus meum*, ac si diceret. Substantia panis est corpus meum; quod manifeste falsum est.

Dixerunt ergo quidam, quod sacerdos haec verba materialiter, et recitative profert ex persona Christi; et ideo demonstratio huius pronominis non refertur ad praesentem materiam, ut ex hoc locutio falsa reddatur, secundum quod obiectio procedebat. Sed hoc non potest stare. Primo quidem quia si haec locutio non applicetur ad praesentem materiam, nihil faciet circa eam; quod est falsum. Dicit enim Augustinus *super Ioan. tract. 80 Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum.* Unde necesse est dicere, quod verba ista formaliter accipiantur, referendo ea ad praesentem materiam. Profert autem ea sacerdos ex persona Christi, a quo virtutem sumpserunt, ad ostendendum quod eamdem efficaciam nunc habent, sicut quando Christus ea protulit. Non enim virtus his verbis collata evanescit neque temporis diversitate, neque ministrorum varietate. Secundo quia eadem difficultas remanet de prima prolatione qua Christus ea protulit. Ideo alii dicunt, quod sensus huius est: *Hoc est corpus meum*, idest hic panis designat corpus meum, ut ly *hoc* designet id quod est in principio locutionis. Sed hoc etiam esse non potest: quia cum sacramenta efficiant quod figurant, haec verba nihil efficiunt, nisi quod significant. Secundo quia ex hoc sequeretur quod per haec verba nihil efficeretur quam quod corpus Christi esset ibi sicut sub signo, quod supra improbatum est. Et ideo alii dicunt quod ly *hoc* facit demonstrationem ad intellectum, et demonstrat id quod erit in fine locutionis, scilicet corpus Christi. Sed nec hoc videtur convenienter dici, quia secundum hoc sensus esset, Corpus meum est corpus meum; quod non fit per haec verba, cum hoc ante verba consecrationis fuerit verum.

Et ideo aliter dicendum est, quod formae sacramentorum non solum sunt significativae, sed etiam factivae, significando enim efficiunt. In omni autem factione oportet subiici aliquid commune tamquam principium. Commune autem in hac conversione non est aliqua substantia, sed accidentia, quae et prius fuerunt, et postea manent; et ideo ex parte subiecti in hac locutione non ponitur nomen, quod significat certam speciem substantiae, sed ponitur pronomen, quod significat substantiam sine determinata specie. Est ergo sensus: *Hoc*, idest contentum sub his accidentibus, *est corpus meum;* et hoc est quod fit per verba consecrationis: nam ante consecrationem id quod erat contentum sub his accidentibus, non erat corpus Christi; quod tamen fit corpus Christi per consecrationem.

Tertio autem oportet considerare quomodo est haec conveniens forma huius sacramenti. Nam hoc sacramentum, ut dictum est, non consistit in usu materiae, sed in consecratione ipsius. Consecratio autem non fit per hoc quod materia consecrata solum suscipiat aliquam virtutem spiritualem, sed per hoc quod transubstantiatur secundum esse in corpus Christi; et nullo alio verbo utendum fuit nisi verbo substantivo, ut dicatur: *Hoc est corpus meum:* per hoc enim significatur id quod est finis quod significando efficitur.

Deinde cum dicit, *Quod pro vobis tradetur*, tangit mysterium huius sacramenti: est enim hoc sacramentum repraesentativum divinae passionis, per quam corpus suum tradidit in mortem pro nobis, secundum illud *Isa. 50. 6. Corpus meum dedi percutientibus:* et *Ephes. 5. 2. Tradidit semetipsum pro nobis.* Et ut ostendat rationem frequentandi hoc mysterium, subiungit: *Hoc facite in meam commemorationem*, hoc recolendo, scilicet tam magnum beneficium, quo pro vobis me tradidi in mortem. Unde et *Thren. 3. 19.* dicitur: *Recordare paupertatis meae, absinthii, et fellis:* et *in Psal. 110. 4. Memoriam fecit mirabilium suorum misericors, et miserator Dominus, escam dedit timentibus se.*

LECTIO VI.

Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.

Postquam Apostolus posuit institutionem huius sacramenti quantum ad consecrationem corporis; hic ponit institutionem eius quantum ad sanguinis consecrationem: et primo ponit ordinem institutionis; secundo verba, cum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine.* Ordo autem attenditur quantum ad duo. Primo quantum ad concomitantiam utriusque speciei, cum dicit, *Similiter et calicem:* utrumque enim est de perfectione huius sacramenti, tum propter perfectionem refectionis, tum propter repraesentationem passionis, tum propter efficientiam salutis animae, et corporis, ut supra dictum est.

Sed si prius consecratur in hoc sacramento corpus Christi, et postea sanguis, videtur sequi quod ante consecrationem sanguinis corpus Christi in hoc sacramento sit exangue; quod quidam inconveniens repu-

tantes, dixerunt, quod duae formae se expectant in efficiendo, ita scilicet quod prima forma consecrationis corporis non consequitur suum effectum antequam perficiatur forma consecrationis sanguinis: sicut etiam dictum est, quod verba quae proferuntur in consecratione corporis, non consequuntur suum effectum usque ad finem prolationis verborum. Sed hoc non est simile. Nam significatio verborum quibus consecratur corpus Christi, non completur nisi in termino prolationis eorum. Et quia verba sacramentalia significando efficiunt; ideo non possunt habere effectum ante terminum prolationis. Tunc autem habent plenam significationem, etiam antequam proferantur verba consecrationis sanguinis; et ideo necesse est quod etiam tunc habeant suum effectum: alioquin sacerdos peccaret, statim post verba consecrationis, proponens hostiam non consecratam populo adorandam, nisi iam esset corpus Christi: quia induceret populum ad idolatriam.

Est ergo dicendum, quod ante consecrationem sanguinis est in hoc sacramento corpus Christi non sine sanguine. Sciendum est enim, quod in hoc sacramento dupliciter aliquid est. Uno modo ex vi consecrationis, illud scilicet in quod terminatur conversio panis, et vini, sicut per formam consecrationis significatur: et sic sub specie panis est corpus Christi. Alio modo est aliquid in hoc sacramento ex reali concomitantia, sicut divinitas Verbi est in hoc sacramento propter indissolubilem unionem ipsius ad corpus Christi, licet nullo modo substantia panis in divinitatem convertatur: et similiter est ibi anima, quae coniuncta est realiter ipsi corpori. Si vero in triduo mortis Christi fuisset corpus Christi ab aliquo Apostolorum consecratum, non fuisset ibi anima, quae tunc realiter erat a corpore separata. Et idem dicendum est de sanguine: nam sub speciebus panis ex vi consecrationis est corpus Christi, in quod substantia panis convertitur; sanguis autem est ibi ex reali concomitantia, quia nunc realiter sanguis Christi non est ab eius corpore separatus: et eadem ratione sub specie vini est sanguis Christi ex vi consecrationis; corpus autem ex reali concomitantia, ita quod sub utraque specie est totus Christus. Si vero tempore passionis, quando sanguis Christi erat ex corpore effusus, fuisset hoc sacramentum ab aliquo Apostolorum perfectum, sub panis specie fuisset solum corpus Christi exangue, sub speciebus autem vini fuisset solus sanguis Christi.

Secundo attenditur ordo per comparationem ad cibos materiales, qui praecesserant, ubi subdit, *Postquam coenavit*, quod videtur signanter addidisse: nam Christus corpus suum tradidit inter coenam: unde *Matth. 26. 26.* dicitur, quod *coenantibus illis, accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis.* Sed sanguinem dedit expresse post coenam: unde et *Luc. 22. 20.* dicitur: *Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.* Cuius ratio est, quia corpus Christi repraesentat mysterium incarnationis, quae facta est adhuc legalibus observantiis statum habentibus, inter quas praecipua erat coena agni paschalis; sed sanguis Christi in sacramento directe repraesentat passionem, per quam est effusus, et per quam sunt terminata omnia legalia. Unde *Hebr. 9. 12.* dicitur, quod *per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna redemptione inventa.*

Deinde ponit verba, dicens: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine:* et primo demonstrat veritatem huius sacramenti; secundo iniungit usum, ibi, *Hoc facite in meam commemorationem.* Quantum ergo ad primum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine:* quod quidem dupliciter sumi potest. Uno modo methonymice, ut scilicet ponatur continens pro contento: quasi dicat, Contentum in hoc calice; quod convenientius ponitur in consecratione vini, quod ratione suae humiditatis indiget aliis terminis contineri, quam in consecratione panis, qui ratione suae siccitatis propriis terminis continetur. Alio modo potest accipi metaphorice, ut sit sensus: Sicut calix inebriat, et perturbat, ita et passio. Unde *Matth. 20. 22.* dicit: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* et *ibid. 26. 39. Transeat a me calix iste.* Est ergo sensus. *Hic calix*, idest contentum in hoc calice, vel haec mea passio, *est novum testamentum in meo sanguine.* Unde considerandum est, quod testamentum dupliciter sumitur in Scripturis. Uno modo communiter pro quolibet pacto, quod quidem testibus confirmatur; et sic considerandum est, quod Deus dupliciter pactum iniit cum humano genere. Uno modo promittendo bona temporalia, et a malis temporalibus liberando; et hoc vocatur vetus testamentum, vel pactum. Alio modo promittendo bona spiritualia, et a malis oppositis liberando; et hoc vocatur testamentum novum. Unde dicitur *Hierem. 31. 31. Feriam domui Israel, et domui Iuda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, ut educerem eos de terra Ægypti; sed hoc erit pactum: Dabo legem meam in visceribus eorum, et ero eis in Deum.* Est autem considerandum, quod apud antiquos erat consuetudo ut alicuius victimae sanguinem funderent ad confirmationem pacti: unde *Gen. 31.* legitur, quod postquam inierunt foedus Laban, et Iacob, immolatis victimis in monte, vocavit fratres suos. Unde et *Exod. 24.* legitur, quod Moyses sumptum sanguinem respersit in populum, et ait *vers. 8. Hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum.* Sicut ergo vetus testamentum, seu pactum, confirmatum est sanguine figurali taurorum, ita novum testamentum, seu pactum, confirmatum est in sanguine Christi, qui per passionem est effusus. Et in hoc calice sacramentum taliter continetur. Alio modo testamentum accipitur magis stricte pro dispositione haereditatis percipiendae, quam necesse est secundum leges certo numero testium confirmare. Non autem testamentum sic acceptum confirmatur nisi per mortem: quia, ut Apostolus dicit *Hebr. 9. 17. testamentum in mortuis confirmatum est; alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est.* Deus autem primo quidem dispositionem fecerat de aeterna haereditate percipienda, sed sub figura temporalium bonorum, quod pertinet ad vetus testamentum; sed postmodum fecit novum testamentum, expresse promittens haereditatem aeternam, quod quidem confirmatum est per sanguinem mortis Christi. Et ideo Dominus de hoc dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine;* quasi dicat: Per id quod in hoc calice continetur, commemoratur novum testamentum per Christi sanguinem confirmatum.

Est autem advertendum, quod eadem verba quae hic Apostolus ponit, habentur *Lucae 22. 21.* nisi quod ibi additur, *Qui pro vobis effundetur.* Lucas enim discipulus fuit Pauli, et eum in conscriptione Evangelii est secutus. Sed *Matth. 26. 28.* dicitur: *Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Eadem verba ponuntur *in Marc. 14.* Dicunt ergo quidam, quod quaecumque formae horum verborum proferantur, quae sunt scripta in canone, sufficiunt ad consecrationem. Probabilius autem dici videtur, quod illis solis verbis perficitur consecratio, quibus Ecclesia utitur ex traditione Apostolorum structa. Evangelistae enim verba Domini recitare intenderunt quantum pertinet ad rationem historiae, non autem secundum quod ordinantur ad consecrationem sacramentorum, quae in occulto habebant in primitiva Ecclesia propter infideles. Unde Dionysius dicit *in ult. cap. ecclesiasticae Hierarchiae: Perfectivas invocationes non est fas in Scripturis exponere, neque mysticum ipsarum, ante factas in ipsis ex Deo virtutes, ex occulto in communi adducere.*

Sed circa ista verba quibus Ecclesia utitur in consecratione sanguinis, quidam opinantur, quod non omnia sint de necessitate formae, sed solum quod dicitur, *Hic est calix sanguinis mei;* non autem residuum quod sequitur, *Novi, et aeterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Sed hoc non videtur convenienter dici: nam totum illud quod sequitur, est quaedam determinatio praedicti: unde et ad eiusdem locutionis sententiam, seu significationem, pertinet. Et quia, ut saepe dictum est, formae sacramentorum significando efficiunt, totum pertinet ad vim effectivam formae. Nec obstat ratio quam inducunt, quia in consecratione corporis sufficit quod dicitur, *Hoc est corpus meum:* quia sanguis seorsum consecratus specialiter repraesentat passionem Christi, per quam eius sanguis separatus est a corpore; et ideo in consecratione sanguinis oportuit exprimere Christi passionis virtutem: quae attenditur primo quidem respectu nostrae culpae, quam Christi passio abolet, secundum illud *Apoc. 1. 5. Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo:* et quantum ad hoc dicit: *Qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum:* effusus est siquidem sanguis in remissionem peccatorum, non solum pro multis, sed etiam pro omnibus, secundum illud *1. Ioan. 2. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Sed quia quidam se reddunt indignos ad recipiendum talem effectum, quantum ad efficaciam dicitur esse effusus pro multis, in quibus habet effectum passio Christi. Dicit autem signanter, *Pro vobis, et pro multis:* quia hoc sacramentum valet in remissionem peccatorum sumentibus per modum sacramenti; quod notatur signanter, cum dicit, *Pro vobis*, quibus dixerat, *Accipite.* Valet etiam per modum sacrificii multis non sumentibus, pro quibus offertur; quod significatur, cum dicitur, *Et pro multis.* Secundo virtus eius consideratur per comparationem ad vitam iustitiae, quam facit per fidem, secundum illud *Rom. 3. 24. Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quae est in Christo Iesu, quem proposuit propitiationem per fidem in sanguine ipsius:* et quantum ad hoc dicit, Mysterium, idest occultum, fidei: quia scilicet fides passionis Christi erat occulta in omnibus sacrificiis veteris testamenti, sicut veritas in signo. Hoc autem Ecclesia habet ex traditione Apostolorum, cum in canone Scripturae non inveniatur. Tertio virtus eius attenditur quantum ad vitam gloriae, in quam per passionem Christi introducitur, secundum illud *Hebr. 10. 19. Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi:* et quantum ad hoc dicit, *Novi, et aeterni testamenti.* Æterni siquidem, quia est dispositio de haereditate aeterna; novi autem ad differentiam veteris, qui temporalia promittebat. Unde *Hebr. 9. 15.* dicitur: *Ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente... repromissionem accipiant qui vocati sunt aeternae haereditatis.*

Deinde cum dicit, *Hoc facite*, iniungit usum huius sacramenti, dicens: *Hoc facite quotiescumque sumetis, in meam commemorationem*, scilicet in memoriam meae passionis. Unde et *Thren. 3. 20.* dicit Propheta: *Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea:* et *Isa. 63. 7. Miserationum Domini recordabor.*

Est autem notandum quod in calice principaliter quidem debet poni vinum rationibus supradictis; debet autem apponi et aqua. Probabile enim est quod Christus in coena vinum mixtum discipulis dederit propter consuetudinem terrae illius, in qua, ut temperetur fortitudo vini, ab omnibus vinum bibitur aqua mixtum. Unde et *Prov. 9. 5.* Sapientia dicit: *Bibite vinum quod miscui vobis.* Nihilominus tamen aqua vino mixta significat populum Christianum Christo per passionem coniunctum, secundum illud *Apoc. 17. 15. Aquae populi sunt, et gentes:* et participatio sanguinis Christi a fidelibus pertinet ad usum sacramenti, qui non est de necessitate huius sacramenti. Sed potest vinum consecrari absque aqua, licet peccet qui sic consecrat, non servans ritum Ecclesiae. Et ideo si sacerdos ante consecrationem vini advertat quod aqua non fuerit apposita calici, debet apponere; si vero post consecrationem advertat, non debet apponere, sed debet perficere sacramentum. Nihil enim post consecrationem est sanguini Christi miscendum, quia talis permixtio non posset esse sine qualicumque corruptione vini consecrati, quod pertinet ad crimen sacrilegii.

Dicunt autem quidam, quod cum de latere Christi pendentis in cruce fluxerit sanguis, et aqua, ut legitur *Ioan. 19.* sicut vinum convertitur in sanguinem, ita aqua in aquam.

Sed hoc non competit, quia in illa aqua figuratur ablutio quae est per baptismum. Et ideo alii dicunt, quod facta conversione vini in sanguinem, aqua remanet in sua substantia, et circumtegitur accidentibus vini. Sed neque hoc competit, quia aqua admiscetur vino ante consecrationem, quando non differt ab alio vino: unde non seorsum manet, sed permiscetur.

Et ideo dicendum est, quod aqua convertitur in vinum, et sic totum convertitur in sanguinem Christi. Propter quod mos est modicum de aqua apponere, et praecipue si sit vinum debile, quod non potest nisi modicum aquae in seipsum convertere.

Deinde cum dicit, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc etc.* exponit verba Domini, quae dixerat, *Hoc facite in meam commemorationem*, di-

cens: *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc.* Et dicit, *Panem*, propter species remanentes; dicit autem, *Hunc*, propter idem numero corpus significatum, et contentum. *Et calicem*, scilicet hunc, *bibetis, mortem Domini annuntiabitis,* repraesentando scilicet eam per hoc sacramentum; et hoc *donec veniat,* idest usque ad ultimum eius adventum: in quo datur intelligi quod hic ritus Ecclesiae non cessabit usque ad finem mundi, secundum illud *Matth. ult. 20. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi:* et *Luc. 21. 23. Non praeteribit generatio haec,* scilicet Ecclesiae, *donec omnia fiant.*

LECTIO VII.

Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat, et bibit, non diiudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conveniatis. Cetera autem, cum venero, disponam.

Postquam Apostolus ostendit dignitatem huius sacramenti; hic excitat fideles ad sumendum illud reverenter: et primo ponit periculum quod imminet indigne sumentibus; secundo adhibet salutare remedium, ibi, *Probet autem seipsum homo.* Dicit ergo primo: *Itaque* ex quo hoc quod sacramentaliter manducatur, est corpus Christi, et quod bibitur, est sanguis Christi, *quicumque manducaverit hunc panem, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, et sanguinis Domini.* In quibus verbis primo considerandum est, qualiter aliquis indigne manducat, et bibit: quod quidem secundum Glossam contingit tripliciter. Primo quidem quantum ad celebrationem huius sacramenti, quia scilicet aliquis aliter celebrat sacramentum eucharistiae quam a Christo traditum est; puta si offerat in hoc sacramento alium panem quam triticeum, vel alium liquorem quam vinum de vite. Unde *Levit. 10.* dicitur, quod Nadab, et Abiu, filii Aaron, obtulerunt coram Domino ignem alienum, quod eis praeceptum non erat; egressusque ignis a Domino devoravit eos. Secundo ex hoc quod aliquis non devota mente accedit ad eucharistiam: quae quidem indevotio quandoque est veniale; puta cum aliquis distracta mente ad saecularia negotia, accedit ad hoc sacramentum, habitualiter retinens debitam reverentiam ad ipsum: et talis indevotio licet impediat fructum huius sacramenti, qui est spiritualis refectio, non tamen facit reum corporis, et sanguinis Domini, sicut hic Apostolus loquitur. Quaedam vero indevotio est peccatum mortale, quae scilicet est cum contemptu huius sacramenti, prout dicitur *Malach. 1. 12. Vos polluistis nomen meum in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est, et quod superponitur, contemptibile.* Et de tali indevotione loquitur Glossa. Tertio modo dicitur aliquis indignus ex eo quod cum voluntate peccandi mortaliter accedit ad eucharistiam. Dicitur enim *Levit. 21. 23. Non accedat ad altare, qui maculam habet.* Intelligitur aliquis maculam peccati habere, quamdiu est in voluntate peccandi, quae tamen tollitur per poenitentiam. Per contritionem quidem, quae tollit voluntatem peccandi, cum proposito confitendi, et satisfaciendi, quantum ad remissionem culpae, et poenae aeternae; per confessionem autem, et satisfactionem, quantum ad totalem remissionem poenae, et reconciliationem ad membra Ecclesiae. Et ideo in necessitate quidem, puta quando aliquis copiam confessoris habere non potest, sufficit contritio ad sumptionem huius sacramenti. Regulariter autem debet confessio praecedere cum aliqua satisfactione. Unde *in Lib. de eccl. Dogmatibus cap. 53.* dicitur: Communicaturus satisfaciat lacrymis, et orationibus, et confidens de Domino mundus accedat ad eucharistiam intrepidus et securus. Sed hoc de illo dico quem capitalia peccata, et mortalia non gravant: namque quem mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor prius publica poenitentia satisfacere, et ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si non vult ad condemnationem eucharistiam percipere.

Sed videtur quod peccatores non indigne accedant ad hoc sacramentum: nam in hoc sacramento sumitur Christus, qui est spiritualis medicus, qui de se dicit *Matth. 9. 12. Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.*

Sed dicendum, quod hoc sacramentum est spirituale nutrimentum, sicut baptismus est spiritualis nativitas. Nascitur autem aliquis ad hoc ut vivat, sed non nutritur nisi iam vivus; et ideo hoc sacramentum non competit peccatoribus, qui nondum vivunt per gratiam; competit eis tamen baptismus. Et praeterea eucharistia est sacramentum caritatis et ecclesiasticae unitatis, ut dicit Augustinus *super Ioan. tract. 26.* Cum igitur peccator careat caritate, et sit separatus merito ab Ecclesiae unitate, si accedat ad hoc sacramentum, falsitatem committit, dum significat se habere caritatem quam non habet. Quia tamen peccator quandoque habet fidem huius sacramenti, licitum est ei hoc sacramentum inspicere, quod omnino infidelibus denegatur, ut Dionysius dicit *3. cap. ecclesiasticae Hierarchiae.*

Secundo considerandum est quomodo ille qui indigne sumit hoc sacramentum, sit reus corporis, et sanguinis Domini: quod quidem in Glossa tripliciter exponitur. Uno modo materialiter. Incurrit enim reatum ex peccato commisso circa corpus, et sanguinem Domini, prout in hoc sacramento continetur: quod indigne sumit, et ex hoc eius culpa aggravatur: tanto est enim culpa gravior, quanto maior est contra quem peccatur: *Hebr. 10. 29. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia eum qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit.* Secundo exponitur per similitudinem, ut sit sensus: *Reus erit corporis, et sanguinis Domini*, et mortis

Domini poenas dabit; hoc est, ac si Christum occiderit, punietur, secundum illud *Heb. 6. 6. Rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.*

Sed secundum hoc videtur gravissimum esse peccatum eorum qui indigne sumunt corpus Christi.

Sed dicendum, quod peccatum aliquod habet gravitatem dupliciter. Uno modo ex ipsa specie peccati, quae sumitur ex obiecto; et secundum hoc gravius est peccatum quod contra divinitatem committitur, puta infidelitas, blasphemia, vel aliquid huiusmodi, quam quod committitur contra humanitatem Christi: unde et ipse Dominus *Matth. 12.* dicit, quod qui dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei. Et iterum gravius est peccatum quod committitur contra humanitatem in propria specie quam sub specie sacramenti. Alio modo gravitas peccati attenditur ex parte peccantis. Magis autem peccat qui ex odio, aut invidia, vel ex quacumque malitia peccat, sicut peccaverunt illi qui Christum crucifixerunt, quam qui peccat ex infirmitate, sicut interdum peccant illi qui indigne sumunt hoc sacramentum. Non ergo per hoc intelligitur quod peccatum indigne sumentium hoc sacramentum comparetur peccato occidentium Christum secundum aequalitatem, sed secundum similitudinem speciei, quia utrumque est circa eumdem Christum.

Tertio modo exponitur: *Reus erit corporis, et sanguinis Domini*, idest corpus, et sanguis Domini facient cum reum: ita enim bonum male sumptum nocet, sicut prodest malum, quo quis bene utitur, sicut stimulus satanae Paulo.

Per haec autem verba excluditur error quorumdam dicentium, quod quam statim hoc sacramentum tangitur a labiis peccatoris, desinit sub eo esse corpus Christi: contra quod est quod Apostolus dicit: *Quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne.* Secundum enim praedictam opinionem nullus indignus manducaret, vel biberet. Contrariatur autem praedicta opinio veritati huiusmodi sacramenti, secundum quam tamdiu corpus, et sanguis Christi manent in Sacramento, quamdiu remanent species, in quocumque loco existant.

Deinde cum dicit, *Probet autem seipsum homo*, adhibet remedium contra praedictum periculum: et primo ponit remedium; secundo assignat rationem, ibi, *Qui enim manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat, et bibit*; tertio rationem manifestat per signum, ibi, *Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi.* Dicit ergo primo: Quia tantum reatum incurrit qui indigne sumit hoc sacramentum, ideo necesse est ut primo homo seipsum probet, idest diligenter examinet suam conscientiam, ne sit in eo voluntas peccandi mortaliter, vel aliquod peccatum praeteritum, de quo non sufficienter poenituerit; *et sic*, post diligentem examinationem, securus, *de pane illo edat, et de calice bibat*: quia digne sumentibus non est venenum, sed medicina: *Galat. ult. 4. Opus autem suum probet unusquisque: 2. Corint. 13. 5. Si estis in fide Christi, vos probate.*

Deinde cum dicit, *Quicumque enim manducaverit panem hunc etc.* assignat rationem praedicti medii, dicens: Ideo probatio praeexigitur: *qui indigne manducat, et bibit, iudicium*, idest condemnationem, *sibi manducat, et bibit*; sicut dicitur *Ioan. 5. 29. Resurgent qui male egerunt in resurrectionem iudicii: non diiudicans corpus Domini*, idest ex eo quod non discernit corpus Domini ab aliis, indifferenter ipsum assumens, sicut alios cibos: *Levit. 22. 3. Omnis homo qui accesserit ad ea quae consecrata sunt, in quo est immunditia, peribit coram Domino.*

Sed contra videtur esse quod dicit *Ioan. 6. 58. Qui manducat me, vivit propter me.*

Sed dicendum est, quod duplex est modus manducandi hoc sacramentum, scilicet spiritualis, et sacramentalis. Quidam ergo manducant sacramentaliter, et spiritualiter, qui scilicet ita sumunt hoc sacramentum, quod etiam rem sacramenti participant, scilicet caritatem, per quam est ecclesiastica unitas: et de talibus intelligitur verbum Domini inductum, *Qui manducat me, vivit propter me.* Quidam vero manducant sacramentaliter tantum, qui scilicet ita hoc sacramentum percipiunt, quod rem sacramenti, idest caritatem, non habent; et de talibus intelligitur quod hic dicitur: *Qui manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat, et bibit.* Est autem praeter duos modos quibus sumitur sacramentum, hic tertius modus sumendi, quo manducatur per accidens, dum scilicet sumitur non ut sacramentum: quod quidem contingit tripliciter. Uno modo, sicut quando aliquis fidelis sumit hostiam consecratam, quam non credit esse consecratam: talis enim habet habitum utendi hoc sacramento, sed non utitur eo actu ut sacramento. Alio modo, sicut quando hostiam consecratam sumit aliquis infidelis, qui nullam fidem habet huius sacramenti: talis enim non habet habitum utendi hoc sacramento, sed solum potentiam. Tertio modo, sicut quando hostiam sacratam comedit mus, vel quodlibet animal brutum, quod etiam non habet potentiam utendi hoc sacramento. Ex hoc igitur quod spiritualiter sumentes hoc sacramentum acquirunt vitam, alliciuntur quidam ad hoc quod frequenter hoc sacramentum assumant; ex hoc autem quod indigne sumentes acquirunt sibi iudicium, plures deterrentur, ut rarius sumant: et utrumque commendandum videtur. Legimus enim *Luc. 19.* quod Zachaeus recepit Christum gaudens in domum suam, in quo eius caritas commendatur: legitur etiam *ibidem 7. 6.* quod Centurio dixit Christo: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*, in quo commendatur honor, et reverentia eius ad Christum. Quia tamen amor praefertur timori, per se loquendo commendabilius esse videtur quod aliquis frequentius sumat quam quod rarius. Quia tamen quod est in se eligibilius, potest esse minus eligibile quantum ad hunc vel illum; considerare quilibet in seipso debet quem effectum in se habeat frequens susceptio huius sacramenti: nam si aliquis sentiat se proficere in fervore dilectionis ad Christum, et in fortitudine resistendi peccatis, quae plurimum consequuntur homines, debet frequenter sumere; si vero ex frequenti sumptione sentiat aliquis in se minus reverentiam huius sacramenti, monendus est ut rarius sumat. Unde et *in Lib. de ecclesiasticis Dogmatibus* dicitur: *Quotidie eucharistiam sumere nec laudo, nec vitupero.*

Deinde cum dicit, *Ideo inter vos multi infirmi etc.*

manifestat praedictam rationem per signum: et primo ponit signum; secundo assignat causam illius signi, ibi, *Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur*. Circa primum considerandum est, quod, sicut Augustinus dicit *in 1. de Civit. Dei cap. 8.* si omne peccatum nunc manifeste Deus plecteret poena, nihil ultimo iudicio reservari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniret, nulla esse divina providentia crederetur. In signum ergo futuri iudicii Deus etiam in hoc mundo pro peccato quosdam temporaliter punit; quod maxime observatum videtur in principio legislationis tam novae quam veteris. Legimus enim *Exod. 22.* propter peccatum vituli aurei adorati multa millia hominum perempta. Rursum legitur *Act. 5.* propter peccatum mendacii, et furti, Ananiam, et Saphiram interiisse. Unde et propter peccatum huius sacramenti indigne sumpti aliqui in primitiva Ecclesia puniebantur a Deo infirmitate corporali, vel etiam morte: unde dicit: *Ideo*, scilicet in signum futuri iudicii, *inter vos multi*, indigne sumentes corpus Christi, sunt infirmi corporaliter: *Psal. 15. 2. Multiplicatae sunt infirmitates: et imbecilles*, idest longa invalitudine laborantes: *et dormiunt multi*, scilicet morte corporali, secundum quod sumitur dormitio: *1. ad Thess. 4. 12. Nolumus vos ignorare de dormientibus.* Deinde cum dicit, *Quod si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur*, assignat duplicem rationem praedicti signi: quarum prima sumitur ex parte nostri; secunda ex parte Dei, ibi, *Cum iudicamur autem a Domino, corripimur.* Ex parte autem nostra, causa divinae punitionis est a negligentia, quia in nobis ipsis peccata commissa punire negligimus. Unde dicit: *Quod si nosmetipsos diiudicaremus*, redarguendo, et puniendo peccata nostra, *non utique iudicaremur*, idest non puniremur a Domino neque postmodum in futuro, neque etiam in praesenti.

Sed contra est quod *supra 4. 3.* dictum est: *Sed neque meipsum iudico:* et *Rom. 14. 22.* dicitur: *Beatus qui non iudicat semetipsum.*

Sed dicendum est, quod aliquis potest seipsum iudicare tripliciter. Uno modo discutiendo; et sic aliquis debet iudicare seipsum et quantum ad opera praeterita, et quantum ad futura, secundum illud *Galat. ultim. 4. Opus suum probet unusquisque.* Alio modo sententialiter, seipsum absolvendo, quasi iudicando se innocentem quantum ad praeterita; et secundum hoc nullus debet iudicare seipsum, ut scilicet se innocentem iudicet, secundum illud *Iob 9. 20. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me; si innocentem me ostendero, pravum me comprobabit.* Tertio modo reprehendendo, ut scilicet faciat aliquid quod ipse iudicat esse malum; et hoc modo intelligitur quod inductum est, *Beatus est qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.* Sed quantum ad ea quae iam fecit, debet quilibet seipsum iudicare, reprehendendo, et puniendo pro maleficiis. Unde dicitur *Iob 13. 15. Vias meas in conspectu eius arguam:* et *23. 4. Ponam coram eo iudicium, et os meum replebo increpationibus:* et de hoc iudicio Augustinus dicit *in Lib. de Poenitentia*, et inducitur hic in Glossa: *Versetur ante oculos nostros imago futuri iudicii, et ascendat homo adversum se ante faciem suam; atque constituto in corde iudicio, adsit accusans cogitatio, et testis conscientia, et carnifex cor. Inde quidem sanguis animi confitentis per lacrymas profluat, postremo ab ipsa mente talis sententia proferatur, ut se indignum homo iudicet participem corporis et sanguinis Domini.*

Deinde cum dicit, *Cum iudicamur autem*, ponit causam quae est ex parte Dei, dicens: *Cum iudicamur autem a Domino*, idest in hoc mundo punimur, *corripimur*, idest hoc fit ad correctionem nostram, ut scilicet quilibet propter poenam quam sustinuit, a peccato recedat. Unde et *Iob 5. 17.* dicitur: *Beatus vir qui corripitur a Domino:* et *Proverb. 3. 12. Quem diligit Dominus, corripit.* Vel etiam dum per poenam unius alius peccare desistit: *Proverb. 19. 25. Pestilente flagellato, stultus sapientior erit.* Et hoc ideo *ut non damnemur*, aeterna damnatione in futuro, *cum hoc mundo*, idest cum hominibus mundanis.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres mei etc.* reducit eos ad debitam observantiam: et primo ponitur id quod nunc ordinat; secundo ponitur promissio de ordinatione futura, ibi, *Cetera autem, cum venero, disponam.* Circa primum tria facit. Primo ponit ordinationem suam, dicens: *Itaque fratres mei*, ne unusquisque coenam suam praesumat ad manducandum, *cum convenitis*, scilicet in Ecclesiam, *ad manducandum*, scilicet corpus Christi, *invicem expectate*, ut scilicet simul homines sumatis. Unde *Exod. 12. 6. Immolabit haedum multitudo filiorum Israel.* Secundo excludit excusationem, dicens: *Si quis autem esurit*, et non potest tantum expectare, *donec manducet*, scilicet communes cibos, postmodum eucharistiam non sumpturus: *Eccli. 36. 20. Omnem escam manducabit venter.* Tertio rationem assignat, dicens: *Ut non convenialis*, scilicet ad sumendum corpus Christi, *in iudicium*, idest in vestram condemnationem. Deinde ponitur promissio, cum dicit: *Cetera*, scilicet quae non sunt tanti periculi, *cum venero*, praesentialiter, *disponam*, qualiter scilicet ea conservare debeatis. Ex quo patet quod Ecclesia multa habet ex dispositione Apostolorum quae in sacra Scriptura non continentur: *Eccli. 10. 3. Civitates inhabitabuntur*, idest Ecclesiae disponentur, *per sensum prudentium*, scilicet Apostolorum.

CAPITIS DUODECIMI

LECTIO PRIMA

De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. Scitis autem quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo notum vobis facio quod nemo in Spiritu Dei loquens dicit, Anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Postquam Apostolus prosecutus est de tribus sacramentis, scilicet baptismo, matrimonio, et eucharistia: hic incipit determinare de his quae pertinent ad rem

sacramentorum. Est autem duplex res sacramenti: una significata, et contenta, scilicet gratia, quae statim cum sacramento confertur; alia significata, et non contenta, scilicet gloria resurrectionis, quae in fine expectatur. Primo ergo agit de donis gratiarum; secundo de gloria resurrectionis, *15. cap.* ibi, *Notum autem vobis facio.* Circa primum primo agit de gratiis gratis datis; secundo praefert omnibus his caritatem, quae pertinet ad gratiam gratum facientem, *13. cap.* ibi, *Si linguis hominum loquar, et angelorum;* tertio comparat gratias datas ad invicem, *14. cap.* ibi, *Sectamini caritatem.* Circa primum duo facit. Primo prooemialiter exponit quid intendat, dicens: Dixi, quod cetera quae pertinent ad usum sacramentorum, cum venero, disponam; sed quaedam statim vobis tradere oportet; et hoc est quod dicit: *De spiritualibus autem*, idest de donis gratiarum, quae sunt a Spiritu sancto, o *fratres*, *nolo vos ignorare.* Est enim maximum genus ingratitudinis ignorare beneficia accepta, ut Seneca dicit *in Lib. de Beneficiis;* et ideo ut homo non sit Deo ingratus, non debet spirituales gratias ignorare: *Supra 2. 12. Spiritum accepimus qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis: Isa. 5. 13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam*, scilicet spiritualium. Secundo ibi, *Scitis quoniam cum Gentes essetis etc.* prosequitur suam intentionem: et primo ostendit spiritualium necessitatem: secundo ponit gratiarum distributionem, ibi, *Divisiones vero gratiarum sunt.* Necessitas autem alicuius rei maxime cognoscitur ex defectu ipsius. Unde circa primum duo facit. Primo ponit defectum quem patiebantur ante susceptam gratiam; secundo concludit gratiae necessitatem, ibi, *Ideo notum vobis facio.* Dicit ergo primo: *Scitis*, quasi experti, *quoniam cum Gentes essetis*, idest gentiliter viventes, nondum suscepta gratia per baptismum: *Galat. 2. 15. Nos enim natura Iudaei, non ex Gentibus peccatores: Ephes. 4. 17. Gentes ambulant in vanitate sensus sui:* eratis *euntes*, quasi prompta mente, et assidue, secundum illud *Hierem. 8. 6. Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in praelium: Proverb. 1. 16. Pedes eorum ad malum currunt: ad simulacra muta*, scilicet adoranda, et colenda, secundum illud *Psalm. 113. 5. Os habent, et non loquentur.* Et ponit specialiter in eis defectum locutionis., quia locutio est proprius effectus cognitionis: unde ostenditur non intelligere simulacra, et per consequens nihil divinitatis habere, si sunt muta. Et hoc, *prout ducebamini*, idest sine aliqua resistentia. Ducebantur autem vel allecti ex pulchritudine simulacrorum: unde dicitur *in Epistola Hieremiae: Videbitis in Babilonia deos aureos, et argentos... Videte ne metus vos capiat in ipsis.* Aut etiam ex imperio alicuius Principis, sicut legitur *Dan. 3.* quod Nabuchodonosor cogebat homines adorare statuam auream: et *2. Machab. 6.* dicitur de quibusdam, quod ducebantur cum amara necessitate in die natalis Regis ad sacrificia. Vel etiam instinctu daemonum, qui ad hoc praecipue anhelant ut divinus cultus eis exhibeatur, secundum illud *Matth. 4. 9. Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Ibant ergo ad idola colenda prout ducebantur, idest sine aliqua resistentia, sicut de iuvene etiam vecorde dicitur *Proverb. 7. 22. Statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam.* Per hoc ergo apparet quod homo ante susceptam gratiam prompte currit in peccatum sine resistentia. Specialiter autem facit mentionem de peccato idolatriae propter tria. Primo quidem quia hoc est peccatum gravissimum, introducere alium Deum; sicut gravissime peccaret contra Regem qui alium Regem in regnum eius introduceret. Unde dicitur *Iob 31. 26. Si vidi solem cum fulgeret et lunam incedentem clare, et osculatus sum manum meam*, scilicet quasi cultor solis, et lunae, *quae est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum.* Secundo quia a peccato idolatriae omnia alia peccata oriebantur, secundum illud *Sap. 14. 27. Nefandorum idolorum cultura omnis mali causa est.* Tertio quia hoc peccatum apud Gentiles commune erat, et non reputabatur. Unde *in Psalm. 95. 5.* dicitur: *Omnes dii gentium daemonia.*

Est autem considerandum, quod quidam dixerunt hominem in peccato mortali existentem, sine gratia quidem non posse a peccato cui subiacet, liberari: quia remissio peccatorum non fit nisi per gratiam, secundum illud *Rom. 3. 24. Iustificati per gratiam eius;* posse autem se praeservare a peccato mortali sine gratia per liberum arbitrium. Sed haec positio non videtur vera. Primo quidem quia non potest aliquis se a peccato mortali praeservare, nisi omnia legis praecepta servando; cum nullus mortaliter peccet, nisi transgrediendo aliquod legis praeceptum; et ita posset aliquis observare omnia legis praecepta sine gratia, quod est haeresis Pelagiana. Secundo quia caritatem, per quam Deus diligitur super omnia, nullus potest habere sine gratia, secundum illud *Rom. 5. 5. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Non potest autem esse quod homo omnia peccata declinet, nisi Deum super omnia diligat; sicut illud magis contemnitur quod minus diligitur. Poterit ergo esse per aliquod tempus quod ille qui caret gratia, a peccato abstinebit, quousque occurrat illud propter quod Dei praeceptum contemnet, a quo ducitur ad peccandum. Signanter autem Apostolus dicit, *Prout ducebamini.*

Deinde cum dicit, *Ideo notum vobis facio etc.* concludit duos effectus gratiae: quorum primus est quod facit abstinere a peccato; secundus est quod facit operari bonum; et hoc ponit ibi, *Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.* Dicit ergo primo: Ex quo quando sine gratia eratis, prompte ad peccandum currebatis, *ideo notum vobis facio*, quod si gratiam habuissetis, hoc vobis non contigisset: *nemo enim in Spiritu Dei*, idest per Spiritum Dei, *loquens dicit, Anathema Iesu*, idest blasphemiam contra Iesum, secundum illud *1. Ioan. 4. 3. Omnis spiritus qui solvit Iesum, ex Deo non est.* Notandum quod supra posuit gravissimum peccatum, quod est blasphemia, quod per gratiam declinatur, ut de aliis minoribus peccatis intelligatur. Potest autem per hoc quod dicitur, *Anathema Iesu*, intelligi quodlibet peccatum mortale. Anathema enim separationem significat: dicitur enim ab ana, quod est sursum, et thesis, quod est positio, quasi sursum positum: quia olim res quae ab usu hominum separabantur, suspendebantur in templis, vel in locis publicis. Omne autem peccatum mortale separat a Iesu, secundum illud *Isa. 59.*

2. Iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum. Quicumque ergo mortaliter peccat, dicit corde, vel ore, *Anathema*, idest separationem a Iesu. *Nemo* ergo *in Spiritu Dei loquens dicit*, *Anathema Iesu:* quia nullus per Spiritum Dei peccat mortaliter: quia, ut dicitur *Sap. 1. 5. Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum.*

Sed secundum hoc videtur quod quicumque habet Spiritum sanctum, non possit peccare mortaliter: quia, etiam dicitur *1. Ioan. 3. 9. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet.*

Sed dicendum est, quod quantum est ex Spiritu Dei, homo non facit peccatum, sed magis a peccato retrahitur; potest tamen peccatum facere ex defectu voluntatis humanae, quae Spiritui sancto resistit, secundum illud illud *Act. 7. 51. Vos autem semper Spiritui sancto restitistis.* Non enim per Spiritum sanctum inhabitantem tollitur facultas peccandi a libero arbitrio totaliter in vita praesenti; et ideo signanter Apostolus non dixit, Nemo Spiritum Dei habens; sed, *Nemo in Spiritu Dei loquens.*

Deinde cum dicit, *Et nemo potest dicere, Dominus Iesus etc.* ponit secundum effectum gratiae, scilicet quod sine ea homo non potest bonum operari. Dicit ergo: *Et nemo potest dicere*, quod *Iesus* est *Dominus*, *nisi in Spiritu sancto.*

Contra quod videtur esse, quia per Spiritum sanctum homo introducitur in regnum caelorum, secundum illud *Psal. 142. 10. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Dominus autem dicit *Matth. 7. 21. Non omnis qui dicit Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum.* Non omnis ergo qui dicit Dominum Iesum, dicit hoc in Spiritu sancto.

Dicendum est autem, quod dicere aliquid in Spiritu sancto potest intelligi dupliciter. Uno modo in Spiritu sancto movente, sed non habito. Movet enim Spiritus sanctus corda aliquorum ad loquendum quos non inhabitat; sicut legitur *Ioan. 11.* quod Caiphas hoc quod de utilitate mortis Christi praedixerat, a semetipso non dixit, sed per spiritum prophetiae: Balaam etiam multa vera praedixit motus a Spiritu sancto, ut legitur *Num. 23.* et *24.* licet eum non haberet. Secundum hoc ergo intelligendum est, quod nullus potest dicere quodcumque verum, nisi a Spiritu sancto motus, qui est Spiritus veritatis, de quo dicitur *Ioan. 16. 13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Unde et in Glossa Ambrosius hoc in loco dicit: *Omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est.* Et specialiter in illis quae sunt fidei, quae per specialem revelationem Spiritus sancti sunt habita, inter quae est quod Iesus sit omnium Dominus: unde *Act. 2. 36.* dicitur: *Certissime sciat omnis domus Israel, quia Deus fecit hunc Dominum Iesum, quem vos crucifixistis.* Alio modo loquitur aliquis in Spiritu sancto movente, et habito; et secundum hoc etiam potest verificari quod hic dicitur, ita tamen quod *dicere* accipiatur non solum ore, sed etiam corde, et opere. Dicitur enim aliquid corde, secundum illud *Psalm. 13. 1. Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Dicit etiam aliquid opere, inquantum exteriori opere aliquis suum conceptum manifestat. *Nemo* ergo nisi habendo Spiritum sanctum *potest dicere Iesum Dominum*; ita scilicet quod non solum hoc ore confiteatur, sed etiam corde revereatur ipsum ut Dominum, et opere obediat ipsi quasi Domino. Sic igitur ex verbis praemissis tria circa gratiam considerare possumus. Primo quod sine ea peccatum homo vitare non potest, secundum illud *Psalm. 93. 17. Nisi quia Dominus adiuvit me, paulo minus in inferno habitasset anima mea.* Secundo quod per eam vitatur peccatum, secundum illud *1. Ioan. 3. 9. Qui natus es ex Deo, non peccat.* Tertio quod sine ea non potest homo bonum facere, secundum illud *Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere.*

Deinde cum dicit, *Divisiones vero gratiarum sunt*, incipit distinguere gratias gratis datas: et primo distinguit eas in generali; secundo manifestat in speciali, ibi, *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* In his autem quae per gratiam Spiritus sancti conferuntur, tria oportet considerare. Primo quidem facultatem hominum ad operandum; secundo auctoritatem; tertio executionem utriusque. Facultas quidem habetur per donum gratiae, puta per prophetiam, vel potestatem faciendi miracula, aut per aliquid huiusmodi. Auctoritas autem habetur per aliquod ministerium, puta per Apostolatum, vel aliquid huiusmodi. Executio autem pertinet ad operationem. Primo ergo distinguit gratias; secundo ministeria; tertio operationes. Quantum ergo ad primum, ostendit necessitatem gratiae; quae tamen non totaliter advenit omnibus, nisi Christo, cui datus est Spiritus non ad mensuram, ut dicitur *Ioan. 3.* sed quantum ad alios sunt divisiones gratiarum: quia quidam abundant in una, quidam in alia. Sicut enim in corpore naturali caput habet omnes sensus, non autem alia membra; ita in Ecclesia solus Christus habet omnes gratias quae in aliis membris dividuntur, quod significatur *Gen. 2.* ubi dicitur, quod fluvius, scilicet gratiarum, egrediebatur ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita: et *Matth. 25.* dicitur, quod uni dedit quinque talenta, alii duo, alii unum. Et quamvis dona gratiarum sint diversa, quae a diversis habentur, non tamen procedunt a diversis auctoribus, sicut ponebant Gentiles, qui sapientiam attribuebant Minervae, locutionem Mercurio, et sic de aliis. Ad quod excludendum subdit: *Idem autem Spiritus*, scilicet sanctus, qui est auctor omnium gratiarum: *Ephes. 4. 4. Unum corpus, et unus Spiritus:* et *Sapient. 7. 22. Et spiritus unus et multiplex:* unus in substantia, multiplex in gratiis. Deinde ponit distinctiones ministrationum, dicens: *Et divisiones ministrationum sunt*, idest diversa ministeria, et officia requiruntur ad gubernationem Ecclesiae. Praelati enim Ecclesiae ministri dicuntur: *sup. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Pertinet autem ad decorem, et perfectionem Ecclesiae ut in ea diversa ministeria sint, quae significantur per ordines ministrantium: quod mirabatur regina Saba in domo Salomonis, ut legitur *3. Reg. 10.* Omnes tamen uni Domino serviunt: unde subditur: *Idem autem Dominus. Supra 8. 6. Nobis unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia.* Deinde ponit distinctionem operationum, dicens: *Et divisiones operationum sunt*, quibus aliquis in seipso bonum operatur, sicut per ministrationes ad proximum: *Psal. 103. 23. Exibit homo ad*

opus suum, scilicet sibi proprium: *Eccli. 33. 11. Immutavit*, idest distinxit, *vias*, idest operationes, *eorum*: quae tamen omnes procedunt ab uno principio: unde subdit: *Idem vero Deus, qui operatur omnia*, sicut prima causa creans omnes operationes. Ne tamen aliae causae videantur esse superfluae, subdit, *In omnibus*, quia in causis secundariis prima causa operatur: *Isa. 26. 12. Omnia opera nostra operatus es in nobis.* Et notandum, quod Apostolus valde congrue gratias attribuit Spiritui, qui est amor, quia ex amore procedit quod aliquid gratis detur ministris a domino cui ministratur; operationes Deo sicut primae causae moventi. Et quod dicit, *Spiritus*, potest referri ad personam Spiritus sancti; quod dicit, *Dominus*, ad personam Filii; quod dicit, *Deus*, ad personam Patris. Vel haec tria possunt attribui Spiritui sancto, qui est Dominus Deus.

LECTIO II.

Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae; alii autem sermo scientiae secundum eumdem Spiritum; alteri vero fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in uno Spiritu; alii operatio virtutum; alii prophetia; alii discretio spirituum; alii genera linguarum; alii interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

Posita in generali distinctione gratiarum, et ministrationum, et operationum; hic manifestat ea quae dixerat, in speciali: et primo quantum ad divisionem gratiarum; secundo quantum ad divisionem ministrationum, ibi, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem gratiarum in speciali; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Sicut enim corpus unum est, et multa habet membra.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem gratiarum gratis datarum; secundo ponit earum distinctionem, ibi, *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae etc.* tertio describit earum auctorem, ibi, *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sunt divisiones gratiarum, *Unicuique autem datur*, in quo designatur earum subiectum: sicut enim nullum membrum est in corpore quod non participet aliquo modo sensum, vel motum a capite, ita nullus est in Ecclesia qui non aliquid de gratiis Spiritus sancti participet, secundum illud *Matth. 25. 15. Dedit unicuique secundum propriam virtutem*: et *Ephes. 4. 7. Unicuique nostrum data est gratia: Manifestatio Spiritus*, in quo designatur officium gratiae gratis datae. Pertinet autem ad gratiam gratum facientem, quod per eam Spiritus sanctus inhabitet; quod quidem non pertinet ad gratiam gratis datam, sed solum ut per eam Spiritus sanctus manifestetur, sicut interior motus cordis per vocem. Unde *Ioan. 3. 8.* dicitur: *Vocem eius audis*: et *in Psal. 97. 2.* dicitur: *Notum fecit Dominus salutare suum.* Manifestatur autem per huiusmodi gratias Spiritus sanctus dupliciter. Uno modo ut inhabitans Ecclesiam, et docens, et sanctificans eam; puta cum aliquis peccator, quem non inhabitat Spiritus sanctus, facit miracula ad ostendendum quod fides Ecclesiae, quam ipse praedicat, sit vera: unde dicitur *Hebr. 2. 4. Contestante Deo signis, et variis Spiritus sancti distributionibus.* Alio modo manifestatur per huiusmodi gratias Spiritus sanctus ut inhabitans eum cui tales gratiae conceduntur: unde dicitur *Act. 6.* quod Stephanus plenus gratia faciebat prodigia, et signa multa, quem Spiritu sancto plenum elegerunt. Sic autem non conceduntur huiusmodi gratiae nisi sanctis. Et ne huiusmodi manifestatio vana videatur, subdit, *Ad utilitatem*, scilicet communem, in quo designatur finis harum: et hoc vel dum probatur vera doctrina Ecclesiae, et sic fideles confirmantur, et infideles convertuntur; vel dum sanctitas alicuius proponitur aliis in exemplum: unde et *infra 14. 12. Ad aedificationem Ecclesiae quaerite ut abundetis*: et *supra 10. 33. Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis ut salvi fiant.*

Deinde cum dicit, *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae*, ponit distinctionem gratiarum; quae quidem, ut dictum est, dantur ad utilitatem communem. Et ideo oportet earum distinctionem accipere, secundum quod per unum potest aliorum salus procurari. Quod quidem homo non potest facere interius operando, hoc enim solius Dei est, sed solum exterius persuadendo. Ad quod quidem tria requiruntur. Primo quidem facultas persuadendi; secundo facultas persuasionem confirmandi; tertio persuasionem intelligibiliter proponendi. Ad facultatem autem persuadendi requiritur quod homo habeat peritiam conclusionum, et certitudinem principiorum circa ea in quibus debemus persuadere. Conclusiones autem in his quae pertinent ad salutem, quaedam sunt principales, scilicet res divinae; et ad hoc pertinet sapientia, quae est cognitio divinarum rerum, ut Augustinus dicit *Lib. 13. de Trinit. cap. 1.* et quantum ad hoc dicitur: *Alii quidem per Spiritum*, scilicet sanctum, *datur sermo sapientiae*, ut possit persuadere ea quae ad cognitionem divinorum pertinent: *Luc. 21. 15. Ego dabo vobis os, et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri*: *Supra 2. 6. Sapientiam loquimur inter perfectos.* Secundariae conclusiones sunt quae pertinent ad notitiam creaturarum, quarum cognitio dicitur scientia, secundum Augustinum ibidem: et quantum ad hoc subdit: *Alii autem*, scilicet datur, *sermo scientiae, secundum eumdem Spiritum*, ut scilicet per creaturas ea quae sunt Dei manifestare possit. Huic enim scientiae attribuitur illud quo pia fides defenditur, et roboratur; non autem quidquid curiositatis in humanis scientiis invenitur, ut Augustinus ibidem dicit: *Sap. 10. 10. Dedit illi scientiam sanctorum*: *Isa. 33. 6. Divitiae salutis, sapientia, et scientia.* Est tamen notandum, quod sapientia, et scientia inter septem dona Spiritus sancti computantur, sicut habetur *Isa. 11.* unde Apostolus signanter inter gratias gratis datas non ponit sapientiam, et scientiam, sed sermonem sapientiae, et scientiae, quae pertinent ad hoc ut homo aliis persuadere valeat per sermonem ea quae sunt sapientiae, et scientiae. Principia autem doctrinae salutis sunt articuli fidei; et ideo quantum ad hoc subditur: *Alteri*, scilicet datur, *fides in eo-*

dem Spiritu. Non autem hic accipitur pro fidei virtute, quia hoc commune est omnibus membris Christi, secundum illud *Hebr. 11. 6. Sine fide impossibile est placere Deo;* sed accipitur pro sermone fidei, prout scilicet homo potest recte proponere ea quae fidei sunt; vel pro certitudine fidei, quam aliquis habet excellenter, secundum illud *Matth. 15. 28. Mulier, magna est fides tua.* Ea vero quae pertinent ad salutarem doctrinam, non possunt confirmari, seu probari ratione, quia rationem humanam excedunt, secundum illud *Eccl. 3. 25. Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi;* confirmantur autem, seu probantur signo divino: unde et Moyses mittendus ad populum Israel, signum accepit a Deo, per quod confirmaret ea quae ex parte Dei dicebat, ut patet *Exod. 4.* sicut et signo regio confirmatur quod aliquid sit de mandato Regis. Signum autem Dei sumitur uno quidem modo ab eo quod solus Deus facere potest; sicut sunt miracula, quae Apostolus hic in duo distinguit; nam primo dicit: *Alii*, scilicet datur, *gratia sanitatum*, idest per quam alicuius possit sanare infirmitatem, *in uno*, scilicet et eodem, *Spiritu: Hier. 17. 14. Sana me Domine, et sanabor.* Ex his enim persuadetur aliquis, non solum propter magnitudinem facti, sed etiam propter beneficium. Secundo autem dicit: *Alii* datur *operatio virtutum*, ex quibus aliquis persuadetur solum propter magnitudinem facti; puta, cum mare dividitur, ut legitur *Exod. 14.* vel quod sol, et luna stetit in caelo, sicut legitur *Iosue 10. Gal. 3. 5. Quis tribuit nobis spiritum, et operatur virtutes in nobis?* Alio autem modo accipitur signum divinum ab eo quod solus Deus cognoscere potest. Hoc autem est vel futurum contingens, secundum illud *Isa. 41. 23. Annuntiate quae ventura sunt, et sciemus quia dii estis vos:* et quantum ad hoc dicit: *Alii*, scilicet datur, *prophetia*, quae est divina revelatio rerum eventus immobili veritate denuntians: *Ioel. 2. 28. Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri.* Aliud autem est cognitio humani cordis, secundum illud *Hierem. 17. 9. Pravum est cor hominis, et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda, et probans renes:* et quantum ad hoc subdit: *Alii discretio spirituum*, ut scilicet homo discernere possit quo spiritu aliquis moveatur ad loquendum, vel operandum; puta, utrum spiritu caritatis, vel spiritu invidiae: *1. Ioan. 4. 1. Nolite credere omni spiritui; sed probate spiritus si ex Deo sunt.* Facultas autem persuasionem pronuntiandi consistit in hoc quod homo possit loqui intelligibiliter aliis: quod quidem impeditur dupliciter. Uno modo per diversitatem idiomatum; contra quod remedium adhibetur per hoc quod dicit, *Alii*, scilicet dantur *genera linguarum*, ut scilicet possit loqui diversis linguis, ut intelligatur ab omnibus; sicut de Apostolis legitur *Act. 2.* quod loquebantur variis linguis. Alio modo per obscuritatem Scripturae inducendae; contra quod remedium datur per id quod subditur: *Alii interpretatio sermonum*, idest difficilium Scripturarum: *Dan. 5. 16. Audivi de te quod possis obscura interpretari: Gen. 40. 8. Numquid non Dei est interpretatio?*

Deinde cum dicit, *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*, determinat auctorem praedictarum gratiarum: circa quod tres errores excludit. Primo quidem Gentilium attribuentium diversa dona diversis diis; contra quod dicit: *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus: Eph. 4. 4. Unum corpus, et unus spiritus.* Secundo errorem eorum qui Deo attribuebant solum universalem providentiam rerum, ponentes quod distinctiones particularium fiunt solum per causas secundas; contra quod subditur: *Dividens singulis prout vult: Eccli. 33. 11. In multitudine disciplinae Dominus separavit eos.* Tertio excludit errorem eorum qui diversitatem gratiarum attribuebant vel fato, vel humano merito, et non solum voluntati divinae; sicut Macedoniani, qui dicebant Spiritum sanctum esse ministrum Patris, et Filii: et hoc excludit per hoc quod subdit, *Prout vult: Ioan. 3. 8. Spiritus ubi vult spirat.*

LECTIO III.

Sicut enim unum corpus est, membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt; ita et Christus. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Iudaei, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, et omnes in uno Spiritu potati sumus. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore; non ideo non est de corpore. Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore. Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt; et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; et quae inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: Sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetae? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid om-

nes linguis loquntur? Numquid omnes interpretantur? Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Posita distinctione gratiarum; hic manifestat eam per similitudinem corporis naturalis: et primo ponit similitudinem in generali; secundo explicat eam in speciali, ibi, *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Circa primum duo facit. Primo ponitur similitudo: secundo similitudinis adaptatio, ibi, *Ita et Christus.* Circa primum considerandum est, quod sicut dicitur in *5. Metaphys.* tripliciter dicitur aliquid unum per se. Uno modo indivisibilitate, ut unitas, et punctum: secundum quem modum unitas excludit totaliter multitudinem, non solum actualem, sed etiam potentialem. Alio modo dicitur unum continuitate, ut linea, et superficies: quae quidem unitas excludit multitudinem actualem, sed non potentialem. Tertio modo integritate; quae non excludit multitudinem neque potentialem, neque actualem; sicut domus est una, quae constituitur ex diversis lapidibus, et lignis; et eodem modo corpus hominis, aut cuiuslibet animalis est unum, quia eius perfectio integratur ex diversis membris, sicut ex diversis animae instrumentis: unde et anima dicitur esse actus corporis organici, idest ex diversis organis constituti. Proponit ergo primo Apostolus quod unitas corporis membrorum multitudinem non excludit, dicens, quod *sicut corpus unum est, et multa membra habet:* unde et *Rom. 12. 4.* dicitur: *In uno corpore multa membra habemus.* Item proponit quod multitudo membrorum non tollit corporis unitatem: unde subdit: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa,* nihilominus *unum corpus sunt,* quod ex omnibus perficitur. Unde et *Iob 10. 11.* dicitur: *Pelle, et carne vestisti me, ossibus, et nervis compegisti me.*

Deinde cum dicit, *Ita et Christus*, ponitur adaptatio similitudinis: et primo adaptat similitudinem, dicens: *Ita et Christus*, scilicet est unus, secundum illud *supra 8. 6. Unus Dominus noster Iesus, per quem omnia:* et tamen multa, et diversa habet membra, scilicet omnes fideles, secundum illud *Rom. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo.* Secundo ponitur ratio adaptationis: ubi ponitur duplex ratio distinctionis. Una quidem ratio unitatis est Spiritus sanctus, secundum illud *Ephes. 4. 4. Unum corpus, et unus spiritus.* Sed per virtutem Spiritus sancti duplex beneficium consequimur. Primo quidem quia per ipsum regeneramur, secundum illud *Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto:* unde dicit: *Etenim in uno Spiritu*, scilicet per virtutem unius Spiritus sancti, *omnes nos*, qui sumus membra Christi, *sumus baptizati in unum corpus*, idest in unitatem Ecclesiae, quae est corpus Christi, secundum illud *Ephes. 1. 22. Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus eius: Gal. 3. 27. Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Secundo per Spiritum sanctum reficimur ad salutem: unde subdit: *Et omnes potati sumus in uno Spiritu*, idest per virtutem unius Spiritus sancti. Potest autem hic potus intelligi dupliciter. Uno modo de interno refrigerio, quod Spiritus sanctus cordi humano praebet, extinguendo sitim carnalium desideriorum, et concupiscentiarum: unde *Eccli. 15. 3. Aqua salutaris sapientiae potavit eum: Ioan. 7. 38. Flumina de ventre eius fluent aquae vivae.* Alio modo potest intelligi de potu sacramentali, qui per Spiritum sacratur: *Supra 10. 4. Omnes eumdem potum spiritalem biberunt.* Interponitur autem duplex ratio diversitatis. Una ex parte ritus, cum dicit: *Sive Iudaei, sive Gentiles:* alia ex parte conditionis, cum dicit: *Sive servi, sive liberi.* Nulla enim huiusmodi diversitas impedit unitatem corporis Christi: Unde *Galat. 3. 28.* dicitur: *Non est Iudaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber: unum enim estis in Christo Iesu.*

Deinde cum dicit, *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa*, explicat similitudinem in speciali: et primo describit conditionem corporis naturalis, et membrorum ipsius; secundo adaptat ad corpus mysticum Christi, ibi, *Vos autem estis corpus Christi.* Circa primum duo facit. Primo describit integritatem corporis naturalis; secundo habitudinem membrorum ad invicem, ibi, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat exemplificando, ibi, *Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore;* tertio probat ducendo ad inconveniens, ibi, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod omnes nos in unum corpus mysticum baptizati sumus: quod repraesentat similitudo corporis naturalis: *nam corpus*, naturale hominis, *non est unum membrum, sed multa:* quia scilicet eius perfectio non salvatur in uno membro, sed integratur ex multis, quae necesse habent deservire diversis potentiis, et actibus animae. Unde et *Rom. 12. 4.* dicitur: *Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra corporis non eumdem actum habent; ita multi unum corpus sumus in Christo.*

Deinde cum dicit, *Si dixerit pes etc.* manifestat quod dixerat exemplificando in membris quibusdam: et primo membris deservientibus motui: et ponit duo membra: pedem tamquam ignobilius membrum, eo quod calcat terram, et portat totius corporis pondus; manum autem tamquam membrum nobilius, eo quod ipsa est organum organorum: et hoc est quod dicit: *Si dixerit pes, Non sum de corpore*, quoniam non sum manus, *non ideo non est de corpore;* quasi dicat: Perfectio corporis non tota consistit in uno membro, quamvis nobiliori; sed ad eius perfectionem requiruntur etiam ignobiliora. Per membra autem deservientia motui designantur in Ecclesia homines dediti vitae activae, ita quod pedes sunt subditi, de quibus dicitur *Ezech. 1. 7. Pedes eorum pedes recti:* per manus autem figurantur praelati, per quos alii disponuntur: unde et *Cant. 5. 14.* dicitur: *Manus illius tornatiles, aureae, plenae hiacynthis.* Sunt autem in Ecclesia necessariae non solum manus, idest praelati, sed etiam pedes, idest subditi: unde *Prov. 14. 28.* dicitur: *In multitudine populi dignitas Regis.* Secundo exemplificat de membris servientibus virtuti apprehensivae; et ponit oculum, qui deservit visui, et aurem, quae deservit auditui: nam isti duo sensus praecipue deserviunt humanae sapientiae: visus quidem quantum ad inventionem, eo quod plures re-

rum differentias ostendit; auditus autem quantum ad disciplinam, quae fit per sermonem. Horum tamen sensuum dignior est visus quam auditus: quia et spiritualior est, et plura demonstrat, ac per hoc oculus est dignior auro. Dicit ergo: *Et si dixerit auris*, quae est ignobilius membrum, *Non sum de corpore, quia non sum oculus*, qui est membrum nobilius, *non ideo non est de corpore*. Per membra ergo deservientia virtuti apprehensivae designantur in Ecclesia illi qui student vitae contemplativae: inter quos sunt sicut oculi, doctores, qui per seipsos veritatem inspiciunt: unde dicitur *Cant. 5. 12. Oculi eius sicut columbae super rivos aquarum, quae resident iuxta fluenta plenissima*. Per aures autem significantur discipuli, qui a magistris veritatem audiendo recipiunt: unde et Dominus *Matth. 13. 9.* dicit: *Qui habet aures audiendi, audiat.* Sunt enim in Ecclesia necessarii non solum doctores, sed etiam discipuli: unde et *Iob 29. 11.* dicitur: *Auris audiens beatificavit me.*

Deinde cum dicit, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* probat ducendo ad inconveniens duplex: quorum primum est subtractio necessariorum a corpore; secundum est remotio integritatis corporis, ibi, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* Circa primum duo facit. Primo ponit inconveniens quod sequitur, dicens: *Si totum corpus esset oculus*, quod est membrum nobilius, *ubi esset auditus?* idest instrumentum audiendi; quasi dicat, Si in Ecclesia essent omnes magistri. Unde dicitur *Iac. 3. 1. Nolite plures magistri fieri, fratres mei.* Et iterum *si totum corpus esset auditus*, idest instrumentum audiendi, *ubi esset odoratus?* per quem possunt in Ecclesia intelligi illi qui etsi non sint capaces verborum sapientiae, percipiunt tamen quaedam eius indicia a remotis, quasi odorem: unde et *Cant. 1. 3.* dicitur: *In odorem unguentorum tuorum currimus.* Secundo asserit contrariam veritatem, scilicet quod nec visus, nec auditus corpori debent deesse, dicens: *Nunc autem Deus posuit*, idest ordinate disposuit, *membra diversa.* Nam etsi membrorum distinctio sit opus naturae, hoc tamen agit natura ut instrumentum divinae providentiae. Et ideo primam causam dispositionis membrorum assignans, subdit: *Unumquodque eorum in corpore;* quasi dicat: Non sic posuit membra diversa ut unumquodque eorum secundum se separatim existeret; sed ut omnia convenirent in uno corpore; et *sicut voluit:* nam prima causa institutionis rerum est voluntas divina, secundum illud *Psal. 113. 3. Omnia quaecumque voluit fecit.* Sic autem et in Ecclesia disposuit diversa officia, et diversos status, secundum suam voluntatem: unde et *Ephes. 1. 11.* dicitur: *Praedestinati secundum propositum eius qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae.*

Deinde cum dicit, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* ducit ad aliud inconveniens, quod est defectus integritatis corporis. Unde primo ponit hoc inconveniens, dicens: *Quod si essent omnia unum membrum, ubi esset corpus?* idest ubi esset integritas corporalis? quasi dicat, non esset. Ita si omnes in Ecclesia unius conditionis, et gradus essent, tolleretur perfectio, et decor Ecclesiae, quae *in Psal. 44. 14.* describitur circumamicta varietate. Secundo asserit veritatem contrariam, dicens: *Nunc autem multa quidem sunt membra, sed unum corpus*, quod ex omnibus integratur. Sic Ecclesia ex diversis ordinibus constituitur: unde et *Cant. 6. 3.* describitur *terribilis ut castrorum acies ordinata.*

Deinde cum dicit, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo*, ponit comparationem membrorum ad invicem: et primo quantum ad necessitatem; secundo quantum ad cultum membris adhibitum, ibi, *Et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus;* tertio quantum ad mutuam solicitudinem, ibi, *Sed in idipsum pro invicem solicita sint membra.* Circa primum duo facit. Primo proponit omnia membra corporis esse necessaria, quamvis quaedam sint ignobiliora; secundo ponit necessitatis comparationem, ibi, *Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse necessariora sunt.* Ostendit autem primo rationem necessitatis membrorum secundum duplicem differentiam. Primo quidem secundum differentiam membrorum deservientium motui: unde dicit: *Non potest autem oculus*, qui deservit cognitioni, et significat contemplativos, *dicere manui*, quae deservit motui, et significat activos: *Opera tua non indigeo:* indigent enim contemplativi per opera activorum sustentari: unde et *Luc. 10.* dicitur, quod cum Maria secus pedes Domini sederet audiens verba eius, Martha satagebat circa frequens ministerium. Secundo ostendit idem secundum differentiam praelatorum, qui significantur per caput, et subditorum, qui significantur per pedes: et hoc est quod subdit: *Aut iterum caput*, idest praelatus, secundum illud *1. Reg. 15. 17. Caput in tribubus Israel factus es*, non potest dicere *pedibus*, idest subditis: *Non estis mihi necessarii:* quia, ut dicitur *Prov. 14. 28. in multitudine populi dignitas Regis.*

Deinde cum dicit, *Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt*, comparat diversa membra ad invicem, quoad necessitatem eorum, dicens, quod *membra corporis, quae videntur esse infirmiora, sunt magis necessaria*, sicut intestina. Ita etiam in Ecclesia sine officio aliquarum abiectarum personarum, puta agricultorum, et aliorum huiusmodi, praesens vita transiri non posset; quae tamen posset duci sine aliquibus excellentioribus personis contemplationi, et sapientiae deputatis, quae Ecclesiae deserviunt, ad hoc quod sit ornatior, et melius se habens. Ex hoc enim aliquid dicitur necessarium, quod est utile ad finem. Illa vero quae sunt nobilissima, non se habent in ratione utilium, sed sunt per se ipsa appetenda ut fines: et ideo dicitur *Iob 31. 39. Si fructus terrae comedi absque pecunia, et animam agricolarum eius afflixi.*

Deinde cum dicit, *Et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his abundantiorem honorem circumdamus*, comparat membra quantum ad exteriorem cultum: et primo ponit diversitatem quae diversis membris adhibetur; secundo causam diversitatis assignat, ibi, *Deus temperavit corpus ei cui deerat.* Cultus autem exterior membris adhibitus ad duo pertinet, scilicet ad honorem, sicut ea quae apponuntur ad ornatum, ut monilia, et inaures; et ad honestatem, sicut quae apponuntur ad tegumentum, ut brachae, et alia huiusmodi. Quantum ergo ad primum cultum

dicit primo: *Et quae putamus esse ignobiliora membra corporis, his circumdamus abundantiorem honorem*, idest maiorem ornatum; sicut auribus alicubi suspenduntur inaures, oculis autem nihil apponitur; et pedibus apponuntur calceamenta depicta, et gemmata, secundum illud *Cant. 7 1. Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis;* manus autem nudae habentur. Et similiter in Ecclesia imperfectioribus sunt magis consolationes adhibendae, quibus perfectiores non egent Unde dicitur *Isa. 40. 11. In brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, foetas ipse portabit:* et *1. Petr. 3. 7.* dicitur: *Viri quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem.* Secundo prosequitur quantum ad cultum honestatis, dicens: *Et quae inhonesta sunt, abundantiorem honestatem habent*, idest per studium humanum. Dicuntur autem membra aliqua inhonesta in sanctis non propter aliquam peccati turpitudinem, sed propter inobedientiam membrorum genitalium subsecutam ex peccato originali: vel etiam quia sunt ignobili usui deputata, sicut omnia membra quae deserviunt emissioni superfluitatum, quibus abundantior honestas adhibetur, dum studiosius teguntur, quo non indigent membra nobilibus usibus deputata: unde subdit: *Honesta autem nostra nullius egent*, scilicet exterioris honestatis: unde nec faciei velamen apponitur. Et similiter in Ecclesia illi qui sunt in aliquo culpabiles, sunt admonendi, et custodiendi, secundum illud *Eccli. 42. 11. Super filiam luxuriosam confirma custodiam:* et *Gal. 6. 1.* dicitur: *Si praeoccupatus quis fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Illi autem qui sunt absque culpa, his non egent.

Et est notandum, quod triplicem defectum circa membra notavit, scilicet inhonestatis, ignobilitatis, et infirmitatis: quorum primum in membris Ecclesiae pertinet ad culpam; secundum ad conditionem servilem; tertium ad statum imperfectionis.

Deinde cum dicit, *Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat*, ponit causam praedicti cultus: et primo assignat causam efficientem primam: licet enim homines taliter se habeant ad cultum membrorum, hoc tamen procedit ex ordinatione divina: unde dicit: *Sed Deus temperavit corpus, abundantiorem honorem tribuendo ei* membro *cui deerat:* nam homines hoc faciunt ex quodam divino instinctu, secundum illud *Iob 33. 16. Aperit aures virorum, et erudiens eos instruit disciplina.* Secundo ponit causam finalem, dicens: *Ut non sit schisma in corpore:* quod quidem sequeretur, si defectui membrorum non subveniretur. Hoc autem schisma, quantum ad membra corporis mystici, manifesto vitatur, dum pax Ecclesiae custoditur per hoc quod singulis ea quae sunt necessaria attribuuntur: unde et supra dictum est *cap. 1. 10. Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Sed quantum ad membra corporis naturalis schisma esset in corpore, si debita proportio membrorum tolleretur.

Deinde cum dicit, *Sed in idipsum pro invicem solicita sint membra,* ponit comparationem membrorum ad invicem quantum ad mutuam solicitudinem: et primo proponit eam, dicens: Non solum praedicta membra operantur ad invicem, *sed* etiam *pro se invicem sunt solicita in idipsum*, idest in unitatem corporis conservandi. Et hoc quidem manifeste in corpore naturali apparet: nam quodlibet membrum naturalem quamdam inclinationem habet ad iuvamentum aliorum membrorum: unde et naturaliter homo opponit manum ad protegendum alia membra ab ictibus. Et similiter fideles, qui sunt membra corporis mystici, pro se invicem solicitudinem gerunt, secundum illud *Eccl. 17. 12. Unicuique mandavit Deus de proximo suo:* et *Galat. 6. 2. Alter alterius onera portate.* Secundo specificat hanc solicitudinem: et primo in malis, in quibus magis est manifestum: unde dicit: *Et si quod*, scilicet mali, *patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Quod quidem manifestum est in corpore naturali: nam uno membro languente, totum corpus quasi languescit, et ad locum languoris confluunt spiritus, et humores quasi ad subveniendum. Et similiter debet esse in fidelibus Christi, ut unus malum alterius compatiatur, secundum illud *Iob 30. 25. Flebam quondam super eo qui afflictus erat, et anima mea compatiebatur.* Secundo in bonis: unde subdit: *Sive gloriatur*, idest quocumque modo vigoratur, *unum membrum, congaudent omnia membra.* Quod etiam manifestum est in corpore naturali, in quo vigor unius membri in iuvamentum cedit aliis membris. Sic debet etiam esse in membris Ecclesiae, ut unusquisque bonis alterius congaudeat: *Phil. 2. 17. Gaudeo, et congratulor omnibus vobis: Rom. 12. 15. Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus.*

Deinde cum dicit, *Vos autem estis corpus Christi*, adaptat similitudinem ad propositionem: et primo quantum ad corporis unitatem, dicens: *Vos autem*, scilicet qui estis in unitate fidei congregati, *estis corpus Christi*, secundum illud *Ephes. 1. 22. Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus eius.* Secundo quantum ad membrorum distinctionem, cum subdit: *Et estis membra de membro:* quod potest intelligi tripliciter. Uno modo sic. *Estis membra* dependentia *de* Christo *membro;* qui quidem dicitur membrum secundum humanitatem, secundum quam praecipue dicitur Ecclesiae caput: nam secundum divinitatem non habet rationem membri, aut partis, cum sit commune bonum totius universi. Alio modo sic. *Vos estis membra* dependentia *de membro*, inquantum per me Christo acquisiti estis, secundum illud *supra 4. 15. In Christo Iesu per Evangelium ego vos genui.* Tertio modo posset exponi, ut designaretur distinctio, et series membrorum, ut sit sensus: *Vos estis membra de membro*, idest ita distinguimini, et ordinamini ad invicem, sicut unum membrum ad aliud.

Deinde cum dicit, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia*, prosequitur de distinctione ministrationum: circa quod tria facit. Primo assignat ordinem ministrationum; secundo manifestat earum distinctionem, ibi, *Numquid omnes Apostoli?* tertio ordinat eorum affectionem circa diversas administrationes, et gratias, ibi, *Æmulamini autem charismata meliora.* Circa primum duo facit. Primo ponit maiores, seu principales administrationes; secundo ministrationes secundarias, ibi, *Opitulationes etc.* Maiores autem ministri in Ecclesia sunt Apostoli, ad quorum officium tria pertinent: quorum primum est auctoritas gubernandi fidelem populum, quae proprie pertinet ad officium apostolatus; secundo facultas docendi; tertio

potestas miracula faciendi ad confirmationem doctrinae: et de his tribus habetur *Luc. 9. 1.* ubi dicitur: *Convocatis Iesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem, et potestatem super omnia daemonia, et ut languores curarent, et misit illos praedicare regnum Dei.* In omnibus autem potestatibus, seu virtutibus ordinatis, illud quod est principale, reservatur supremae potestati; alia vero etiam inferioribus communicantur. Potestas autem faciendi miracula ordinatur ad doctrinam sicut ad finem, secundum illud *Marc. ult. 20. Sermonem confirmante sequentibus signis.* Doctrina autem ordinatur ad gubernationem populi sicut ad finem, secundum illud *Hierem. 3. 15. Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos scientia, et doctrina.* Et ideo primus gradus inter ecclesiastica ministeria est Apostolorum, quibus specialiter competit Ecclesiae regimen: et propter hoc dicit: *Et Deus posuit*, idest ordinate collocavit in Ecclesia, *quosdam*, scilicet in determinatis ministeriis, secundum illud *Ioan. 15. 16. Posui vos ut eatis: primum quidem Apostolos*, quorum regimini commisit Ecclesiam, secundum illud *Luc. 22. 29. Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.* Unde et *Apoc. 21.* super duodecim fundamenta civitatis describuntur duodecim Apostolorum nomina: propter quod et ipsi inter ceteros fideles primatum in spiritualibus gratiis obtinuerunt, secundum illud *Rom. 8. 23. Nos ipsi primitias Spiritus habentes.* Et quamvis ad Apostolos praecipue pertineat doctrinae officium, quibus dictum est *Matth. ult. 19. Euntes docete omnes gentes*; tamen alii in communionem huius officii assumuntur: quorum quidam per seipsos revelationes a Deo accipiunt, qui dicuntur Prophetae; quidam vero de his quae sunt aliis revelata, populum instruunt, qui dicuntur Doctores. Unde subdit. *Secundo Prophetas*, qui etiam in novo testamento fuerunt: quod enim dicitur *Matth. 11. 13. Lex, et Prophetae usque ad Ioannem*, intelligitur de Prophetis qui futurum Christi adventum praenuntiaverunt: *tertio Doctores:* unde et *Act. 13. 1.* dicitur: *Erant in Ecclesia quae erat Antiochiae, Prophetae, et Doctores.* Similiter etiam et gratia miraculorum fuit aliis communicata, quae primitus a Christo data fuit Apostolis: unde subdit, *Deinde virtutes*, qui scilicet miracula faciunt circa ipsa elementa mundi: *Galat. 3. 5. Operatur virtutes in nobis.* Quantum autem ad miracula quae fiunt in corporibus humanis, subdit: *Exinde gratias curationum*, secundum illud *Luc. 9. 1. Ut languores curarent.*

Deinde cum dicit, *Opitulationes etc.* ponit minores, sive secundarias administrationes: quarum quaedam ordinantur ad regimen Ecclesiae, quod ad apostolatus dignitatem pertinere diximus; quaedam vero ad doctrinam. Ad regimen Ecclesiae pertinent in generali quaedam *opitulationes*, idest illi qui opem ferunt maioribus praelatis in universali regimine, sicut archidiaconi Episcopis, secundum illud *Philip. 4. 3. Adiuva illas quae mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adiutoribus meis.* In speciali autem ponit *gubernationes*, sicut sunt parochiales sacerdotes, quibus committitur gubernatio aliquarum particularium plebium: *Prov. 11. 14. Ubi non est gubernator, corruet populus.* Ad doctrinam autem pertinet secundario quod subdit, *Linguarum genera*, quantum ad illos qui variis linguis loquuntur magnalia, ut dicitur *Act. 2.* ne scilicet propter varietatem idiomatum evangelica doctrina impediatur. Quantum vero ad amovendum impedimentum doctrinae, quod posset provenire ex obscuritate sermonum, subdit, *Interpretationes sermonum: Infra 14. 13. Qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.*

Deinde cum dicit, *Numquid omnes Apostoli?* manifestat distinctionem praedictarum ministrationum, dicens: *Numquid omnes* in Ecclesia sunt *Apostoli?* quasi dicat, non. *Numquid omnes Prophetae etc.* Ex quo patet diversitas harum administrationum: *Eccli. 32. 11. In multitudine disciplinae Dominus separavit eos:* et *37. 31. Non omnia omnibus expediunt.*

Deinde cum dicit, *Aemulamini autem charismata meliora*, ordinat eorum affectum circa praedicta spiritualia dona, dicens: Cum multa sint dona Spiritus sancti, ut dictum est, *aemulamini*, idest desiderate, *charismata meliora*, idest gratias potiores, ut scilicet magis desideretis ea quae sunt meliora, puta prophetiam, quam donum linguarum, ut *infra 13.* dicetur: *1. ad Thess. ult. 21. Omnia probate: quod bonum est tenete.* Et ne in praemissis donis eorum affectus quiesceret, subdit: *Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*, scilicet caritatem, qua directius in Deum itur: *Psalm. 118. 32. Viam mandatorum tuorum cucurri: Isa. 30. 32. Haec est via, ambulate in ea.*

CAPITIS DECIMITERTII

LECTIO PRIMA

Si linguis hominum loquar, et angelorum, caritatem autem non habeam; factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero; nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, caritatem autem non habuero; nihil mihi prodest.

Apostolus gratiarum gratis datarum distinctionem assignavit, et ministrationum in quibus membra Ecclesiae distinguuntur; hic agit de caritate quae inseparabiliter concomitatur gratiam gratum facientem. Et quia promiserat eis se demonstraturum viam excellentiorem, ostendit praeeminentiam caritatis ad cetera gratuita dona: et primo quantum ad necessitatem, quia scilicet sine caritate alia dona gratuita non sufficiunt; secundo quantum ad utilitatem, quia scilicet per caritatem omnia mala vitantur, et omnia bona aguntur, ibi, *Caritas patiens est etc.* tertio quantum ad permanentiam, ibi, *Caritas numquam excidit.* Omnia autem dona gratuita reducere videtur Apostolus ad tria. Nam primo ostendit quod donum linguarum, quod pertinet ad locutionem, sine caritate non valet; secundo quod etiam non valent ea quae pertinent ad cognitionem, ibi, *Et si habuero prophetiam;* tertio ostendit idem de his quae pertinent ad operationem,

ibi, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Erat autem apud Corinthios multum desiderabile donum linguarum, ut *infra 14.* patebit; et ideo ab eo incipiens, dicit: Promisi me demonstraturum excellentiorem viam; et hoc primo patet in dono linguarum: quia *si linguis hominum*, scilicet omnium, *loquar*, idest si habuero donum gratiae, per quod loqui possim linguis omnium hominum; et ad maiorem abundantiam, subdit, *et angelorum, caritatem autem non habeam; factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens.* Recta comparatione utitur. Anima enim per caritatem vivit, quae vivit Deo, qui est animae vita, secundum illud *Deut. 30. 20. Ipse est vita tua.* Unde et *1. Ioan. 3. 14.* dicitur: *Translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.* Recte ergo comparat loquelam caritate carentem sono rei mortuae, scilicet aeris, aut cymbali, qui licet clarum sonum reddat, non tamen est vivus, sed mortuus; ita etiam locutio hominis caritate carentis, quantumcumque sit diserta, tamen habetur pro mortua, quia non proficit ad meritum vitae aeternae. Est autem differentia inter aes sonans, et cymbalum tinniens: quia aes cum sit planum, ex percussione simplicem sonum emittit; cymbalum autem cum sit concavum, ex una percussione sonum multiplicat, quod pertinet ad tinnitum. Æri ergo comparantur qui veritatem simpliciter pronuntiant; cymbalo vero qui veritatem multipliciter pronuntiant, multas rationes, et similitudines apponendo, et conclusiones plurimas eliciendo; quae tamen omnia sine caritate habentur ut mortua. Considerandum est autem, quae linguae angelorum dicantur. Nam cum lingua sit membrum corporeum, ad eius usum pertineat donum linguarum, quod interdum lingua dicitur, ut patebit *infra 14.* neutrum videtur angelis competere, qui membra non habent. Potest ergo dici, quod per angelos intelliguntur homines angelorum officium habentes, qui scilicet aliis hominibus divina annuntiant, secundum illud *Malach. 2. 7. Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est.* Sub hoc ergo sensu dicitur: *Si linguis hominum loquar, et angelorum*, idest non solum minorum, sed etiam maiorum, qui alios docent. Potest etiam intelligi de ipsis incorporeis angelis, prout *in Psalm. 103. 4.* dicitur: *Qui facit angelos suos spiritus.* Et quamvis non habeant linguam corpoream, per similitudinem tamen lingua in eis dici potest vis qua manifestant aliis quod habent in mente. Est autem sciendum, quod in cognitione mentis angelicae aliquid est de quo superiores angeli non loquuntur inferioribus, neque e converso, scilicet ipsa divina essentia, quam omnes immediate vident, Deo se omnibus monstrante, secundum illud *Hierem. 31. 34. Non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo usque ad maximum eorum:* aliquid autem est in cognitione mentis angelicae de quo superiores loquuntur inferioribus, sed non e converso; et huiusmodi sunt divinae providentiae mysteria, quorum plura cognoscunt in ipso Deo superiores, qui clarius eum vident quam inferiores: unde superiores de huiusmodi inferiores instruunt, vel illuminant; quod locutio potest dici: aliquid vero est in cognitione mentis angelicae de quo superiores loquuntur inferioribus, et e converso; et huiusmodi sunt occulta cordium, quae ex libero arbitrio dependent, quae soli Deo patent, et his quorum sunt, secundum illud *supra 2. 11. Quae sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis, qui in ipso est:* quae in notitiam alterius deveniunt, eo cuius sunt, manifestante, sive sit inferior, sive superior. Fit autem huiusmodi manifestatio, dum inferior angelus superiori loquitur, non per illuminationem, sed per quemdam significationis modum. Est enim in quolibet angelo aliquid quod naturaliter ab altero angelo cognoscitur. Dum ergo id quod est naturaliter notum, proponitur ut signum eius quod est ignotum, manifestatur occultum; et talis manifestatio dicitur locutio, ad similitudinem hominum qui occulta cordium manifestant aliis per voces sensibiles, aut per quodcumque aliud corporale exterius apparens. Unde et ea quae sunt in angelis naturaliter nota, inquantum assumuntur ad manifestationem occultorum, dicuntur signa, vel nutus. Potestas autem manifestandi conceptum suum hoc modo, metaphorice lingua nominatur.

Deinde cum dicit, *Et si habuero prophetiam*, ostendit idem de his quae pertinent ad cognitionem. Est autem attendendum, quod supra proposuit quatuor dona gratuita ad cognitionem pertinentia, scilicet sapientiam, scientiam, fidem, et prophetiam. Incipit ergo hic a prophetia, dicens: *Et si habuero prophetiam*, per quam divinitus occulta revelantur, secundum illud *2. Petr. 1. 21. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Secundo quantum ad sapientiam subdit: *Et noverim omnia mysteria*, idest occulta divinitatis, quod pertinet ad sapientiam, secundum illud *supra 2. 7. Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam.* Tertio quantum ad scientiam dicit, *Et omnem scientiam*, sive humanitus acquisitam, sicut habuerunt Philosophi; sive divinitus infusam, sicut habuerunt eam Apostoli: *Sap. 7. 17. Dedit mihi eorum quae sunt veram scientiam.* Quarto quantum ad fidem subdit: *Et si habuero omnem fidem ita ut montes transferam.* Potest autem exponi id quod dicit, *Omnem fidem*, idest omnium articulorum, sed melius est ut exponatur, *Omnem*, idest perfectam fidem, propter illud quod subditur, *Ita ut montes transferam:* dicitur enim *Matth. 17. 19. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit.* Et quamvis granum sinapis sit minimum quantitate, non tamen intelligitur parva, sed perfecta fides grano sinapis comparari. Dicitur enim *Matth. 21. 21. Si habueritis fidem, et non haesitaveritis, non solum de ficulanea facietis, sed etiam si monti huic dixeritis, Tolle, et iacta te in mari, fiet.* Fides ergo quae non haesitat, grano sinapis comparatur, quod quanto magis atteritur, tanto magis eius fortitudo sentitur.

Obiiciunt autem aliqui, quod cum multi sancti perfectam fidem habuerunt, nullus legitur montes transtulisse.

Quod quidem solvitur per id quod *supra 12. 7.* dictum est: *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Illo enim modo, loco, et tempore miracula per gratiam Spiritus sancti fiunt quo Ecclesiae requirit

utilitas. Fecerunt autem sancti multa maiora quam translationem montium, prout erat fidelibus utile; puta suscitando mortuos, dividendo mare, et alia huiusmodi opera faciendo : et hoc etiam fecissent, si necessitas adfuisset. Potest etiam hoc transferri ad expulsionem daemonum de humanis corporibus, qui montes dicuntur propter superbiam : *Hier. 13. 16. Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos :* et *51. 25. Ecce ego ad te, mons pestifer, qui corrumpis universam terram.*

Attribuitur autem operatio miraculorum fidei non haesitanti, quia fides innititur omnipotentiae, per quam miracula fiunt. *Si*, inquam, *habuero* omnia praedicta ad perfectionem intellectus pertinentia, *caritatem autem non habuero*, per quam perficitur voluntas, *nihil sum*, scilicet secundum esse gratiae, de quo dicitur *Ephes. 2. 10. Ipsius sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Unde et contra quemdam dicitur *Ezech. 28. 19. Nihil factus es, et non eris in perpetuum.* Quod quidem fit propter defectum caritatis, per quam homo bene utitur intellectu perfecto. Sine caritate autem eius usus bonus non est. Unde et *supra 8.* dicitur quod scientia inflat, caritas autem aedificat. Est autem notandum, quod Apostolus hic loquitur de sapientia et scientia, secundum quod pertinent ad dona gratiae gratis datae, quae sine caritate esse possunt : nam secundum quod computantur inter septem dona Spiritus sancti, numquam sine caritate habentur. Unde et *Sap. 1. 4.* dicitur : *In malevolam animam non intrabit sapientia :* et *ibid. 10. 10.* dicitur : *Dedit illi scientiam sanctorum.* De prophetia autem, et fide manifestum est quod sine caritate haberi possunt.

Sed notandum est hic, quod fides firma, etiam sine caritate, miracula facit. Unde *Matth. 7. 22.* dicentibus : *Nonne in nomine tuo prophetavimus, et multas virtutes fecimus?* dicitur : *Numquam novi vos.* Spiritus enim sanctus operatur virtutes etiam per malos, sicut et per eos loquitur veritatem.

Deinde cum dicit, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*, ostendit idem in his quae pertinent ad opera, quae consistunt in hoc quod homo faciat bona, secundum illud *Galat. 6. 9. Bonum facientes, non deficiamus;* et in hoc quod patienter sustineat mala, secundum illud *Psal. 91. 15. Bene patientes erunt, ut annuntient.* Inter cetera vero bona opera magis commendantur opera pietatis, secundum illud *1. ad Timoth. 4. 18. Pietas ad omnia utilis est.* Circa quod opus quatuor conditiones designat : quarum prima est quod opus pietatis non totum congregetur in unum, sed dividatur in plures, secundum illud *Psalm. 102. 9. Dispersit, dedit pauperibus :* et hoc designatur cum dicitur, *Si distribuero.* Secundo ut opus pietatis fiat ad subveniendum necessitati, non ad serviendum superfluitati, secundum illud *Isa. 58. 7. Frange esurienti panem tuum :* et hoc designatur cum dicitur, *In cibos.* Tertio ut opus pietatis exhibeatur indigentibus, secundum illud *Luc. 14. 13. Cum facis convivium, voca pauperes :* et hoc designatur cum dicitur, *Pauperum.* Quarto ad perfectionem pertinet ut homo omnia bona sua in opera pietatis expendat, secundum illud *Matth. 19. 21. Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus :* et hoc designatur cum dicitur, *Omnes facultates meas.* Inter mala vero quae quis sustinet patienter, potissimum est martyrium : unde dicitur *Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Quod etiam quadrupliciter commendat. Primo quidem quia laudabilius est quod necessitate imminente, puta propter defensionem fidei, seipsum offerat passioni, quam si deprehensus patiatur : et ideo dicit, *Si tradidero :* sicut et de Christo dicitur *Ephes. 5. 2. Tradidit semetipsum pro nobis.* Secundo quia gravior est corporis humani iactura quam rerum, de quo tamen quidam commendantur : *Hebr. 10. 34. Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio sustinuistis.* Et ideo dicit, *Corpus : Isa. 50. 6. Dedi corpus meum percutientibus.* Tertio laudabilius est quod aliquis exponat corpus suum supplicio, quam corpus filii, vel cuiuscumque propinqui, de quo tamen commendatur quaedam mulier *2. Machab. 7. 20. Supra modum videtur mirabilis, et bonorum memoria digna, quae pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat.* Et ideo dicit *Meum: Iudic. 5. 9. Qui propria voluntate obtulistis vos discrimini pro Domino.* Quarto redditur martyrium laudabilius ex acerbitate poenae, de quo subditur, *Ita ut ardeam*, sicut Laurentius : *Eccli. 50. 9. Quasi ignis effulgens, et thus ardens in igne.* Si, inquam, praedicta opera tam excellentia fecero, *caritatem autem non habuero*, vel quia simul cum praedictis operibus adest voluntas peccandi mortaliter, vel quia fiunt propter inanem gloriam ; *nihil mihi prodest*, scilicet quantum ad meritum vitae aeternae, quae solis diligentibus Deum promittitur, secundum illud *Iob 36. 33. Annuntiat de ea amico suo, quod possessio eius sit.* Et notandum, quod locutionem, quae est vox animalis, si sit sine caritate, comparat non existenti ; opera autem quae fiunt propter fidem, si sint sine caritate, dicit esse infructuosa : *Sap. 3. 11. Vacua est spes eorum, et labores sine fructu.*

LECTIO II.

Caritas patiens est, benigna est ; caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

Postquam Apostolus ostendit caritatem esse adeo necessariam, quod sine ea nullum spirituale donum sufficiat ad salutem ; hic ostendit eam adeo esse utilem, et efficacis virtutis quod per eam cuncta opera virtutis implentur : et primo praemittit duo quasi generalia ; secundo subiungit in speciali virtutum opera quae per caritatem complentur, ibi, *Caritas non aemulatur etc.* Circa primum duo facit. Nam omnis virtus consistit in hoc quod aliqui in operando bene se habeant in sustinendo mala ; vel in operando bona. Quantum ergo ad tolerantiam malorum dicit : *Caritas patiens est*, idest facit patienter tolerari mala. Cum enim homo diligit aliquem, propter eius amorem de facili tolerat quaecumque difficilia ; et similiter qui

diligit Deum, propter eius amorem patienter tolerat quaecumque adversa. Unde et *Cantic. 8. 7.* dicitur: *Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent eam: Iac. 1. 5. Patientia opus perfectum habet.* Quantum autem ad operationem bonorum subdit, *Benigna est.* Benignitas autem dicitur quasi bona igneitas, ut scilicet sicut ignis liquefaciendo effluere facit, ita caritas hoc efficit ut bona quae homo habet, non sibi soli retineat, sed ad alios derivet, secundum illud *Prov. 5. 16. Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide:* quod quidem caritas facit: unde *1. Ioan. 3. 17.* dicitur: *Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo; quomodo caritas Dei manet in eo?* Unde et *Ephes. 4. 32.* dicitur: *Estote invicem benigni, et misericordes:* et *Sap. 1. 6.* dicitur: *Benignus est spiritus sapientiae.*

Deinde cum dicit, *Caritas non aemulatur etc.* proponit in speciali virtutum opera quae caritas efficit. Et quia ad virtutem duo pertinent, scilicet abstinere a malo, et facere bonum, secundum illud *Psalm. 33. 15. Declina a malo, et fac bonum:* et *Isa. 1. 16. Quiescite agere perverse, discite bene facere:* primo ostendit quomodo caritas facit omnia mala vitare; secundo quomodo facit omnia bona efficere, ibi, *Congaudet autem veritati.* Malum autem efficaciter non potest homo Deo facere, sed solum sibi, et proximo, secundum illud *Iob 35. 6. Si peccaveris quid ei nocebis?* et postea subditur *vers. 8. Homini qui similis tui est, nocebit impietas tua.* Primo ergo ostendit quomodo per caritatem vitantur mala quae sunt contra proximum; secundo quomodo vitantur mala quibus aliquis deordinatur in seipso, ibi, *Non inflatur etc.* Malum autem quod est contra proximum, potest esse in affectu, et in effectu: in affectu autem praecipue est, cum per invidiam quis dolet de bonis proximi; quod directe contrariatur caritati, ad quam pertinet quod homo diligat proximum suum sicut seipsum, ut habetur *Levit. 19.* Et ideo ad caritatem pertinet ut sicut homo gaudet de bonis propriis, ita gaudeat de bonis proximi. Ex quo sequitur quod caritas excludat invidiam: et hoc est quod dicit: *Caritas non aemulatur*, idest non invidet, quia scilicet facit cavere invidiam. Unde et *in Psalm. 36. 1.* dicitur: *Noli aemulari in malignantibus:* et *Prov. 23. 17. Non aemuletur cor tuum peccatores.* Quantum ad effectum subdit: *Non agit perperam*, idest perverse contra aliquem. Nullus enim iniuste agit contra illum quem diligit sicut seipsum: *Isa. 1. 16. Quiescite agere perverse.*

Deinde cum dicit, *Non inflatur etc.* ostendit quomodo caritas facit vitare mala quibus aliquis deordinatur in seipso: et primo quantum ad passiones; secundo quantum ad electionem, ibi, *Non cogitat malum.* Ostendit ergo primo quod caritas repellit inordinatam passionem quantum ad tria. Primo quidem quantum ad superbiam, quae est inordinatus appetitus propriae excellentiae. Tunc autem inordinate suam excellentiam quis appetit, quando non sufficit ei contineri in eo gradu qui sibi est a Deo praestitus. Et ideo dicitur *Eccli. 10. 14. Initium superbiae hominis apostatare a Deo*: quod quidem fit dum homo non vult contineri sub regula ordinationis divinae; et hoc repugnat caritati, qua quis super omnia Deum diligit: *Colos. 2. 18. Inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, et coniunctiones subministratum, et constructum, crescit in augmentum Dei.* Recte autem superbia inflationi comparatur: nam id quod inflatur, non habet solidam magnitudinem, sed apparentem: ita superbi videntur quidem esse sibi magni, cum tamen vera magnitudine careant, quae non potest esse absque ordine divino: *Sap. 4. 19. Disrumpet illos inflatos sine voce.* Est autem principalis superbiae filia, ambitio, per quam aliquis quaerit praeesse; quam etiam caritas excludit, quae potius proximis eligit ministrare, secundum illud *Galat. 5. 13. Per caritatem spiritus servite invicem.* Et ideo subdit: *Non est ambitiosa*, idest facit hominem ambitionem vitare: *Eccli. 7. 4. Noli quaerere ab homine ducatum, neque a Rege cathedram honoris.* Secundo ostendit quomodo caritas excludit inordinationem cupiditatis, cum dicit: *Non quaerit quae sua sunt*; ut intelligatur cum praecisione, idest neglectis bonis aliorum: nam qui diligit alios sicut seipsum, bona aliorum quaerit, sicut et suipsius. Unde et *supra 10. 33.* Apostolus dixit: *Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant:* contra quod de quibusdam dicitur *Philip. 2. 21. Omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi.* Potest et aliter intelligi. *Non quaerit quae sua sunt*, idest non repetit ea quae sunt sibi ablata, scilicet in iudicio cum scandalo: quia magis amat salutem proximi quam pecuniam, secundum illud *Philip. ult. 17. Non quaero datum, sed requiro fructum abundantem in iustitia vestra.* Quod tamen qualiter intelligendum sit, *supra 6.* dictum est. Tertio ostendit quomodo caritas excludat inordinationem irae, dicens: *Non irritatur*, idest non provocatur ad iram: est enim ira inordinatus appetitus vindictae. Ad caritatem autem pertinet magis remittere offensas quam supra modum, aut inordinate vindicari, secundum illud *Colos. 3. 13. Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: Iac. 1. 20. Ira viri iustitiam Dei non operatur.*

Deinde cum dicit, *Non cogitat malum*, ostendit quomodo per caritatem excluditur inordinatio electionis. Est autem electio, ut dicitur *in 3. Ethic. cap. 5.* appetitus praeconsiliati. Tunc ergo homo peccat ex electione, et non ex passione, quando ex consilio rationis affectus eius provocatur ad malum. Caritas ergo primo quidem excludit perversitatem consilii: et ideo dicit: *Non cogitat malum*, idest non permittit excogitare quomodo aliquis perficiat malum: *Mich. 2. 1. Vae qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: Isa. 1. 16. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Vel *caritas non cogitat malum*, quia non permittit hominem per varias suspiciones, et temeraria iudicia cogitare malum de proximo: *Matth. 9. 4. Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Secundo caritas excludit inordinatum affectum malorum, cum dicit: *Non gaudet super iniquitate.* Ille enim qui ex passione peccat, cum quodam remorsu, et dolore peccatum committit; sed ille qui peccat ex electione, gaudet ex hoc ipso quod peccatum committit, secundum illud *Prov. 2. 14. Qui laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pes-*

simis. Hoc autem caritas impedit, inquantum est amor summi boni, cui repugnat omne peccatum. Vel dicit, quod caritas *non gaudet super iniquitate*, scilicet a proximo commissa; quinimmo de ea luget, inquantum contrariatur proximorum saluti, quam cupit: *2. Corinth. 12. 21. Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt.*

Deinde cum dicit, *Congaudet autem veritati*, ostendit quomodo caritas facit operari bonum: et primo quantum ad proximum; secundo quantum ad Deum, ibi, *Omnia credit.* Quantum ad proximum autem homo operatur bonum dupliciter. Primo quidem gaudendo de bonis eius; et quantum ad hoc dicit: *Congaudet autem veritati*, scilicet proximi, vel vitae, vel doctrinae, vel iustitiae, ex eo quod proximum diligit sicut seipsum: *3. Ioan. 3. Gavisus sum valde venientibus fratribus, et testimonium perhibentibus veritati tuae, sicut in caritate ambulas.* Secundo in hoc quod homo mala proximi sustinet prout decet; et quantum ad hoc dicit: *Omnia suffert*, idest absque turbatione sustinet omnes defectus proximorum, vel quaecumque adversa: *Rom. 15. 1. Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere: Galat. 6. 2. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi*, scilicet caritatem. Deinde cum dicit, *Omnia credit*, ostendit quomodo caritas faciat operari bonum in comparatione ad Deum: quod quidem fit praecipue per virtutes theologicas, quae habent Deum pro obiecto. Sunt autem praeter caritatem duae virtutes theologicae, ut infra dicetur, scilicet fides, et spes. Quantum ergo ad fidem dicit: *Omnia credit*, scilicet quae divinitus traduntur: *Gen. 15. 6. Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam.* Credere vero omnia quae ab homine dicuntur, est levitatis, secundum illud *Eccli. 19. 4. Qui cito credit, levis est corde.* Quantum autem ad spem dicit: *Omnia sperat*, quae scilicet promittuntur a Deo: *Eccli. 2. 9. Qui timetis Deum, sperate in eum.* Et ne spes frangatur per dilationem, subdit: *Omnia sustinet*, idest patienter expectat quae promittuntur a Deo, quamvis dilata, secundum illud *Habac. 2. 3. Si moram fecerit, expecta eum: Psal. 26. 14. Confortetur cor tuum, et sustine Dominum.*

LECTIO III.

Caritas numquam excidit; sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus; quando autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.

Postquam Apostolus ostendit quod caritas excellit alia dona Spiritus sancti necessitate, et fructuositate; hic ostendit excellentiam caritatis ad alia dona quantum ad permanentiam: et circa hoc tria facit. Primo proponit differentiam caritatis ad alia dona Spiritus sancti quantum ad permanentiam; secundo probat quod dixerat, ibi, *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Circa primum duo facit. Primo proponit permanentiam caritatis; secundo cessationem aliorum donorum, ibi, *Sive prophetiae evacuabuntur.* Dicit ergo primo: *Caritas numquam excidit:* quod quidam male intelligentes in errorem ceciderunt, dicentes quod caritas semel habita numquam potest amitti; cui videtur consonare quod dicitur *1. Ioan. 3. 9. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet.* Sed huius dicti primo quidem sententia falsa est: potest enim aliquis caritatem habens, a caritate excidere per peccatum, secundum illud *Apocal. 2. 4. Caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, et age poenitentiam.* Et hoc ideo est, quia caritas recipitur in anima hominis secundum modum ipsius, ut scilicet possit ea uti, vel non uti. Dum vero ea utitur homo, peccare non potest, quia usus caritatis est dilectio Dei super omnia: et ideo nihil restat propter quod homo Deum offendat; et per hunc modum intelligitur verbum Ioannis inductum. Secundo praedicta sententia non est secundum intentionem Apostoli: quia non loquitur hic de cessatione donorum spiritualium per peccatum mortale, sed potius de cessatione donorum spiritualium, quae pertinent ad hanc vitam, per gloriam supervenientem: unde sensus Apostoli est: *Caritas numquam excidit*, quia scilicet sicut est in statu viae, ita permanebit in statu patriae, et cum augmento, secundum illud *Isa. 31. 9. Dixit Dominus cuius ignis est in Sion*, scilicet in Ecclesia militante, *et caminus eius in Hierusalem*, idest in pace caelestis patriae.

Deinde cum dicit, *Sive prophetiae evacuabuntur*, proponit cessationem aliorum donorum spiritualium, et specialiter eorum quae praecipua videntur. Primo quantum ad prophetiam dicit: *Sive prophetiae evacuabuntur*, idest cessabunt, quia scilicet in futura gloria prophetia locum non habebit propter duo. Primo quidem quia prophetia respicit futurum; status autem ille non expectabit aliquid in futurum, sed erit finale complementum omnium eorum quae ante fuerant prophetata. Unde *in Psalm. 47. 9.* dicitur: *Sicut audivimus*, scilicet per Prophetas, *ita et vidimus*, praesentialiter, *in civitate Domini virtutum.* Secundo quia prophetia est cum cognitione figurali, et aenigmatica, quae cessabit in patria: unde dicitur *Num. 12. 6. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, per somnium, aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum:* et *Osee 12. 10. In manibus Prophetarum assimilatus sum.* Secundo quantum ad donum linguarum dicit: *Sive linguae cessabunt.* Quod quidem non est intelligendum quantum ad ipsa membra corporea, quae linguae dicuntur, ut dicitur *infra 15. 52. Mortui resurgent incorrupti*, idest absque diminutione membrorum; neque etiam intelligendum est quantum ad usum linguae corporeae: est enim futura in patria laus vocalis, secundum illud *Ps. 149. 6. Exaltationes Dei in gutture eorum*, ut Glossa ibidem exponit. Est ergo intelligendum quantum ad donum linguarum, quo scilicet aliqui in primitiva Ecclesia linguis variis loquebantur, ut dicitur *Act. 1.* in futura enim gloria quilibet quamlibet linguam intelliget: unde non erit ne-

cessarium variis linguis loqui. Nam etiam a primordio generis humani, ut dicitur *Gen. 11.* unus erat sermo, et unum labium omnibus; quod multo magis erit in ultimo statu, in quo erit unitas consummata. Tertio quantum ad scientiam subdit: *Sive scientia destruetur.*

Ex quo quidam accipere voluerunt, quod scientia acquisita totaliter perditur cum corpore. Ad cuius veritatis inquisitionem considerare oportet, quod duplex est vis cognitiva, scilicet vis sensitiva, et vis intellectiva: inter quas est differentia, quia vis sensitiva est actus organi corporalis, et ideo necesse est quod desinat corpore corrupto; vis autem intellectiva non est actus organi corporei, ut probatur *in 3. de Anima*, et ideo necesse est quod maneat corpore corrupto. Si ergo aliquid scientiae acquisitae conservetur in parte animae intellectivae, necesse est quod id permaneat post mortem. Quidam ergo posuerunt quod species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili nisi quamdiu intelligit. Conservantur autem species phantasmatum in potentiis animae sensitivae, puta in memorativa, et imaginativa, ita scilicet quod semper intellectus possibilis quando de novo vult intelligere etiam quae prius intellexit, indigeat abstrahere a phantasmatibus per lumen intellectus agentis; et secundum hoc consequens est quod scientia hic acquisita non remaneat post mortem. Sed haec propositio est primo quidem contra rationem. Manifestum est enim quod species intelligibiles in intellectu possibili recipiuntur ad minus dum actu intelligit. Quod autem recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis. Cum ergo substantia intellectus possibilis sit immutabilis, et fixa, consequens est quod species intelligibiles remaneant in eo immobiliter. Secundo est contra auctoritatem Aristotelis *in 3. de Anima*, qui dicit, quod cum intellectus possibilis est sciens unumquodque, tunc etiam est intelligens in potentia. Et sic patet quod habet species intelligibiles, per quas dicitur sciens, et tamen adhuc est in potentia ad intelligendum in actu: et ita species intelligibiles sunt in intellectu possibili etiam quando non intelligit actu. Unde etiam ibidem Philosophus dicit, quod anima intellectiva est locus specierum, quia scilicet in ea conservantur species intelligibiles. Indiget tamen in hac vita convertere se ad phantasmata, ad hoc quod actu intelligat, non solum ut abstrahat species a phantasmatibus, sed etiam ut species habitas phantasmatibus applicet: cuius signum est quod laeso organo virtutis imaginativae, vel etiam memorativae, non solum impeditur homo ab acquisitione novae scientiae, sed etiam ab usu scientiae prius habitae. Sic ergo remanet scientia in anima post corporis mortem quantum ad species intelligibiles, non autem quantum ad inspectionem phantasmatum; quibus anima separata non indigebit, habens esse, et operationem absque corporis communione. Et secundum hoc Apostolus hic dicit, quod scientia destruetur, scilicet secundum conversionem ad phantasmata. Unde et *Isa. 29. 14.* dicitur: *Peribit sapientia a sapientibus, et intellectus prudentium eius abscondetur.*

Deinde cum dicit, *Ex parte enim cognoscimus*, probat quod dixerat: et primo inducit probationem; secundo manifestat ea quae in probatione continentur, ibi, *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus etc.* Inducit ergo primo ad probandum propositum talem rationem. Adveniente perfecto cessat imperfectum. Sed dona alia praeter caritatem habent imperfectionem. Ergo cessabunt superveniente perfectione gloriae. Primo ergo proponit minorem propositionem quoad imperfectionem scientiae, cum dicit: *Ex parte enim cognoscimus*, idest imperfecte: nam pars habet rationem imperfecti. Et hoc praecipue verificatur quantum ad cognitionem Dei, secundum illud *Iob 36. 26. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram:* et *36. 14. Ecce haec ex parte dicta sunt viarum eius.* Proponit etiam imperfectionem prophetiae, cum subdit: *Et ex parte*, idest imperfecte, *prophetamus:* est enim prophetia cognitio cum imperfectione, ut dictum est. Tacet autem de dono linguarum, quod est imperfectius his duobus, ut *infra 14.* patebit. Secundo ponit maiorem, dicens: *Cum autem venerit quod perfectum est*, idest perfectio gloriae, *evacuabitur quod ex parte est*, idest omnis imperfectio tolletur: de qua perfectione dicitur *1. Pet. ult. 10. Modicum passos ipse perficiet.* Sed secundum hoc videtur quod etiam caritas evacuetur per futuram gloriam, quia ipsa est imperfecta in statu viae per comparationem ad statum patriae.

Dicendum ergo, quod imperfectio dupliciter se habet ad id quod dicitur imperfectum. Quandoque enim est de ratione eius, quandoque vero non, sed accidit ei; sicut imperfectio est de ratione pueri, non autem de ratione hominis; et ideo adveniente perfecta aetate, cessat quidem pueritia, sed humanitas fit perfecta. Imperfectio est ergo de ratione scientiae, prout hic de Deo habetur, inquantum scilicet cognoscitur ex sensibilibus; et similiter de ratione prophetiae, inquantum est cognitio figuralis, et in futurum tendens: non est autem de ratione caritatis, ad quam cognitum bonum diligere pertinet; et ideo superveniente perfectione gloriae cessat prophetia, et scientia; caritas autem non cessat, sed magis perficitur: quia quanto perfectius cognoscetur Deus, tanto etiam perfectius amabitur.

Deinde cum dicit, *Cum essem parvulus etc.* manifestat ea quae praemissa sunt: et primo manifestat maiorem, scilicet quod veniente perfecto, cessat imperfectum; secundo manifestat minorem, scilicet quod scientia, et prophetia sint imperfecta, ibi, *Videmus nunc per speculum in aenigmate.* Ostendit autem primum per similitudinem perfecti, et imperfecti, quod invenitur in aetate corporali: unde et primo describit imperfectum aetatis corporalis, dicens: *Cum essem parvulus*, scilicet aetate, *loquebar ut parvulus*, idest prout congruit parvulo, scilicet balbutiendo: unde propter naturalem defectum locutionis qui est in parvulis, commendatur sapientia *Sap. 10.* quod linguas infantium facit disertas: et ut parvulus loquitur qui vana loquitur: *Psal. 11. 3. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum.* Quantum vero ad iudicium subdit: *Sapiebam ut parvulus*, idest adprobabam, vel reprobabam aliqua stulte, ut faciunt parvuli, qui quandoque pretiosa contemnunt, et vilia appetunt, ut dicitur *Prov. 1. 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea quae sunt sibi noxia cupient?* Sapiunt ergo ut parvuli qui spiritualibus contemptis, terrenis inhaerent; de quibus dicitur *Phil. 3. 19. Glo-*

ria in confusione eorum qui terrena sapiunt. Quantum autem ad rationis discursum dicit: *Cogitabam ut parvulus*, idest aliqua vana : unde et *in Psalm. 18. 11.* dicitur : *Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanae sunt.* Et videtur Apostolus ordine praepostero haec tria ponere : nam locutio praeexigit iudicium sapientiae, iudicium vero praesupponit cogitationes rationis. Et hoc satis congruit imperfectioni puerili, in qua est locutio sine iudicio, et iudicium sine deliberatione. Potest autem referri quod dicit, *Loquebar ut parvulus*, ad donum linguarum; cum dicit, *Sapiebam ut parvulus*, ad donum prophetiae; quod autem subdit, *Cogitabam ut parvulus*, ad donum scientiae. Secundo ponit id quod pertinet ad perfectionem aetatis, dicens : *Quando autem factus sum vir*, idest quando perveni ad perfectam, et virilem aetatem, *evacuavi*, idest abieci, *quae erant parvuli* : quia, ut dicitur *Isa. 65. 20. puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Et est attendendum, quod Apostolus hic comparat statum praesentem pueritiae propter imperfectionem, statum autem futurae gloriae propter perfectionem virili aetati.

LECTIO IV.

Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas.

Hic loquitur de visione quae est cognitio Dei. Unde omnia praecedentia dona evacuanda, sunt intelligenda secundum quod ordinantur ad cognitionem Dei. Circa hoc duo facit. Primo enim probat id quod intendit in generali; secundo in speciali de seipso, ibi, *Nunc cognosco ex parte.* Dicit ergo : Dixi, quod ex parte cognoscimus, quia *nunc videmus per speculum in aenigmate ; sed tunc*, scilicet in patria, videbimus *facie ad faciem.*

Ubi primo considerandum est, quid sit videre per speculum in aenigmate; secundo quid sit videre facie ad faciem. Sciendum est ergo, quod sensibile aliquid potest tripliciter videri, scilicet aut per sui praesentiam in re vidente, sicut ipsa lux quae praesens est oculo; aut per praesentiam suae similitudinis in sensu immediate derivatam ab ipsa re; sicut albedo quae est in pariete, videtur, non existente ipsa albedine praesentialiter in oculo, sed eius similitudine, licet ipsa similitudo non videatur ab eo : aut per praesentiam similitudinis non immediate derivatae ab ipsa re, sed derivatae a similitudine rei in aliquid aliud; sicut cum videtur aliquis homo per speculum : non enim similitudo hominis immediate est in oculo, sed similitudo hominis resultantis in speculo. Per hunc ergo modum, loquendo de visione Dei, dico, quod naturali cognitione solus Deus videt seipsum quia in Deo idem est sua essentia, et suus intellectus; et ideo sua essentia est praesens suo intellectui. Sed secundo modo forte angeli naturali cognitione Deum vident, inquantum similitudo divinae essentiae relucet immediate in eis. Tertio vero modo cognoscimus nos Deum in vita ista, inquantum invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, ut dicitur *Rom. 1.* et ita tota creatura est nobis sicut speculum quoddam : quia ex ordine, et bonitate, et magnitudine, quae in rebus a Deo causata sunt, venimus in cognitionem sapientiae, bonitatis, et eminentiae divinae; et haec cognitio dicitur visio in speculo. Ulterius autem sciendum est, quod huiusmodi similitudo, quae est similitudinis in alio relucentis, est duplex : quia aliquando est clara, et aperta, sicut illa quae est in speculo; aliquando obscura, et occulta, et tunc illa visio dicitur aenigmatica; sicut dum dico: Me mater genuit, et eadem gignitur ex me: istud est per simile occultum; et dicitur de glacie, quae gignitur ex aqua congelata, et aqua gignitur ex glacie resoluta. Sic ergo patet quod visio per similitudinem similitudinis est in speculo per simile occultum in aenigmate; sed per simile clarum, et apertum facit aliam speciem allegoricae visionis. Inquantum ergo invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, dicimur videre per speculum; inquantum vero illa invisibilia sunt nobis occulta, videmus in aenigmate. Vel aliter. *Videmus nunc per speculum*, idest per rationem nostram; et tunc ly *per* designat virtutem tantum; quasi dicat : *Videmus per speculum*, idest virtute animae nostrae. Circa secundum vero sciendum est, quod Deus, secundum quod Deus, non habet faciem ; et ideo hoc quod dicit, *Facie ad faciem*, metaphorice dicitur. Cum enim videmus aliquid in speculo, non videmus ipsam rem, sed similitudinem eius; sed quando videmus aliquid secundum faciem, tunc videmus ipsam rem sicut est. Ideo nihil aliud vult dicere Apostolus, cum dicit, *Videbimus* in patria *facie ad faciem*, quam quod videbimus ipsam Dei essentiam: *1. Ioan. 3. 2. Videbimus eum sicuti est.*

Sed contra est, quia *Gen. 32. 30.* dicitur : *Vidi Dominum facie ad faciem.* Sed constat quod tunc non vidit essentiam Dei. Ergo videre facie ad faciem, non est videre essentiam Dei.

Responsio. Dicendum est, quod illa visio fuit imaginaria. Visionis autem imaginariae est quidam gradus altior, scilicet videre illud quod apparet in ipsa imagine in qua apparet; et alius gradus infimus, scilicet audire tantum verba. Unde Iacob, ut insinuaret excellentiam visionis imaginariae sibi ostensae, dicit: *Vidi Dominum facie ad faciem*, idest vidi Dominum imaginarie apparentem in sua imagine, et non per essentiam suam: sic enim non fuisset visio imaginaria. Sed tamen quidam dicunt, quod in patria ipsa divina essentia videbitur per similitudinem creatam. Sed hoc est omnino falsum, et impossibile: quia numquam potest aliquid per essentiam cognosci per similitudinem quae non conveniat cum re illa in specie: lapis enim non potest cognosci secundum illud quod est nisi per speciem lapidis quae est in anima: nulla enim similitudo ducit in cognitionem essentiae alicuius rei, si differat a re illa secundum speciem, et multo minus si differat secundum genus: non enim per speciem equi, vel albedinis potest cognosci essentia hominis, et multo minus essentia angeli. Multo ergo minus per aliquam speciem creatam, quaecumque sit illa, potest videri divina essentia, cum ab essentia divina plus distet quaecumque species creata in anima, quam species equi, vel albedinis ab essentia angeli. Unde po-

nere, quod Deus videatur solum per similitudinem, seu per quamdam refulgentiam caritatis suae, est ponere, divinam essentiam non videri. Et praeterea cum anima sit quaedam similitudo Dei, visio illa non magis esset specularis, et aenigmatica, quae est in via, quam visio clara, et aperta, quae repromittitur sanctis in gloria, et in qua erit beatitudo nostra. Unde Augustinus, et habetur *Lib. 15. de Trinit. cap. 9.* dicit hic in Glossa, quod visio Dei, quae est per similitudinem, pertinet ad visionem speculi, et aenigmatis. Sequeretur etiam quod beatitudo hominis ultima esset in alio quam in ipso Deo; quod est alienum a fide. Naturale etiam hominis desiderium, quod est perveniendi ad primam rerum causam, et cognoscendi ipsam per seipsam, esset inane.

Sequitur: *Nunc cognosco ex parte*. Hic illud quod probavit in generali, probat in speciali de cognitione sui ipsius, dicens: *Nunc*, idest in praesenti vita, ego Paulus *cognosco ex parte*, idest obscure, et imperfecte; *tunc autem*, scilicet in patria, *cognoscam sicut et cognitus sum*, idest sicut Deus cognovit essentiam meam, ita Deum cognoscam per essentiam; ita quod ly *sicut* non importat hic aequalitatem cognitionis, sed similitudinem tantum.

Consequenter infert principalem conclusionem, cum dicit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Causa autem quare non facit mentionem de omnibus donis, sed de istis tribus tantum, est quia haec tria coniungunt Deo; alia autem non coniungunt Deo, nisi mediantibus istis. Alia etiam dona sunt quaedam disponentia ad gignendum ista tria in cordibus hominum: unde et solum ista tria, scilicet fides, spes, et caritas, dicuntur virtutes theologicae, quia habent immediate Deum pro obiecto.

Sed cum dona sint ad perficiendum vel affectum, vel intellectum; et caritas perficiat affectum, fides intellectum; non videtur quod spes sit necessaria, sed superflua.

Ad hoc sciendum est, quod amor est quaedam vis unitiva, et omnis amor in unione quadam consistit. Unde et secundum diversas uniones diversae species amicitiae a Philosopho distinguntur. Nos autem habemus duplicem coniunctionem cum Deo. Una est quantum ad bona naturae, quae hic participamus ab ipso; alia quantum ad beatitudinem, inquantum nos hic sumus participes per gratiam supernae felicitatis, secundum quod hic est possibile: speramus etiam ad perfectam consecutionem illius aeternae beatitudinis pervenire, et fieri cives caelestis Hierusalem. Et secundum primam communicationem ad Deum est amicitia naturalis, secundum quam unumquodque, secundum quod est, Deum ut causam primam, et summum bonum appetit, et desiderat ut finem suum. Secundam vero communicationem secundam est amor caritatis, qua solum creatura intellectualis Deum diligit. Quia vero nihil potest amari nisi sit cognitum; ideo ad amorem caritatis exigitur primo cognitio Dei. Et quia hoc est supra naturam, primo exigitur fides, quae est non apparentium; secundo, ne homo deficiat, vel aberret, exigitur spes, per quam tendat in illum finem sicut ad se pertinentem: et de his tribus dicitur *Eccli. 2. 8. Qui timetis Deum, credite in illum*, quantum ad fidem: *qui timetis Deum, sperate in illum* quantum ad spem: *qui timetis Deum, diligite eum*, quantum ad caritatem. Ista ergo tria manent nunc; sed caritas maior est omnibus, propter ea quae dicta sunt supra

CAPITIS DECIMIQUARTI

LECTIO PRIMA

Sectamini caritatem, aemulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem, et exhortationem, et consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum aedificat; qui autem prophetat, Ecclesiam Dei aedificat.

Posita excellentia caritatis ad alia dona; hic consequenter Apostolus comparat alia dona ad invicem, ostendens excellentiam prophetiae ad donum linguarum; et circa hoc duo facit. Primo ostendit excellentiam prophetiae ad donum linguarum; secundo quomodo sit utendum dono linguarum, et prophetiae, ibi, *Quid est ergo frater? etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod donum prophetiae est excellentius quam donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium; secundo ex parte fidelium, ibi, *Fratres mei, nolite pueri effici sensibus.* Prima pars dividitur in duas. Primo ostendit quod donum prophetiae est excellentius dono linguarum quantum ad usum earum in exhortationibus, seu praedicationibus; secundo quantum ad usum linguarum, qui est in orando: ad haec enim duo est usus linguae, ibi, *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.* Circa primum duo facit. Primo enim praemittit unum, per quod continuat se ad sequentia; et hoc est quod dicit: Dictum est quod caritas omnia dona excellit. Si ergo ita est, *sectamini*, scilicet totis viribus, *caritatem*, quae est dulce, et salubre vinculum mentium: *1. Pet. 4. 8. Ante omnia caritatem mutuam in vobismetipsis continuam habentes: Coloss. 3. 14. Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.* Secundo subdit illud per quod continuat se ad sequentia: et hoc est quod dicit: *Aemulamini spiritualia;* quasi dicat: Licet caritas sit maior omnibus donis, tamen alia non sunt contemnenda, sed *aemulamini*, idest ferventer ametis, *spiritualia* dona Spiritus sancti: *1. Pet. 3. 13. Quid est quod vobis noceat, si boni aemulatores fueritis?* Licet autem aemulatio quandoque sumatur pro ferventi dilectione, quandoque pro invidia; tamen non est aequivocatio, immo unum procedit ab alio: zelari enim, et aemulari designat ferventem amorem alicuius rei. Contingit autem quod res amata ita diligatur ferventer ab aliquo quod non patitur ibi consortem, sed ipse vult eam solus, et singulariter; et iste est zelus, qui secundum quosdam est amor intensus, non patiens consortium in amato. Hoc tamen non contingit in spiritualibus, quae possunt perfectissime a multis participari; sed solum in illis quae non possunt a multis participari. Unde in caritate non est hu-

iusmodi zelus, non patiens consortium in amato, sed tantum in corporalibus; in quibus provenit quod si aliquis habet illud quod ipse zelat, doleat; et ex hoc consurgit aemulatio, quae est invidia: sicut si ego amo dignitatem, seu divitias, doleo quod aliquis habet eas, unde et ei invideo. Et sic patet quod ex zelo surgit invidia. Cum ergo dicitur, *Æmulamini spiritualia*, non intelligitur de invidia, quia spiritualia possunt a multis haberi; sed dicit, *Æmulamini*, ut inducat ad ferventer amandum Deum. Et quia inter spiritualia est gradus quidam, quia prophetia excedit donum linguarum; ideo dicit: *Magis autem ut prophetetis*; quasi dicat: Inter spiritualia magis aemulamini donum prophetiae: *1. Thessal. 5. 19. Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere.*

Ad explanationem autem totius capituli praenotanda sunt tria, scilicet quid sit prophetia, quot modis dicatur in Scriptura sancta prophetia, et quid sit loqui linguis.

Circa primum sciendum est, quod Propheta dicitur quasi procul videns, et secundum quosdam dicitur a for faris, sed melius dicitur a pharos, quod est videre. Unde *1. Reg. 9.* dicitur, quod qui nunc dicitur Propheta, olim videns dicebatur. Unde visio eorum quae sunt procul, sive sint futura contingentia, sive supra rationem nostram, dicitur prophetia. Est igitur prophetia visio, seu manifestatio futurorum contingentium, seu intellectum humanum excedentium. Ad huiusmodi autem visionem quatuor requiruntur. Cum enim cognitio nostra sit per corporalia, et per phantasmata a sensibilibus accepta, primo exigitur quod in imaginatione formentur similitudines corporales eorum quae ostenduntur; ut Dionysius dicit, quod impossibile est aliter lucere nobis divinum radium nisi varietate sacrorum velaminum circumvelatum. Secundum quod exigitur est lumen intellectuale, illuminans intellectum ad ea quae supra naturalem cognitionem nostram ostenduntur cognoscenda: nisi enim ad similitudines sensibiles in imaginatione formatas intelligendas adsit lumen intellectuale, ille cui similitudines huiusmodi ostenduntur, non dicitur Propheta, sed potius somniator; sicut Pharao, qui licet viderit spicas, et vaccas, quae erant indicativa futurorum quorumdam; quia tamen non intellexit quod vidit, non dicitur Propheta, sed potius ille, scilicet Ioseph, qui interpretatus est: et similiter est de Nabuchodonosor, qui vidit statuam, et non intellexit: unde nec Propheta dicitur, sed Daniel. Et propter hoc dicitur *Dan. 10. 1. Intelligentia opus est in visione.* Tertium quod exigitur est audacia ad annuntiandum ea quae revelantur: ad hoc enim Deus revelat, ut aliis denuntientur: *Hier. 1. 9. Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Quartum est operatio miraculorum, quae sunt ad certitudinem prophetiae: nisi enim facerent aliqua quae excedunt operationem naturae, non crederetur eis in his quae naturalem cognitionem transcendunt.

Secundum ergo hos modos prophetiae, dicuntur aliqui diversis modis Prophetae. Aliquando enim aliquis dicitur Propheta qui habet omnia ista quatuor, scilicet quod videt imaginarias visiones, et habet intelligentiam de eis, et audacter annuntiat aliis, et operatur miracula: et de hoc dicitur *Num. 12. 6. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, per somnium, aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum.* Aliquando autem dicitur Propheta ille qui habet solas imaginarias visiones; sed tamen improprie et valde remote. Aliquando etiam dicitur Propheta qui habet intellectuale lumen ad explanandum etiam visiones imaginarias, sive sibi, sive alteri factas; vel ad exponendum dicta Prophetarum, vel Scripturas Apostolorum: et sic dicitur Propheta omnis qui discernit doctorum scripturas, quia eodem spiritu interpretatae sunt, quo editae sunt. Et sic Salomon, et David possunt dici Prophetae, inquantum habuerunt lumen intellectuale ad clare, et subtiliter intuendum: nam visio David intellectualis tantum fuit. Dicitur etiam Propheta aliquis solum ex hoc quod Prophetarum dicta denuntiat, seu exponit, seu cantat in Ecclesia; et hoc modo dicitur *1. Reg. 19.* quod Saul erat inter Prophetas, idest inter canentes dicta Prophetarum. Dicitur etiam aliquis Propheta ex miraculorum operatione, secundum illud *Eccli. 48.* quod corpus Elisei mortuum prophetavit, idest miraculum fecit. Quod ergo dicit hic Apostolus per totum capitulum de Prophetis, intelligendum est de secundo modo, scilicet quod ille dicitur prophetare qui per lumen intellectuale divinas visiones sibi, et aliis factas exponit. Et secundum hoc planum erit quod hic dicitur de Prophetis.

Circa secundum sciendum est, quod quia in Ecclesia primitiva pauci erant quibus imminebat fidem Christi praedicare per mundum; ideo Dominus, ut commodius, et pluribus verbum Dei annuntiarent, dedit eis donum linguarum, quibus omnibus praedicarent: non quod una lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, ut quidam dicunt, sed ad litteram, quod linguis diversarum gentium, immo omnium, loquerentur. Unde dicit Apostolus *hoc cap. Gratias ago Deo, quod omnium vestrum lingua loquor:* et *Act. 2. 4.* dicitur: *Loquebantur variis linguis Apostoli.* Et hoc donum multi adepti sunt a Deo in Ecclesia primitiva. Corinthii autem, quia curiosi erant, ideo libentius volebant illud donum quam donum prophetiae. Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apostolus intelligi lingua ignota, et non explanata; sicut si lingua Theutonica loquatur quis alicui Gallico, et non exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam si loquatur visiones tantum, et non exponat, loquitur lingua. Unde omnis locutio non intellecta, nec explanata, quaecumque sit illa, est proprie loqui lingua.

His ergo visis, ad expositionem litterae accedamus, quae plana est. Circa hoc ergo duo facit. Primo probat quod donum prophetiae excellentius est dono linguarum; secundo excludit quamdam obiectionem, ibi, *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Quod autem donum prophetiae excedat donum linguarum, probat duabus rationibus: quarum prima sumitur ex comparatione Dei ad Ecclesiam; secunda ratio sumitur ex comparatione hominum ad Ecclesiam. Prima autem ratio talis est. Illud per quod facit homo ea non solum quae sunt ad honorem Dei, sed etiam ad utilitatem proximorum, est melius quam illud quod fit tantum ad honorem Dei. Sed prophetia est non tantum ad honorem Dei, sed etiam ad proximi utilitatem; per donum vero linguarum solum illud fit quod est ad honorem Dei. Ergo etc. Huius autem rationis ponit me-

dium, et primo quantum ad hoc quod dicit, quod qui loquitur lingua, honorat tantum Deum: et hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua*, scilicet ignota, *non loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum, *sed Deo*, quia ipse Deus solus intelligit: *Sap. 1. 10. Auris zeli Dei audit omnia, et tumultus murmurationum non abscondetur.* Et quod non loquatur homini, subdit: *Nemo enim audit*, idest intelligit: sic enim frequenter accipitur non audire pro non intelligere: *Matth. 13. 9. Qui habet aures audiendi, audiat.* Quare autem soli Deo loquatur, subdit, quod ipse Deus loquitur: unde dicit: *Spiritus autem Dei loquitur mysteria*, idest occulta: *Matth. 10. 20. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis: Supra 2. 11. Nemo novit quae sunt Dei, nisi Spiritus Dei.* Secundo probat id quod dicit, quod prophetia est ad honorem Dei, et utilitatem proximorum: unde dicit: *Nam qui prophetat*, idest explanat visiones, seu Scripturas, *loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum; et hoc *ad aedificationem* incipientium, *et ad exhortationem* proficientium, *et ad consolationem* desolatorum: *1. Thess. 5. 14. Consolamini pusillanimes: Tit. 2. 15. Loquere, et exhortare.* Vel aedificatio pertinet ad spiritualem affectionem: quia ibi primo incipit aedificium spirituale: *Ephes. 2. 22. In quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu:* exhortatio vero ad inductionem ad bonos actus: quia si affectus est bonus, tunc actus est bonus: *Tit. 2. 15. Haec loquere, et exhortare*; consolatio vero inducit ad tolerantiam malorum: *Rom. 15. 4. Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Ad haec enim tria inducunt praedicantes divinam Scripturam. Secunda ratio talis est. Illud quod est utile soli facienti, est minus quam illud quod prodest etiam aliis. Loqui autem linguis est utile soli ei qui loquitur, prophetare vero aliis prodest. Igitur etc. Huius autem rationis ponit medium: et primo quantum ad primam partem medii; et hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua, semetipsum aedificat: Psal. 38. 4. Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis*: secundo quantum ad secundam partem; et hoc est quod dicit: *Qui autem prophetat, Ecclesiam*, idest fideles, *aedificat*, instruendo: *Ephes. 2. 20. Superaedificati supra fundamentum Apostolorum, et Prophetarum.*

LECTIO II.

Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis; nisi forte interpretetur, ut Ecclesia aedificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, et nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus; et qui loquitur mihi barbarus. Sic et vos, quoniam aemulatores estis spirituum, ad aedificationem Ecclesiae quaerite ut abundetis.

Hic Apostolus excludit obiectionem, seu falsum intellectum qui posset esse circa praemissa: possent enim aliqui credere, quod ex quo Apostolus praefert prophetiam dono linguarum, quod donum linguarum esset contemnendum: unde ut hoc excludat, dicit: *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Ubi primo ostendit quid intenderit insinuare; secundo rationem horum assignat, ibi, *Nam maior est qui prophetat.* Dicit ergo: Licet haec quae dicta sunt, supra dixerim, non tamen volo vos donum linguarum spernere, sed *volo vos omnes loqui linguis;* tamen magis volo ut prophetetis: *Num. 11. 29. Quis tribuat ut omnis populus prophetet?* Cuius rationem assignat, cum dicit: *Nam maior est qui prophetat;* quasi dicat: Ideo volo ut magis prophetetis, quia *maior est qui prophetat.* Et huius ratio est, quia aliquando aliqui moventur a Spiritu sancto loqui aliquid mysticum, quod ipsi non intelligunt; unde isti habent donum linguarum. Aliquando autem non solum loquuntur linguis, sed etiam ea quae dicunt interpretantur: et ideo dicit: *Nisi forte interpretetur.* Nam donum linguarum cum interpretatione est melius quam prophetia: quia, sicut dictum est, interpretatio cuiuscumque ardui pertinet ad prophetiam. Unde qui loquitur, et qui interpretatur, Propheta est, et donum linguarum habet, et interpretatur, ut Ecclesiam Dei aedificet: ideo dicit: *Ut Ecclesia aedificationem accipiat*, idest non solum intelligat se, sed etiam ut Ecclesia aedificetur: *Rom. 14. 19. Quae aedificationis sunt, invicem custodiamus:* et *Rom. 15. 2. Unusquisque proximo suo placeat in bonum ad aedificationem.*

Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? Hic probat donum prophetiae esse excellentius quam donum linguarum per exempla; et hoc tripliciter. Primo per exemplum a seipso sumptum; secundo per exemplum sumptum a rebus inanimatis, ibi, *Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur?* tertio per exemplum sumptum ab hominibus diversimode loquentibus, ibi, *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo.* Ex seipso autem argumentatur sic. Constat ergo quod ego non minus habeo donum linguarum quam vos. Sed si loquerer vobis solum linguis, et non interpretarer, nihil vobis prodessem. Ergo nec vos ad invicem: et hoc est quod dicit: *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens*, hoc dupliciter potest intelligi, scilicet vel linguis ignotis; vel ad litteram, quibuscumque signis non intellectis, *quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Ubi notandum, quod ista quatuor, scilicet *aut in revelatione etc.* possunt du-

pliciter distingui. Uno modo penes ea de quibus sunt; et sic sciendum est, quod illustratio mentis ad cognoscendum est de quatuor. Quia vel est de divinis; et haec illustratio pertinet ad donum sapientiae: divinorum enim, ut supra dictum est, est revelatio: quia *quae sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei, supra 2.* Et ideo dicit, *In revelatione*, qua scilicet illuminatur mens ad cognoscendum divina. Vel est de terrenis, et non de quibuscumque, sed de illis tantum quae sunt ad aedificationem fidei; et hoc pertinet ad donum scientiae: et ideo dicit, *In scientia*, non Geometriae, nec Astrologiae, quia haec non pertinent ad aedificationem fidei; sed *in scientia*, quae est sanctorum: *Sap. 10. 10. Dedit illi scientiam sanctorum.* Vel est de eventibus futurorum: et hoc pertinet ad donum prophetiae; et ideo dicit, *Aut in prophetia: Sap. 8. 8. Signa, et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum, et saeculorum.* Notandum autem, quod prophetia non accipitur hic communiter, scilicet secundum quod supra dictum est; sed accipitur hic particulariter, prout est manifestatio futurorum tantum: et secundum hoc definitur a Cassiodoro: *Prophetia est divina inspiratio rerum futura immobili veritate denuntians: Eccli. 24. 46. Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, et relinquam illam quaerentibus sapientiam.* Vel est de agendis moralibus: et hoc pertinet ad doctrinam; et ideo dicit, *Aut in doctrina: Rom. 12. 7. Qui docet, in doctrina: Prov. 13. 15. Doctrina bona dabit gratiam.* Alio modo possunt haec distingui penes diversos modos acquirendi cognitionem; et sic sciendum est, quod omnis cognitio aut est a supernaturali principio, scilicet Deo, aut naturali, scilicet lumine naturali intellectus nostri. Si autem a supernaturali principio, scilicet lumine divino infuso, hoc potest esse dupliciter: quia aut infunditur subito cognitio, et sic est revelatio; aut infunditur successive, et sic est prophetia; quam non subito habuerunt Prophetae, sed successive, et per partes, ut eorum prophetiae ostendunt. Si vero cognitio acquiratur a naturali principio, hoc est aut per studium proprium, et sic pertinet ad scientiam; aut traditur ab alio, et sic pertinet ad doctrinam.

Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Hic ostendit idem per exempla sumpta ex rebus inanimatis, scilicet per instrumenta, quae videntur vocem habere: et primo per instrumenta gaudii; secundo per instrumenta pugnae, ibi, *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Dicit ergo: Hoc non solum patet per ea quae supra dicta sunt, sed etiam quantum ad ea quae sine anima vocem dant, quod loqui linguis solum non prodest aliis.

Et quae sine anima sunt vocem dantia. Contra. Vox est sonus ab ore animalis prolatus naturalibus instrumentis formatus. Non ergo ea quae sunt sine anima, dant vocem.

Dicendum est, quod licet vox non sit nisi animalium, tamen potest dici per quamdam similitudinem, scilicet secundum quod quaedam, sicuti instrumenta, habent quamdam consonantiam, et melodiam; et ideo de illis hic facit mentionem; scilicet de cithara, quae dat vocem tactu; et tibia, quae flatu. Si ergo haec dant vocem sine distinctione, *quomodo scietur id quod canitur?* Cum enim homo per instrumenta aliquid intendat exprimere, scilicet aliquos cantus, qui ordinantur vel ad fletum, vel ad gaudium: *Isa. 30. 29. Canticum erit vobis, sicut vox sanctificatae solemnitatis, et laetitia cordis; sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini;* vel etiam ad lasciviam: non poterit diiudicari ad quid canitur tibia, aut ad quid cithara, si sonus sit confusus, et indistinctus. Ita si homo loquitur linguis, et non interpretatur, non poterit sciri quid velit dicere.

Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad bellum? Hic ostendit idem per exempla inanimatorum, scilicet per instrumenta ad pugnam ordinata: et sumitur haec similitudo *ex Libro Num. 10.* Ibi enim legitur, quod Dominus praecepit Moysi ut faceret duas tubas argenteas, quae essent ad convenieudum populum, ad movendum castra, et ad pugnandum. Et pro quolibet istorum habebant certum modum tubandi: quia aliter dabant vocem quando debebant convenire ad concilium, aliter quando movebant castra, et aliter quando pugnabant; et ideo arguit Apostolus, quod sicut *si tuba det incertam vocem*, idest indistinctam, nescitur utrum se debeant parare ad bellum; ita et vos si loquimini tantum linguis, nisi distinctum sermonem dicatis interpretando, vel exponendo, non poterit quis scire quid loquamini. Per tubam poterit intelligi praedicator: *Isa. 58. 1. Quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum.* Ratio autem quare non potest sciri quid loquamini, est quia *eritis in aera loquentes*, idest inutiliter: *Supra 9. 26. Sic pugno non quasi aera verberans.*

Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo. Hic sumit exemplum a diversis linguis loquentium; et circa hoc tria facit. Primo ostendit diversitatem linguarum; secundo inutilitatem loquentium sibi ad invicem in linguis extraneis, ibi, *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus;* tertio concludit quod intendit, ibi, *Sic et vos quoniam aemulatores estis spirituum, ad aedificationem Ecclesiae quaerite ut abundetis.* Dicit ergo primo: Multae, et diversae linguae in mundo sunt, et quilibet potest loqui quaecumque vult; si tamen non loquatur determinate, non intelligitur: et hoc est quod dicit: *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo.* Hoc potest dupliciter exponi: quia potest continuari cum praecedentibus, ut dicatur: *Eritis in aera loquentes, et tam multa, ut puta, sunt genera linguarum;* quasi dicat: Ideo *in aera*, idest inutiliter, loquimini omnibus linguis, quia loquimini sine intellectu; quae tamen proprias significationes vocum ad hoc habent ut intelligantur: *nihil enim sine voce est.* Vel potest sic punctari. *Eritis in aera loquentes*, idest singulis linguis. *Tam multa, ut puta, sunt genera linguarum. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus.* Hic ostendit horum inutilitatem; et hoc est quod dicit: Si loquar omnibus linguis, sed *si nesciero virtutem vocis*, idest significationem vocis, *ero cui loquor, barbarus: Hierem. 5. 15. Adducam super te gentem de longinquo, gentem cuius ignoras linguam.*

Nota, quod barbari secundum quosdam dicuntur illi quorum idioma discordat omnino a Latino. Alii vero dicunt, quod quilibet extraneus est barbarus omni alii extraneo, quando scilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non est verum: quia secundum Isidorum, Barbaria est specialis natio: *Coloss. 3. 11. In Christo Iesu non est Barbarus, et Scitha etc.* Sed secundum quod verius dicitur, barbari proprie dicuntur illi qui in virtute rationis deficiunt, et sunt quasi extra leges et sine regimine iuris. Et huic videtur consonare Aristoteles *in Politicis suis.*

Consequenter cum dicit, *Sic et vos... quaerite ut abundetis*, concludit quod intendit. Et hoc potest dupliciter construi. Primo ut punctetur hoc modo, quasi dicat: Sic ego ero barbarus vobis, si loquar, sine significatione, et interpretatione, sicut et vos eritis barbari ad invicem: et ideo *quaerite ut abundetis;* et hoc, *quoniam estis aemulatores spirituum.* Vel alio modo, ut totum ponatur sub distinctione; quasi diceret: Ne ergo sitis barbari, sic scilicet sicut ego facio, quoniam *estis aemulatores spirituum*, idest donorum Spiritus sancti, *quaerite*, a Deo, *ut abundetis: Proverb. 15. 5. In abundanti iustitia virtus maxima est:* quae quidem iustitia est aedificare alios: *Matth. 7. 7. Petite, et dabitur vobis; quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis.*

LECTIO III.

Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente. Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non aedificatur.

Supra ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum, rationibus sumptis ex parte exhortationis; hic vero ostendit idem rationibus sumptis ex parte orationis: haec enim duo per linguam exercemus, orationem scilicet, et exhortationem: et circa hoc duo facit: primo enim probat excellentiam prophetiae ad donum linguarum rationibus; secundo exemplis, ibi, *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.* Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem orationis; secundo ostendit quomodo in oratione plus valet donum prophetiae quam donum linguarum, ibi, *Nam si orem lingua, spiritus meus orat.* Dicit ergo primo: Dixi, quod donum linguarum sine dono prophetiae non valet; et ideo quia interpretari est actus prophetiae, quae est excellentior illo, *qui loquitur lingua* ignota, vel extranea, vel aliqua mysteria occulta, *oret*, scilicet Deum, *ut interpretetur*, idest ut interpretandi gratia detur sibi: *Coloss. 4. 3. Orantes ut Deus aperiat ostium.* Glossa aliter exponit *Oret:* orare enim dicitur dupliciter, scilicet vel deprecari Deum, vel persuadere: quasi dicat: *Qui loquitur lingua, oret,* idest ita persuadeat, *ut interpretetur.* Et sic accipit orare hic Glossa per totum capitulum. Sed non est haec intentio Apostoli, sed pro deprecatione ad Deum.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. Hic ostendit quod in orando plus valet prophetia quam donum linguarum; et hoc dupliciter. Primo ratione sumpta ex parte ipsius orantis; secundo ratione sumpta ex parte audientis, ibi, *Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tua benedictione?* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem ad propositum ostendendum; secundo removet obiectionem, ibi, *Quid ergo est etc.* Circa primum sciendum est, quod duplex est oratio. Una est privata, quando scilicet quis orat in seipso, et pro se; alia publica, quando quis orat coram populo et pro aliis: et in utraque contingit uti et dono linguarum, et dono prophetiae. Et ideo vult ostendere quod in utraque plus valet donum prophetiae quam donum linguarum. Et primo in oratione privata, dicens, quod si sit aliquis idiota, qui faciat orationem suam, dicens Psalmum, vel Pater noster, et non intelligat ea quae dicit, iste orat lingua, et non refert utrum orct verbis sibi a Spiritu sancto concessis, sive verbis aliorum: et si sit alius qui orat, et intelligit quae dicit, hic quidem orat, et prophetat. Constat autem quod plus lucratur qui orat, et intelligit, quam qui tantum lingua orat, qui scilicet non intelligit quae dicit: nam ille qui intelligit, reficitur et quantum ad intellectum, et quantum ad affectum; sed mens eius qui non intelligit, est sine fructu refectionis. Unde cum melius sit refici quantum ad affectum, et intellectum, quam quantum ad affectum solum; constat quod in oratione plus valet prophetiae donum quam solum donum linguarum: et hoc est quod dicit: Dico, quod *oret ut interpretetur. Nam si orem lingua*, idest orando utor dono linguarum, ita quod proferam aliqua quae non intelligo; tunc *Spiritus meus*, idest Spiritus sanctus mihi datus, *orat*, qui inclinat, et movet me ad orandum. Et nihilominus mereor in ipsa oratione: quia hoc ipsum quod moveor a Spiritu sancto, est mihi meritum: *Rom. 8. 26. Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus sanctus postulare nos facit.* Vel *spiritus meus*, idest ratio mea *orat*, idest dictat mihi quod ego loquar ea quae ad bonum sunt, sive verbis propriis, sive aliorum sanctorum. Vel *spiritus meus*, idest virtus imaginativa, *orat*, inquantum voces, seu similitudines corporalium sunt tantum in imaginatione, absque hoc quod intelligantur ab intellectu: et ideo subdit: *Mens autem mea*, idest intellectus meus, *sine fructu est*, quia non intelligit. Et ideo melius est in oratione prophetia, seu interpretatio, quam donum linguarum.

Sed numquid quandocumque quis orat, et non intelligit quid dicit, est sine fructu orationis? Dicendum quod duplex est fructus orationis. Unus fructus est meritum, quod homini provenit; alius fructus est spiritualis consolatio, et devotio concepta ex oratione. Et quantum ad fructum devotionis spiritualis, privatur qui non attendit ad ea quae orat, seu non intelligit; sed quantum ad fructum meriti, non est dicendum quod privetur: quia sic multae orationes essent sine merito, cum vix unum Pater noster possit homo dicere quin mens ad alia feratur. Et ideo dicendum

est, quod quando orans aliquando divertit ab his quae dicit, seu quando quis in uno opere meritorio non continue cogitat in quolibet actu, quod facit hoc propter Deum, non perdit rationem meriti. Cuius ratio est, quia in omnibus actibus meritoriis, qui ordinantur ad finem rectum, non requiritur quod intentio agentis coniungatur fini secundum quemlibet actum; sed vis prima, quae movet intentionem, manet in eo opere, etiam si aliquando in aliquo particulari divertat: et haec prima vis facit totum opus meritorium, nisi interrumpatur per contrariam affectionem, quae divertat a fine praedicto ad finem contrarium.

Sed sciendum est, quod triplex est attentio. Una est ad verba, quae homo dicit; et haec aliquando nocet, inquantum impedit devotionem: alia est ad sensum verborum; et haec nocet, non tamen est multum nociva: tertia est ad finem; et haec est melior, et quasi necessaria. Tamen id quod dicit Apostolus, ***Mens est sine fructu***, intelligitur de fructu refectionis.

Quid ergo est? Quia potest aliquis dicere: Ex quo oraro lingua est sine fructu mentis, sed tamen spiritus orat, numquid ergo non est orandum spiritu? ideo Apostolus hoc removet dicens, quod utroque modo orandum est, et spiritu, et mente: quia homo debet servire Deo de omnibus quae habet a Deo; sed a Deo habet spiritum, et mentem; et ideo debet de utroque orare: *Eccli. 47. 10. De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum qui fecit illum.* Et ideo dicit: *Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente.* Et sic dicit, *Orabo*, et *psallam;* quia oratio vel est ad deprecandum Deum, et sic dicit, *Orabo*; vel ad laudandum, et sic dicit, *Psallam.* De istis duobus: *Iac. 5. 13. Tristatur quis in vobis? Oret aequo animo, et psallat: Psal. 95. 6. Psallite Domino in cithara. Orabo* ergo *spiritu*, idest imaginatione, *et mente*, idest voluntate.

Ceterum si benedixeris spiritu, quomodo qui supplet locum idiotae, dicet Amen super tuam benedictionem? Hic secundo ostendit quod donum prophetiae plus valet quam donum linguarum, etiam in oratione publica, quae est quando sacerdos publice orat; ubi aliquando dicit quaedam quae non intelligit, aliquando aliqua quae intelligit: et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem; secundo exponit eam, ibi, *Quomodo dicet Amen?* tertio probat quod supposuerat, ibi, *Quoniam quid dicas nescit.* Dicit ergo: Dixi, quod donum prophetiae in oratione privata plus valet; ***ceterum***, pro sed, et in publica: quia ***si benedixeris***, idest si benedictionem dederis, ***spiritu***, idest in lingua quae non intelligatur, seu imaginatione, et motus a Spiritu sancto; ***quis supplet locum idiotae?*** idiota proprie dicitur qui scit tantum linguam in qua natus est, quasi diceret: Quis dicet illud quod debet dicere ibi idiota? quod est dicere, *Amen.* Et ideo dicit: *Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem?* ubi Glossa exponit: *Idest quomodo consentiet benedictioni a te factae in persona Ecclesiae? Isa. 65. 16. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen.* ***Amen*** idem est quod fiat, vel verum est; quasi dicat: Si non intelligit quae dicis, quomodo conformabit se dictis tuis? Potest quidem se conformare etiam si non intelligat; sed in generali tantum, non in speciali; quia non potest intelligere quid boni dicas, nisi quod benedicas tantum.

Sed quare non dantur benedictiones in vulgari, ut intelligantur a populo, et conforment se magis eis? Dicendum est, quod hoc forte fuit in Ecclesia primitiva, sed postquam fideles instructi sunt, et sciunt quae audiunt in communi officio, fiunt benedictiones in Latino.

Consequenter probat quare non potest dicere, ***Amen***, cum dicit: *Nam tu quidem bene gratias agis*, idest licet tu gratias agas bene Deo, inquantum intelligis; ***sed alter***, qui audit, et non intelligit, ***non aedificatur***, inquantum non intelligit in speciali, etsi in generali intelligat, et aedificetur: *Ephes. 4. 29. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad aedificationem fidei.* Et ideo melius est ut non solum lingua benedicat, sed etiam ut interpretetur, et exponat; licet tu qui gratias agis, bene agas.

LECTIO IV.

Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis, et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me: dicit Dominus. Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem, non infidelibus, sed fidelibus.

Hic ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum per rationes sumptas ex parte sui ipsius: et circa hoc duo facit. Primo agit gratias de dono linguarum sibi a Deo dato; secundo se eis in exemplum proponit, ibi, *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui.* Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor;* quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quia ego dico quod donum prophetiae sit excellentius; sed debet earum haberi: unde et ego *gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.* Est ergo de omnibus gratias agendum: *1. Thess. 5. 18. In omnibus gratias agite: haec est enim voluntas Dei in Christo Iesu.* Vel *gratias ago;* quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quasi eo carens, immo etiam ego habeo; et ideo dicit: *Gratias ago etc.* Et ne intelligatur quod omnes loquerentur una lingua, dicit: *Quod omnium vestrum lingua loquor: Act. 2. 4. Loquebantur variis linguis Apostoli magnalia Dei.*

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui. Hic ponit se in exemplum; quasi dicat: Si ego habeo donum linguarum sicut et vos, debetis facere illud quod facio. *Sed* ego *volo*, idest magis volo, ***loqui in Ecclesia quinque***, idest pauca verba, ***sensu meo***, idest intellectu, ut scilicet ego intelligam, et intelligar, et ex hoc ***instruam alios***, ***quam decem millia***, idest quamcumque multitudinem, ***verborum in lingua***, quod est loqui non ad intellectum, quocumque

modo fiat, ut supra expositum est. Dicunt quidam, quod ideo dicit, *Quinque*, quia Apostolus videtur velle quod magis velit dicere solum unam orationem ad intellectum quam multas sine intellectu. Oratio autem secundum grammaticos ad hoc quod debeat facere perfectum sensum, debet habere quinque, scilicet subiectum, praedicatum, copulam verbalem, determinationem subiecti, et determinationem praedicati. Aliis videtur melius quod, quia ad hoc loquendum est cum intellectu ut alii doceantur, ideo ponit quinque: quia doctor debet quinque docere: scilicet credenda: ad *Titum 2. 15. Haec loquere, et exhortare:* agenda: *Marc. ult. 15. Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae:* vitanda, scilicet peccata: *Eccli. 21. 2. Quasi a facie colubri fuge peccata: Isa. 58. 1. Annuntia populo mea scelera eorum:* speranda, scilicet mercedem aeternam: *1. Pet. 1. 10. De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt Prophetae:* timenda, scilicet poenas aeternas: *Matth. 25. 41. Ite maledicti in ignem aeternum.*

Fratres mei, nolite pueri effici sensibus. Hic ostendit excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum rationibus sumptis ex parte infidelium: et circa hoc duo facit. Primo excitat attentionem, et reddit attentos; secundo arguit ad propositum, ibi, *In lege quid scriptum est?* Circa primum videtur Apostolus excludere pallium excusationis aliquorum, qui ideo docent quaedam rudia, et superficialia, quasi ostendant se volentes vivere in simplicitate, et ideo non curantes de subtilitatibus, ad quas secundum rei veritatem non attingunt: habentes verbum Domini ad hoc *Matth. 18. 3. Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum.* Sed hoc Apostolus excludit cum dicit: *Nolite pueri effici sensu*, idest nolite puerilia, et inutilia, et stulta loqui, et docere: *Supra 13. 11. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus.* Sed quomodo debetis effici pueri? Affectu, non intellectu: et ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote.* Ubi sciendum est, quod parvuli deficiunt in cogitando mala; et sic debemus effici parvuli: et ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote:* et deficiunt in cogitando bona, et sic non debemus esse parvuli, immo viri perfecti: et ideo dicit: *Sensibus autem perfecti estote*, idest ad discretionem boni et mali perfecti sitis. Unde *Heb. 5. 14. Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, ac mali.* Non ergo laudatur in vobis simplicitas quae opponitur prudentiae, sed simplicitas quae astutiae. Et ideo Dominus dicit *Matth. 10. 19. Estote prudentes sicut serpentes: Rom. 16. 19. Volo vos sapientes esse in bono, simplices in malo.*

Consequenter cum dicit, *In lege quid scriptum est?* arguit ad propositum. Ubi sciendum est, quod hoc argumentum, sicut patet per Glossam, distinguitur per multa; sed, secundum intentionem Apostoli, non videtur quod attendatur in loco hoc nisi una ratio: et ratio sua ad probandum quod donum prophetiae est excellentius quam donum linguarum, est talis. Omne quod plus valet ad illud ad quod alterum principaliter ordinatur, est melius illo altero ordinato ad hoc. Sed tam donum prophetiae, quam donum linguarum ordinatur ad conversionem infidelium; sed prophetiae plus valent ad hoc quam donum linguarum. Ergo prophetia est melior. Circa hanc ergo rationem duo facit. Primo ostendit ad quid ordinatur donum linguarum, et ad quid ordinatur donum prophetiae; secundo quod plus valet donum prophetiae, ibi, *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae, aut infideles; nonne dicent, quod insanitis?* Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem; secundo ex auctoritate arguit ad propositum, ibi, *Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus.* Circa primum sciendum est, quod hoc quod dicit, *In lege quid scriptum est?* potest legi vel interrogative; quasi dicat: Non debetis effici pueri sensibus, sed perfecti; et hoc est videre, et scire legem. Unde si estis perfecti sensibus, sciatis scilicet legem: et *in lege quid scriptum est* de linguis; quae sunt inutiles aliquando ad id ad quod ordinatae sunt? Quia licet in diversis linguis loquar, scilicet populo Iudaeorum; tamen homo non exaudit etc. Potest etiam legi remissive. *In lege quid scriptum est;* quasi dicat: Nolite moveri sicut pueri ad aliquid appetendum, non discernentes utrum bonum, vel minus bonum sit quod affectetis, et praeponatis meliori bono; sed *estote perfecti sensibus*, idest discernatis inter bona et magis bona, et sic affectetis. Et hoc fit, si cogitatis *quid scriptum est in lege: Quoniam in aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic; et nec sic exaudient me: dicit Dominus: Sapien. 6. 16. Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus.* Et dicit *In lege*, non accipiendo legem stricte pro quinque Libris Moysi tantum, sicut accipitur *Lucae ult. 44. Necesse est impleri omnia quae scripta sunt de me in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis;* sed pro toto veteri testamento, sicut accipitur *Ioan. 15. 25. Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis:* quod tamen *in Psal. 119.* scriptum est. Accipitur tamen haec auctoritas *ex Isa. 28. 11.* ubi littera nostra habet: *In loquela labii, et lingua altera loquetur ad populum istum.* Hoc igitur scriptum est: *Quoniam in aliis linguis*, idest in diversis generibus linguarum, *et labiis*, idest in diversis idiomatibus, et modis pronuntiandi, *loquar populo huic*, scilicet Iudaico: quia hoc signum specialiter fuit datum ad conversionem populi Iudaeorum: *nec sic exaudient*, quia scilicet signis visis non crediderunt: *Isa. 6. 10. Excaeca cor populi huius, et aures eius aggrava, et oculos eius claude; ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.*

Sed quare Deus dedit eis signa, si non debebant converti? Ad hoc sunt duae rationes. Una ratio est, quia licet non omnes conversi fuerint, tamen aliqui sunt conversi, eo quod non repulit Dominus plebem suam. Alia ratio est, ut iustior appareat eorum damnatio, dum manifestius apparet eorum nequitia: *Ioan. 15. 22. Si non venissem, et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

Consequenter cum dicit, *Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus*, ex inducta auctoritate argumentatur ad propositum; quasi dicat: Ex hoc manifeste apparet quod donum linguarum datum est, *non fidelibus*, ad credendum, quia iam cre-

dunt : *Ioan. 4. 42. Non propter tuam loquelam credimus , ipsi enim audivimus , et scimus : sed infidelibus* , ut convertantur.

In Glossa autem ponuntur duae expositiones Ambrosii hoc in loco , quae non sunt litterales : quarum una est , ut dicatur : Sicut in veteri testamento locutus sum populo Iudaeorum per linguas , idest per figuras , et per labia , idest promittendo bona temporalia : sic adhuc in novo testamento *loquar huic populo in aliis linguis* , idest aperte , et clare , *et aliis labiis* , idest spiritualibus ; *nec* tamen *sic exaudient me* , scilicet quantum ad eorum multitudinem. *Itaque linguae datae sunt , non fidelibus , sed infidelibus*, ad manifestandum scilicet eorum infidelitatem. Alia est. *In aliis linguis*, idest obscure, et parabolice loquar : et quia sunt indigni , *non exaudient*, idest non intelligent.

Consequenter ostendit ad quod ordinatur prophetia, scilicet ad instructionem fidelium qui iam credunt : et ideo dicit , quod *prophetiae datae sunt , non infidelibus* , qui non credunt : *Isa. 53. 1. Domine quis credidit auditui nostro ? sed fidelibus*, ut credant, et instruantur : *Ezech. 3. 17. Fili hominis , speculatorem dedi te domui Israel : Prov. 29. 18. Cum defecerit prophetia , dissipabitur populus.*

LECTIO V.

Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum , et omnes linguis loquantur ; intrent autem idiotae , et infideles : nonne dicent , Quid insanitis? Si autem omnes prophetent; intret autem quis infidelis , vel idiota : convincitur ab omnibus , diiudicatur ab omnibus : occulta enim cordis eius manifesta fiunt : et ita cadens in faciem adorabit Deum , pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est , fratres ? Cum convenitis unusquisque vestrum psalmum habet , doctrinam habet , apocalypsim habet , linguam habet , interpretationem habet : omnia ad aedificationem fiant.

Glossa vult , quod hic incipiat alia ratio ad propositum ostendendum. Sed , secundum quod dictum est, non est nisi unum cum posita ratione , et est quasi manifestatio mediae ipsius rationis , scilicet quod prophetia plus valet ad illud ad quod specialiter ordinatur donum linguarum. Unde circa hoc duo facit. Primo ostendit inconveniens quod sequitur quantum ad infideles ex dono linguarum , ibi , *Si autem omnes linguis loquantur ; intrent autem idiotae, et infideles : nonne dicent , Quid insanitis ?* secundo ostendit bonum quod sequitur ex dono prophetiae , etiam ad infideles , ibi , *Si autem omnes prophetent ; intret autem quis infidelis , vel idiota : convincitur ab omnibus.* Inconveniens quod sequitur ex dono linguarum sine prophetia , etiam quantum ad infideles, est, quia reputantur insani qui sic loquuntur solis linguis ; cum tamen donum linguarum ordinetur ad conversionem infidelium , ut iam patet : et hoc est quod dicit : *Si autem omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae, et infideles;* quasi dicat : Ex hoc patet , quod linguae non sunt praeferendae prophetiis, quia, *si conveniant*, scilicet omnes fideles , *in unum* , non solum corpore, sed etiam mente : *Act. 4. 32. Multitudinis credentium erat cor unum et anima una : et omnes* , qui iam convenerunt , *loquantur linguis* , ad litteram extraneis , vel loquantur ignota, et obscura ; et dum sic confuse loquuntur , *intret aliquis idiota*, idest qui non intelligit nisi linguam suam, *vel infidelis*, propter quem datae sunt linguae : *nonne dicent* , his qui sic loquuntur , *Quid insanitis ?* Quod enim non intelligitur, reputatur insanitio. Quod si intelligatur lingua , nihilominus quae loquuntur sunt occulta ; tamen malum est si non exponatur : quia poterunt credere de vobis, si occulta loquimini , quae creduntur de Gentilibus , qui occultabant ea quae faciebant in ritu eorum, propter eorum turpitudinem. Et haec etiam insanitio quaedam est.

Contra. Idem est loqui linguis , et loqui litteraliter quantum ad idiotas. Cum ergo omnes loquantur litteraliter in Ecclesia, quia omnia dicuntur in Latino, videtur quod similiter sit insania.

Dicendum est ad hoc , quod ideo erat insania in primitiva Ecclesia , quia erant rudes in ritu ecclesiastico : unde nesciebant quae fiebant ibi , nisi exponeretur eis. Modo vero omnes sunt instructi : unde licet in Latino omnia dicantur, sciunt tamen illud quod fit in Ecclesia.

Consequenter autem cum dicit , *Si autem omnes prophetent etc.* ostendit quod bonum sequitur ex dono prophetiae; et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid per bonum prophetiae sequatur quantum ad infideles; secundo ostendit quomodo hoc sequatur , ibi , *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt ;* tertio subinfert quis effectus inde proveniat , ibi , *Et ita cadens in faciem adorabit Deum.* Dicit ergo : Constat quod ex dono linguarum non convincuntur infideles. *Autem*, pro sed , sed hi qui conveniunt , *prophetent* , idest omnes ad intellectum loquantur, vel exponant Scripturas, vel etiam revelationes eis factas interpretentur : omnes , dico, non simul, sed unus post alium, si prophetent; *intret autem* , scilicet Ecclesiam , *idiota aliquis*, scilicet non habens nisi linguam maternam, hoc est bonum quod inde sequitur , quia *convincitur* de aliquo errore, qui ostenditur sibi: *Hierem. 31. 19. Postquam ostendisti mihi , confusus sum : ab omnibus*, qui prophetant , *diiudicatur ;* quasi dicat: Damnabilis ostenditur do malis moribus , et vitiis suis: *Supra 2. 15. Spiritualis* , idest doctor , *omnia diiudicat.* Ad haec enim duo valet prophetia , scilicet ad confirmationem fidei , et instructionem morum. Quomodo autem hoc bonum sequatur ex prophetiae dono, subdit cum dicit: *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt :* quod potest intelligi tripliciter. Uno modo ex hoc ad litteram quod aliqui in primitiva Ecclesia gratiam habuerunt, ut secreta cordium , et peccata hominum scirent. Unde legitur de Petro *Act. 5.* quod damnavit Ananiam de fraudato pretio agri: et secundum hoc legitur: *Occulta enim cordis eius manifesta fiunt ;* quasi dicat : Ideo convincitur , quia *occulta* , idest secreta peccata sua, *manifesta fiunt*, ab illis qui ea revelant. Alio modo ex hoc quod aliquando quis in praedicatione tangit multa quae homines gerunt in corde , sicut patet in Libris beati Gregorii , ubi quilibet invenire potest

fere omnes motus cordis sui: et secundum hoc legitur: *Occulta cordis;* quasi dicat: Ideo convincuntur, quia *occulta cordis sui*, idest ea quae gerunt in corde, *Prov. 27. 19. Quomodo in aquis resplendet vultus aspicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*, *manifestantur*, idest tanguntur ab eis. Alio modo quia aliquando occultum cordis dicitur illud quod est alicui dubium, et non potest per se certificari: et secundum hoc legitur: *Occulta cordis sui*, idest ea de quibus in corde suo dubitabat, et quae non credebat, manifestantur, dum scilicet vadens ad Ecclesiam frequenter, fiunt sibi manifesta, sicut de seipso dicit Augustinus *Lib. 10. Conf. cap. 33.* quod ipse ibat ad Ecclesiam solum pro cantu, et tamen ibi multa de quibus dubitabat, et propter quae non iverat, manifestabantur sibi. Ex hoc enim sequebatur reverentia, quia convictus reverebatur Deum. Et hoc est quod dicit: *Et ita*, idest ex quo ita convincebantur, et manifestabantur occulta cordis sui, *cadens in faciem adorabit eum: Matth. 2. 2. Procidentes adoraverunt eum:* quod signum est reverentiae. De reprobis autem legitur, quod cadunt retrorsum: *Prov. 4. 19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant;* electus vero in faciem cadit, quia videt ubi prosternitur: quod signum est reverentiae: *Lev. 9. 24. Laudaverunt Deum ruentes in facies suas: Psalm. 71. 9. Coram illo procident Æthiopes*, Et non solum exhibebit reverentiam Deo, sed etiam Ecclesiae, quia *pronuntians* dicet, *quod vere Deus est in vobis*, qui prophetatis in Ecclesia: *Zach. 8. 23. Ibimus vobiscum: audivimus enim quod Deus est vobiscum.* Apparet igitur quod donum prophetiae est utilius, quantum ad infideles.

Quid ergo est, fratres? Hic ordinat eos ad usum donorum dictorum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se debeant habere ad usum horum donorum; secundo concludit principale intentum, ibi, *Itaque, fratres, aemulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ordinate se debeant habere in usu dictorum donorum; secundo exprimit eorum praesumptionem, ibi, *An a vobis sermo Dei processit?* Circa primum tria facit. Primo ostendit in generali quomodo se debeant habere in omnibus donis; secundo quomodo se habeant quantum ad donum linguarum, ibi, *Sive lingua quis loquatur etc.* tertio ostendit quomodo se habeant quantum ad donum prophetiae, ibi, *Prophetent duo, aut tres etc.* Dicit ergo: Prophetare est melius quam loqui linguis. *Quid ergo fratres*, agendum est? Hoc scilicet agendum est. Nam *cum convenitis*, constat quod unus non habet omnia dona; et ideo non debet uti aliquis vestrum omnibus donis, sed eo dono quod specialius accepit a Deo, et quod melius sit ad aedificationem. *Nam unusquisque vestrum habet* aliquod donum speciale. Alius *habet psalmum*, idest habet canticum ad laudandum nomen Dei, vel psalmos exponit: *Habac. 3. 19. Super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.* Alius vero *doctrinam*, idest habet praedicationem ad instructionem morum, vel expositionem, et spiritualem sensum: *Prov. 12. 8. Doctrina sua cognoscitur vir.* Alius *apocalypsim habet*, idest revelationem vel in somnis, vel in visione aliqua: *Daniel. 2. 38. Est Deus in caelo revelans mysteria.* Alius *linguam habet*, idest donum linguarum, vel legendi prophetias: *Act. 2. 4. Et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Alius *interpretationem: Supra 12. 10. Alii interpretatio sermonum.* Haec autem sic ordinantur, quia vel sunt ex ingenio naturali, vel ex solo Deo. Si sunt ex solo ingenio naturali, vel sunt ad laudem Dei, et sic dicit, *Psalmum habet*; vel ad instructionem proximi, et sic dicit, *Doctrinam habet.* Si sunt a solo Deo, sic dupliciter. Vel sunt aliqua occulta interius, et sic dicit, *Apocalypsim habet;* vel occulta exterius, et sic dicit, *Linguam habet.* Et ad horum manifestationem est tertium, scilicet *interpretatio.* Et debet fieri, *ut omnia ad aedificationem fiant: Rom. 15. 2. Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad aedificationem.*

LECTIO VI.

Sive lingua quis loquatur, secundum duos, aut ut multum tres, et per partes, et unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur, et Deo. Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri diiudicent. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur. Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum doni linguarum; et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter debent uti dono linguarum; secundo quando debent cessare ab usu, ibi, *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia.* Dicit ergo primo, quod modus utendi dono linguarum talis sit inter vos, ut *sive quis*, idest si aliquis, *loquatur lingua*, idest dicat visiones, vel somnia, huiusmodi locutio non fiat a multis propter occupationem temporis in linguis, et non restet locus prophetiis, et confusionem generet; sed *secundum duos*, idest duobus, et si necesse fuerit, secundum *multum tres*, ut sit satis a tribus: *Deut. 17. 6. In ore duorum, vel trium testium peribit qui interficietur.*

Sed notandum, quod haec consuetudo adhuc partim servatur in Ecclesia. Nam lectiones, et Epistolas, et Evangelia habemus loco linguarum: et ideo in Missa *secundum duos* servatur: quia solum duo dicuntur, quae pertinent ad donum linguarum, scilicet Epistola, et Evangelium. In matutinis secundum multa fit, scilicet tribus lectionibus dictis in uno nocturno. Antiquitus enim dicebantur nocturna divisim secundum tres vigilias noctis; nunc vero dicuntur simul. Non solum autem debet servari ordo quantum ad numerum loquentium, sed etiam quantum ad modum; et hoc est quod dicit, *Et per partes*, idest ut illi qui loquuntur, succedant sibi ad invicem, scilicet quod unus post alium loquatur. Vel *per partes*, idest intercise, ut scilicet loquatur unam partem visionis, seu instructionis, et eam exponat, et post aliam, et ipsam exponat, et

sic deinceps: quem modum consueverunt servare praedicatores, quando praedicant per interpretationem hominibus ignotae linguae: et ideo dicit: *Et unus interpretetur.*

Consequenter cum dicit, *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia*, ostendit quando non est utendum linguis, dicens; quod loquendum est per partes, et unus debet interpretari; *sed si non fuerit* aliquis *interpres*, idest qui interpretetur, ille qui donum habet linguarum, *taceat in Ecclesia*, idest non loquatur, seu praedicet multitudini in lingua ignota, quia non intelligitur ab eis; sed *sibi loquatur*, quia ipse se intelligit; et hoc tacite orando, vel meditando: *Iob 10. 1. Loquar in amaritudine animae meae, dicam Deo: Noli me condemnare. Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri diiudicent.* Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum prophetiae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter utendum est dono prophetiae et quantum ad numerum, et quantum ad ordinem; secundo ostendit quibus usus prophetiae interdicitur, ibi, *Mulieres in Ecclesia taceant.* Circa primum tria facit. Primo docet ordinem utendi dono prophetiae; secundo huius rationem assignat, ibi, *Potestis enim omnes per singulos prophetare;* tertio obiectionem excludit, ibi, *Spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est.* Circa primum duo facit. Primo determinat numerum utentium dono dicto; secundo docet modum, seu ordinem utendi, ibi, *Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Circa primum sciendum est, quod usus prophetiae, secundum quod hic videtur accipere Apostolus, est proponere verbum exhortationis ad plebem, exponendo Scripturas sacras: et quia erant in primitiva Ecclesia plures qui a Deo hoc donum habebant, et fideles non erant adhuc multiplicati; ideo ne esset confusio, et taedium, vult Apostolus quod non omnes qui sciunt exponere prophetias, et sacram Scripturam, prophetent, sed aliqui, et determinati; et hoc est quod dicit: *Prophetae autem duo aut tres dicant;* quasi dicat: Nolo quod omnes qui conveniunt, sed *duo* tantum, *aut* ad plus *tres*, prout hoc loquendi necessitas exigit, *dicant*, idest exhortentur. Et hoc etiam consonat Scripturae *Deut. 17.* et *Matth. 18. 16. In ore duorum, vel trium stat omne verbum. Ceteri vero*, scilicet illi qui non dicunt, *diiudicent* ea quae ab his proponuntur, utrum scilicet bene, vel male dicta sint, bene dicta adprobando, et male dicta retractari faciendo: *Supra 2. 15. Spiritualis homo omnia diiudicat.* Est etiam servandus ordo in utendo dicto dono, ut si alteri illorum qui sedebant, et tacebant, et diiudicabant, fuit aliquid melius revelatum quam illi qui exhortatur, et stat prior; tunc ille qui stat, debet sedere; et ille cui melius revelatum est, debet surgere, et exhortari: et hoc est quod dicit: *Quod si alii sedenti revelatum fuerit*, scilicet per Spiritum sanctum, *prior* stans *taceat*, et cedat ei: *Rom. 12. 10. Honore invicem praevenientes.* Et ratio huius est, quia secundum hunc modum *potestis* successive prophetare *per singulos*, idest omnes, scilicet *ut sic omnes*, idest maiores, *discant, et omnes*, idest minores, *exhortentur: Prover. 1. 5. Audiens sapiens sapientior erit.* Et si aliquis dicat: O Apostole, ego non possum tacere dum alius prophetat, vel cedere sedenti ex quo incepi: quia non possum retinere spiritum, qui in me loquitur, secundum illud *Iob 4. 22. Conceptum sermonem tenere quis potest?* Ideo Apostolus hoc removet, cum dicit: *Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est*; quasi dicat: Immo bene potest tacere, vel sedere, quia *spiritus Prophetarum*, idest spiritus qui dat prophetias, et ponit in plurali numero propter multas revelationes eis instinctas, *Prophetis subiectus est*, *non* quidem quantum ad cognitionem, quia, sicut dicit Gregorius *Lib. 2. Moral. cap. 41.* non semper spiritus prophetiae adest Prophetis: unde non est habitus, sicut scientia, sic enim sequeretur quod etiam quantum ad cognitionem eis subiectus esset, et possent uti eo quando vellent, et non uti, sed est quaedam vis aut impressio a Deo, illuminans, et tangens corda Prophetarum: et tunc solum quando sic tanguntur, cognoscunt. Unde non est sic eis subiectus, nec secundum hoc intelligitur verbum Apostoli; sed spiritus Prophetarum sunt subiecti Prophetis quantum ad pronuntiationem, quia scilicet in eorum potestate est pronuntiare ea quae revelantur eis quando volunt, et non pronuntiare. Et sic nihil valet excusatio, quia non cogit te spiritus quin tacere possis. Et quod hoc sit verum, probat cum dicit: *Non enim dissensionis est Deus, sed pacis.* Et facit talem rationem. Deus numquam cogit ad id unde oriatur rixa, vel dissensio: quia *Deus non est dissensionis, sed pacis.* Sed si cogeret homines spiritus prophetiae ad loquendum, tunc esset causa dissensionis: quia sic vellet semper loqui, vel docere, vel non tacere alio loquente, de quo alii turbarentur. Ergo Spiritus sanctus non cogit homines ad loquendum: *2. Corinth. ult. 2. Deus pacis, et dilectionis erit vobiscum.* Verumtamen quia adhuc posset obiicere, quod hoc non faceret, quia solum eis ista mandabat, et non aliis Ecclesiis, unde et in gravamen posset videri: ideo Apostolus subdit, hoc non solum in eis, sed etiam in omnibus Ecclesiis docere: et hoc est quod dicit: *Sicut in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo*, scilicet de usu linguarum, et prophetiae: *Supra 1. 10. Idipsum dicatis omnes.*

LECTIO VII.

Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse; sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent: turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An a vobis verbum Dei processit; aut in vos solos pervenit? Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, aemulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste, et secundum ordinem fiant in vobis.

Hic Apostolus ponit personas quibus interdicit usum prophetiae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quibus prophetiae usus interdicitur; secundo removet obiectionem, ibi, *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Circa primum duo facit. Primo ponit mandatum de interdicto; secundo huius ra-

tionem assignat, ibi, *Non enim permittitur eis loqui*. Dicit ergo: Volo ut viri hoc modo utantur dono prophetiae; sed *mulieres* in Ecclesia nolo loqui, sed *taceant in Ecclesiis: 1. Tim. 2. 12. Mulierem docere in Ecclesia non permitto*. Et rationem huius assignat Chrysostomus dicens *hom. 9. in 1. ad Tim. cap. 2.* quod semel est locuta mulier, et totum mundum subvertit.

Sed contra hoc videtur, quia de multis mulieribus legitur, quod prophetarunt, sicut de Samaritana, *Ioan. 4.* et de Anna uxore Phanuel, *Luc. 2.* et de Debbora, *Iudic. 4.* et de Holdam prophete uxore Sellum, *4. Regum. 22.* et de filiabus Philippi, *Act. 21. Supra 2. 5.* etiam dicitur: *Omnis mulier orans, vel prophetans non velato capite, deturpat caput suum.*

Responsio. Dicendum, quod in prophetia sunt duo, scilicet revelatio, et manifestatio revelationis; sed a revelatione non excluduntur mulieres, sed multa revelantur eis, sicut et viris. Sed annuntiatio est duplex. Una publica, et ab hac excluduntur; alia est privata, et haec permittitur eis: quia non est praedicatio, sed annuntiatio.

Huius autem rationem assignat, dicens: *Non enim permittitur eis loqui*, scilicet ab Ecclesiae auctoritate; sed hoc est officium earum, ut sint subditae viris. Unde cum docere dicat praelationem, et praesidentiam, non decet eas quae subditae sunt. Ratio autem quare subditae sunt, et non praesunt, est quia deficiunt ratione, quae est maxime necessaria praesidenti. Et ideo dicit Philosophus *in Politica sua Lib. 4. cap. 2.* quod corruptio regiminis est, quando regimen pervenit ad mulieres.

Consequenter cum dicit, *Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent*, quia possent aliqui dicere, quod ad minus de dubiis possunt quaerere in Ecclesia; ideo Apostolus hoc excludit: et circa hoc duo facit. Primo enim removet obiectionem; secundo rationem assignat, ibi, *Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia*. Dicit ergo, Dico, quod mulieres taceant in Ecclesia; *sed si aliqua* de quibus dubitant, *addiscere volunt, interrogent viros suos domi: 1. Timoth. 2. 11. Mulier in silentio discat cum omni subiectione*. Huius autem ratio est, quia turpe est, non solum indecens: in mulieribus enim commendatur verecundia: *Eccli. 36. 19. Gratia super gratiam mulier sancta, et pudorata*. Si ergo in publico quaereret, et disputaret, signum esset inverecundiae; et hoc est ei turpe: et inde est etiam quod in iure interdicitur mulieribus officium advocandi.

Consequenter cum dicit, *An a vobis sermo Dei processit?* confutat omnes contradicentes. Et quia possent omnes simul contradicere, vel ad minus sapientes inter eos, ideo circa hoc duo facit: primo enim confutat eos quantum ad totam eorum Ecclesiam; secundo quantum ad sapientes tantum, ibi, *Si quis autem videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata*. Circa primum sciendum est, quod causa quare populus consuevit contradicere domino, vel rectori, est singularitas. Singularitas autem potest causari vel ex prioritate in aliquo bono, vel excellentia. Et ideo Apostolus volens contradicentes Corinthios confutare, excludit primo ab eis prioritatem, cum dicit, *An a vobis sermo Dei processit?* quasi dicat: Si in Ecclesia Iudaeorum facerem aliquas ordinationes contra ordinationes suas, possent contradicere, quia ipsi prius habuerunt verbum Dei; sed vos non, quia non processit a vobis sermo Dei. Secundo excludit ab eis excellentiam: *An in vos solos pervenit?* quasi dicat: Non solum vos credidistis, sed etiam alii: unde vos non excellitis eos: *Psalm. 18. 5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum:* et ideo debetis facere, ut alii faciunt.

Consequenter cum dicit, *Si quis autem videtur Propheta esse etc.* in speciali confutat maiores: et circa hoc duo facit. Primo confutat eos; secundo respondet cuidam tacitae obiectioni, ibi, *Si quis autem ignorat, ignorabitur*. Dicit ergo: Esto quod tota Ecclesia non contradicat: sed *aliquis qui videtur esse Propheta*. Et dicit, *Videtur*, quia si contradicit, non vere est Propheta, vel sapiens seu spiritualis, quia non contradiceret. Dicit etiam, *Propheta, et spiritualis:* quia multi sunt spirituales qui non sunt Prophetae, licet omnes Prophetae sint spirituales. Iste, inquam, qui sic videtur Propheta, et spiritualis, non contradicat, sed *cognoscat*, idest sciat, quia ea *quae scribo vobis, sunt mandata Dei*, et non tantum mea; quasi dicat: Ex quo nullus ausus est mandatis Domini contradicere, et ea quae scribo, sunt mandata Dei, non audeat aliquis contradicere: *2. Corinth. ult. 3. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?* Et ex hoc possumus colligere, quod verba Apostolorum sunt ex familiari revelatione Spiritus sancti, et Christi; et ideo servanda sunt sicut praecepta Christi. Unde et signanter Apostolus distinguit illa quae ex se mandat, cum dicit *supra 7. 25. De virginibus autem mandatum Domini non habeo.*

Sed possent dicere: O Apostole, quomodo ego cognoscam quod haec sint mandata Dei? Non possum hoc scire. Hoc Apostolus excludit, dicens: Non valet tibi hoc, quia non debes ignorare. Quare? Quia omnis *ignorans ignorabitur: Matth. 25. 12. Amen dico vobis, nescio vos.* Ex quo patet quod omnes tenentur scire ea quae sunt de necessitate salutis, quae ipse prius mandat, et Apostoli, et Prophetae. Vel aliter. *Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo, quia Domini sunt mandata:* ut sit confirmatio praecedentium; quasi dicat: Ita scribo, sed vos non potestis ea cognoscere propter eorum difficultatem, et quia simplices estis; sed ut sciatis, quod ea quae scribo, iusta sunt, et honesta, volo adducere testimonium Prophetarum, et spiritualium virorum, qui sunt inter vos; et ideo dicit; *Si quis autem videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat etc: Supra 2. 15. Spiritualis iudicat omnia.* Et ne aliquis dicat, Non curamus scire ista, subdit quod tenentur scire: quia omnis *ignorans ignorabitur: Isa. 5. 13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: Psal. 81. 5. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.*

Itaque fratres mei aemulamini prophetare. Apostolus hic concludit generalem admonitionem; et circa hoc tria facit. Primo monet eos ad appetitum omnium donorum, dicens: Itaque et loqui linguis, et prophetare est bonum. *Æmulamini*, idest desideretis, *prophetare:* cuius causa est, quia, sicut dicitur *Prover. 29.*

18. deficiente prophetia dissipabitur populus. Et accipitur prophetare hic, secundum quod per totum capitulum expositum est. Et tamen licet desideretis prophetare, *nolite prohibere loqui linguis*, ne fiat dissensio. Secundo inducit ad modum debitum, cum dicit: *Omnia autem honeste, et secundum ordinem fiant in vobis:* ut scilicet uno loquente alii taceant, et mulieres in Ecclesia non loquantur, et similia: *Rom. 13. 13. Sicut in die honeste ambulemus.* Tertio inducit eos ad congruum ordinem, cum dicit, *Et secundum ordinem*, ut scilicet primo unus, et postea alius loquatur, et per partes, et similia quae dicta sunt: *Iudic. 5. 20. Stellae manentes in ordine, et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt.*

CAPITIS DECIMIQUINTI

LECTIO PRIMA

Notum vobis facio, fratres, Evangelium, quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini; qua ratione praedicaverim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod et accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas; et quia sepultus est; et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; et quia visus est Cephae, et postea undecim; deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus; novissime autem omnium, tamquam abortivo, visus est et mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum; et gratia eius in me vacua non fuit; sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Sive enim ego, sive illi, sic praedicavimus, et sic credidistis.

Postquam Apostolus instruxit Corinthios de ipsis sacramentis, et de re contenta, et significata in sacramentis, scilicet de gratia, et eius effectibus; hic consequenter instruit eos de re non contenta, sed significata in sacramentis, scilicet de gloria resurrectionis; quae non est contenta in sacramento, cum non statim habeat eam qui suscipit sacramenta; sed significatur gloria resurrectionis in ipsis, inquantum confertur in eis gratia, per quam ad beatitudinem pervenitur. Circa hoc autem duo facit. Primo praemittit tractatum de resurrectione; secundo per hoc probat resurrectionem communem omnium hominum, ibi, *Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quia resurrectio mortuorum non est?* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicam doctrinam; secundo annuntiat quae oportet scire circa resurrectionem Christi, ibi, *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi.* Commendat enim eminentiam evangelicae doctrinae quantum ad quatuor. Primo quantum ad praedicantium auctoritatem, quia ipsi Apostoli; et hoc est quod dicit: *O fratres*, continuando se ad praecedentia, *facio vobis notum Evangelium*, quod idem est quod bona annuntiatio, quae incipit a Christo: unde quidquid pertinet ad Christum, vel est de ipso Christo, dicitur Evangelium. *Quod praedicavi vobis;* quasi dicat: Illud quod praedicavi vobis de Christo, *notum facio vobis*, idest reduco vobis ad memoriam, quasi non sint nova ea quae scribo: *Philip. 3. 1. Eadem scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Praedicavi*, ego scilicet vobis, et alii Apostoli aliis. Et in hoc apparet auctoritas huius doctrinae, quia a Christo, a Paulo, et ab aliis Apostolis: *Hebr. 2. 3. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est.* Secundo quantum ad communem fidem omnium populorum; et ideo dicit: *Quod et accepistis*, omnes. Sed hoc Augustinus *Lib. 22. de Civit. Dei cap. 5.* dicit pertinere ad evidentiam huius fidei, faciens tale argumentum. Ad credenda ea quae sunt fidei, aut sunt miracula facta, aut non. Si sunt facta miracula, habeo propositum, quod dignissima, et certissima est. Si non sunt facta, hoc est maximum omnium miraculorum, quod per quosdam paucos conversi sunt ad fidem infinita multitudo hominum; per pauperes praedicantes paupertatem, divites; per idiotas praedicantes ea quae rationem excedunt, conversi sunt sapientes, et Philosophi: *Psalm. 18. 5. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.*

Sed si obiiciatur, quod etiam lex Machometi recepta est a multis; dicendum est, quod non est simile: quia ille opprimendo, et vi armorum subiugavit eos; sed isti Apostoli moriendo ipsi alios ad fidem duxerunt, et faciendo signa, et prodigia. Ille etiam proponebat quaedam quae ad delicias, et lascivias pertinent; sed Christus, et Apostoli terrenorum contemptum: *1. Thess. 2. 13. Cum accepissetis a nobis verbum Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei.*

Tertio quantum ad virtutem: quia confirmat, et elevat ad caelestia: ideo dicit: *In quo statis*, scilicet elevati ad caelestia. Ille enim dicitur stare qui rectus est; et hoc sola lex Christi facit: *Rom. 5. 2. Iustificati ergo per fidem... habemus accessum in gratiam istam, in qua stamus.* Lex enim vetus non faciebat stare, sed curvabat ad terrena: *Deut. 33. 28. Oculus Iacob in terra frumenti, et vini.* Quarto quantum ad utilitatem: quia sola nova lex perducit ad finem salutis, vetus autem non: *Hebr. 7. 19. Neminem ad perfectum adduxit lex.* Et ideo dicit: *Per quod et salvamini.* Hic iam ex certitudine spei per inchoationem quae est per fidem, *salvamini*, et in futuro in veritate rei, et speciei: *Iacob. 1. 21. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras: Ioan. 20. 31. Haec autem scripta sunt, ut credatis, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius.* Et apponit hic duas conditiones. Primam, cum dicit, *Si tenetis.* Glossa sic exponit. *Si tenetis qua ratione praedicavi vobis illud Evangelium, idest resurrectionem mortuorum, ea ratione qua confirmavi vobis, idest per resurrectionem Christi.* Vel aliter. *Salvamini*, ita tamen, *si tenetis*, idest si servatis,

ea *ratione qua praedicavi vobis* Evangelium Christi. Secundam conditionem ponit, cum dicit, *Nisi frustra credidistis;* quasi dicat: Salvamini per fidem, *si non frustra credidistis,* idest si fidei adduntur bona opera, quia fides sine operibus mortua est, *Iacob. 2.* Illud enim dicitur esse frustra quod est ad finem quem non consequitur. Finis autem fidei est visio Dei. Unde si non salvamini, frustra credidistis, non simpliciter, sed inquantum non pervenitis ad finem. Vel aliter. *Si tenetis;* quasi dicat, teneatis; *nisi frustra credidistis.*

Tradidi enim vobis in primis quod et accepi. Hic ostendit propositum. Circa hoc tria facit. Primo ostendit originem doctrinae de resurrectione Christi; secundo ostendit ea quae in doctrina huiusmodi continentur, ibi, *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris;* tertio consonantiam, seu convenientiam praedicantium ad hanc doctrinam, ibi, *Sive enim ego, sive illi, sic praedicavimus, et sic credidistis.* Dicit ergo primo: Istud debetis tenere, idest in memoria habere, quod *tradidi vobis in primis,* et adhuc trado. Et dicit, *In primis,* idest inter prima credenda. Credenda enim vel pertinent ad Trinitatem, vel ad fidem Incarnationis. Et primo debet homo credere ea quae ad fidem Incarnationis pertinent, et postea quae ad Trinitatem pertinent. Unde *quod tradidi vobis in primis,* scilicet de Incarnatione; et non a me, vel ex mea auctoritate tradidi, sed *quod accepi* a Christo, vel a Spiritu sancto: *Galat. 1. 1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum: Supra 11. 23. Ego accepi a Domino quod et tradidi vobis: Isa. 21. 10. Quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.* Ea autem quae accepit, et tradidit, sunt quatuor, scilicet mors, sepultura, resurrectio, et apparitio Christi. Dicit ergo primo: Tradidi vobis primo mortem Christi; et ideo dicit: *Quoniam Christus mortuus est:* in quo removet duplicem suspicionem, quae suboriri posset circa mortem Christi. Prima est quod mortuus esset pro peccatis suis actualibus, vel originali; et hoc excludit cum dicit, *Pro peccatis nostris,* non suis: *Isa. 53. 8. Propter scelus populi mei percussi eum: 1. Petr. 3. 1. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis.* Alia suspicio est quod mors Christi esset casualis, vel violentia Iudaeorum; et hoc excludit cum dicit, *Secundum Scripturas,* scilicet veteris, et novi testamenti; et ideo signanter specialiter dicit, *Secundum Scripturas: Isa. 53. 7. Sicut ovis ad occisionem ductus est: Hierem. 11. 19. Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam: Matt. 20. 18. Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte.* Tradidi etiam vobis secundo sepulturam Christi; et ideo dicit, *Et quia sepultus est.*

Sed numquid sepultura est articulus fidei specialiter, quia facit hic mentionem specialiter de ea? Dicendum, quod secundum illos qui numerant articulos secundum credenda, non est specialis articulus fidei, sed includitur cum articulo passionis, et mortis Christi. Cuius ratio est, quia fides est eorum quae sunt supra rationem: unde ibi incipit articulus fidei, ubi deficit ratio. Hoc autem primum est quod Dominus sit conceptus; et ideo conceptio est articulus fidei secundum quod Deus est natus de virgine, et ideo hic est alius; tertium quod impassibilis Deus patiatur, et moriatur, et hic est alius, et cum hoc intelligitur etiam de sepultura: unde non est specialis articulus. Facit autem Apostolus hic mentionem de sepultura propter tria. Primo ut ostendat veritatem mortis Christi: evidens enim mortis signum alicuius est quod sepeliatur. Secundo ad ostendendum veritatem resurrectionis: quia si non fuisset sepultus, nec custodes fuissent iuxta sepulcrum illis diebus; possent dicere, quod discipuli fuissent eum furati. Tertio quia Apostolus vult eos inducere ad fidem resurrectionis; et hoc videtur magis difficile quod sepultus resurgat. Et de hoc dicitur *Isa. 11. 10. Et erit sepulcrum eius gloriosum: Isa. 53. 9. Dabit impios pro sepultura.*

Tradidi etiam vobis resurrectionem: *quia resurrexit tertia die: Osee 6. 3. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Et etiam dicit, *Tertia die,* non quod fuerint tres dies integri, sed duae noctes, et una dies, per synecdochen. Et huius causa fuit, sicut dicit Augustinus *Lib. 4. de Trin. cap. 3.* quia Deus per suum simplum, idest per malum poenae, quod significatur per unum diem, destruxit nostrum duplum, idest poenam, et culpam, quod significatur per duas noctes. Tradidi etiam vobis quarto Christi apparitiones: *quia visus est Cephae.* Et ponit primo apparitiones factas aliis; secundo apparitiones factas sibi soli, ibi, *Novissime autem omnium, tamquam abortivo, visus est et mihi.* Sciendum est autem circa primum, quod apparitiones Christi non sunt factae omnibus communiter, sed aliquibus specialibus personis: *Act. 10. 40. Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus praeordinatis a Deo.* Et huius ratio fuit, ut servaretur ordo in Ecclesia, ut per quosdam speciales fides resurrectionis deveniret ad alios. Notandum autem est, quod apparitiones Christi non ponuntur hic omnes, nec illae quae factae sunt mulieribus; ponuntur autem hic quaedam quae non leguntur in Evangeliis. Et horum ratio fuit, quia Apostolus vult ex ratione confutare infideles; et ideo noluit ponere testimonia nisi authentica: et ideo tacuit apparitiones mulieribus factas, et posuit quasdam quae non inveniuntur, ut ostendat, quod etiam aliis pluribus apparuit. Sed facit mentionem specialem de Petro, et Iacobo, quia erant quasi columnae, ut dicitur *Galat. 2.* Dicit ergo: *Tradidi vobis, quia visus est Cephae,* idest Petro: *Luc. ult. 34. Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.* Et creditur quod inter viros primo apparuit Petro, quia erat in maxima tristitia: unde et Angelus dixit *Marc. ult. 7. Ite, dicite discipulis eius, et Petro, quia praecedet vos in Galilaeam. Postea,* idest in alia vice, *visus est undecim Apostolis.* Semel quidem visus est decem tantum, quando Thomas erat absens, et post octo dies, undecim, quando Thomas erat cum eis. Augustinus *Lib. 2. de Cons. Evang. cap. 25.* dicit, quod debet dicere duodecim, sed corruptum est vitio scriptorum: et dicit quod non refert quod Iudas iam obierat, et Mathias nondum erat electus: quia consuetum est quod quando maior pars collegii facit aliquid, dicitur quod totum collegium hoc facit. Unde quia Dominus elegerat duodecim; ideo potest dici, quod visus est duodecim, idest toti collegio Apostolorum. Sed non est

vis, sive dicatur duodecim, sive undecim. *Deinde* iterum *visus est plusquam quingentis fratribus*. Sed de hoc nihil legimus in sacra Scriptura, nisi hoc quod hic dicitur. Potest tamen dici, quod haec apparitio fuit de qua loquitur Dionysius *in 3. de divinis Nominibus*, quando omnes discipuli convenerunt ad videndum corpus quod ferebat principem vitae.

Sed contra hoc videtur esse, quia hoc fuit ante ascensionem, quando scilicet Christus apparuit Iacobo. Sed congregatio discipulorum ad videndum Beatam Virginem, de qua videtur loqui Dionysius, fuit multum post.

Et ideo melius videtur dicendum, quod apparuit quingentis fratribus simul ante ascensionem suam, et non refert quod dicitur, Discipuli erant centum viginti: quia licet illi qui erant in Hierusalem, essent centum viginti, tamen in Galilaea erant multi discipuli, et forte omnes congregati sunt simul cum apparuit. Et ut huius testimonium sit magis certum, dicit, quod ex eis *adhuc multi manent*, idest vivunt, *quidam autem ex eis dormierunt*, idest mortui sunt in spe resurrectionis. Et vocat sanctorum mortem dormitionem: quia moriuntur carne corruptibili, ut resurgant incorruptibiles: *Rom. 6. 9. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.*

Deinde, idest post, *visus est Iacobo*, scilicet Alphaei. Et ratio huius potest assignari, quia, ut legitur, Iacobus vovit se non sumpturum cibum, nisi prius videret Christum.

Sed secundum hoc non servaretur ordo apparitionis: quia si post omnes numeratas apparitiones apparuisset Iacobo, nimis fuisset sine cibo; et hoc est difficile. Et ideo dicendum est, quod ideo singulariter Christus apparuit Iacobo, quia specialem devotionem Iacobus ad Christum habuit. Et de ista etiam apparitione nihil habetur in Evangelio.

Deinde, post hoc scilicet visus est, *omnibus Apostolis*, in ascensione, ut legitur *Matth. ult.* et *Act. 1. Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi.* Hic Apostolus commemorat apparitionem factam sibi soli; et circa hoc duo facit. Primo ostendit ordinem apparitionis; secundo rationem eius assignat, ibi, *Ego enim sum minimus Apostolorum.* Dicit ergo ita. Dixi, quod omnibus manifestatus est Christus: *novissime*, idest ultimo, et post ascensionem, *visus est et mihi*, *tamquam abortivo*, et ideo novissime. Dicit autem, *Tamquam abortivo*, propter tria. Abortivus dicitur aliquis foetus, vel quia nascitur extra tempus debitum, vel quia cum violentia educitur, vel quia non producitur ad debitam quantitatem. Et quia haec tria videbat in se Apostolus; ideo dicit, *Tamquam abortivo.* Primo enim ipse extra tempus aliorum Apostolorum renatus est Christo: nam alii Apostoli renati sunt Christo ante adventum Spiritus sancti, Paulus vero post. Secundo quia alii Apostoli spontanee conversi sunt ad Christum, sed Paulus coactus: *Act. 9. Prostravit eum ad terram etc.* Et hoc multum valet contra haereticos, qui dicunt, quod nullus debet cogi ad fidem, quia Paulus coactus fuit. Et sicut dicit Augustinus *epist. 1. post med.* plus profecit in fide Paulus cum coacte conversus est, quam multi qui spontanee venerunt. Tertio quia reputat se aliis minorem, et non pervenisse ad virtutem aliorum Apostolorum; et ideo quasi rationem assignans, dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum.* Circa hoc duo facit. Primo enim ostendit suam parvitatem; secundo rationem huius exponit, ibi, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Parvitatem autem suam manifestat primo in comparatione ad Apostolos, cum dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum: Isa. 60. 22. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam: Eccli. 3. 20. Quanto maior es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* Et licet sit minimus in comparatione ad Apostolos, posset tamen dici, quod est magnus in comparatione ad alios, quia est Apostolus; et ideo secundo ostendit suam parvitatem in comparatione ad alios, cum dicit: *Qui non sum dignus*, non solum esse, sed *vocari Apostolus*, licet vocer: *2. Corinth. 3. 5. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Sed posses dicere: O Apostole, propter humilitatem nullus debet dicere falsum: cum ergo tu sis magnus, quare vocas te minimum? et ideo cum dicit, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, ostendit quomodo sit minimus, et quomodo non minimus. Minimum autem dicit se, considerando praeterita facta sua, et dicit: *Non sum dignus vocari Apostolus.* Quare? *Quia persecutus sum Ecclesiam Dei*, quod alii Apostoli non fecerunt: *Gal. 1. 13. Supra modum persequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam: 1. Timoth. 1. 13. Qui fui blasphemus, et persecutor, et contumeliosus.* Et licet ex me sim minimus, tamen ex Deo non sum minimus; et ideo dicit: *Gratia Dei sum id quod sum.* Et circa hoc duo facit. Primo commendat conditionem suam quantum ad statum; secundo quantum ad executionem status, ibi, *Et gratia eius in me vacua non fuit.* Dicit ergo primo: Ex me nihil sum, sed id quod sum, gratia Dei sum, idest ex Deo, non ex me: *Ephes. 3. 7. Cuius factus sum minister secundum donum gratiae Dei quae data est mihi.* Et dicit, *Id quod sum*, quia homo sine gratia nihil est: *Supra 13. 2. Si habuero omnem prophetiam, et novérim mysteria omnia... caritatem autem non habuero, nihil sum.* Sed qualiter usus sit, et executus statum suum, ostendit dicens: *Et gratia eius in me vacua non fuit.* Ubi primo ostendit quomodo usus sit gratia ista, quia ad bonum; et ideo dicit: *In me vacua non fuit*, idest otiosa, quia ea usus est ad id ad quod data est sibi: *Phil. 2. 16. Non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Secundo manifestat quomodo alios excessit; et ideo subdit: *Sed abundantius illis omnibus*, idest Apostolis sigillatim, *laboravi*, praedicando: quia nullus per tot loca praedicavit, et annuntiavit Christum: unde dicit *Rom. 15. 10. Ita quod a Hierusalem usque ad Illyricum per circuitum repleverim Evangelium Christi:* et etiam usque ad Hispaniam; operando: quia licet ipse, sicut alii Apostoli, posset exigere sumptus sibi necessarios, tamen specialiter voluit de labore manuum quaerere sumptus suos, ut ipse dicit *2. Thess. 3. 8. Nocte, et die manibus nostris operantes, ne quem vestrum gravemus;* tribulationes sustinendo: nullus enim Apostolorum tot persecutiones, et tribulationes sustinuit, ut ipse enumerat *2. Corinth. 11. 23. In laboribus plurimis, et carceribus etc.* Tertio osten-

dit usus efficaciam, quia hoc non a se solo, sed ex instinctu, et adiutorio Spiritus sancti; et ideo dicit: *Non autem ego* solus operor, *sed gratia Dei mecum*, quae movet voluntatem ad hoc: *Isa. 26. 12. Omnia opera nostra operatus es nobis, Domine: Philip. 2. 13. Qui operatur in nobis velle, et perficere pro bona voluntate*. Deus enim non solum infundit gratiam, qua nostra opera grata fiunt, et meritoria; sed etiam movet ad bene utendum gratia infusa; et haec vocatur gratia cooperans.

Sive ego enim, sive illi, sic praedicavimus. Hic ostendit concordiam praedicantium; et hoc potest dupliciter legi. Primo ut sit confirmatio dictorum; quasi dicat aliquis: Tu ita praedicas, sed tamen non credimus tibi soli, quia tu minimus es inter Apostolos. Ideo respondens Apostolus ait: Immo debetis mihi credere, quia ego non praedico alia. *Sive ego*, sive alii Apostoli, *sic praedicavimus*, scilicet Christum resurrexisse, et visum fuisse etc. et vos etiam *credidistis*, sicut ego, et illi praedicaverunt, scilicet quod Christus resurrexit, et visus etc. *2. Corinth. 4. 13. Habentes eumdem spiritum fidei... et nos credimus, propter quod et loquimur*. Secundo potest legi, ut efficacia praedicationis sit omnibus Apostolis ex uno, idest a gratia Dei, quasi dicat: *Sive ego*, praedicem, *sive illi*, idest Apostoli, sicut praedicamus; hoc fecimus adiuti, et firmati per gratiam Dei; et etiam vos ipsi *credidistis*, scilicet inspirati Spiritu sancto, et gratia Dei, sine qua nihil facere possumus: *Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere*.

LECTIO II.

Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Supra Apostolus adstruxit fidem per resurrectionem Christi; hic vero probat per resurrectionem Christi resurrectionem mortuorum futuram: et primo probat futuram resurrectionem; secundo ostendit qualitatem resurgentium, ibi, *Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui?* tertio vero describit ordinem resurrectionis, ibi, *Ecce mysterium vobis dico*. Circa primum duo facit. Primo probat resurrectionem mortuorum futuram ratione sumpta ex resurrectione Christi; secundo ratione sumpta ex vita sanctorum, ibi, *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* Probat autem mortuorum resurrectionem ex resurrectione Christi tali ratione. Si Christus resurrexit, ergo et mortui resurgent. Circa ergo hanc rationem tria facit. Primo ponit conditionalem, scilicet si Christus resurrexit, et mortui resurgent; secundo vero probat antecedens ipsius conditionalis, ibi, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit;* tertio probat conditionalem esse veram, ibi, *Nunc autem Christus resurrexit*. Dicit ergo primo: Dixi, quod sive ego praedicaverim, sive illi, scilicet alii Apostoli, sic credidistis; sed si praedicatur a nobis, quod Christus resurrexit a mortuis, *quomodo quidam in vobis*, idest inter vos, *dicunt quoniam resurrectio mortuorum non est?* quasi dicat: Si Christus resurrexit a mortuis secundum quod nos praedicamus, *1. Thes. 4. 13. Si credimus quod Christus mortuus est, et resurrexit; ita et Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo*, nullus debet dubitare resurrectionem mortuorum futuram. Unde *Rom. 8. 11. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra*.

Sed videtur quod haec argumentatio non valeat, cum sit locus a maiori, affirmando: quia licet Christus resurrexit specialiter ex virtute divinitatis suae, non sequitur quod alii homines resurgant.

Sed ad hoc dicunt aliqui, quod non est locus a maiori, sed a simili. Mori enim, et resurgere competit Christo secundum humanam naturam: et dicunt, quod est simile argumentum, sicut si diceret, anima Sortis est immortalis: ergo omnes, scilicet animae hominum, sunt immortales. Videtur autem quod sit melius dicendum, quod sit locus a causa: quia resurrectio Christi est causa resurrectionis nostrae. Et ideo, secundum Glossam, dicendum est. *Si Christus*, qui est causa efficiens nostrae resurrectionis, *resurrexit, quomodo dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est?* Sed tamen non est dicendum, quod sit causa efficiens tantum per modum meriti, quia resurgendo non meruit eam, cum iam esset comprehensor, et viveret vita gloriosa; nisi forte meritum resurrectionis mortuorum referatur ad passionem Christi. Nec est causa exemplaris tantum, ut quidam dicunt; sed est causa efficiens, et exemplaris. Unde Augustinus dicit *super Ioan. tract. 19.* quod Verbum caro factum vivificat animas, et resuscitat mortuos. Sic ergo patet quod si Christus resurrexit, et mortui resurgent.

Sed contra. Resurgere a mortuis est supra naturam. Hoc autem non est nisi virtutis infinitae, quae Deus est. Non ergo resurrectio corporis Christi est causa efficiens resurrectionis mortuorum; cum humanitas Christi, seu corpus sit creatura; licet de Christo vel de homine non possit dici, quod est creatura.

Responsio. Dicendum, quod inquantum Deus, sive inquantum divinitas est in Christo, Christus est et exemplar, et causa efficiens resurrectionis mortuorum per humanitatem suam, sicut per instrumentum divinitatis suae. Ad illud quod obiicitur, dicendum, quod caro Christi, seu humanitas, non dicitur facere effectum virtutis infinitae, inquantum caro, vel humanitas, sed inquantum caro Christi, vel humanitas Christi.

Sed quaeritur adhuc. Nam posita causa sufficienti, statim ponitur effectus: si ergo resurrectio Christi est

sufficiens causa resurrectionis mortuorum, statim deberent mortui resurgere, et non tantum differre.

Responsio. Dicendum, quod effectus sequitur ex causis instrumentalibus secundum conditionem causae principalis: et ideo, cum Deus sit principalis causa nostrae resurrectionis, resurrectio vero Christi sit instrumentalis; resurrectio nostra sequitur resurrectionem Christi secundum dispositionem divinam, quae ordinavit ut tali tempore fieret.

Sed numquid si Deus non fuisset incarnatus, homines resurrexissent? Dicendum videtur quod non: quia Christus non fuisset passus, nec resurrexisset. Dicendum est autem ad hoc, quod haec obiectio nulla est: quia quando aliquid ordinatur ab aliqua causa, debet argumentari ad illud, servato ordine illius causae. Et ideo dicendum est, quod Deus ordinavit resurrectionem mortuorum fore per istum modum. Potuisset tamen et alius modus adhuc inveniri a Deo, si voluisset.

Deinde cum dicit, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*, probat antecedens, scilicet quod Christus resurrexit; et hoc ducendo ad inconvenientia: et circa hoc duo facit. Primo ducit ad inconvenientia; secundo ostendit illa esse inconvenientia, ibi, *Invenimur autem et falsi testes Dei.* Circa primum facit deductionem suam, supponendo quod si Christus non resurrexit, neque mortui resurgent: quod si ita est, sequuntur duo inconvenientia. Unum est quod inanis est praedicatio Apostoli, et inutilis; aliud est quod inanis est fides Corinthiorum. Unde dicit: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra.* Et hoc est quod dicit: Ex hoc quod sive ego, sive illi sic praedicant etc. Dicit ergo: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est*, idest falsa, *praedicatio nostra*, quia sic credidistis; et hoc magnum est inconveniens, quod praedicationem eorum non suffulserit veritas, cum Apostolus dicat *Philip. 2. 16. Non in vacuum cucurri, neque laboravi.*

Invenimur autem et falsi testes Dei. Hic ostendit illa duo esse inconvenientia: et primo ostendit quod sit inconveniens, si praedicatio Apostolorum esset inanis, seu falsa; secundo ostendit quod sit inconveniens, si fides illorum esset inanis, ibi, *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ostenditur autem primum esse inconveniens: quia essent falsi testes non solum dicendo aliqua vana, vel aliqua contra aliquem hominem false, quod est mortale peccatum; sed falsi testes adversus Deum, quod est sacrilegium: quia si Deus non suscitavit Christum a mortuis, secundum quod nos praedicamus, *invenimur falsi testes*; et si mortui non resurgent, Deus non resuscitavit Christum a mortuis: *Iob 13. 7. Numquid Deus indiget vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos?* Et hoc est pessimum, scilicet quod aliquid attribuatur Deo quod non facit; et laudare in eo quod non est. Unde dicit Augustinus *epist. 8. Non minori, sed maiori fortasse scelere in Deo laudatur falsitas, quam vituperetur veritas.* Cuius ratio est, quia intellectus noster numquam potest tantum laudare Deum quin deficiat a perfectione eius; et ideo si non totaliter intellectus omnem veritatem possit de Deo intelligere, hoc est ad excellentiam Dei. Sed si attribuitur aliquid Deo quod non habet, vel non facit, videtur quod intellectus noster est maior Deo, et intelligat aliquid maius eo quod sibi false attribuit: et hoc contra illud *1. Ioan. 3. 20. Deus maior est corde nostro.*

Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Hic ostendit quod inconveniens sit, si fides illorum esset inanis; et hoc ostendit per tria inconvenientia, quae sequuntur inde. Primum est, quia constat quod falsitas non habet virtutem purgandi; sed constat quod fides purgat peccata: *Act. 15. 9. Fide purificans corda eorum.* Si ergo fides nostra sit inanis, quod esset si Christus non resurrexit; peccata vestra non sunt vobis dimissa; et hoc est quod dicit: *Adhuc estis in peccatis vestris.* Sed quia posset aliquis dicere: Licet fides non purget peccata, possunt tamen purgari ab eis per bona opera; ideo addit secundum inconveniens, scilicet quod mortui, qui non possunt purgari in alia vita, perierunt absque spe salutis; et ideo quasi concludens dicit: *Ergo qui in Christo*, idest in fide Christi, *dormierunt*, idest mortui sunt in spe salutis, *perierunt:* quia in alia vita nulla sunt opera meritoria. Sed quia posset adhuc dicere: Non curo de peccatis, non curo de mortuis, dummodo habeam in vita ista quietem, et tranquillitatem; ideo addit tertium inconveniens, cum dicit: *Si in hac tantum vita in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Et innititur tali argumento. Si resurrectio mortuorum non est, sequitur quod nihil boni habeatur ab hominibus, nisi solum in vita ista: et si hoc est, tunc illi sunt miserabiliores qui in vita ista multa mala, et tribulationes patiuntur. Cum ergo plures tribulationes Apostoli, et Christiani patiuntur, sequitur quod sint miserabiliores ceteris hominibus, qui ad minus perfruuntur huius mundi bonis.

Sed circa hanc rationem videntur duo dubitanda. Unum, quia non videtur quod sit verum universaliter quod Apostolus dicit, scilicet quod Christiani sunt confidentes in hac vita tantum: quia possent dicere illi, quod licet corpora non habeant bona nisi in vita ista, quae est mortalis, tamen secundum animam habent multa bona in alia vita.

Ad hoc obviatur dupliciter. Uno modo quia si negetur resurrectio corporis, non de facili, immo difficile est sustinere immortalitatem animae. Constat enim quod anima naturaliter unitur corpori; separatur autem ab eo contra suam naturam, et per accidens. Unde anima exuta corpore, quamdiu est sine corpore, est imperfecta. Impossibile autem est quod illud quod est naturale, et per se, sit finitum, et quasi nihil; et illud, quod est contra naturam, et per accidens, sit infinitum, si anima semper duret sine corpore. Et ideo Platonici ponentes immortalitatem, posuerunt reincorporationem; licet hoc sit haereticum. Et ideo si mortui non resurgunt, solum in hac vita confidentes erimus. Alio modo quia constat quod homo naturaliter desiderat salutem sui ipsius; anima autem cum sit pars corporis hominis, non est totus homo, et anima mea non est ego: unde licet anima consequatur salutem in alia vita, non tamen ego, vel quilibet homo. Et praeterea cum homo naturaliter desideret salutem etiam corporis, frustraretur naturale desiderium.

Secundum dubium est, quia videtur quod dato quod corpora non resurgant, non essemus nos Christiani miserabiliores ceteris hominibus: quia illi qui sunt in

peccatis, sustinent maximos labores: *Hier. 9. 5. Ut inique agerent, laboraverunt:* et *Sap. 5. 7.* dicunt impii: *Ambulavimus vias difficiles;* at vero de bonis et iustis dicitur *Galat. 5. 22. Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax etc.*

Ad hoc dicendum, quod mala quae sunt in hoc mundo, non sunt secundum se appetenda, sed secundum quod ordinantur ad aliquod bonum. Apostoli autem, et Christiani multa mala passi sunt in hoc mundo. Nisi ergo ordinarentur ad aliquod bonum, essent miserabiliores ceteris hominibus. Aut ergo ordinantur ad bonum futurum, aut ad bonum praesens. Sed ad bonum futurum non ordinantur, si non est resurrectio mortuorum. Si autem ordinantur ad bonum praesens, hoc vel est bonum intellectus, sicut Phililophi naturales paupertates, et alia multa mala passi sunt, ut pervenirent ad veritatem. Sed ad hoc non possunt ordinari, si non est resurrectio mortuorum: quia sic fides eorum esset falsa, quia ipsi praedicaverunt resurrectionem futuram. Falsitas autem non est bonum intellectus. Vel est bonum moris, sicut morales Philosophi multa mala passi sunt, ut pervenirent ad virtutes, et famam. Sed nec ad hoc ordinari possunt: quia si resurrectio mortuorum non sit, non reputatur virtus, et gloria velle omnia delectabilia dimittere, et sustinere poenas mortis, et contemptus; sed potius reputatur stultitia. Et sic patet quod miserabiliores essent ceteris hominibus.

LECTIO III.

Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium: quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in suo ordine, primitiae Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem dicat, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

Hic probat positam superius conditionalem esse veram, scilicet si Christus resurrexit, mortui resurgunt: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo se habeat resurrectio Christi ad resurrectionem aliorum; secundo ostendit ordinem resurrectionis, ibi, *Unusquisque autem in suo ordine, primitiae Christus;* tertio ostendit finem resuerectionis, ibi, *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Circa primum duo facit. Primo ostendit habitudinem resurrectionis Christi ad resurrectionem aliorum, per conditionalem praedictam probans hoc; secundo probat ipsam habitudinem, ibi, *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Dicit ergo: *Nunc*, idest ex quo dicta inconvenientia sequuntur, si Christus non resurrexit, ideo ad ipsa vitanda dicamus, quod *Christus resurrexit.* Hoc autem verum est secundum quod *Matth. ult.* dicitur, et aliis locis Evangeliorum. Sed resurrectionis Christi habitudo ita se habet ad resurrectionem aliorum, sicut primitiae fructuum ad sequentes fructus, quae excedunt alios fructus tempore, et melioritate, seu dignitate; et ideo dicit, quod resurrexit, sicut alii, sed *primitiae*, idest primo tempore, et dignitate: *Apoc. 1. 5. Primogenitus mortuorum. Primitiae*, dico, *dormientium*, qui in spe resurrectionis quiescunt. Ex hoc potest inferri conditionalis posita: quia, sicut dicimus, et verum est, si Christus, qui est primitiae dormientium, resurrexit, ergo et alii dormientes.

Sed contrarium videtur, scilicet quod Christus non resurrexit primitiae dormientium: quia Lazarus fuit resuscitatus a Christo nondum passo, et aliqui Prophetae suscitaverunt alios a mortuis, ut habetur in veteri testamento.

Ad hoc dicendum, quod duplex est resurrectio. Una est ad vitam mortalem; et ad istam Lazarus, et alii qui suscitati fuerunt, resurrexerunt ante Christum. Alia ad vitam immortalem; et de hac loquitur hic Apostolus.

Sed contra *Matth. 27.* dicitur, quod multa corpora sanctorum surrexerunt. Cum ergo hoc legatur ante Christi resurrectionem, et constet quod non resurrexerunt ad vitam mortalem; videtur quod adhuc restet quaestio prima.

Responsio. Dicendum, quod hoc quod Matthaeus dicit de resurrectione illorum, dicit per anticipationem: quia licet dicatur in tractatu de passione, non tunc resurrexerunt, sed postquam Christus resurrexit.

Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Hic probat habitudinem positam, scilicet quod Christus sit primitiae dormientium: et primo probat in generali; secundo in speciali, ibi, *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Probat in generali tali ratione. Deus voluit reintegrare humanam naturam. Sed humana natura corrupta est per hominem, quia mors intravit per hominem. Pertinebat ergo ad dignitatem humanae naturae ut reintegraretur per hominem. Hoc autem est ut reducatur ad vitam. Conveniens ergo fuit ut sicut mors intravit per hominem, scilicet per Adam, ita *resurrectio mortuorum* fieret *per hominem*, scilicet per Christum: *Rom. 5. 17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae, et donationis, et iustitiae accipientes, in vitam regnabunt per unum Iesum Christum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Hic probat idem in speciali, dicens, quod sicut in Adam omnes morimur morte corporali, ita et omnes vivificamur in Christo: *Rom. 5. 12. Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors.*

Et non dicit per Evam, quod videtur contra illud

Eccli. 25. 33. Per illam omnes morimur. Dicendum, quod hoc est per illam, Evam scilicet suggerentem, sed per Adam sicut causantem. Nam si solum Eva peccasset, peccatum originale non fuisset traductum in posteros.

Vivificabuntur, inquam, *in Christo*, scilicet boni, et mali vita naturae, sed vita gratiae nonnisi boni; sed tamen Apostolus loquitur hic de resurrectione ad vitam naturae, ad quam omnes vivificabuntur: *Ioan. 5. 26. Sicut Pater habet vitam in semetipso, ita et Filio dedit vitam habere*, idest vivificandi virtutem: *Ibidem 28. Omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei: et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.*

Unusquisque autem in suo ordine. Hic ostendit ordinem resurrectionis: et primo insinuat ipsum ordinem; secundo manifestat id quod dixerat, ibi, *Primitiae Christus.* Dicit ergo, quod verum est quod omnes in Christo vivificabuntur, sed tamen differenter: quia differentia erit inter caput et membra; et differentia erit quantum ad bonos, et malos: et ideo dicit, quod *unusquisque* resurget *in suo ordine*, scilicet dignitatis: *Rom. 13. 1. Quae autem sunt a Deo, ordinata sunt.* Sed hunc ordinem consequenter manifestat: quia *primitiae Christus.* quia ipse est prior tempore, et dignitate, quia plus habet de gloria: *Ioan. 1. 14. Vidimus eum quasi unigenitum a Patre, plenum gratiae et veritatis.* Deinde resurgent omnes *qui sunt Christi*, posteriores tempore, et dignitate: isti sunt qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis: *Galat. 4. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum: 1. Tim. 6. 14. Serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri.* Qui autem sint Christi, exponit dicens: *Qui crediderunt* per fidem per dilectionem operantem: *Hebr. 11. 6. Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit. In adventum eius*, primo, et secundo.

Sed sciendum, quod inter alios sanctos non erit ordo temporis, quia omnes resurgent in ictu oculi; sed bene secundum dignitates, quia Martyr resurget ut Maryr, Apostolus ut Apostolus, et sic de aliis.

Deinde finis. Hic ostendit finem resurrectionis, et hunc duplicem: unum quantum ad adeptionem boni; alium quantum ad remotionem mali, ibi, *Oportet autem illum regnare.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod adeptio ipsius boni consistit in inhaerentia ad Deum; secundo ostendit quod in immediata inhaerentia, ibi, *Cum evacuerit omnem principatum, et potestatem, et virtutem.* Dicit ergo, quod *deinde*, idest post hoc, erit *finis* resurrectionis: et finis huiusmodi non erit ut vivant vita corporis, et voluptatibus, ut Iudaei, et Saraceni fingunt; sed quod inhaereant Deo per immediatam visionem, et beatam fruitionem: et hoc est tradere regnum Deo et Patri. Et ideo dicit: *Cum tradiderit*, idest perduxerit, *regnum,* idest fideles suos, quos proprio sanguine acquisivit: *Apocal. 5. 9. Redemisti nos Deo in sanguine tuo: Deo et Patri,* idest ante conspectum Dei, idest Creatoris sui inquantum est homo, et Patris inquantum est Deus. Et hoc est quod petebat Philippus *Ioan. 14. 8. Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Sed sic tradet, ut sibi non adimat; immo ipse unus Deus cum Patre, et sancto Spiritu regnabit. Vel *cum tradiderit regnum Deo et Patri*, idest cum ostendet Deum Patrem regnare. In Scriptura enim tunc dicuntur aliqua fieri, quando primo innotescunt; et huiusmodi innotescentia fit per Christum: *Matth. 11. 27. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*

Cum evacuaverit. Hic ostendit immediationem dictae inhaerentiae. Sicut enim dicitur *Galat. 4. 1. quanto tempore haeres parvulus est ... est sub tutoribus, et actoribus usque ad praefinitum tempus a patre;* sed quando iam est magnus, et perfectus, tunc immediate absque paedagogo, et tutore sub patre est in domo. Status autem huius vitae praesentis assimilatur pueritiae; et ideo in vita ista sumus sub angelis, sicut sub tutoribus, inquantum prosunt nobis, et dirigunt nos; sed quando tradetur regnum Deo et Patri, tunc immediate erimus sub Deo, et cessabunt omnia alia dominia: et hoc est quod dicit: *Et cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem,* idest cum cessaverit omne dominium tam humanum, quam angelicum, tunc immediate erimus sub Deo: *Isa. 2. 11. Exaltabitur Dominus solus in die illa: Hierem. 31. 34. Non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum.*

Sed numquid non remanebunt ordines angelorum distincti? Dicendum quod sic, quantum ad eminentiam gloriae, qua unus alteri praeeminet, sed non quantum ad efficaciam executionis ad nos; et ideo illos dicit evacuari quorum nomina pertinent ad executionem, scilicet principatus, potestates, et virtutes; illos autem qui sunt de superiori hierarchia, non nominat, quia non sunt exequentes, nec angelos, quia est nomen commune. Dominationes autem non dicit evacuari, quia licet sint de exequentibus, non tamen ipsi exequuntur, sed dirigunt, et imperant: dominorum enim est dirigere, et imperare, non exequi. Archangeli vero intelliguntur cum principatibus; archos enim idem est quod princeps. Hi tres ordines, secundum Gregorium *hom. 34. super Evang.* leguntur descendendo: quia, secundum ipsum, principatus sunt super potestates, et potestates super virtutes; sed secundum Dionysium, ascendendo: quia vult quod virtutes sint super potestates, et potestates super principatus.

Vel aliter. *Cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem*, idest tunc erit notum quod principatus, et potestates, et dominationes nihil potestatis habuerunt ex seipsis, sed a Deo, ex quo sunt omnia.

Deinde cum dicit, *Oportet autem illum regnare*, ostendit Apostolus finem resurrectionis, quoad remotionem mali: quod quidem ostendit per destructionem omnium inimicorum ad Christum: et primo ponit ipsorum destructionem; secundo subiectionis perfectionem, ibi, *Novissime autem inimica destruetur mors;* tertio subiectionis finem, ibi, *Cum autem subiecta fuerint illi omnia.* Dicit ergo primo: Dixi, quod finis erit, *cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Sed numquid Christus habet regnum, ita quod oportet illum regnare? Sic enim dicitur *Matth. ult. 18. Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra: Luc. 1. 32. Et regnabit in domo Iacob. Oportet*, inquam, *donec ponat inimicos suos sub pedibus eius.*

Sed numquid modo non sunt inimici eius sub pedibus eius, idest sub potestate Christi? Dicendum, quod modo inimici Christi sunt sub potestate eius, sed dupliciter. Vel inquantum per ipsum convertuntur, sicut Paulus, quem prostravit, *Act. 9.* vel inquantum Christus facit voluntatem suam etiam de his qui faciunt hic contra voluntatem Christi. Sic ponit inimicos suos sub pedibus suis, puniendo eos; sed in futuro ponet sub pedibus, idest sub humanitate Christi. Sicut enim per caput deitas Christi intelligitur, quia *caput Christi Deus*, *supra 11. 3.* ita per pedem humanitas: *Psal. 131. 7. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Sic ergo inimici erunt non solum sub deitate, sed etiam sub humanitate Christi: *Phil. 2. 10. In nomine Iesu omne genuflectatur*, *caelestium*, *terrestrium*, *et infernorum.*

Sed quid est quod dicit, *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius?* Numquid non regnabit priusquam posuerit inimicos sub pedibus? Dicendum, quod hoc potest intelligi dupliciter. Nam ly *donec* quandoque determinat tempus, et ponitur pro finito; sicut si dicerem: Non videbo Deum donec moriar: quia usque tunc non videbo, sed postea videbo: quandoque ponitur pro infinito, sicut cum dicitur *Matth. 1. 25. Non cognovit eam donec peperit filium suum:* non quod velit dicere, quod non cognovit eam solum usque ad partum filii, sed nec etiam postea umquam cognovit, sicut dicit Hieronymus. Iste modus servatur quando aliqui intendunt excludere illa solum de quibus est dubium. Unde Evangelium exclusit illud solum, quod videtur esse dubium, scilicet quod Ioseph cognovisset Beatam Virginem ante partum. Hoc vero quod post partum non cognovit eam, nulli est dubium, cum tot mysteria pueri viderit, et toties ab angelis monitus sit, et adoratus etiam a Magis Iesus fuisset: unde poterat eam iam Dei matrem cognoscere: et ideo non curavit hoc excludere. Sic etiam loquitur hic Apostolus. Quod enim aliquis regnet adhuc inimicis non subiugatis, videtur esse dubium; sed quod regnet postquam inimici subiugati sunt, nulli est dubium: et ideo illud excludit principaliter, dicens: *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius;* quasi dicat: Verum est quod Christus habet regnum: et licet sint aliqui inimici, dum non faciunt voluntatem suam, tamen regnat donec ponat illos sub pedibus. Potest etiam alio modo intelligi *Donec ponat etc.* ut ly *donec* determinet tempus, et ponatur pro futuro; ut dicatur sic. *Oportet illum regnare.* Sed quando? *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius;* quasi dicat: Usque tunc regnabit, quousque ponat inimicos sub pedibus; postea vero non regnabit. Sed secundum hanc expositionem, regnare non importat regnum habere, sed in regnando proficere, et regnum augeri; et hoc quantum ad manifestationem perfectam regni Christi; quasi dicat: Regnum Christi paulatim proficit, inquantum scilicet manifestatur, et innotescit, *donec ponat inimicos sub pedibus*, idest quousque omnes inimici regnare eum fateantur: boni quidem cum gaudio beatitudinis, mali vero cum confusione; et postea non regnat, idest regnum suum non proficit, et non amplius manifestatur, quia iam plene manifestum erit.

Sic ergo patet omnium adversantium subiectio: quae quidem subiectio perfectissima erit, quia etiam illud quod maxime inimicatur, subiicietur sibi. Hoc autem est mors, quae maxime contrariatur vitae; et ideo dicit: *Novissime autem inimica destruetur mors:* ubi tria facit. Primo ponit subiectionem mortis; secundo probat hoc per auctoritatem, ibi, *Omnia enim subiecit sub pedibus eius;* tertio ex ipsa auctoritate arguit, ibi, *Cum autem dicat etc.* Dicit ergo: Dixi, quod omnes inimicos subiecit sub pedibus eius. Sed qualiter? Perfectissime, inquam, quia *novissime inimica mors destruetur*, scilicet in fine, quia non poterit esse cum vita, ubi omnes per resurrectionem vivent: *Osee 13. 14. Ero mors tua, o mors: Isa. 25. 8. Praecipitabit mortem in sempiternum.*

Sciendum est autem, quod Origenes ex hoc verbo sumpsit occasionem erroris sui, quem ponit in Periarchon: ipse enim voluit quod poenae damnatorum essent purgatoriae, et non aeternae; et voluit quod omnes qui sunt in inferno, quandoque converterentur ad Christum, et salvarentur, et etiam diabolus: et hoc confirmat per ista verba, *Donec ponat inimicos sub pedibus eius:* et intelligit quod hoc quod dicitur, *Inimicos sub pedibus*, solum intelligatur de subiectione quae fit per conversionem peccatorum ad Deum, non de subiectione qua sunt subiecti Christo etiam illi qui numquam convertuntur ad Christum, inquantum punit eos in inferno. Et ideo dicit: *Oportet illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus:* quia tunc omnes damnati, et qui sunt in inferno, salvabuntur, inquantum scilicet convertentur ad ipsum, et servient ei, et non solum ipsi homines damnati; *autem*, pro sed, *novissime ipsa mors*, idest diabolus, *destruetur*, non quod non sit omnino, sed quod non sit mors, quia etiam ipse diabolus in fine salvabitur. Sed hoc est haereticum, et damnatum in Concilio.

Iterum sciendum est, quod Apostolus signanter posuit hoc quod dicitur, *Novissime autem inimica destruetur mors*, ad removendum duas quaestiones, quae possent fieri circa praedicta de resurrectione: scilicet utrum Christus posset vivificare mortuos; et hoc solvitur, quia omnes inimicos posuit sub pedibus eius, et etiam ipsam mortem: et quare non statim omnes resuscitavit; ad quod respondetur, quod oportet quod primo subiiciat inimicos sub pedibus, et novissime cum destruetur ipsa mors, tunc resurgent omnes ad vitam. Non ergo differt, quia non potest, sed ut servet ordinem: quia quae a Deo sunt, ordinata sunt. Quod autem ipsa mors subiiciatur Christo, probat per auctoritatem *Psal. 8. 8. Omnia subiecisti sub pedibus*, idest sub humanitate, *eius*, scilicet Christi: *Philip. 2. 11. Omnis lingua confiteatur*, *quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris: Isa. 45. 24. Mihi curvabitur omne genu*, *et iurabit omnis lingua.* Ex hac autem auctoritate argumentatur, dicens: *Cum autem dicat, Omnia subiecta sunt ei*, *sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia.* Et est ratio sua talis. Propheta dicit: *Omnia subiecisti.* Sed dicendo *omnia*, constat quod nihil exclusit nisi illum qui subiecit. Ergo subiecta sunt Christo omnia, et ipsa mors. Dicit ergo: *Cum autem dicat*, Psalmista scilicet, *Omnia subiecta sunt ei*, scilicet Christo, inquantum homini, *praeter eum*, scilicet Patrem, *qui subiecit ei omnia: Hebr. 2. 8. In eo quod omnia sibi subiecit nihil di-*

misit non subiectum ei: Matth. ult. 18. Data est mihi omnis potestas in caelo, et in terra.

Sed contra. Si Pater subiecit omnia Filio, ergo Filius est minor Patre. Responsio. Dicendum est, quod Pater subiecit omnia Filio inquantum est homo, ut dictum est: et sic Pater est maior Filio: est enim minor Patre secundum humanitatem. Vel dicendum, quod etiam ipse Filius inquantum Deus subiecit sibi omnia: quia sic potest omnia quae Pater potest: *Philip. 3. 20. Salvatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae secundum operationem qua potens est subiicere omnia.*

Consequenter cum dicit, *Cum autem subiecta fuerint*, ostendit finem huius resurrectionis non esse in humanitate Christi; sed ulterius perducetur rationalis creatura ad contemplationem divinitatis: et in ea est beatitudo nostra, et finis noster ipse Deus est: et ideo dicit: *Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia;* quasi dicat: Nondum Deus subiecit omnia Christo; sed *cum omnia fuerint ei subiecta*, scilicet Christo, *tunc ipse Filius*, secundum humanitatem, *subiectus erit illi*, scilicet Patri: *Ioan. 14. 28. Pater maior me est.* Et subiectus est nunc etiam Christus secundum quod homo Patri; sed hoc tunc manifestius erit. Et ratio huius subiectionis est, *ut sit Deus omnia in omnibus*, idest ut anima hominis totaliter requiescat in Deo, et solus Deus sit beatitudo. Modo enim in uno est vita, et virtus in alio, et gloria in alio; sed tunc Deus erit vita, et salus, et virtus, et gloria, et omnia. Vel aliter ita. *Ut sit Deus omnia in omnibus:* quia tunc manifestabitur quod quidquid boni habemus, est a Deo.

LECTIO IV.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid et baptizantur pro illis? Ut quid et nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus, et bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Evigilate iusti, et nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis loquor.

Ostensa resurrectione mortuorum ex resurrectione Christi; hic consequenter ostendit resurrectionem mortuorum ex vita sanctorum; et circa hoc duo facit. Primo probat propositum; secundo subiungit admonitionem, ibi, *Nolite seduci.* Probat autem propositum, ducendo ad tria inconvenientia. Primum inconveniens est quod frustraretur devotio hominum ad baptismum. Secundum est quod frustraretur labor sanctorum; et hoc ponit ibi, *Ut quid et nos periclitamur?* Tertium est quod daretur occasio fruendi voluptatibus; et hoc ponit ibi, *Manducemus, et bibamus etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit primum inconveniens; secundo explicat illud, ibi, *Si omnino mortui non resurgunt.* Dicit ergo primo: Dixi quod mortui resurgunt: alioquin, scilicet si non est resurrectio mortuorum futura, ut nos praedicamus, *quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo ut per hoc quod dicit, *Mortuis*, intelligantur opera peccati, quae sunt mortua, quia carent vita gratiae, et ducunt ad mortem: *Hebr. 9. 14. Sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis:* et secundum hoc plana est littera. *Quid* scilicet *facient* illi *qui baptizantur pro mortuis*, idest pro peccatis abluendis, si non sint vitam gratiae habituri? Alio modo, quia quidam tunc temporis volebant quod homines possent primo baptizari, ut sibi ipsis remissionem peccatorum consequerentur, et iterum baptizabantur pro aliquo consanguineo suo defuncto, ut etiam post mortem dimitterentur ei peccata: et secundum hoc sit littera. *Quid facient qui baptizantur pro mortuis*, scilicet consanguineis, pro quorum salute baptizantur, si non sit resurrectio mortuorum? Sed isti in aliquo commendari possunt, scilicet in hoc quod fidem resurrectionis videbantur habere; sed in aliquo possunt reprehendi, in hoc scilicet quod unum credebant posse pro alio baptizari.

Sed tunc est quaestio. Si oratio unius prodest alteri, quare non etiam baptismus? Ad hoc est duplex responsio. Una est, quod opera quae faciunt vivi, prosunt mortuis propter unionem caritatis, et fidei: et ideo non prosunt nisi illis qui decedunt cum caritate, et fide: unde infidelibus nec oratio, nec baptismus vivorum prosunt, tamen oratio prodest illis qui sunt in purgatorio. Alia responsio, et melior, quia bona opera valent mortuis, non solum ex vi caritatis, sed etiam ex intentione facientis: sicut si ego dicerem psalterium pro aliquo qui est in purgatorio, qui tenebatur dicere, ut satisfaciam pro eo; valet quidem quantum ad satisfactionem solum illi pro quo dico. Dicendum est ergo secundum hoc, quod baptismus non habet virtutem ex intentione nostra, sed ex intentione Christi. Intentio autem Christi est ut baptismus illis proficiat qui in Christi fide baptizantur.

Consequenter istud inconveniens explicat, dicens: *Si omnino mortui non resurgunt.* Et ista explicatio videtur magis convenire secundae expositioni supra positae, quasi dicat: *Ut quid baptizantur pro illis*, idest pro mortuis, *si non resurgunt?* Sed si secundum primam expositionem exponatur, tunc sic potest dici. *Si omnino mortui non resurgunt, ut quid etiam baptizantur pro illis*, idest pro peccatis, cum ipsa non dimittantur?

Ut quid periclitamur omni hora? Hic ponit secundum inconveniens; et circa hoc duo facit. Primo ponit inconveniens in communi; secundo in speciali, ibi, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres.* Dicit ergo: Non solum frustra baptizantur aliqui pro remissione peccatorum, sed nos etiam frustra affligimur, si resurrectio mortuorum non est; et hoc est quod dicit: *Ut quid*, et nos sancti Apostoli, *periclitamur*, idest pericula patimur, *omni hora? 2. Corinth. 11. 26. Periculis fluminum, periculis latronum etc.* Constat enim quod sancti exponunt se tribulationibus, et affligunt seipsos propter spem vitae aeternae, se-

cundum illud *Rom. 5. 11. Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum:* et *ibid. 5. Spes autem non confundit.* Si ergo resurrectio mortuorum non sit, totaliter spes perit. Frustra ergo affligerent se, si mortui non resurgunt. Nec obstat si dicatur, quod anima separata praemiatur: quia, ut probatum est supra, non posset probari quod anima esset immortalis. Consequenter cum dicit, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres,* enumerat pericula in speciali: et primo quantum ad personam; secundo quantum ad locum, ibi, *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Manifestat ergo in speciali pericula quantum ad personam suam: unde dicit: *Quotidie morior propter vestram gloriam;* quasi dicat: Non quaecumque pericula patimur, sed etiam mortis: quia *quotidie morior*, idest sum in periculis mortis: *Psalm. 43. 22. Propter te mortificamur tota die.* Et hoc ostendit Apostolus *Roman. 8.* in persona Apostolorum esse dictum: *2. Corinth. 4. 22. Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes. Propter gloriam vestram,* idest ut ego acquiram gloriam, quam expecto ex vestra conversione ad fidem: *1. Thess. 2. 20. Vos estis gloria nostra: Et gaudium habeo,* idest spero me habiturum in Christo Iesu Domino nostro, idest per caritatem Christi. Alia littera habet, *Per gloriam vestram*, et tunc ly *per gloriam* est verbum iurantis; quasi dicat: *Per gloriam vestram,* quam scilicet expectatis, quae est Deus; ac si diceret: Iuro per Deum, quem *habeo* in spe *in Christo Iesu*, idest per passionem etc. Ex quo apparet quod etiam Apostolus iuravit, et quod in viris perfectis iurare non est peccatum. *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Hic specificat pericula quantum ad locum. Ubi sciendum est, quod hoc legitur *Act. 19.* ubi dicitur, quod cum Paulus apud Ephesum multos convertisset ad fidem, quidam concitaverunt contra eum populum, intantum quod non esset ausus exire in theatrum, et quod multa pericula sit ibi passus. Ergo forte facit hic de hoc mentionem, quia e vicino passus hoc fuerat. Dicit ergo: *Si secundum hominem,* idest secundum rationem, ex qua homo est, hoc disputando de resurrectione concludens, quod homo non moritur sicut bestia, *pugnavi ad bestias,* idest ad homines bestialiter viventes apud Ephesum. Vel *si pugnavi ad bestias Ephesi;* et hoc dico non ex revelatione divina, sed *secundum hominem,* idest ex instinctu humano, si tot pericula passus sum etc.

Deinde cum dicit, *Manducemus, et bibamus*, ponit tertium inconveniens; quod est, si resurrectio mortuorum non esset, daretur occasio fruendi voluptatibus: quasi dicat: Si non est alia vita, stulti sumus si affligimus nos; sed *manducemus, et bibamus*, idest utamur deliciis, et fruamur voluptatibus: *Sap. 2. 1. Non est qui sit agnitus reversus ab inferis:* et *6. Venite, fruamur bonis quae sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter. Cras enim,* idest in proximo, *moriemur:* totaliter enim deficiemus in anima, et corpore, si mortui non resurgunt.

Deinde cum dicit, *Nolite seduci,* ex praedictis concludit admonitionem: et primo quantum ad infirmos; secundo vero quantum ad perfectos, et iustos, ibi, *Vigilate iusti.* Circa primum duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Nolite seduci;* quasi dicat: Dictum est, quod si resurrectio mortuorum non sit, stultum esset non uti lasciviis, et voluptatibus. Ne ergo ad lascivias inducamini, nolite seduci ab his qui negant resurrectionem: *Coloss. 2. 8. Videte ne quis vos seducat per philosophiam, et inanem fallaciam.* Secundo rationem attentionis assignat, dicens: *Corrumpunt mores bonos colloquia prava;* quasi dicat: Ideo nolite seduci, quia *colloquia mala*, illorum scilicet qui negant resurrectionem, *corrumpunt bonos mores: 2. Timoth. 2. 17. Sermo eorum serpit ut cancer.* Hieronymus dicit, quod hoc est sumptum ex dictis Gentilium, et est versus cuiusdam Menandri. Et ex hoc, ut ipse dicit, argumentum habemus quod licet nobis quandoque in sacra Scriptura uti auctoritatibus Gentilium. Deinde cum dicit, *Vigilate iusti, et nolite peccare*, ponit admonitionem quantum ad perfectos. Possent enim dicere, quod a colloquiis illorum debent cavere infirmi, qui de facili seducuntur; perfecti autem non sic seduci possunt. Apostolus autem vult quod etiam perfecti sint cauti. Unde circa hoc duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Vigilate iusti*, idest vos qui reputamini iusti, *vigilate*, idest soliciti sitis: *Matth. 24. 42. Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit: Apoc. 16. 15. Beatus qui vigilat, et custodit vestimenta sua.* Secundo rationem assignat, dicens: *Nolite peccare:* et hanc duplicem: quarum unam propter seipsos. Nullus enim est adeo perfectus quin debeat sibi cavere a peccatis. Inertia autem, et torpor frequenter inducit ad peccatum. Unde ne peccent, inducit eos ad vigiliam; et ideo dicit: *Et nolite peccare*, idest ne peccetis: *Tob. 4. 6. In mentem habeto Deum, et cave ne aliquando peccato consentias.* Aliam rationem inducit propter alios, quia non solum propter seipsos sint soliciti, sed propter alios ne illi seducantur; et hoc est quod dicit: *Quidam enim habent ignorantiam Dei,* idest non rectam fidem: *Rom. 10. 3. Ignorantes Dei iustitiam, et suam quaerentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Et hoc loquor vobis ad reverentiam vestram,* ut sitis cauti; vel ad verecundiam vestram, quia verecundum est vobis, qui reputamini sapientes, et instructi in fide, quod sint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, idest non rectam fidem.

LECTIO V.

Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum; ut puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus.

Superius Apostolus probavit resurrectionem mortuorum; hic ostendit qualitatem, et modum resurgentium; et circa hoc duo facit. Primo movet quaestionem circa qualitatem resurgentium; secundo solvit, ibi, *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur.* Circa resurrectionem fuerunt duo errores. Quidam enim totaliter negabant resurrectionem

mortuorum futuram. Cum enim non considerarent nisi principia naturae, et posse; et viderent quod secundum principia naturae, et posse nullus de morte potest redire ad vitam, nec caecus potest recuperare visum; ideo totaliter negaverunt resurrectionem: ex quorum persona dicitur *Sap. 2. 5. Umbrae transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri:* et *ibid. 2. De nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus: Iob 14. 14. Putasne mortuus homo rursum vivat?* Alii autem dixerunt, resurrectionem mortuorum futuram esse; sed dicebant quod resurgebant ad eumdem modum vivendi, et ad eosdem actus: et hoc etiam posuerunt quidam Philosophi, qui dicunt: Post multa annorum curricula, Plato adhuc resurget, et habebit eosdem scholares Athenis, quos aliquando habuit. Hoc etiam asserunt Pharisaei, *Matth. 22. 28.* de muliere septem virorum: unde dicebant? *In resurrectione cuius erit?* Saraceni etiam fingunt quod habebunt post resurrectionem uxores, et voluptates, et delicias corporales: *Iob 20. 17. Non videat rivulos fluminis torrentis, mellis, et butyri:* contra quos dicitur *Matth. 22.* quod erunt sicut angeli Dei in caelo. Has ergo duas quaestiones movet hic Apostolus. Primam cum dicit: *Quomodo resurgunt mortui?* quomodo est possibile quod mortui, qui sunt cinis, possint resurgere? Secundam, cum dicit: *Quali autem corpore venient?* quasi dicat: Numquid cum tali corpore resurgent cum quali sumus modo?

Has duas quaestiones solvit cum dicit: *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur etc.* Primo solvit secundam; secundo vero solvit primam, ibi, *Ecce mysterium vobis dico.*

Ad intellectum autem eorum quae Apostolus ponit in prima parte, oportet investigare quid Apostolus intendat. Intendit autem in ista parte Apostolus ostendere quod mortui resurgunt, et quod erit eadem substantia. Ubi primo ponit similitudines; secundo adaptat, ibi, *Sic etiam resurrectio mortuorum;* tertio probat, ibi, *Si est corpus animale, est et spiritale.* Circa primum duo facit. Primo proponit similitudines in una specie; secundo in diversis speciebus, ibi, *Non omnis caro, eadem caro.* Circa primum sciendum est, quod videmus in una et eadem specie quod una res in via generationis habet diversas qualitates, et formas: sicut granum aliam formam, et qualitatem habet quando seminatur, aliam quando pullulat, aliam quando iam est in herba. Et ideo ex hac similitudine Apostolus intendit ostendere qualitatem resurgentium. Unde circa hoc tria facit. Primo comparat ordinem seminationis ad pullulationem; secundo differentiam qualitatis in semine, et in pullulatione, ibi, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur;* tertio causam qualitatis in pullulatione, ibi, *Deus autem dat illi corpus sicut vult.* Dicit ergo, *Insipiens.*

Sed contra. *Matth. 5. 22. Qui dixerit fratri suo, Racha, reus erit concilio.* Dicendum, quod Dominus prohibet dici fratri, Racha, seu fatue, ex ira, non ex correctione. Causa autem quare dicit, *Insipiens*, est quia haec obiectio contra resurrectionem procedit ex principiis humanae sapientiae: quae tamdiu est sapientia, quamdiu est subiecta sapientiae divinae; sed quando recedit a Deo, tunc vertitur in insipientiam: unde eum contradicat sapientiae divinae, vocat eum insipientem; quasi dicat: *Insipiens*, nonne quotidie experiris *tu* quia *quod seminas* in terra, *non vivificatur*, idest vegetatur, *nisi prius moriatur*, idest putrescat? *Ioan. 12. 24. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

Ex hoc autem videtur Apostolus facere comparationem, quod quando corpus hominis ponitur in sepulcro in terra, tunc est quaedam seminatio; quando vero resurgit, tunc est quaedam vivificatio. Unde ex hoc opinantur aliqui, resurrectionem mortuorum esse naturalem propter hoc quod Apostolus hic resurrectionem comparat pullulationi seminis, quae est naturalis. Opinantur enim in pulveribus resolutis, in quos resolvuntur humana corpora, esse quasdam virtutes seminales activas ad corporum resurrectionem. Sed istud non videtur esse verum: fit enim resolutio corporis humani in elementa, sicut et aliorum mixtorum corporum. Unde pulveres in quos humana corpora resolvuntur, nullam aliam habent virtutem activam quam alii pulveres, in quibus constat non esse aliam virtutem activam ad corporis humani constitutionem, sed solum in semine hominis. Differunt autem pulveres in quos humana corpora resolvuntur, ab aliis pulveribus solum secundum ordinationem divinam, prout huiusmodi pulveres sunt ex divina sapientia ordinati ut iterum ex eis humana corpora reintegrentur. Unde resurrectionis activa causa solus Deus erit, etsi ad hoc utatur ministerio angelorum quantum ad pulverum collectionem. Propter quod Apostolus infra modum resurrectionis exponens, attribuit sono tubae, et supra attribuit Christo resurgenti, non autem alicui virtuti activae in pulveribus. Non ergo intendit hic probare Apostolus quod resurrectio sit naturalis, per hoc quod semen naturaliter pullulat; sed intendit hic manifestare per exempla quaedam quod non sit eadem qualitas corporum resurgentium, et corporum morientium: et primo per hoc quod non est eadem qualitas seminis, et pullulationis, ut ex sequentibus manifeste ostendetur. Nam consequenter cum dicit, *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum*, ostendit qualitatem seminis differentem esse a qualitate pullulationis, cum dicit: *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas*, idest non quale futurum est seminas: quod exponens subdit: *Sed nudum granum, puta tritici, vel alicuius ceterorum*, scilicet seminum: quia seminatur nudum semen, pullulat autem ornatum herba, et aristis, et huiusmodi. Et similiter corpus humanum aliam qualitatem habebit in resurrectione quam nunc habet, ut infra exponetur. Est tamen differentia inter resurrectionem humani corporis, et pullulationem seminis; nam surget idem corpus numero, sed habebit aliam qualitatem, sicut infra *hoc cap.* dicit Apostolus, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem;* et *Iob 19. 27.* dicitur: *Quem visurus sum ego ipse, et non alius.* Sed in pullulatione nec est eadem qualitas, nec idem corpus numero, sed solum idem specie: et ideo signanter Apostolus de pullulatione loquens dicit: *Non corpus quod futurum est seminas:* dans intelligere quod non sit idem numero. Et in hoc opus naturae deficit ab opere Dei: nam virtus naturae reparat idem spe-

cie, sed non idem numero; virtus autem Dei reparare potest etiam idem numero. Et sic etiam ex hoc quod dicitur, potest sumi probatio ad hoc quod resurrectionem futuram fieri non est impossibile, sicut insipiens obiiciebat: quia si natura ex eo quod mortuum est potest reparare idem specie, multo magis Deus potest reparare idem numero: quia et hoc ipsum quod natura facit, opus Dei est: habet enim hoc natura a Deo quod hoc facere possit. Et ideo consequenter describens qualitatem pullulationis, attribuit eam primum quidem Deo, secundo proportioni naturae. Dicit autem primo: *Deus autem dat illi corpus sicut vult:* quia scilicet ex ordinatione divinae voluntatis procedit quod ex tali semine talis planta producatur; quae quidem planta est quasi corpus seminis: ultimus enim fructus plantae est semen. Et hoc ideo attribuit operationi divinae, quia omnis operatio naturae est operatio Dei, secundum illud *supra 12. 6. Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Et hoc sic potest considerari. Manifestum est enim quod res naturales absque cognitione operantur ad finem determinatum; alioquin non semper, vel in maiori parte eumdem finem consequerentur. Manifestum est etiam quod nulla res cognitione carens in certum finem tendit, nisi directa ab aliquo cognoscente; sicut sagitta tendit ad certum signum ex directione sagittantis. Sicut ergo si aliquis videret sagittam directe tendere ad certum signum, quamvis sagittantem non videret, cognosceret statim quod dirigeretur a sagittante; ita cum videamus res naturales absque cognitione tendere ad certos fines, possumus pro certo cognoscere quod operantur ex voluntate alicuius dirigentis, quem dicimus Deum. Et sic dicit Apostolus, quod Deus dat semini corpus, idest ex semine producit plantam sicut vult. Sed rursus ne aliquis crederet huiusmodi naturales effectus ex sola Dei voluntate provenire absque operatione, et proportione naturae, subiungit: *Et unicuique seminum proprium corpus:* puta, ex semine olivae generatur oliva, et ex semine tritici generatur triticum: Unde et *Gen. 1. 11. Germinet terra herbam virentem, et facientem semen iuxta genus suum.* Sic ergo et in resurrectione erit alia qualitas corporis resurgentis, quae tamen proportionabitur meritis morientis.

LECTIO VI.

Nom omnis caro, eadem caro; sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora caelestia, et corpora terrestria; sed alia quidem caelestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Hic Apostolus ponit exemplum de diversitate qualitatis corporis resurgentis in diversis speciebus: et primo comparando caelestia ad terrestria; secundo terrestria ad caelestia, ibi, *Sunt corpora caelestia, et corpora terrestria;* tertio corpora caelestia ad invicem, ibi, *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum.* Quia posset aliquis dicere: Quomodo est possibile quod mortui resumant corpus, et carnem, si non sint habituri camdem corporis qualitatem? ideo ad hoc excludendum introducit diversas qualitates corporis, et carnis, ut sic manifestum sit quod non oportet, si non erit eadem qualitas, quod non resumatur idem corpus, vel eadem caro. Dicit ergo primo, quod *non omnis caro est eadem caro*, secundum formam; *sed alia* est caro *hominum*, *alia piscium*, *alia pecorum*, *alia volucrum etc.* et similiter est alia morientis, et alia resurgentis. Sicut autem exemplum superius inductum de semine, et pullulatione deficiebat in hoc quod in seminatione, et pullulatione non est idem numero, nec eaedem qualitates; ita haec exempla deficiunt, quia in his exemplis nec est eadem species, nec eadem qualitas; sed caro hominis resurgentis est eadem secundum speciem cum carne morientis, sed tamen erit alia secundum qualitatem: erit enim eiusdem naturae, sed alterius gloriae, ut Gregorius *hom. 26. super Evang.* de corpore Christi dicit. Si quis autem haec quae dicta sunt, ad diversum statum resurgentium referre vellet, posset dici, quod per homines intelliguntur boni secundum rationem viventes, secundum illud *Ezech. 34. 31. Vos autem greges mei, greges pascuae meae homines estis;* per pecora vero intelliguntur luxuriosi, secundum illud *2. Petr. 2. 12. Hi vero velut irrationabilia pecora... in corruptione sua peribunt*: per volucres superbi, per pisces cupidi, secundum illud *Psal. 8. 9. Volucres caeli, et pisces maris qui perambulant semitas maris.* Ad idem autem introducit diversitatem caelestium, et terrestrium corporum, cum subdit: *Sunt corpora caelestia*, ut sol, et luna, et huiusmodi; *et sunt corpora terrestria*, ut ignis, aqua, etc. *Sed alia quidem est gloria*, idest pulchritudo, et decor, *caelestium* corporum, *alia autem terrestrium: Eccli. 43. 10. Species caeli, gloria stellarum.* Et possunt per caelestia corpora intelligi contemplativi: *Phil. 3. 20. Nostra conversatio in caelis est;* per terrestria activi, qui circa terrena occupantur: unde Marthae dictum est: *Turbaris erga plurima*, *Luc. 10. 41.* Et ad idem ulterius introducit diversam qualitatem caelestium corporum, cum dicit: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum.* Similiter inter stellas est differentia: *stella enim differt a stella in claritate.* Et potest intelligi per solem Christus: *Malach. ult. 2. Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae.* Per lunam Beata virgo, de qua *Cant. 6. 9. Pulchra ut luna.* Per stellas ad invicem ordinatas ceteri sancti: *Iudic. 5. 20. Stellae manentes in ordine suo adversus Sisaram pugnaverunt.*

Consequenter cum dicit, *Sic erit resurrectio mortuorum*, adaptat praedicta exempla ad resurrectionem mortuorum. Nec intelligendum est quantum ad litteralem expositionem, quod Apostolus hoc dicat ad designandum in resurgentibus generis diversitatem, propter id quod praemiserat, *Stella differt a stella in claritate;* sed hoc refert ad omnia praecedentia, ut ostendatur ex omnibus praemissis, quod sicut in rebus in-

veniuntur diversae qualitates corporum ; ita erit diversa qualitas resurgentium a qualitate morientium : unde sequitur : *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Ubi Apostolus maxime ostendit aliam esse qualitatem corporis morientis, et corporis resurgentis. Et agit hic de corpore resurgente glorioso, cuius propriae qualitates dotes corporis gloriosi dicuntur. Quae quidem sunt quatuor, quas hic Apostolus tangit. Primo enim tangit dotem impassibilitatis, cum dicit : *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Et quamvis seminatio accipi posset pro prima corporis origine, secundum quod generatur ex semine; tamen convenientius est, secundum intellectum Apostoli, ut seminatio referatur ad mortem, et sepulturam, ut respondeat ei quod supra dictum est : *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.* Dicitur autem mors, et resolutio, seminatio : non quod in corpore mortuo, vel in cineribus ex eo resolutis sit aliqua virtus ad resurrectionem, sicut est virtus activa in semine ad generationem ; sed quia a Deo talis ordinatio est deputata ut ex eo iterato reformetur corpus humanum. Sic igitur corpus humanum quando seminatur, idest quando moritur, est in corruptione, idest secundum suam proprietatem est corruptioni subiectum, secundum illud *Rom. 8. 10. Corpus quidem mortuum est propter peccatum; sed resurget in incorruptione.* Dicitur autem hic incorruptio, non solum ad excludendum separationem animae a corpore, quia hanc incorruptionem et corpora damnatorum habebunt; ad excludendum tam mortem, quam quamlibet noxiam passionem ; sive ab interiori, sive ab exteriori : et quantum ad hoc intelligitur impassibilitas corporis gloriosi, secundum illud *Apoc. 7. 16. Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus.* Secundo tangit dotem claritatis, cum dicit : *Seminatur in ignobilitate*, idest corpus quod ante mortem, et in morte est deformitatibus, et miseriis multis subiectum, secundum illud *Iob 14. 1. Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis : sed resurget in gloria*, quae claritatem significat, ut Augustinus dicit *super Ioan. tract. 109.* Erunt enim corpora sanctorum clara, et fulgentia, secundum illud *Matth. 13. 43. Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Tertio tangit dotem agilitatis, cum dicit : *Seminatur in infirmitate*, idest corpus animale, quod ante mortem est infirmum, et tardum, et ab anima non facile mobile, secundum illud *Sap. 11. 15. Corpus quod corrumpitur aggravat animam ;* sed *surget in virtute*, qua scilicet fiet ut ex tanta virtute ab anima moveri possit, ut in nullo difficultatem ad motum exhibeat, quod ad dotem agilitatis pertinet : tanta enim erit ibi facilitas, quanta felicitas, ut Augustinus dicit. Unde dicitur *Sap. 5. 7.* de iustis : *Fulgebunt iusti, et tamquam scintillae in arundineto discurrent :* et *Isa. 40. 31. Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilae, current, et non laborabunt ; ambulabunt, et non deficient.* Quarto tangit dotem subtilitatis, cum dicit : *Seminatur corpus animale etc.* quam quidam ad hoc referre volunt quod corpori glorioso secundum hanc dotem competat ut possit simul esse cum corpore non glorioso in eodem loco: quod quidem sustineri posset, si corpori secundum statum praesentem competeret quod posset simul cum alio corpore esse in eodem loco secundum aliquid, quod a corpore removeri posset. Nunc autem, si diligenter consideretur, secundum nihil aliud hoc corpori competit, nisi secundum quod habet dimensiones corporales. Unde videmus corpora quantumcumque subtilia, non compati secum alia corpora, ut patet in aere, et in igne : et ulterius, si essent corpora separata omnino absque materia, sicut quidam posuerunt, non possent simul cum corporibus naturalibus esse in eisdem locis, ut Philosophus dicit. Remanentibus igitur dimensionibus in quocumque corpore, est contra suam naturam quod sit cum alio corpore in eodem loco. Unde si hoc aliquando contingit, erit ex miraculo. Propter quod Gregorius *hom. 26. super Evang.* et Augustinus miraculo adscribunt quod corpus Christi ad discipulos ianuis clausis intravit. Nulla enim virtus terminata potest facere miraculum : hoc enim solius Dei est. Relinquitur ergo quod esse simul cum alio corpore in eodem loco, non possit esse ex dote, seu ex qualitate corporis gloriosi ; non tamen negandum est quin corpus gloriosum possit esse simul cum alio corpore in eodem loco : quia corpus Christi post resurrectionem intravit ad discipulos ianuis clausis, cui corpus nostrum in resurrectione conformandum speramus. Sed sicut corpus Christi hoc habuit, non ex proprietate corporis, sed ex virtute divinitatis unitae ; ita corpus cuiuslibet alterius sancti hoc habebit, non ex dote, sed ex virtute divinitatis existentis in eo. Per quem modum corpus Petri habuit quod ad umbram eius sanarentur infirmi, non per aliquam proprietatem ipsius. Est ergo dicendum, quod ad dotem subtilitatis pertinet quod hic Apostolus tangit dicens : *Seminatur corpus animale, surget spirituale.* Quod quidam male intelligentes dixerunt, quod corpus in resurrectione vertetur in spiritum, et erit simile aeri, aut vento, qui spiritus dicitur : quod maxime excluditur per illud quod ad Apostolos dicitur *Luc. ult. 39. Palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Unde et hic Apostolus non dicit, quod resurgat spiritus, sed spirituale corpus. Ergo in resurrectione spirituale erit, non spiritus ; sicut nunc est animale, non anima.

Ad horum autem differentiam cognoscendam considerandum est, quod unum et idem in nobis est quod dicitur et anima, et spiritus ; sed anima dicitur secundum quod perficit corpus, spiritus autem proprie secundum mentem, secundum quam spiritualibus substantiis assimilamur, secundum illud *Ephes. 4. 23. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Item considerandum est, quod triplex est differentia potentiarum in anima : quaedam enim potentiae sunt quarum operationes ad bonum corporis ordinantur, sicut generativa, nutritiva, et augmentativa ; quaedam vero sunt quae quidem corporeis organis utuntur, ut omnes potentiae sensitivae partis, sed earum actus ad corpus non ordinantur directe, sed magis ad perfectionem animae ; quaedam vero sunt potentiae quae neque utuntur corporeis organis, neque directe ad bonum corporis ordinantur, sed magis ad bonum animae, sicut quae pertinent ad intellectivam partem. Primae ergo potentiae pertinent ad animam, inquantum animat corpus ; tertiae vero maxime pertinent ad animam, inquantum

est spiritus ; secundae vero medio modo se habent inter utrasque. Quia tamen iudicium de potentia aliqua magis debet sumi ex obiecto, et fine, quam ex instrumento ; ideo secundae potentiae magis se tenent cum tertiis, quam cum primis. Item considerandum est, quod cum unaquaeque res sit propter suam operationem, corpus ad hoc perficitur ab anima ut sit subiectum operationibus animae. Nunc autem in statu isto corpus nostrum est subiectum operationibus quae pertinent ad animam inquantum est anima, prout generatur, et generat, nutritur, crescit, et decrescit. Quantum autem ad spirituales animae operationes, corpus, licet aliquo modo subserviat, tamen multum impedimentum affert : *quia corpus quod corrumpitur aggravat animam*, ut dicitur *Sap. 11. 15.* Sed in statu resurrectionis cessabunt operationes animales a corpore : quia non erit generatio, nec augmentum, aut nutrimentum; sed corpus absque aliquo impedimento, et fatigatione incessanter serviet animae ad spirituales operationes eius, secundum illud *Psalm. 83. 5. Beati qui habitant in domo tua, Domine : in saecula saeculorum laudabunt te.* Sicut ergo nunc est corpus nostrum animale, tunc vero erit spirituale. Causam autem harum proprietatum quidam attribuunt luci, quam dicunt esse de natura quintae essentiae, et venire in compositionem humani corporis : quod, quia frivolum est, et fabulosum, sequentes Augustinum, dicimus, quod procedunt ex virtute animae glorificatae. Dicit enim Augustinus *in epistola 56. ad Dioscorum: Tam potenti natura Deus fecit animam, ut eius plenissima beatitudine, quae in fine temporum promittitur sanctis, abundet etiam in inferiorem naturam, quae est corpus ; non beatitudo, quae fruentis est propria, sed plenitudo sanitatis, idest incorruptionis vigor.* Videmus autem ex anima quatuor corpori provenire, et tanto perfectius, quanto anima fuerit virtuosior. Primo quidem dat esse : unde quando erit in summo perfectionis, dabit esse spirituale. Secundo conservat a corruptione : unde videmus homines, quanto sunt fortioris naturae, minus a calore, et frigore pati. Cum ergo anima fuerit perfectissima, conservabit corpus omnino impassibile. Tertio dat pulchritudinem, et claritatem : infirmi enim, et mortui propter debilitatem operationis animae in corpus, efficiuntur discolorati; quando erit in summa perfectione, faciet corpus clarum, et fulgidum. Quarto dat motum, et tanto facilius, quanto virtus animae fuerit fortior supra corpus; et ideo quando erit in ultimo suae perfectionis, dabit corpori agilitatem.

LECTIO VII.

Si est corpus animale, est et spirituale, sicut scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis caelestis, tales et caelestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro, et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

Hic Apostolus differentiam qualitatis corporum morientium ad corpora resurgentium supra exemplis ostensam, ostendit ratione. Circa autem hoc duo facit: primo enim praemittit quod probare intendit ; secundo praemissum probat, ibi, *Sicut scriptum est etc.* Dicit ergo primo : Dixi, quod id quod seminatur animale, surget spirituale ; et quod hoc sit verum, scilicet quod sit aliquod corpus spirituale, ostendo: quia si est corpus animale, est et spirituale. Et non intendit Apostolus ex hoc arguere ad propositum ; sed hoc supponit, intendens probare ipsum quod dicit : *Si est corpus animale, est et spirituale: Eccli. 33. 15. Intuere in omnia opera Altissimi, duo contra duo, et unum contra unum.*

Sicut scriptum est etc. Hic probat propositum. Est autem sua probatio talis. Duo sunt principia humani generis. Unum, secundum vitam naturae, scilicet Adam ; aliud, secundum vitam gratiae, scilicet Christus. Sed animalitas est derivata in omnes homines a primo principio, scilicet Adam. Ergo constat quod multo amplius a secundo principio, scilicet Christo, spiritualitas derivabitur in omnes homines. Huius rationis primo probat primam diversitatem principiorum; secundo mediam, scilicet determinationem similitudinis ex utroque principiorum, ibi, *Qualis terrenus, tales et terreni.* Circa primum tria facit. Primo ostendit principiorum differentiam ; secundo principiorum ordinem ad invicem, ibi, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale ;* tertio rationis ordinem assignat, ibi, *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis.* Ponit ergo primo conditionem primi principii, secundum vitam naturae, sumens auctoritatem *Gen. 2.* Unde dicit : *Sicut scriptum est : Factus est* a Deo *primus homo Adam in animam viventem ;* vita scilicet animali, qualem anima potest dare, cum scilicet spiravit Dominus in faciem eius spiraculum vitae, *Gen. 2.* forma enim humana, et anima dicitur, et spiritus : inquantum enim intendit curae corporis, scilicet vegetando, nutriendo, et generando, sic dicitur anima ; inquantum autem intendit cognitioni, scilicet intelligendo, volendo, et huiusmodi, sic dicitur spiritus. Unde cum dicit, *Factus est primus homo Adam in animam viventem*, intendit hic Apostolus de vita qua anima deservit circa corpus, non de Spiritu sancto, sicut quidam fingunt, propter hoc quod praecedit *Gen. 2. 7. Et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae*, dicentes hoc esse Spiritum sanctum. Secundo ponit conditionem secundi principii, dicens : *Novissimus vero Adam*, idest Christus: et dicitur novissimus, quia Adam induxit unum statum, scilicet culpae, Christus vero gloriae, et vitae. Unde cum post statum istum nullus alius sequatur in vita ista, ideo dicitur novissimus : *Isa. 53. 2. Desideravimus eum despectum, et novissimum virorum:* et alibi, scilicet *Apoc. 1. 17. Ego primus, et novissimus :* et alibi *ibid. 22. 13. Ego sum alpha, et omega, principium, et finis.* Dicit autem, *Adam*, quia de natura Adae factus, *in spiritum vivificantem.* Et

ex hoc, conditionibus principiorum visis, apparet eorum diversitas: quia primus homo factus est in animam, novissimus in spiritum; ille autem in animam viventem solum, iste vero in spiritum et viventem, et vivificantem. Cuius ratio est, quia sicut Adam consecutus est perfectionem sui esse per animam; ita et Christus perfectionem sui esse inquantum homo per Spiritum sanctum. Et ideo cum anima non possit nisi proprium corpus vivificare, ideo Adam factus est in animam, non vivificantem, sed viventem tantum; sed Christus factus est in spiritum viventem, et vivificantem; et ideo Christus habuit potestatem vivificandi: *Ioan. 1. 16. De plenitudine eius nos omnes accepimus:* et *ibid. 10. 10. Veni ut vitam habeant, et abundantius habeant:* et in symbolo: *Et in Spiritum sanctum vivificantem.* Sed ne aliquis diceret: Si Christus factus est in spiritum vivificantem, quare dicitur novissimus? ideo consequenter cum dicit, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale,* ostendit ordinem principiorum. Videmus enim in natura, quod in uno et eodem prius est imperfectum quam perfectum. Unde cum spiritualitas se habet ad animalitatem sicut perfectum ad imperfectum; ideo in humana natura non prius debet esse spirituale, quod est perfectum; sed, ut servetur ordo, prius debet esse imperfectum, scilicet quod animale est, deinde perfectum, scilicet quod spirituale est: *supra 13. 10. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sicut dicit Augustinus, huius signum est, quod primogeniti antiquitus consueverunt esse animales, sicut Cain ante Abel natus, Ismael ante Isaac, et Esau ante Iacob. Rationem autem dictae diversitatis assignat, dicens: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis;* quasi dicat: Vere *primus homo factus est in animam viventem,* quia de terra: *Gen. 2. 7. Formavit Dominus hominem de limo terrae;* et ideo dicitur esse terrenus, idest animalis: secundus homo, scilicet Christus, factus est *in spiritum vivificantem,* quia de caelo: quia divina natura, quae fuit huic naturae unita, de caelo est; et ideo debet esse caelestis, idest talem perfectionem debet habere, qualem decet de caelo venire, scilicet perfectionem spiritualem: *Ioan. 3. 31. Qui de caelo venit, super omnes est.* Dicit autem primum hominem de terra, secundum modum loquendi, quo res de illo esse dicuntur quod prima pars est in eorum fieri; sicut cultellus dicitur de ferro, quia prima pars unde est cultellus, est ferrum: et quia prima pars unde Adam factus est, terra est, ideo dicitur de terra. Secundus homo dicitur de caelo: non quod attulerit corpus de caelo, cum de terra assumpserit, scilicet de corpore Beatae Virginis; sed quia divinitas, quae naturae humanae unita est, de caelo venit, quae fuit prior quam corpus Christi. Sic ergo patet principiorum diversitas, quae erat maior propositio rationis principalis.

Consequenter cum dicit, *Qualis terrenus, tales et terreni,* ostendit derivationem similitudinis horum principiorum ex utroque: et primo in communi; secundo dividit eam per partes, ibi, *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis.* Dicit ergo: *Qualis terrenus, tales et terreni;* quasi dicat: Primus homo, quia terrenus fuit, et mortalis, ideo derivatum est ut omnes essent et terreni, et mortales. Supra eodem: *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur: Zach. 13. 5. Adam exemplum meum ab adolescentia mea.* Quia vero fuit secundus homo caelestis, idest spiritualis, et immortalis; ideo omnes et immortales, et spirituales erimus: *Rom. 6. 5. Si complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis.* Hic concludit qualiter in speciali debeamus conformari homini, scilicet caelesti. Possumus autem dupliciter conformari caelesti, in vita scilicet gratiae, et gloriae; et una est via ad aliam: quia sine vita gratiae non pervenitur ad vitam gloriae; et ideo dicit: *Sicut portavimus imaginem terreni,* idest quamdiu peccatores fuimus, in nobis fuit similitudo *Adae: 2. Reg. 7. 19. Ista est lex Adam, Domine Deus.* Ut ergo possimus esse caelestes, idest pervenire ad vitam gloriae, *portemus imaginem caelestis,* per vitam gratiae: *Coloss. 3. 9. Exuentes veterem hominem, induite novum hominem,* scilicet Christum: *Rom. 8. 29. Quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imagini Filii sui.* Sic ergo debemus conformari caelesti in vita gratiae, quia alias non perveniemus ad vitam gloriae: et hoc est quod dicit: *Hoc autem dico, fratres;* quasi dicat: Nisi vivatis, scilicet vita gratiae, non poteritis pervenire ad regnum Dei, scilicet ad vitam gloriae: *quia caro, et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Quod quidem non est intelligendum, sicut quidam haeretici dicunt, quod non resurgat caro, et sanguis secundum substantiam; sed quod totum corpus vel vertetur in spiritum, vel in aerem; quod est haereticum, et falsum: nam Apostolus dicit, quod conformabit corpus nostrum corpori claritatis suae. Unde cum Christus post resurrectionem habuerit carnem, et sanguinem, sicut dicitur *Lucae ult. 39. Palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere;* constat quod et nos in resurrectione carnem, et sanguinem habebimus. Nec est intelligendum, *Caro, et sanguis,* idest substantia carnis, et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt;* sed *caro, et sanguis,* idest carni et sanguini operam dantes, scilicet homines dediti vitiis, et voluptatibus, *regnum Dei non possidebunt.* Et sic accipitur caro, idest homo carnaliter vivens: *Rom. 8. 9. Vos autem non in carne estis, sed in spiritu.* Vel *caro, et sanguis,* idest opera carnis, et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt;* quod est contra Iudaeos, et Saracenos, qui fingunt se habituros post resurrectionem uxores, fluvios mellis, et lactis. Vel *caro, et sanguis,* idest corruptio carnis, et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt,* idest post resurrectionem corpus non subiicietur corruptioni carnis, et sanguinis, secundum quam vivit homo. Unde et secundum hoc subdit: *Neque corruptio incorruptionem possidebit,* idest neque corruptio mortalitatis, quae nomine carnis hic exprimitur, possidebit incorruptionem, idest incorruptibile regnum Dei, quia resurgemus in gloria: *Rom. 8. 21. Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.*

LECTIO VIII.

Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti: et nos immutabimur.

Hic Apostolus, postquam respondit quaestioni de qualitate resurgentium, respondet consequenter quaestioni qua quaerebatur de modo, et ordine resurgendi; et circa hoc duo facit. Primo ostendit modum, et ordinem resurrectionis; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est.* Circa primum duo facit: primo enim proponit intentum, secundo ostendit quo ordine fiat, ibi, *In momento, in ictu oculi etc.* Primo igitur reddit eos attentos, ostendens id quod proponit, esse arduum, et occultum, dicens: *Ecce mysterium*, idest occultum quoddam, *dico vobis*, idest aperio vobis, fratres, quod debet vobis aperiri, et omnibus credentibus: *Luc. 8. 10. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: Supra 2. 6. Sapientiam loquimur inter perfectos:* et post: *Sed loquimur Dei sapientiam, quae abscondita est in mysterio.* Quid autem sit illud mysterium, subdit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.*

Circa primum sciendum est, quod, sicut Hieronymus dicit in quadam epistola ad Minervium, et Alexandrum monachos, hoc quod hic dicitur, *Omnes quidem resurgemus etc.* in nullo Libro Graecorum habetur, sed in quibusdam habetur, *Omnes quidem dormiemus*, idest omnes moriemur. Et dicitur mors somnus propter spem resurrectionis: unde idem est ac si diceret: *Omnes quidem resurgemus:* quia nullus resurget nisi moritur; *sed non omnes immutabimur.* Hoc non mutatur in Libris Graecis; et hoc est verum, quia ista mutatio de qua hic loquitur, non erit nisi secundum corpora beatorum: quia immutabuntur ad illa quatuor quae supra posita sunt, quae dicuntur dotes corporum gloriosorum; et hanc desiderabat *Iob 14. 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea.* In quibusdam vero Libris invenitur, *Non omnes quidem dormiemus*, idest moriemur, *sed omnes immutabimur.* Et hoc intelligitur dupliciter. Primo ad litteram: quia quorumdam opinio fuit quod non omnes homines morientur, sed quod aliqui in adventu Christi ad iudicium venient vivi, et isti non morientur, sed isti mutabuntur in statum incorruptionis: et propter hoc dicunt: *Non omnes quidem dormiemus*, idest moriemur, *sed omnes immutabimur*, tam boni quam mali, et tam vivi quam mortui. Unde secundum hoc immutatio non intelligitur de statu animalitatis ad statum spiritualitatis: quia secundum hanc soli boni immutabuntur, sed de statu corruptionis ad statum incorruptionis. Alio modo exponitur mystice ab Origene; et dicit, quod hoc non dicitur de somno mortis, quia omnes morientur: *Psal. 88. 14. Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* sed de somno peccati, de quo *in Psalm. 12. 5. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam:* ut sic dicatur: *Non omnes moriemur*, idest non omnes peccabimus mortaliter; *sed omnes immutabimur*, sicut supra de statu corruptionis ad incorruptionem. Et licet haec littera, scilicet *Non omnes moriemur etc.* non sit contra fidem; tamen Ecclesia magis acceptat primam, scilicet quod *omnes moriemur*, sive *resurgemus etc.* quia omnes morientur, etiamsi sint tunc aliqui vivi. Ordinem autem et modum resurrectionis manifestat consequenter, cum dicit: *In momento, in ictu oculi:* et hoc quantum ad tria: primo enim manifestat ordinem quantum ad tempus; secundo quantum ad causam resurrectionis, ibi, *In novissima tuba;* tertio quantum ad progressum effectus a causa, ibi, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti.* Dicit ergo quod omnes resurgemus; sed quomodo? *In momento:* per quod excludit errorem dicentium, resurrectionem non esse futuram omnium simul; sed dicitur quod martyres resurgent ante alios per mille annos; et tunc Christus descendet cum illis, et possidebit regnum corporale Hierusalem mille annis cum eis. Et haec fuit opinio Lactantii. Sed hoc patet esse falsum, quia omnes in momento resurgemus, et in ictu oculi. Excluditur etiam per hoc alius error eiusdem, qui dicebat, quod iudicium duraturum erat per spatium mille annorum. Sed hoc est falsum, quia non erit ibi aliquod perceptibile tempus, sed in momento.

Sciendum est autem, quod momentum potest accipi vel pro ipso instanti temporis, quod dicitur nunc; vel pro aliquo tempore perceptibili; tamen utroque modo potest accipi hoc, referendo illud ad diversa. Quia si nos referimus hoc ad collectionem pulverum, quae fiet ministerio angelorum; tunc momentum accipitur pro tempore perceptibili: cum enim in collectione illorum pulverum sit mutatio de loco ad locum, oportet quod sit ibi tempus aliquod. Si autem referamus ad reunitionem corporum, et pro unione animae, quae omnia fient a Deo; tunc momentum accipitur pro instanti temporis: quia Deus in instanti unit animam corpori, et vivificat corpus. Potest etiam hoc quod dicit, *In ictu oculi*, ad utrumque referri: quia si in ictu oculi intelligitur tantum apertio palpebrarum, quae fit in tempore perceptibili; tunc refertur ad collectionem pulverum. Si vero in ictu oculi intelligitur ipse subitus contuitus oculi, et qui fit in istanti; tunc refertur ad unionem animae ad corpus.

Consequenter cum dicit, *In novissima tuba*, ostendit ordinem resurrectionis quantum ad causam immediatam: et ista tuba est vox illa Christi de qua *Matth. 25. 6.* dicitur: *Media nocte clamor factus est: Ioan. 5. 25. Audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent:* vel ipsa praesentia Christi manifestata mundo, secundum quod dicit Gregorius: *Tuba nihil aliud esse designat quam praesentiam Christi mundo manifestatam, quae dicitur tuba propter manifestationem, quia omnibus erit manifesta.* Et hoc modo accipitur tuba *Matth. 6. 2. Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te.* Item dicitur tuba propter officium tubae, quod erat ad quatuor, ut dicitur *Num. 10.* scilicet ad vocandum consilium; et hoc erit in resurrectione, quia tunc convocabit ad consilium, idest ad iudicium: *Isa. 3. 14. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui.* Ad solemnizandum festum: *Psalm. 80. 4. Buccinate in neomenia tuba:*

sic et in resurrectione: *Isa. 33. 20. Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae.* Ad pugnam; et hoc in resurrectione: *Sap. 5. 21. Pugnabit pro illo orbis terrarum contra insensatos: Isa. 30. 32. In citharis, et tympanis et in bellis praecipuis expugnabit eos.* Ad movendum castra; sic et in resurrectione, quidam eundo ad paradisum, quidam eundo ad infernum: *Matth. 25. 46. Ibunt qui bona fecerunt in vitam aeternam, qui vero mala in ignem aeternum.*

Consequenter cum dicit, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*, ponit progressum effectus a causa praedicta; et circa hoc duo facit: primo enim ponit progressum effectus; secundo necessitatem huius assignat, ibi, *Oportet enim mortale hoc induere incorruptionem.* Progressus effectus est, quia statim ad sonitum tubae sequetur effectus: *quod mortui resurgent incorrupti: Psalm. 67. 34. Dabit voci suae vocem virtutis.* Ponit autem duplicem effectum. Unus est communis: quia *mortui resurgent incorrupti*, idest integri sine aliqua diminutione membrorum: quod quidem est commune omnibus, quia in resurrectione est commune omne quod pertinet ad reparationem naturae, quia omnes habent communionem cum Christo in natura. Et licet Augustinus *Ench. cap. 90.* relinquat sub dubio utrum deformitates remaneant in damnatis; ego tamen credo quod quidquid pertinet ad reparationem naturae, totum confertur eis; sed quod pertinet ad gratiam, solum electis confertur. Et ideo omnes resurgent incorrupti, idest integri, etiam damnati. Hieronymus autem exponit, *Incorrupti*, idest in statu incorruptionis, ut scilicet ulterius post resurrectionem non corrumpantur: quia iusti ad beatitudinem aeternam ibunt; mali vero ad poenam aeternam: *Dan. 12. 2. Multi de terrae pulvere evigilabunt; alii in vitam aeternam, et alii in opprobrium.* Alius effectus est proprius, idest Apostolorum tantum: quia *nos immutabimur*, scilicet Apostoli, et non solum erimus incorrupti, sed etiam immutabimur, scilicet de statu miseriae ad statum gloriae, quia *seminatur animale, surget autem spirituale.* Et secundum hunc modum exponendi apparet quod melior est littera illa quae dicit, *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*, quam illa quae habet: *Omnes immutabimur:* quia licet omnes resurgant, tamen soli sancti, et electi immutabuntur. Posset tamen etiam secundum illos qui habent, *Non omnes quidem moriemur, sed omnes immutabimur*, legi sic: *Mortui resurgent incorrupti*, idest ad statum incorruptionis; et nos qui vivimus, licet non resurgamus, quia non morimur, tamen immutabimur de statu corruptionis ad incorruptionem. Et videtur consonare iis quae dicit *1. Thes. 4. 16. Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera;* ut sicut ibi, et hic connumeret se vivis.

LECTIO IX.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est; virtus vero peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote, et immobiles, abundantes in omni opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Hic Apostolus ponit necessitatem effectus resurrectionis ab ipsa causa progredientis; et circa hoc duo ponit, correspondentia duobus quae posuerat in progressu effectuum ab ipsa causa. Primum fuit generale omnium, scilicet quod mortui resurgent incorrupti: et ideo primo quantum ad hoc dicit: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem.* Secundum fuit speciale Apostolis, et bonis, scilicet *et nos immutabimur;* et ideo secundo quantum ad hoc dicit: *Et mortale hoc induere immortalitatem.* Quia enim corruptibile opponitur incorruptibili, et in statu praesentis vitae subiicimur corruptioni; ideo dicit, quod cum resurgemus, *oportet hoc corruptibile induere incorruptionem*, necessitate scilicet congruentiae. Et hoc propter tria. Primo propter completionem humanae naturae: nam, sicut etiam dicit Augustinus *Lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 35.* anima quamdiu est separata a corpore, est imperfecta, non habens perfectionem suae naturae; et ideo non est in tanta beatitudine separata existens, in quanta erit corpori unita in resurrectione. Ut ergo perfruatur beatitudine perfecta, *oportet corruptibile hoc*, idest corpus, *induere* ut ornamentum, *incorruptionem*, ut ulterius aliquatenus non laedatur mortale. Secundo propter exigentiam divinae iustitiae, ut scilicet illi qui bona fecerunt, seu mala in corpore, praemientur, vel puniantur etiam in ipsis corporibus. Tertio propter conformitatem membrorum ad caput, ut sicut Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus, *Rom. 6.*

Notandum autem, quod ipsam incorruptionem, seu immortalitatem assimilat vestimento, cum dicit, *Induere:* vestimentum enim adest vestito, et abest, manente eadem numero substantia vestiti; ut per hoc ostendat quod corpora eadem numero surgant: et iidem homines iidem numero erunt in statu incorruptionis, et immortalitatis, in quo sunt modo: unde ex hoc excluditur error dicentium, quod corpora non resurgent eadem numero. Unde signanter dicit: *Oportet corruptibile hoc*, scilicet corpus: nam anima non est corruptibilis. Excluditur etiam error dicentium, quod corpora glorificata non erunt eadem cum istis, sed caelestia; et de isto modo simile habetur *2. Corinth. 5. 2. Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de caelo est, superindui cupientes: Isa. 52. 1. Induere vestimentis gloriae tuae: Iob 40. 5. Circumda tibi decorem, et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus.*

Sed contra hoc est, quia videtur impossibile quod corruptibile hoc induat incorruptionem, idest quod corpora resurgant eadem numero. Quia impossibile est ea quae differunt genere, vel specie, esse eadem numero. Sed corruptibile, et incorruptibile non solum differunt specie, sed genere. Ergo impossibile est quod corpora resurgentium sint incorruptibilia, et remaneant

eadem numero. Praeterea. Philosophus dicit, quod impossibile est quod illa quorum substantia corruptibilis mota est, reintegrentur eadem numero, sed eadem specie. Substantia autem corporum humanorum est corruptibilis. Ergo impossibilo est reintegrari eadem numero.

Respondeo. Dicendum est ad primum, quod unumquodque consequitur genus, et speciem ex sua natura, et non ex aliquo extrinseco suae naturae; et ideo dico quod si resurrectio corporum futura esset ex principiis naturae corporum, impossibile esset quod corpora resurgerent eadem numero; sed dico, quod incorruptio corporum resurgentium dabitur ab alio principio quam a natura ipsorum corporum, scilicet a gloria animae, ex cuius beatitudine, et incorruptione tota beatitudo, et incorruptio corporum derivabitur. Sicut ergo eiusdem naturae, et idem numero est liberum arbitrium modo, dum est volubile ad utramque partem, et cum erit firmatum in fine ultimo; ita et eiusdem naturae, et idem numero erit corpus, quod modo est corruptibile, et tunc quando firmatum erit per gloriam animae, erit incorruptibile. Ad secundum dicendum, quod ratio Philosophi procedit contra illos qui ponebant omnia in istis inferioribus causari ex motu corporum caelestium, et quod revolutis eisdem revolutionibus corporum superiorum, sequebantur iidem effectus numero qui aliquando fuerant. Unde dicebant, quod adhuc Plato idem numero leget Athenis, et quod habebit easdem scholas, et eosdem auditores, quos habuit. Et ideo Philosophus contra eosdem arguit, quod licet idem caelum numero, et idem sol sit in eisdem revolutionibus, tamen effectus qui inde proveniunt non consequuntur identitatem numero, sed specie, et hoc secundum viam naturae. Similiter dico, quod si corpora induerent incorruptionem, et surgerent secundum viam naturae, quod non resurgerent eadem numero, sed eadem specie. Sed cum reintegratio, et resurrectio, sicut dictum est, fiant virtute divina, dicimus, quod corpora erunt eadem numero; cum neque principia individuantia huius hominis sint aliud quam haec anima, et hoc corpus. In resurrectione autem redibit et anima eadem numero, cum sit incorruptibilis, et hoc corpus idem numero ex eisdem pulveribus in quibus resolutum fuit, ex virtute divina reparatum, et sic erit idem homo numero resurgens. Nec facio vim in formis intermediis, quia non pono esse aliquam aliam formam substantialem in homine nisi animam rationalem, a qua habet corpus humanum quod sit animatum natura sensibili, et vegetabili, et quod sit rationale. Formae vero accidentales nihil impediunt identitatem numeralem quam ponimus.

Consequenter eum dicit, *Cum autem corruptibile hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est*, confirmat quod dixerat per auctoritatem; et circa hoc duo facit. Primo ponit auctoritatem; secundo ex ea concludit tria, ibi, *Ubi enim est, mors, victoria tua?* Dicit ergo primo: Dixi, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*; sed cum mortale hoc induerit immortalitatem, *tunc*, scilicet in futuro, quod est contra illos qui dicunt iam resurrectionem factam, *fiet sermo qui scriptus est*, scilicet, *Absorpta est mors in victoria*. Hoc secundum translationem nostram non invenitur in aliquo Libro Bibliae. Si tamen inveniatur in translatione LXX. non est certum unde sumptum sit. Potest tamen dici hoc esse sumptum ex *Isa. 36. 19. Vivent mortui, interfecti mei resurgent:* et *25. 8. Praecipitabit mortem in sempiternum: Osee 13. 14.* ubi nos habemus, *Ero mors tua, o mors*, LXX. habent, *Absorpta est mors in victoria*, idest propter victoriam Christi. Et ponit praeteritum pro futuro propter certitudinem prophetiae: *1. Pet. 3. 22. Deglutiens mortem, ut vitae aeternae haeredes efficeremur.*

Consequenter eum dicit, *Ubi est, mors, victoria tua?* concludit tria ex praemissa auctoritate: insultationem sanctorum contra mortem; gratiarum actiones ad Deum, ibi, *Deo autem gratias;* et admonitionem suam Corinthiis, ibi, *Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote*. Circa primum duo facit. Primo ponit insultationem; secundo exponit, ibi, *Stimulus autem mortis peccatum est*. Loquens ergo Apostolus de victoria Christi contra mortem, quasi in quodam speciali gaudio positus assumit personam virorum resurgentium, dicens: *Ubi est, mors, victoria tua?* Hoc non invenitur in aliquo loco sacrae Scripturae: utrum autem ex se, vel aliunde habuerit hoc Apostolus, incertum est. Si tamen aliunde accepisset, videtur accepisse de *Isa. 14. 4. Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Ubi est, mors*, scilicet corruptionis, *victoria tua?* idest potentia qua totum humanum genus prosternebas, de omnibus triumphabas: *2. Reg. 14. 14. Omnes morimur, et quasi aquae dilabimur super terram: Iob 18. 14. Calcet super eum quasi Rex interitus. Ubi est, mors, stimulus tuus?* Quid autem sit stimulus, consequenter exponit, dicens: *Stimulus autem mortis peccatum est.* Unde duo ponit. Unum per quod exponit quod dixit; aliud per quod obiectionem excludit, ibi, *Virtus peccati lex.* Sciendum est autem, quod stimulus mortis potest dici vel stimulans ad mortem, vel quo utitur, seu quem facit mors. Sed litteralis sensus est. *Stimulus mortis*, idest stimulans ad mortem, quia homo per peccatum est impulsus, et deiectus ad mortem: *Rom. 6. 23. Stipendia peccati, mors.* Sed quia aliquis posset obiicere quod iste stimulus est remotus per legem; ideo consequenter hoc Apostolus excludit, subdens: *Virtus vero*, idest augmentum, *peccati, lex;* quasi dicat: Non est remotum peccatum per legem, immo *virtus peccati lex*, idest augmentum occasionaliter, scilicet non quod induceret ad peccatum, sed inquantum dabat occasionem peccati, et non conferebat gratiam; ex quo magis accendebatur concupiscentia ad peccandum: *Rom. 5. 20. Lex subintravit, ut abundaret delictum: Rom. 7. 8. Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.* Est autem alius sensus, sed non litteralis, ut stimulus mortis dicatur quo utitur mors; et sic per mortem intelligitur diabolus: *Apocal. 6. 8. Nomen illi mors.* Et sic totum quod dicitur de morte, exponitur de diabolo, ut in Glossa habetur. Vel *stimulus mortis*, idest a carnali concupiscentia: *Iac. 1. 15. Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem.* Concupiscentia enim primo volentes allicit, sicut in intemperatis; secundo repugnantes trahit, ut in in-

continentibus; postea contendit, sed non vincit, ut in continentibus; postea debilitatur eius contentio, sicut in intemperatis; et ultimo totaliter deficit, sicut in beatis, quibus dicere competit: *Ubi est, mors, contentio*, vel *victoria tua?*

Quia ergo stimulus mortis destructus est non per legem, sed per victoriam Christi; ideo Deo sunt reddendae gratiarum actiones; et hoc est quod dicit: *Deo autem gratias*, scilicet ago, seu agamus, *qui dedit nobis victoriam*, mortis, et peccati, *per Iesum Christum*, non per legem: *1. Ioan. 5. 4. Haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra: Rom. 7. 24. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum... Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne, ibid. 8. 3.*

Consequenter cum dicit, *Itaque fratres mei etc.* subdit admonitionem: sicut enim dictum est, pseudoapostoli corrumpebant Corinthios, negando resurrectionem: et ideo postquam iam adstruxit fidem resurrectionis, et per exempla ostendit, admonet eos quod bene se habeant, ne seducantur a pseudoapostolis; et circa hoc tria facit. Primo enim eos in fide confirmat, dicens: *Itaque*, scilicet iam ostensa resurrectione, *fratres mei* per fidem, per quam omnes sumus filii Dei: *Ioan. 1. 12. Dedit eis potestatem filios Dei fieri: dilectissimi* per caritatem, qua debemus nos invicem diligere: *1. Ioan. 4. 11. Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum: stabiles estote*, scilicet in fide resurrectionis, ne recedatis a fide: *Ephes. 4. 14. Non simus sicut parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae: et immobiles*, ne scilicet ab aliis seducamini: *Col. 1. 23. In fide fundati, stabiles, et immobiles a spe Evangelii.* Secundo inducit ad bona opera, dicens, *Abundantes in omni opere bono semper: Gal. ult. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes: Prov. 15. 5. In abundanti iustitia virtus maxima est.* Tertio roborat eos per spem, dicens: *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino: Sap. 3. 15. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus.*

CAPITIS DECIMISEXTI

LECTIO PRIMA

De collectis autem quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite per unam sabbati. Unusquisque vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit, ut non cum venero tunc collectae fiant. Cum autem praesens fuero, quos adprobaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo; apud vos autem forsitan maneho, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero: nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit; permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum, et evidens, et adversarii multi.

Supra per totam seriem Epistolae proposuit Apostolus Corinthiis quamdam doctrinam generalem; in hoc ultimo capitulo proponit eis quaedam specialia, et familiaria: et circa hoc duo facit. Primo monet eos quid ipsi debeant aliis facere; secundo ostendit quid alii faciant ipsis, ibi, *Salutat vos Ecclesia Asiae.* Circa primum duo facit. Primo instruit eos de his quae debent facere ad absentes; secundo vero de his quae debent facere ad praesentes, ibi, *Vigilate et state in fide.* Circa primum tria facit. Primo instruit eos de his quae pertinent ad absentes pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem; secundo de his quae pertinent ad Apostolum, ibi, *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero;* tertio de his quae pertinent ad discipulos, ibi, *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos.* Circa ea quae debent fieri sancti, qui erant in Hierusalem, de tribus instituit eos Apostolus. Primo qualiter eleemosyna sanctis facienda sit colligenda; secundo qualiter sit conservanda, ibi, *Unusquisque autem vestrum apud se reponat, recondens quod ei beneplacuerit;* tertio qualiter sit in Hierusalem transmittenda, ibi, *Cum autem praesens fuero, quos adprobaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem.* Circa primum sciendum est, quod sicut legitur *Act. 4.* mos erat in primitiva Ecclesia ut conversi ad fidem venderent possessiones, et omnia quae habebant, et pretium ponerent ad pedes Apostolorum, et de eis unicuique, prout erat opus, provideretur; ut sic nullus haberet proprium, sed essent illis omnia communia. Et sicut dicitur in Collationibus Patrum, omnis religio ab illa sancta societate sumpsit exordium. Contigit autem ut fame pervalida exorta, pauperes sancti, qui erant in Hierusalem, inopia maxima laborarent: unde factum est ut Apostoli ordinarent ad ipsorum subventionem quod per alias Ecclesias Christi collectae fierent; et haec commissio facta est Paulo, et Barnabae: *Gal. 2. 9. Dederunt mihi, et Barnabae dexteras societatis.* Et quia Apostolus super hoc solicitus erat, monebat illos quos converterat ut eis subvenirent: quia, sicut ipse *ad Rom.* dicit, iustum est ut a quibus spiritualia receperant, temporalia ministrent. Et hoc est quod dicit: *De collectis autem quae fiunt*, per Ecclesias, *in sanctos*, idest in usum sanctorum, non quorumlibet: *Eccli. 12. 5. Da iusto, et ne recipias peccatorem:* non quod peccatoribus non sit aliquid dandum, sed quia magis debet quis dare eleemosynam iusto indigenti quam peccatori: *sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite*, idest colligite, *per unam*, scilicet diem, *sabbati*, idest septimanae. Et hoc ideo ordinatum est, ut paulatim qualibet hebdomada aliquid parvum solverent, ne si simul totum solvissent, gravarentur. Et licet eis paululum videretur, et quasi insensibile paulatim dare, tamen, completo anno, eleemosynae in simul collectae magnae erant. Vel per unam sabbati intelligitur prima dies post sabbatum, scilicet dies do-

minicus. Et hoc ideo illo die fieri voluit Apostolus, quia iam inoleverat consuetudo ut populus in dominicis diebus ad Ecclesiam conveniret: *Lev. 23. 35. Dies primus celeberrimus erit, atque sanctissimus: omne opus servile non facietis in eo:* et *post 36. Est enim coetus, atque collectae.* De huiusmodi eleemosyna dicitur *Dan. 4. 24. Peccata tua eleemosynis redime:* et *Eccli. 17. 18. Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso.* Quia vero non solum debet apponi modus in colligendo, sed etiam in conservando; ideo consequenter instruit qualiter collectae conserventur, cum dicit: *Unusquisque autem vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit:* in quo ostenditur maxima industria Apostoli. Et ne aliqui crederent quod Apostolus faceret collectas istas magis causa quaestus proprii quam propter necessitatem sanctorum; ideo suspicionem hanc vitans, et quantum ad se, et quantum ad suos ministros, noluit dictam pecuniam a se, seu a suis ministris custodiri; sed ordinavit quod quilibet illud quod sibi placebat elargiri, reportaret domi, et conservaret seorsum, faciens sic per totum annum. Et huius ratio erat, quia Apostolus nolebat quod quando veniret Corinthum, vacarent collectis, sed doctrinae, et rebus spiritualibus. Et ideo dicit: *Ut non cum venero, tunc collectae fiant: Act. 6. 2. Non est aequum nos relinquere verbum Dei, et ministrare mensis.*

† Notandum (1) est ergo, quod quilibet debet cavere sibi, ne videatur aliquid spirituale facere propter quaestum: et inde est quod Dominus *Matth. 10.* voluit praedicatores nihil habere. Romanis etiam mos erat ut nullus assumeretur ad Senatus officium, nisi prius probatus fuisset in officio Quaestoris, quia virtutis est magnae, res temporales custodire. †

Qualiter autem debeant mitti in Hierusalem, subdit dicens: *Cum autem praesens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam etc.* quasi dicat: Nec in hoc volo aliquos specialiter onerare, *cum praesens fuero*, scilicet ad portandum pecuniam, sed *mittam* illos *quos probaveritis*, idest adprobaveritis mittendos: *mittam*, inquam, *per epistolas*, idest cum epistolis missis a vobis, et a nobis, laudatoriis, et commendatoriis, scilicet in quibus contineatur quantitas pecuniae, commendatum studium nostrum, et caritas. *Mittam*, inquam, *perferre gratiam vestram*, idest quod gratis dabitis sanctis pauperibus, *in Hierusalem: 2. Cor. 8. 1. Notam facimus vobis gratiam Dei, quae data est in Ecclesiis Macedoniae. In Hierusalem*, idest sanctis qui sunt in Hierusalem. Et non solum mittam illos quos probaveritis; *sed si dignum fuerit ut ego eam*, idest si magna quantitas fuerit, *mecum ibunt:* in quo inducit eos ad bene, et liberaliter solvendum: *Rom. 15. 25. Nunc igitur proficiscar Hierusalem ministrare sanctis.*

Consequenter Apostolus instruit eos de his quae pertinent ad seipsum; et circa hoc tria facit. Primo promittit eis suam praesentiam, dicens: *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero;* secundo dicit se facturum apud eos diutinam moram; tertio excusat suae praesentiae dilationem. Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur *Actor. 16. 9.* vir Macedo apparuit Apostolo cum esset in Troade, deprecans eum, dicens ei: *Transiens in Macedoniam libera nos.* Ut ergo Apostolus iussa impleret, disposuit se Macedoniam iturum: et quia Macedonia erat media inter Asiam et Achaiam, in qua est Corinthus; ideo dicit: *Cum pertransiero Macedoniam, veniam ad vos;* immo veniam ad vos inde, scilicet quia tunc ero vobis proprior. Secundo promittit se facturum apud eos diutinam moram, dicens: *Apud vos forsitan manebo*, idest moram contraham, *vel etiam hiemabo*, idest per totam hiemem permanebo vobiscum, quia multa corrigenda sunt in vobis. Vel causam quare ad eos vadit, subdit cum dicit: *Ut vos me deducatis quocumque iero. Et* dicit: *Quocumque*, quia nesciebat determinate quo iret, nisi secundum quod Spiritus sanctus inspirabat sibi. *Deducatis*, inquam, non defendatis me, sed ut doceatis vias. Tertio cum dicit, *Nolo enim vos modo in transitu videre*, excusat dilationem suae praesentiae dupliciter. Uno modo quia Corinthii possent dicere: Non est necesse quod tantum differas venire, et quod primo vadas in Macedoniam: quia tu potes venire in Achaiam, et permanere, ita quod non transeas per Macedoniam. Et ad hoc dicit: Licet sic possem venire ad vos, tamen non diu possem manere vobiscum: quia statim oportet me esse in Macedonia, vel redire in Asiam. Unde *quia nolo vos modo in transitu videre*, ideo modo non venio primo ad vos: nam ego spero aliquam moram contrahere vobiscum, *si Dominus permiserit.* Dicit, *Si Dominus permiserit*, quia forte vel antequam esset ibi, vel postquam iam esset ibi, Dominus inspiraret ei quod iret ad alium locum, ubi faceret maius bonum. Alio modo excusat se, et hoc videtur magis litterale, quia oportebat eum diu manere apud Ephesum, quae est in Asia; et ideo dicit: *Permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten.* Forte haec Epistola missa fuit in hieme, seu in vere, et tunc post pentecosten debebat ire in Macedoniam, et morari ibi usque ad hiemem, et tunc ire Corinthum, et hiemare. Rationem autem quare volebat morari Ephesi usque ad pentecosten, subdit cum dicit: *Ostium autem mihi apertum est magnum*, idest magnum fructum facio in Epheso. Et dicit ostium esse apertum *magnum*, idest multa corda hominum ad credendum parata, *et evidens*, quia sine contradictione: *Coloss. 4. 3. Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi.* Sed quia sunt *multi adversarii*, qui conantur impedire, vel subintrare; si ego absentarem me, tantus fructus posset de facili impediri; ideo nolo recedere quousque sitis bene firmati: *Apoc. 3. 8. Ecce dedi coram te ostium apertum.*

(1) Quod sequitur cruculis conclusum non invenitur in exemplari quodam anni 1498 in editione autem Veneta apud Iuntas an. 1562 curante F. Remigio Florentino ex qua in Romanam, et Venetam posterioresque, ut credimus: omnes haec verba manarunt, haec notantur ad marginem. *In manuscripto exemplari hoc addebatur notandum.*

LECTIO II.

Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut et ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus; et utique non fuit voluntas eius ut nunc veniret; veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortamini: omnia vestra in caritate fiant. Obsecro autem vos, fratres; nostis domum Stephanae, et Fortunati, et Achaici, quoniam sunt primitiae Achaiae, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos: ut et vos subditi sitis eiusmodi, et omni cooperanti, et laboranti. Gaudeo autem in praesentia Stephanae, et Fortunati, et Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Refecerunt enim et meum spiritum, et vestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesiae Asiae. Salutant vos in Domino multum Aquila, et Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos et hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Hic instruit eos de his quae pertinent ad discipulos suos: et primo de his quae pertinent ad Timotheum; secundo de his quae pertinent ad Apollo, ibi, *De Apollo autem fratre vobis notum facio.* De Timotheo tria mandat. Primo ut secure custodiatur: unde dicit: *Si autem venerit ad vos Timotheus, videte*, idest studeatis, *ut sine timore sit apud vos.* Forte aliqua commotio fuerat ibi propter pseudoapostolos: *2. Corinth. 7. 5. Foris pugnae, intus timores.* Et hoc debetis facere, *quia opus Domini operatur, sicut et ego*, praedicando: *2. Timoth. 4. 5. Tu vero vigila, in omnibus labora.* Secundo ut in honore habeatur; et ideo dicit: *Ne quis ergo illum spernat.* Et ratio huius est forte, quia iuvenis erat: *1. Timoth. 4. 12. Nemo adolescentiam tuam spernat: Luc. 10. 16. Qui vos spernit, me spernit.* Tertio ut pacifice deducatur; et hoc est quod dicit: *Deducite autem illum in pace.* Et ratio huius est, *quia expecto illum cum fratribus* qui sunt cum eo.

De Apollo autem fratre vobis notum facio etc. Iste est ille Apollo de quo habetur *Act. 18. 24.* quod *Iudaeus quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens devenit Ephesum potens in Scripturis:* et iste ivit in Achaiam, et fuit quasi specialis doctor eorum post Apostolum: *supra 3. 6. Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit:* et, ut Glossa dicit, Episcopus erat. Et quia Corinthii male se habuerant, recesserat ab eis, et iverat ad Apostolum. Postmodum vero Corinthii rogaverunt Apostolum, ut remitteret illuc ipsum; ad quod respondet eis, dicens: *De Apollo autem fratre*, quem rogatis remitti ad vos, *notum vobis facio* tria. Primo preces meas sibi factas, *quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus.* Et dicit, *Rogavi eum*, licet posset praecipere: quia magnis viris non de facili debet fieri praeceptum: *1. Timoth. 5. 1. Seniorem obsecra ut patrem: Eccli. 32. 1. Rectorem te posuerunt? Noli extolli.*

Sed numquid licuit sibi relinquere populum suum? Ad hoc dicendum, quod sicut Gregorius dicit, quando omnes subditi malo se habent, et nolunt corrigi, licet Episcopo recedere ab eis. Unde quia isti erant tales, licuit ei. Vel dicendum est, quod forte non erat Episcopus eorum, sed specialiter praedicaverat eis.

Secundo responsum Apollinis, quia renuit venire ad eos, ibi, *Et utique non fuit voluntas eius ut nunc veniret.* Et ratio huius est, quia forte nondum erant bene correcti; vel quia ipse erat in aliis arduis occupatus. Tertio promittit eum aliquando ad eos iturum: unde dicit: *Veniet autem cum ei vacuum*, idest opportunum, *fuerit*, scilicet quando vos eritis correcti.

Consequenter postquam instruxit eos quid debeant facere absentibus, hic instruit eos qualiter se habeant ad praesentes. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeant quantum ad omnes in communi; secundo quantum ad quosdam in speciali, ibi, *Obsecro autem vos, fratres.* Instruit autem eos Apostolus in communi de tribus; scilicet de fide, de bona operatione, et de modo bene operandi. Sed tamen istis tribus praemittit unum quod est omnibus necessarium, idest sollicitudo: unde dicit: *Vigilate, et orate: Luc. 12. 37. Beati servi illi quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes: Matth. 26. 41. Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem.* De fide ergo instruit cum dicit: *State*, scilicet *in fide: Ephes. 6. 14. State, succincti lumbos vestros in veritate.* De bona operatione, cum dicit: *Viriliter*, idest fortiter, *agite:* quia *fides sine operibus mortua est, Iacob. 2. 20.* Sed quia bona operatio non est attribuenda nobis, sed Deo; ideo subdit: *Et confortamini in Domino: Psalm. 30. 25. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino.* De modo agendi, cum dicit: *Omnia vestra in caritate fiant*, idest omnia debent referri ad finem caritatis, scilicet ut fiant propter Deum, et proximum: *Coloss. 3. 4. Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis.*

Consequenter cum dicit, *Obsecro autem vos fratres*, instruit eos quomodo se habeant ad quosdam in speciali: et primo quantum ad illos qui videntur habere aliquam praerogativam in spiritualibus; secundo quantum ad illos qui in corporalibus operibus, ibi, *Gaudeo autem in praesentia Stephanae.* Dicit ergo: *Obsecro autem vos, fratres: nostis*, idest adprobastis, *domum Stephanae, et Fortunati, et Achaici.* Adprobastis, inquam, propter duo, et quia sunt primitiae, idest primo conversi, quia ab ipso Apostolo in primis baptizati: *supra 1. 16. Baptizavi autem et Stephanae domum:* et quia magis devoti, et prompti ad ministeria sanctorum: unde dicit: *Et in ministeria sanctorum ordinaverunt seipsos: Rom. 12. 13. Necessitati-*

bus sanctorum communicantes. Et ideo obsecro *ut et vos subditi sitis eiusmodi: Hebr. 13. 17. Obedite praepositis vestris , et subiacete eis : et omni cooperanti: Phil. 4. 3. Adiuva eos qui mecum laboraverunt: Sap. 3. 15. Bonorum laborum gloriosus est fructus.*

Gaudeo autem in praesentia Stephanae. Hic instruit eos quantum ad illos qui praeeminent in ministeriis ; et potest dupliciter exponi. Uno modo ut dicatur : *Gaudeo autem in praesentia Stephanae, Fortunati, et Achaici*, qui sunt praesentes vobis, quorum praesentia est vobis proficua : quoniam ipsi id quod vobis deerat, suppleverunt, docendo vos. Et in hoc quidem *refecerunt spiritum meum,* inquantum gaudeo de bono vestro , *et spiritum vestrum,* inquantum instructi estis : *Phil. 4. 30. Gavisus sum valde, quia inveni tandem aliquando pro me sentire, sicut et sentiebatis.* Et ideo quia sic se habuerunt , *ergò agnoscite* , idest honorate , eos *qui huiusmodi sunt.* Alio modo ut dicatur : *Gaudeo in praesentia Stephanae , Fortunati , et Achaici :* quia scilicet personaliter mecum sunt, et serviunt mihi , in quo supplent *quod deerat vobis* , idest quod vos non poteratis mihi corporaliter exhibere. In quo quidem *refecerunt spiritum meum*, inquantum mihi servierunt , et paverunt me, *et vestrum*, inquantum de bono meo gaudetis; et ideo *cognoscite qui huiusmodi sunt.*

Salutant vos omnes Ecclesiae Asiae. Hic Apostolus insinuat quid alii faciant Corinthiis ; et circa hoc duo facit. Primo insinuat quomodo salutentur ab aliis; secundo subdit suam salutationem , ibi , *Salutatio mea manu Pauli.* Circa primum tria facit. Primo insinuat quomodo salutat eos tota Ecclesia Asiae in communi ; unde dicit : *Salutant vos omnes Ecclesiae : Rom. ult. 16. Salutant vos omnes Ecclesiae Christi.* Secundo quomodo salutant eos specialiter hospites Pauli; unde dicit : *Salutant vos in Domino multum Aquila, et Prisca , cum domestica sua ecclesia.* Isti erant hospites Apostoli, et de his habetur *Rom. 16.* et *Act. 18.* Tertio quomodo salutant eos Apostoli , et familiares sui; unde dicit : *Salutant vos omnes fratres* , qui scilicet mecum sunt : *Phil. ult. 22. Salutant vos qui mecum sunt fratres.* Ex quo ergo omnes salutant vos, et vos etiam *salutate invicem in osculo sancto,* non libidinoso, quo mulier apprehensum deosculatur iuvenem: *Prov. 7.* non fraudulento , quo Iudas osculatus est Christum : *Matth. 26.* et *Marc. 14.*

Salutatio mea manu Pauli. Hic suam salutationem subdit ; et circa hoc duo facit. Primo ponit titulum salutationis , dicens , *Salutatio mea* , scilicet scripta est manu mea Pauli. Et hoc faciebat in Epistolis suis, propter quosdam qui sub specie Apostoli scribebant falsas litteras : unde ut non deciperentur , postquam scripta erat Epistola per aliquem , in fine consequenter scribebat Apostolus manu sua. Secundo ponit ipsam salutationem , in qua primo maledicit malis , dicens: *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum , sit anathema* , idest separatus , vel excommunicatus , *maranatha*, idest Dominus venit ; quasi dicat : *Qui non amat Dominum nostrum Iesum Christum , sit anathema* in adventu Domini.

Sed numquid sunt excommunicandi omnes qui non sunt in caritate ? Respondeo. Dicendum, quod hoc intelligitur , si quis non amat Dominum Iesum Christum , idest fidem Christi ; et isti sunt haeretici , et sunt excommunicati. Vel si quis usque ad finem mortis non perseverat in amore Domini Iesu Christi , in adventu erit separatus a bonis.

Secundo benedicit bonis , bene optans eis , scilicet gratiam Christi, cum dicit : *Gratia Domini nostri Iesu Christi.* Et hoc optans , optat eis omne bonum : quia in gratia Domini nostri Iesu Christi continetur omne bonum. Optat etiam eis caritatem suam, dicens: *Caritas mea cum omnibus vobis* , ut vos invicem , et Deum diligatis ea caritate qua ego vos diligo ; et non propter aliquod aliud, nisi *in Christo Iesu*, idest propter amorem Christi. *Amen* , idest fiat.

FINIS SECUNDI TOMI.